

Doświadczenia w ochronie krajów Europy Środkowej i Wschodniej oraz Chin

NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

10-lecie wejścia w życie Konwencji UNESCO z 2003 roku
w perspektywie zrównoważonego rozwoju

Doświadczenia w ochronie krajów Europy Środkowej i Wschodniej oraz Chin

NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

pod redakcją Hanny Schreiber

10-lecie wejścia w życie Konwencji UNESCO z 2003 roku
w perspektywie zrównoważonego rozwoju

Tytuł

Niematerialne dziedzictwo kulturowe: doświadczenia w ochronie krajów Europy Środkowej i Wschodniej oraz Chin.
10-lecie wejścia w życie Konwencji UNESCO z 2003 roku w perspektywie zrównoważonego rozwoju.

Redaktor naukowy

Hanna Schreiber

Recenzent

Andrzej Rottermund

Redakcja i korekta językowa

Aleksandra Zych, Hanna Schreiber

Korekta techniczna

Aleksandra Zych

Tłumaczenie

LIDEX

Projekt graficzny oraz skład

Magdalena Piotrowska-Kloc, Printomato

© 2017 Narodowy Instytut Dziedzictwa
ul. Kopernika 36/40,
00-924 Warszawa

ISBN 978-83-63260-94-1

Wydrukowane przez

Łódzkie Zakłady Graficzne

Artykuły zebrane w niniejszym tomie przedstawiają opinie ich autorów i nie reprezentują oficjalnego stanowiska instytucji, w których ci pracują, w szczególności stanowiska Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

PRZEDMOWY

Niematerialne dziedzictwo kulturowe w sercu zrównoważonego rozwoju ... 12

Timothy Curtis

Słowo wstępne ... 16

Magdalena Gawin

Przedmowa ... 20

Chen Fafen

**Narodowy Instytut Dziedzictwa w procesie wdrażania w Polsce postanowień
*Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa
kulturowego z 2003 roku ... 26***

Małgorzata Rozbicka

**Słowo wstępne z okazji otwarcia I Forum Ekspertckiego Chiny – Europa Środkowa
i Wschodnia na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego ... 34**

Leszek Zegzda

Kraków i jego dziedzictwo wobec Europy ... 40

Jacek Purchla

ARTYKUŁY OTWIERAJĄCE

**Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego:
globalna kampania i jej realizacja w Chinach ... 52**

An Deming

**Polskie doświadczenia w zakresie wdrażania *Konwencji UNESCO*
w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku ... 70**

Jan Adamowski

CZĘŚĆ 1. NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE I DOBRE PRAKTYKI W JEGO OCHRONIE

**Polityki i praktyki mające na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego
w Chorwacji. Realizacja *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego
dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku na terenie Chorwacji ... 86**

Mirela Hrovatin, Martina Šimunković

**Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego na Łotwie:
wkład organizacji pozarządowych ... 102**

Gita Lancere, Anita Vaivade

Niematerialne dziedzictwo kulturowe na Litwie ... 116

Vida Šatkauskienė, Loreta Sungailienė, Skirmantė Ramoškaitė

**Realizacja *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego
dziedzictwa kulturowego* na terenie Węgier ... 134**

Eszter Csonka-Takács, Vanda Illés

CZĘŚĆ 2. NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE: BADANIA I DOKUMENTACJA

Strategia ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Czeskiej ... 150

Martin Šimša

Estoński rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Przypadek drzew krzyżowych ... 164

Marju Kõivupuu

**Niematerialne dziedzictwo kulturowe Albanii i wyzwania
związane z tworzeniem krajowej ewidencji oraz listy zjawisk i elementów ... 178**

Silva Breshani, Arta Dollani

**Ambiwalentność systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
w Republice Macedonii ... 198**

Welika Stojkowa Serafimowska, Iwona Opetczeska Tatarczewska

Wdrażanie *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* w Republice Serbii: dokumentacja Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Muzeum Etnograficznym w Belgradzie ... 212

Danijela Filipović

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Bośni i Hercegowinie ... 230

Milica Kotur

Realizacja *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* na Słowacji ... 242

Eva Ryšavá-Záhumenská

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Bułgarii ... 256

Ałbena Georgiewa

**Dokumentacja jako forma ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego
w Chinach: praktyka i doświadczenia ... 272**

Deng Xuechen

CZĘŚĆ 3. BUDOWANIE SYSTEMU OCHRONY NIEMATERIALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – OBECNE WYZWANIA

**Niematerialne dziedzictwo kulturowe Rumunii: sytuacja obecna
i perspektywy na przyszłość ... 282**

Marta Nedelcu

Niematerialne dziedzictwo kulturowe Słowenii i działalność Koordynatora ... 296

Nena Židov

**Sieci ekspertów ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego
na Węgrzech ... 310**

Eszter Csonka-Takács

**Niematerialne dziedzictwo w systemie ochrony dziedzictwa
kulturowego w Polsce ... 316**

Katarzyna Zalasieńska

**Co mamy na myśli, mówiąc o „niematerialnym dziedzictwie kulturowym”?
Przypadek wesela w Galiczniku ... 324**

Iwona Opetczeska Tatarczewska

Koncepcja „świętości świata” jako element niematerialnego dziedzictwa kulturowego w nowoczesnym świecie ... 330

Vida Šatkauskienė

Ochrona i przekazywanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego – przypadek Surwy w kontekście muzealnym ... 342

Iglika Miskowa

Stowarzyszenie Twórców Ludowych i jego działalność na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce ... 360

Waldemar Majcher, Paweł Onochin, Katarzyna Smyk

CZĘŚĆ 4. NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE I ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ

Listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego – początek czy koniec zrównoważonego rozwoju? ... 376

Eva Románková-Kuminková

Niematerialne dziedzictwo kulturowe i zrównoważony rozwój: studium przypadku przestrzeni kulturowej Suiti na Łotwie ... 398

Anita Vaivade

Religijność potoczna jako element dziedzictwa niematerialnego w aspekcie zrównoważonego rozwoju ... 408

Katarzyna Smyk

Znaczenie współpracy międzyinstytucjonalnej dla ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i zrównoważonego rozwoju.

Przypadek budowania techniką suchego muru ... 424

Mirela Hrovatin

Działania na rzecz zapewnienia zrównoważonej przyszłości niematerialnego dziedzictwa kulturowego Rumunii: korzyści i czynniki ryzyka ... 440

Adina Hulubaș

Przerwa w przekazie międzypokoleniowym – pytania i zagrożenia.

Studium przypadku pieśni Głasoeczko, Republika Macedonii ... 452

Welika Stojkova Serafimowska

PODSUMOWANIE

Dziesięć spostrzeżeń z okazji 10-lecia wejścia w życie

Konwencji UNESCO w sprawie ochrony

niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku ... 464

Hanna Schreiber

Podziękowania ... 504

Hanna Schreiber

PRZEDMOWY

Niematerialne dziedzictwo kulturowe w sercu zrównoważonego rozwoju

Timothy Curtis*

* Szef Sekcji ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Sektorze Kultury UNESCO, Sekretarz *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z roku 2003.

Przyjęcie *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* w roku 2003 na nowo ukształtowało globalne rozumienie dziedzictwa – tym razem jako pojęcia nieograniczającego się do zabytków i artefaktów, lecz obejmującego także żywe dziedzictwo – uznając je za siłę stojącą za innowacyjnością, przemianami społecznymi i zrównoważonym rozwojem. W ramach tego nowego dokumentu normatywnego promowane jest zupełnie nowe podejście do ochrony żywego dziedzictwa, stawiające na pierwszym miejscu społeczności i narody jako strażników i depozytariuszy różnorodnych form wyrazu kulturowego.

W podobnym duchu została opracowana *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, przyjęta w roku 2015 przez państwa członkowskie ONZ. Po raz pierwszy kultura, a w szczególności dziedzictwo kulturowe i różnorodność, jest uznawana na poziomie międzynarodowym za siłę napędową i sprawczą inkluzywnego rozwoju, w którego centrum znajduje się człowiek. W rzeczy samej, z dziedzictwem – w tym niematerialnym dziedzictwem kulturowym – związane są największe wyzwania, przed którymi stoi ludzkość. Wykorzystanie żywego dziedzictwa na potrzeby zrównoważonego rozwoju może pomóc społecznościom w budowaniu bardziej tolerancyjnych i bardziej otwartych społeczeństw.

W tym kontekście Konwencja z roku 2003 może odgrywać ważną rolę we wdrażaniu *Agendy na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030* jako narzędzie służące do realizacji potencjału niematerialnego dziedzictwa kulturowego w zakresie zrównoważonego rozwoju środowiska, rozwoju społecznego i gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu, jak również budowania pokoju. Podczas szóstej sesji, która odbyła się na przełomie maja i czerwca 2016 roku, Zgromadzenie Ogólne

Timothy Curtis, 2016, © UNESCO.

Państw-Stron Konwencji z roku 2003 przyjęło nowy rozdział VI *Dyrektyw operacyjnych* poświęcony ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego i zrównoważonemu rozwojowi na szczeblu krajowym. Nowe *Dyrektywy operacyjne* zachęcają państwa i społeczności do postrzegania żywego dziedzictwa jako źródła rozwiązań prowadzących do wyeliminowania ubóstwa i głodu, stworzenia godnych i ekologicznych miejsc pracy w sektorze kultury, sztuki i rzemiosła, muzyki oraz wielu innych dziedzinach. Kładąc nacisk na znaczenie tradycyjnych systemów wiedzy dla określania sposobów życia razem i wykorzystywania zasobów w sposób zrównoważony, potwierdzają one głębokie przekonanie UNESCO o tym, że żywe dziedzictwo jest kluczowym elementem współczesnych zagadnień, przed którymi stoją nasze społeczeństwa. Ponadto ukazują, że społeczność międzynarodowa jest coraz bardziej świadoma kryjącego się w niematerialnym dziedzictwie kulturowym prawdziwego potencjału w zakresie radzenia sobie z aktualnymi oraz przewidywanymi wyzwaniami rozwojowymi.

Współpraca międzynarodowa i regionalna – jeden z kluczowych celów Konwencji z roku 2003 – ma dla tych działań ogromne znaczenie. Kraje Europy Środkowo-Wschodniej oraz Chiny, napędzane szybkim wzrostem gospodarczym na przestrzeni ostatniego dwudziestolecia, stoją przed porównywalnymi wyzwaniami w zakresie ochrony różnorodności i zapewnienia przetrwania ich żywego dziedzictwa. Globalizacja oraz bezprecedensowy rozwój miast stawiają nowe wyzwania dla przyszłości naszych społeczeństw w zakresie lepszego współfunkcjonowania. W takich okolicznościach starania na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego coraz częściej uważa się za istotny element wspierania wspólnot nie tylko w ochronie własnych praktyk i wartości, które określają ich styl życia, lecz także w promowaniu szacunku dla innych tradycji kulturowych i stylów życia.

Jednakże zwiększony poziom świadomości wśród decydentów, ekspertów i wspólnot wciąż nie jest wystarczający. W związku z tym niezmiernie cieszy mnie inicjatywa Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa polegająca na zaproszeniu szerokiego grona ekspertów z Europy Środkowej i Wschodniej i Chin w celu wymiany wiedzy o dobrych i skutecznych praktykach w zakresie ochrony ciągle żywych tradycji. Inicjatywa ta w pełni ukazuje, jak pilnym i pożytecznym zadaniem jest określenie i ochrona licznych praktyk kulturowych oraz wiedzy, które stworzyliśmy na przestrzeni dziejów, a które wciąż są istotne w kontekście wielu wyzwań, przed którymi obecnie stoimy. Pozwala ona również zauważyć zaangażowanie społeczności międzynarodowej w działania na rzecz pełnego wykorzystania potencjału dziedzictwa, a tym samym w zwiększanie dobrobytu społeczeństw oraz postępu ludzkości, i mam nadzieję, że będzie służyć jako źródło inspiracji dla wielu innych zainteresowanych podmiotów na całym świecie.

Słowo wstępne

Magdalena Gawin*

* Podsekretarz stanu w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, dr hab., prof. Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk.

I Forum Ekspertskie Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowi wspaniałą kontynuację zapoczątkowanego w Polsce, w Warszawie, i trwającego już przeszło cztery lata partnerstwa oraz współpracy pomiędzy Chinami a szesnastoma państwami Europy Środkowo Wschodniej. Cieszę się, że wśród wielu oczywistych pól tej współpracy, jak gospodarka, dyplomacja czy inwestycje infrastrukturalne, tak znaczące miejsce zajmuje kultura, a w jej ramach dziedzictwo niematerialne.

Właśnie ta przestrzeń dorobku ludzkości pozwala bowiem przy całej swej odmienności i różnorodności ukazać najgłębsze powiązania między nawet tak odległymi od siebie – na pierwszy rzut oka – Azją i Europą, czy też Chinami i państwami naszego regionu. Niezależnie od wspomnianych różnic wszyscy czerpiemy w równym stopniu z tradycji, wiedzy i umiejętności przeszłych pokoleń. To kultura i tworzone przez nią zasoby dziedzictwa tworzą naszą tożsamość oraz poczucie wspólnoty – tej wielkiej, ludzkiej, europejskiej, azjatyckiej czy narodowej, ale także tej małej, regionalnej, lokalnej i rodzinnej. To właśnie niematerialne dziedzictwo pozwala nam w chwilach ważnych i codziennych odpowiadać sobie na podstawowe pytania: kim jesteśmy, skąd przychodzimy, po co i dokąd zmierzamy, jakie wartości są dla nas ważne. To ono także pozwala nam dostrzegać ten sam bezcenny, tworzący od wieków i tysiącleci cywilizację proces w drugim człowieku – niezależnie od jego pochodzenia i tożsamości. Kultura uczy nas szacunku do własnej historii i dokonań, ale także do odmiennych dróg i osiągnięć sąsiadów, często dalekich i pozornie tak odległych, jak Chiny.

Profesor Magdalena Gawin, 2016. Fot. Monika Szalek.

Święty Jan Paweł II, jeden z naszych największych rodaków i jednocześnie najwybitniejszych myślicieli XX wieku, pisał:

Czym jest kultura? Kultura jest wyrazem człowieka. Jest potwierdzeniem człowieczeństwa. Człowiek ją tworzy – i człowiek przez nią tworzy siebie. Tworzy siebie wewnętrznym wysiłkiem ducha: myśli, woli, serca. I równocześnie człowiek tworzy kulturę we wspólnocie z innymi. Kultura jest wyrazem międzyludzkiej komunikacji, współmyślenia i współdziałania ludzi. Powstaje ona na służbie wspólnego dobra – i staje się podstawowym dobrem ludzkich wspólnot¹.

Słowa te wydają się dziś najlepiej opisywać rolę, jaką w życiu społeczeństw pełni właśnie dziedzictwo niematerialne. To ono, przenikając wszystkie warstwy kultury – od tej tradycyjnej, ludowej, przez kulturę popularną, aż do wysokiej, klasycznej czy nowoczesnej – konsoliduje ją i współtworzy oraz pomaga doceniać rolę wspólnoty w każdym jej znaczeniu i zakresie. Dzięki instrumentom prawnym, takim jak *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, od 2003 roku mamy międzynarodowe mechanizmy, pozwalające chronić jego elementy dla przyszłych pokoleń, a także promować jego różnorodność na całym świecie.

Przez trzy dni eksperci i przedstawiciele siedemnastu państw zgromadzeni w ramach I Forum Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia dzielili się swoimi doświadczeniami w ochronie, wspieraniu i rozwoju działań promujących i upowszechniających dziedzictwo niematerialne. Ta wymiana praktyk, której zwieńczeniem jest ta wyjątkowa publikacja, pozwoli nam wszystkim nie tylko wykorzystać w znacznie większym niż dotychczas stopniu możliwości rozwojowe, tkwiące w zrozumieniu oraz wykorzystaniu bogactwa naszego wspólnego doświadczenia, ale przede wszystkim uwrażliwić rządy i wpływowe gremia naszych krajów na znaczenie, jakie dla współczesności ma ochrona i wspieranie – także w wymiarze finansowym – niematerialnego dziedzictwa naszych narodów i wspólnot lokalnych.

¹ Fragment przemówienia wygłoszonego do młodzieży zgromadzonej na Wzgórzu Lecha w Gnieźnie 3 czerwca 1979 r.

Przedmowa

Chen Fafen*

* Zastępca Dyrektora Biura ds. międzynarodowych stosunków kulturalnych, Ministerstwo Kultury Chińskiej Republiki Ludowej.

Szanowni Państwo Ministrowie,
Szanowni eksperci i badacze,
Szanowni Państwo!

I Forum Eksperckie Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowane wspólnie przez Ministerstwo Kultury Chińskiej Republiki Ludowej oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, rozpoczyna się dzisiaj w Europejskiej Stolicy Kultury – w Krakowie. Na początku w imieniu Ministerstwa Kultury Chińskiej Republiki Ludowej chciałbym serdecznie powitać wszystkich urzędników i ekspertów, którzy przybyli tu z Chin oraz szesnastu państw Europy Środkowej i Wschodniej. Pragnę ponadto szczerze podziękować organizatorom z Polski za wszystko, co zrobili w celu zapewnienia sukcesu Forum.

Kultura jest duchem i duszą państwa i narodowości. Poziom rozwoju kulturowego decyduje o stopniu rozwoju cywilizacyjnego, ogólnej potędze i międzynarodowej konkurencyjności narodów i krajów. Jednocześnie kultura niematerialna ma kluczowe znaczenie i wpływ na życie kulturalne ludzi. Wraz z przyspieszeniem procesów modernizacji i globalizacji ekologia kulturowa i przestrzeń kulturowa znalazły się pod znaczną presją. Jeszcze nigdy kultura niematerialna nie otrzymała takiego ciosu.

Zgodnie z konsensusem osiągniętym przez głowy państw, w tym ministrów kultury z Chin i Polski, podczas trzeciego spotkania Chin Środkowych i państw Europy Wschodniej w Pekinie w lutym

Spotkanie międzykulturowe. Chen Fafen i delegacja z Chin oraz Lajkonik z Krakowa, październik 2016.
Fot. Paweł Kobek, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

2015 roku Ministerstwo Kultury Chińskiej Republiki Ludowej oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej wspólnie zobowiązały się podjąć działania w celu pobudzenia badań międzynarodowych i komunikacji w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, poprawy międzynarodowej współpracy pomiędzy instytucjami i ekspertami z sektora niematerialnego dziedzictwa kulturowego we wszystkich krajach, opracowania koncepcji konsensusu między Chinami a państwami Europy Środkowej i Wschodniej w sprawie komunikacji i współpracy oraz stopniowego stworzenia fundamentu dla konsensusu wśród opinii publicznej. Mamy nadzieję, że eksperci i badacze z sektorów kultury Chin i szesnastu państw Europy Środkowej i Wschodniej w pełni wykorzystają możliwości dialogu i wymienią się poglądami na temat kwestii związanych z obecną sytuacją ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Chiny są starożytną cywilizacją, krajem o długiej historii. Na przestrzeni dziejów Chińczycy stworzyli szeroką gamę ważnych i różnorodnych elementów dziedzictwa kulturowego. Stanowią one ucieleśnienie niezwykłej wyobraźni i kreatywności narodu chińskiego. Jako kluczowa część bogatej tradycyjnej kultury Chin, niematerialne dziedzictwo kulturowe jest nieodłącznym świadkiem ewolucji chińskiej cywilizacji, jak również niewyczerpaną siłą napędzającą jej zrównoważony rozwój.

W roku 2001 Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (UNESCO) ogłosiła operę Kunqu Arcydziełem Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości. Od tamtej pory, czyli od piętnastu lat, rząd chiński nadzoruje ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dzięki jego trosce instytucje kulturalne każdego szczebla i obszaru nie szczędzą starań, aby Chiny mogły poczynić znaczne postępy w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W szczególności uchwalenie w roku 2011 pierwszej ustawy – *Prawa o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego* – przyspieszyło rozwój ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chinach, podniosło poziom wiedzy społeczeństwa na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego i, co więcej, znacznie zwiększyło wpływy Chin na świecie. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chinach odbywa się zatem według wzorcowego procesu legislacyjnego. W sierpniu 2004 roku rząd chiński przyłączył się do Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Oznacza to, że współczesne Chiny wraz ze swą nieprzerwaną pięćdziesięciowiekową tradycją będą dalej rozwijać i ulepszać ochronę swojego niematerialnego dziedzictwa kulturowego i uczynią z chęci jego ochrony cel narodowy.

Chiny nieprzerwanie udoskonalają swoją koncepcję ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w ramach nieustających działań na rzecz rozszerzania i doskonalenia praktycznych aspektów procesu ochrony. W ostatnich latach nacisk kładliśmy w szczególności na trzy koncepcje:

pierwsza to ochrona połączona z doskonaleniem; druga – integracja niematerialnego dziedzictwa kulturowego ze współczesnym życiem; trzecia – ochrona środowiska w odniesieniu do ludzi, dziedzictwa i życia.

Kraje Europy Środkowej i Wschodniej mogą poszczycić się długą historią i wspaniałymi kulturami. Ochrona ich niematerialnego dziedzictwa kulturowego ma wiele aspektów i naprawdę inspiruje nasze działania na terenie Chin. Ministerstwo Kultury Chińskiej Republiki Ludowej oraz eksperci z Chin doceniają tę okazję do dialogu. Mamy nadzieję, że wraz z ekspertami w dziedzinie niematerialnego dziedzictwa kulturowego z szesnastu państw uda nam się omówić wyzwania związane z zależnością między niematerialnym dziedzictwem kulturowym a zrównoważonym rozwojem i przekuć ten dialog na konkretne wyniki. Pragnę wreszcie raz jeszcze podziękować organizatorom za zaangażowanie i zaprosić wszystkie kraje Europy Środkowo-Wschodniej do aktywnego udziału, jak również życzyć temu Forum sukcesu.

Narodowy Instytut
Dziedzictwa w procesie
wdrażania w Polsce
postanowień *Konwencji
UNESCO w sprawie ochrony
niematerialnego dziedzictwa
kulturowego z 2003 roku*

Małgorzata Rozbicka*

* Dyrektor Narodowego Instytutu Dziedzictwa, Warszawa, prof. dr hab., Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej.

Dziedzictwo – to pojęcie wieloznaczne, podlegające ciągłej zmianie, która nieustannie rozszerza i wzbogaca jego zasięg semantyczny. W obszarze wielu nauk, dyscyplin i praktyk społecznych, w tym również tych, dla których jeszcze niedawno pojęcie „dziedzictwo” nie było właściwie rozpoznane, obecnie nierzadko z peryferyjnego staje się ono terminem centralnym. Pojawia się wszędzie tam, gdzie podejmowane są próby ochrony, adaptacji czy też wykorzystania (czasami utylitarnego) materialnych i niematerialnych pamiątek przeszłości. W tym sensie dziedzictwo jest także nacechowane emocjonalnie, gdyż tworzy ścisły związek między tym, kto jest, bądź czuje się jego właścicielem, a tym, kto wyraził zgodę na akt dziedziczenia (Kowalski 2013, 15).

Termin „dziedzictwo kulturowe” zmienia się i ewoluuje od lat 60. XX wieku. Dziedzictwo rozumiane dzisiaj jako szeroki zbiór materialnych i niematerialnych wartości jest zasobem stale przekształcanym, dostosowywanym i interpretowanym przez wielu użytkowników. Widzenie przeszłości i jej reliktyw, a tym samym sposób i zakres ich wykorzystania, wciąż się zmieniają. Poszerza się także spektrum tego, co uznawane jest za godne zachowania, powstają nowe interpretacje w tzw. procesach patrymonializacji. Pewnym aspektom przeszłości nadaje się znaczenie, innym rozmyślnie lub mimowolnie pozwala się zniknąć, czy to z krajobrazu kulturowego, czy to ze świadomości zbiorowej (Murzyn 2007).

I Forum Eksperckie Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego to bez wątpienia doskonała okazja, by w międzynarodowym gronie specjalistów przedyskutować wyżej wspomniane zagadnienia, a w szczególności podzielić się informacjami na temat tego, czym dzisiaj dla społeczności krajów reprezentowanych na Forum

Profesor Małgorzata Rozbicka, 2013. Fot. Emilia Matuszewicz, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

jest dziedzictwo niematerialne, jak jest ono przez nie rozumiane, interpretowane, wykorzystywane i chronione.

W Polsce, jeszcze zanim *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (2003) została ratyfikowana (2011), zadania wynikające z jej zapisów, mocą decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 15 lutego 2010 roku, zostały powierzone do realizacji Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa (dalej: NID). NID to instytucja kultury, która od 2011 roku kontynuuje działalność dawnego Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, a tym samym jest następcą prawnym założonego w 1962 roku Ośrodka Dokumentacji Zabytków oraz kolejno doń włączanych ośrodków specjalistycznych: Ośrodka Ochrony Zabytkowego Krajobrazu (2002) i Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (2007).

NID, poza nową nazwą i nowym statutem, lepiej dostosowanym do aktualnych potrzeb systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, zyskał również dodatkowe kompetencje, między innymi w zakresie monitoringu zasobu zabytkowego, digitalizacji zgromadzonej dokumentacji i tworzenia baz danych o zabytkach, jak również, co nas w tym miejscu szczególnie interesuje, w obszarze ochrony dziedzictwa niematerialnego. W związku z tym, w ramach realizacji art. 13 Konwencji, dotyczącego powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa, w maju 2011 roku w strukturach NID został utworzony Zespół ds. ochrony tradycji i kultury (obecnie: Zespół ds. dziedzictwa niematerialnego), którego głównym zadaniem miało być opracowanie i wdrożenie strategicznych rozwiązań zmierzających do zapewnienia niematerialnemu dziedzictwu Polski odpowiedniej ochrony.

Zespół, będący od momentu powołania odpowiedzialny za realizowanie postanowień Konwencji UNESCO z 2003 roku, we współpracy z ekspertami – badaczami tej problematyki z ośrodków akademickich, opracował między innymi strategię inwentaryzacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz przygotował niezbędne dokumenty, takie jak regulamin i procedury wpisywania zjawisk na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także formularz odpowiedniego wniosku oraz wytyczne i wskazówki do jego wypełniania.

W 2012 roku Zespół ds. dziedzictwa niematerialnego przygotował pakiet informacyjny dla Jednostek Samorządu Terytorialnego, w którym poza omówieniem możliwości realizacji Konwencji z 2003 roku na poziomie wojewódzkim znalazły się również wytyczne i formularze pomocne podczas identyfikacji i inwentaryzacji zasobów dziedzictwa niematerialnego. NID uruchomił również portal internetowy (niematerialne.nid.pl) poświęcony Konwencji i zagadnieniom ochrony, w szczególności krajowego dziedzictwa niematerialnego. Zasadniczym celem portalu miało być upublicz-

nienie i upowszechnienie wiedzy na temat zjawisk umieszczonych na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz stworzenie nowoczesnej platformy wymiany doświadczeń pomiędzy depozytariuszami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami kultury. Portal miał też dostarczać wszystkim zainteresowanym istotnych informacji o organizowanych w naszym kraju wydarzeniach, konkursach czy warsztatach związanych tematycznie z niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

W tym samym 2012 roku Zespół działający w NID, we współpracy z Zakładem Kultury Polskiej Instytutu Kulturoznawstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, zorganizował międzynarodową konferencję naukową *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*.

Nabór wniosków na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, która w założeniu ma stanowić spis przejawów żywego dziedzictwa niematerialnego z terenu Polski, ostatecznie został uruchomiony w styczniu 2013 roku. Lista, którą prowadzi Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego z pomocą NID-u oraz Rady ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego ma charakter wyłącznie informacyjny, a jednocześnie odzwierciedla różnorodność zasobu elementów dziedzictwa niematerialnego, które znajdują się na terytorium naszego kraju. Wnioski o wpis na Krajową listę opiniuje działająca przy MKiDN Rada ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Do dnia dzisiejszego Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego na podstawie rekomendacji Rady podjął decyzje o wpisaniu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego dwudziestu różnorodnych zjawisk z terenu całej Polski¹.

W tym samym 2013 roku Zespół NID-u we współpracy ze Stowarzyszeniem Twórców Ludowych zorganizował międzynarodową konferencję *Dobre praktyki w realizacji zadań związanych z Konwencją UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, której celem było przedstawienie generalnych założeń związanych z wdrażaniem postanowień Konwencji oraz zakresu i sposobów funkcjonowania ochrony dziedzictwa niematerialnego w Polsce i w innych krajach europejskich.

¹ Zjawiska wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego (stan w 2016 roku): Rusznikarstwo artystyczne i historyczne – wyroby według tradycyjnej szkoły cieszyńskiej; Pochód Lajkonika; Szopkarstwo krakowskie; Tradycje flisackie w Ulanowie; Procesja Bożego Ciała w Łowiczu; Język esperanto jako nośnik kultury esperanckiej; Umiejętność wytwarzania instrumentu i praktyka gry na kozie (dudach podhalańskich); Hafciarstwo kaszubskie szkoły żukowskiej; Sokolnictwo – żywa tradycja; Polskie tańce narodowe; Uroczystości odpustowe ku czci Św. Rocha z obrzędem błogostawieństwa zwierząt w Mikstacie; Tradycyjna technika ludwisarska Felczyńskich w Taciszowie; Przywołówki dyngusowe w Szymborzu; Gwara warmińska jako nośnik tradycji ustnych; Zabawkarstwo żywiecko-suskie; Bartnictwo; Perebory – nadbużańskie tradycje tkackie; Krakowska koronka klockowa; Tradycje kulturowe Biskupizny; Kolędowanie dziadów noworocznych na Żywiecczyźnie.

W roku 2014 we wszystkich szesnastu Oddziałach Terenowych NID-u zostali powołani Regionalni Koordynatorzy ds. dziedzictwa niematerialnego. Zanim przystąpili do działania, zostali starannie przeszkoleni. Wzięli udział w dwóch szkoleniach, które dotyczyły zarówno zapisów *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku, jak również praktycznych aspektów ich wdrażania. Poczynając od wypełniania wniosków, po działania, jakich koordynatorzy NID-u mogą i powinni się podejmować w celu ochrony i inwentaryzacji zasobów dziedzictwa niematerialnego w ramach współpracy i kontaktów z jego depozytariuszami, jednostkami samorządu terytorialnego i organizacjami pozarządowymi, a także środowiskami naukowymi. Obecnie koordynatorzy samodzielnie już pomagają społecznościom lokalnym w wypełnianiu wniosków, informują też interesariuszy oraz odpowiednie instytucje i organizacje o potencjalnych korzyściach, ale również o zagrożeniach związanych z wpisaniem poszczególnych zjawisk na Krajową listę lub w przyszłości na listy UNESCO.

W roku 2014 NID zorganizował w Sandomierzu warsztaty poświęcone współpracy w obszarze dziedzictwa niematerialnego organizacji pozarządowych, instytucji kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego. Do udziału w dwudniowych warsztatach, mających na celu wypracowanie sposobów wspólnego działania na rzecz ochrony występujących na terenie naszego kraju niematerialnych zjawisk kulturowych, zostali zaproszeni reprezentanci środowisk działających w obszarze ich ochrony, promocji i dokumentacji: przedstawiciele organizacji pozarządowych, instytucji kulturalno-oświatowych, urzędów oraz animatorów kultury. Warsztaty dotyczyły istoty niematerialnego dziedzictwa kulturowego i form jego ochrony zgodnych z metodyką i metodologią wypracowaną na forum UNESCO. Praktycy działający w tej sferze podzielili się swoimi doświadczeniami i udzielili fachowych wskazówek, jak skutecznie chronić niematerialne dziedzictwo kulturowe, dzięki czemu uczestnicy warsztatów uzyskali nowe kompetencje w zakresie ich identyfikacji i inwentaryzacji.

Drugie warsztaty ogólnopolskie NID zorganizował w 2015 roku w Zakopanem. Tym razem były one poświęcone przedstawieniu tzw. dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa niematerialnego. Prelegentami oraz prowadzącymi warsztaty byli specjaliści, którzy na co dzień zajmują się ochroną tego dziedzictwa. Pierwszego dnia podzielili się oni z licznie zgromadzonymi słuchaczami swoimi praktycznymi doświadczeniami. W kolejnym dniu w siedmiu grupach warsztatowych wspólnie zastanawiano się, jak z pomocą narzędzi sugerowanych przez Konwencję skutecznie chronić poszczególne niematerialne zjawiska kulturowe.

Obecnie pracownicy NID-u biorą czynny udział w spotkaniach organizowanych wspólnie z Departamentem Ochrony Zabytków MKiDN dla przedstawicieli samorządów terytorialnych,

poświęconych tematyce ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terenie naszego kraju. Uczestniczą także w licznych konferencjach oraz spotkaniach i posiedzeniach organów statutowych Konwencji UNESCO z 2003 roku. Potrzebę i zasady ochrony dziedzictwa niematerialnego starają się również propagować i upowszechniać za pośrednictwem radia i telewizji.

Aby dopełnić zarysowany wyżej obraz działalności prowadzonej od 2011 roku przez NID w zakresie merytorycznego, organizacyjnego i edukacyjnego wsparcia realizacji przez Polskę zadań wynikających z zapisów Konwencji z 2003 roku, trzeba też wspomnieć o działalności wydawniczej Instytutu. W obszarze problematyki rozpoznania i ochrony dziedzictwa niematerialnego wydano już sześć publikacji, wśród których znajdziemy zarówno polskie tłumaczenia kluczowych opracowań UNESCO², jak i oryginalne, niekiedy kilkuczęściowe, prace polskich autorów³, dotyczące zarówno teoretycznych, jak i praktycznych aspektów rozpoznawania, dokumentowania i ochrony bezcennego zasobu niematerialnego dziedzictwa kulturowego naszego kraju⁴.

Kończąc, pozwolę sobie wyrazić nadzieję, że I Forum Ekspertkie Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego było dla specjalistów z siedemnastu państw doskonałą okazją nie tylko do swobodnej wymiany poglądów i doświadczeń oraz nawiązania międzynarodowych kontaktów eksperckich, ale również do zaprezentowania bogactwa ich rodzimego dziedzictwa i działań podejmowanych w ich krajach celem jego ochrony. To wielka radość i satysfakcja dla Narodowego Instytutu Dziedzictwa, który miał zaszczyt i przyjemność być współorganizatorem krakowskiego Forum, że spotkało się ono z tak dużym zainteresowaniem i zostało tak przychylnie ocenione przez jego uczestników.

Bibliografia

Adamowski, Jan i Katarzyna Smyk, red. 2013. *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*.

Lublin – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Adamowski, Jan i Katarzyna Smyk, red. 2015. *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: zakresy – identyfikacja – zagrożenia*. Lublin – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; Narodowy Instytut Dziedzictwa.

² Zestaw ośmiu broszur UNESCO nakreślających ideę Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 roku (UNESCO 2011).

³ Narodowy Instytut Dziedzictwa b.d.; Adamowski i Smyk 2013, 2015; Przybyła-Dumin 2016.

⁴ Broszura prezentująca zjawiska wpisane na Krajową listę w latach 2014–2016 (Sadowska-Mazur i Włodarczyk 2016).

- Kowalski, Krzysztof. 2013. *O istocie dziedzictwa europejskiego: rozważania*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Murzyn, Monika A. 2007. „Dziedzictwo kulturowe w okresie przemian. Szanse i wyzwania”. W *Dziedzictwo kulturowe w XXI wieku: szanse i wyzwania*, pod redakcją Moniki A. Murzyn i Jacka Purchli, 139–54. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Narodowy Instytut Dziedzictwa. b.d. *Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Polsce*. Opracowanie Anna Marconi-Betka, Katarzyna Sadowska-Mazur i Julia Włodarczyk. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Przybyła-Dumin, Agnieszka. 2016. *Narracja, obyczaj, wiedza...: o zachowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Chorzów – Lublin – Warszawa: Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”; Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Sadowska-Mazur, Katarzyna i Julia Włodarczyk, red. 2016. *Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- UNESCO. 2011. *Niematerialne dziedzictwo kulturowe*. Paryż: UNESCO.

Słowo wstępne z okazji otwarcia I Forum Eksperckiego Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Leszek Zegzda*

* Członek Zarządu Województwa Małopolskiego.

W słowie wszystko bierze swój początek, wszystko się zaczyna. Najpierw pojawia się myśl, idea, wartość. Słowo pomaga tę myśl wyrazić, buduje obraz, tworzy rzeczywistość. Najpierw jest więc to, co niematerialne, a dopiero z tego powstaje to, co materialne. Wszystko to, co ma postać wymierną, ma swój początek w niematerialnym.

Tradycja, czyli żywe, niematerialne przejawy kultury dziedziczone po przodkach, buduje naszą tożsamość – zarówno jednostki, jak i całej społeczności. Pozwala się określić, umiejscowić, zakorzenić, dając silną bazę, budując poczucie wartości. Staje się tym samym łącznikiem przeszłości z teraźniejszością, ale i przyszłością.

Obrzędy, praktyki, widowiska, tradycje muzyczne łączą ludzi, odgrywając jednocześnie znaczącą rolę w utrzymaniu i pielęgnowaniu naszej różnorodności kulturowej. Niematerialne dziedzictwo pomaga w kontaktach między kulturami, tworząc przestrzeń do dialogu i podstawę do wzajemnego szacunku.

W tych kontekstach Małopolska wyróżnia się pod względem bogactwa kulturowego. Ta niezwykła różnorodność tworzona była przez wieki, przez kilkanaście zamieszkujących te tereny grup etnograficznych i mniejszości etnicznych. Tworzyły one niezwykle barwną mozaikę kulturową, w której poszczególne elementy przyjmują zarówno czyste kolory najbardziej wyrazistych cech etnicznych, jak i przeróżne wymieszane odcienie wzajemnych wpływów sąsiadujących ze sobą kultur. Rusini, Żydzi, Romowie, Słowacy i Węgrzy czy osadnicy niemieccy stworzyli tu swoistą mieszankę niematerialnego dziedzictwa. Również kilkanaście sąsiadujących ze sobą w Małopolsce wyrazistych regionów etnograficznych – krakowiaków, górali, lachów i grup podgórskich

Leszek Zegda, 2015, © Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego.

różniących się od siebie gwarą, strojem, muzyką, obrzędami i lokalnymi zwyczajami dodało koloru do tego kulturowego tygla.

I to właśnie ludzie stanowią kolejne nieocenione bogactwo naszego regionu – ludzie, których kreatywność i aktywność są zakorzenione w regionalnej tradycji. Przywiązanie do miejsca, tradycji, dawnych obyczajów i zwyczajów kształtowało i kształtuje charaktery kolejnych pokoleń. To właśnie tu, w Małopolsce, w sposób szczególny odbiera się zjawiska współczesności – poprzez filtr zakodowanych od wieków wartości, które wpływają na sposób percepcji świata, kształtując charakter zdolności twórczych.

Niematerialne dziedzictwo jest ulotne, kruche, nie jest samoistne. Bardzo wiele zjawisk umknęło nam bezpowrotnie, bo odeszli ludzie, bo przeminęła historia, bo zabrakło kogoś, kto by zatrzymał je w pamięci, ocalił od zapomnienia. Dlatego dbałość o wciąż żywe, obecne wśród nas przejawy dziedzictwa jest tak ważna.

Podczas I Forum Eksperckiego Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia na temat ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zorganizowanego w Krakowie w Międzynarodowym Centrum Kultury, doskonale wybrzmiały, charakterystyczne dla spotykających się kultur, potrzeby dialogu i twórczej wymiany doświadczeń oraz dobrych praktyk w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w zakresie jego filozofii, zarządzania, a także wymiaru ekonomicznego i politycznego tych działań. Wybór Krakowa jako miejsca spotkania nie jest bez znaczenia. Jest to miejsce, gdzie dziedzictwo niematerialne, w sposób znaczący, buduje tożsamość mieszkańców, ale także stanowi ogromny potencjał dla zrównoważonego rozwoju miasta.

Samorząd Województwa Małopolskiego w sposób szczególny interesuje się ochroną, rozwojem i interpretacją dziedzictwa niematerialnego regionu. Wśród wielu instytucji kultury województwa małopolskiego ważną rolę odgrywają muzea i centra kultury, obejmujące swoimi działaniami cały region, wypracowujące modelowe rozwiązania i stanowiące ważne ośrodki nie tylko ochrony, ale i animacji kulturowej. Niewątpliwie istotną rolę w tym procesie odgrywa Małopolskie Centrum Kultury SOKÓŁ w Nowym Sączu, które sprawuje stałą opiekę merytoryczną nad twórcami kultur lokalnych (zespołami regionalnymi, muzykami ludowymi, instrumentalistami, śpiewakami, grupami kołędniczymi, kołami gospodyń wiejskich, teatrami wiejskimi). Ważnym wydarzeniem jest Kongres Kultury Regionów, którego pierwsza edycja odbyła się w 2015 roku. Inspiracją dla Kongresu, zainicjowanego przez województwo małopolskie, była ratyfikowana przez Polskę w 2011 roku *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. To właśnie z inicjatywy Małopolskiego Centrum Kultury SOKÓŁ powstanie Ośrodek Dziedzictwa Kultury Niematerialnej.

Projekt ten nie byłby możliwy do zrealizowania, gdyby nie zaangażowanie województwa małopolskiego, dla którego ośrodek stanowi ważny etap w budowaniu systemu opieki nad dziedzictwem regionalnym.

Władze województwa małopolskiego dostrzegają i nagradzają działania i projekty promujące dobre wzorce w zakresie ochrony wszelkich elementów lokalnego dziedzictwa kulturowego. Dlatego też ustanowione zostały: Nagroda im. Romana Reinfussa za wybitne i szczególne osiągnięcia w dziedzinie zachowania lokalnej tożsamości kulturowej w Małopolsce oraz Nagroda im. Władysława Orkana za propagowanie idei regionalizmu oraz wybitne osiągnięcia w dziedzinie działalności artystycznej i kulturalnej lokalnych wspólnot Małopolski.

Wyjątkowe bogactwo i różnorodność form działania odzwierciedlają liczby: ponad 1000 twórców ludowych, 281 zespołów regionalnych, w tym 153 dziecięcych, około 170 kapel, ponad 350 grup kolędniczych, ponad 200 grup śpiewaczych, 140 poetów ludowych, 240 gawędziarzy, 50 teatrów wiejskich, 450 kół gospodyń wiejskich prezentujących różne działania artystyczne.

Ta imponująca statystyka przekłada się na równie wysoki poziom artystyczny i merytoryczny większości grup i twórców. Zespoły i soliści z Małopolski zdobywają czołowe miejsca w wielu konkursach folklorystycznych w Polsce i poza jej granicami. Twórczość regionalna od wielu lat wzbogaca turystykę atrakcyjnymi ofertami kulturalnymi, co gwarantuje popularność Małopolski na mapie turystycznej kraju.

To tylko kilka spośród bardzo wielu działań i cennych inicjatyw podejmowanych przez instytucje, podmioty prywatne, grupy formalne i nieformalne w całej Małopolsce, służących ocaleniu, ochronie i utrwalaniu tego, co w naszej regionalnej kulturze najważniejsze.

Jan Paweł II w jednej z homilii powiedział: „Proszę Was: pozostajcie wierni swemu dziedzictwu! Uczynicie je podstawą swojego wychowania! Uczynicie je przedmiotem szlachetnej dumy! Przecho-
wajcie to dziedzictwo! Pomnóżcie to dziedzictwo! Przekażcie je następnym pokoleniom”.

Inicjowane działania mają na celu realizację tego wezwania w życiu mieszkańców Małopolski – w ścisłej współpracy z nimi, w przekonaniu, że tylko z nimi ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest naprawdę możliwa.

Mam nadzieję, że proces dialogu oraz współpracy, zainicjowany podczas tego Forum przez wybitnych ekspertów z siedemnastu krajów, wyda w przyszłości dobre owoce i stanie się przyczyną wypracowywania wspólnych rozwiązań, które dzięki zasięgowi terytorialnemu będą mogły emanować przykładem dobrych praktyk w ochronie – na poziomie lokalnym, regionalnym, narodowym i międzynarodowym.

Kraków i jego dziedzictwo wobec Europy¹

Jacek Purchla*

* Przewodniczący Polskiego Komitetu ds. UNESCO, dyrektor Międzynarodowego Centrum Kultury.

¹ Niniejszy wykład wprowadzający w historię Krakowa jako miejsca goszczącego I Forum Ekspertskie Chiny – Europa Środkowa i Wschodnia powstał w oparciu o fragmenty książki autorstwa Jacka Purchli, *Kraków w Europie Środką*, Kraków 2016.

Kraków bywa często postrzegany jako serce Polski i „najbardziej polskie ze wszystkich polskich miast”. Choć Polska tyle razy zmieniała granice, Kraków zawsze był polski. Ale równocześnie jest najbardziej kosmopolitycznym miejscem na ziemiach polskich; tutaj nie tylko importowano różne obce wpływy, ale także twórczo je przetwarzano. Mit dawnej stolicy Polski – miejsca symbolicznego w polskiej polityce i życiu narodowym – odczytać dziś trzeba w szerszej perspektywie integrującej się Europy. Jeśli kompleks Europy Środkowej polega na ciągłym udowadnianiu europejskości, to Kraków swej europejskości udowadniać nie musi: zawsze stanowił polski rozdział europejskiego dziedzictwa.

Kraków należy do miast określanych przez Anglików pojęciem *creative cities*, czyli takich, które wniosły twórczy wkład w budowanie uniwersalnych wartości naszej cywilizacji, zachowując przy tym swoją lokalność i kształtując jedyną w swoim rodzaju tożsamość. Jest też nierozzerwalnie związany ze specyfiką i *genius loci* Europy Środkowej. Trzy koncepcje Europy Środkowej: hanzeatycka, jagiellońska i habsburska, zbiegają się z trzema okresami największego rozkwitu cywilizacyjnego Krakowa. Dwie z nich przypadły jeszcze na epokę średniowiecza. Wszystkie spotkać się miały pod Wawelem już na przelocie XIII i XIV wieku. Kraków jest jedynym miastem łączącym tak kreatywnie i harmonijnie wpływy wszystkich trzech, jakże różnych, koncepcji integracyjnych występujących na obszarze *Europa Minor*.

Patrząc na rozwój cywilizacyjny Europy w jej dwóch głównych aspektach: kulturowym i gospodarczym, widzimy wyraźnie postępującą w wieku XII i XIII integrację Czech, Polski i Węgier z Europą karolińską. Łączyło się to m.in. z programem gospodarczym cystersów, a przede wszystkim z wielką

Profesor Jacek Purchla, 2015. Fot. P. Mazur.

akcją osadniczą posuwającą się w tym czasie z zachodu na wschód. Przenosiła ona zachodnioeuropejski model osadniczy do Czech, Polski i Węgier. Jednym z filarów urbanizacji Europy stawał się wówczas samorząd miejski uzyskujący stopniowo nowe prawa i przywileje.

Kraków stał się szczególnym symbolem nowego wymiaru urbanizacji. To średniowiecze stworzyło u stóp Wawelu – świętej góry Polaków – europejską metropolię. Zdecydowały o tym nie tylko stołeczne funkcje Krakowa, ale również przyjęcie nowego modelu osadniczego. Zorganizowany ponownie w połowie wieku XIII na prawie niemieckim, planowany jako pełne rozmachu miasto kolonialne, Kraków szybko przekształcał się w jedno z największych emporiów handlowych późnośredniowiecznej Europy. Pochodzący z tamtego czasu charakterystyczny i doskonale czytelny do dzisiaj kształt urbanistyczny stał się pierwszym twórczym wkładem Krakowa do europejskiej cywilizacji.

W tym też tkwi paradoks najazdu mongolskich hord Dżyngis-chana, które niszcząc, wzmacniały siłę cywilizacyjną łacińskiej Europy. Potwierdzają to zarówno średniowieczne kościoły obronne Siedmiogrodu, jak i przykład Krakowa. Choć zrujnowany w roku 1241 materialnie, przetrwał i wykazał się ciągłością jako *civitas* rozumiana nie w kategoriach fizycznej tkanki, lecz czegoś więcej – miasta jako *etnosu*, jako splotu funkcji, jako procesu, a może przede wszystkim miasta jako idei. Kataklizm stał się bowiem impulsem i szansą dla wyjątkowej kreacji. Kraków z tej szansy skorzystał. Impuls pochodził od władcy – księcia krakowskiego Bolesława V Wstydliwego. Podstawą nowej organizacji miasta stał się wydany przez księcia w roku 1257 przywilej lokacyjny, który otworzył nową epokę w dziejach Krakowa. Dotychczas o procesie jego urbanizacji decydował przede wszystkim samoczynny rozwój funkcji i przestrzeni miejskiej. Wielka lokacja ujęła to miasto w ramy planu. Odznaczający się niespotykaną skalą i symetrią układu urbanistycznego, stanowi o wyjątkowym miejscu Krakowa w dziejach ówczesnej cywilizacji. Sam Rynek – jeden z największych placów średniowiecznej Europy – zadziwia regularnością i skalą wyprzedzenia planistycznego, harmonijnie wpisaną w elementy wcześniejszej urbanizacji. Kraków, wyzwolony z charakterystycznych dla średniowiecznych miast ciasnych zaułków, otrzymał w roku 1257 plan, który do dziś jest kanwą jego metropolitalnego rozwoju!

Prawo magdeburskie stało się w przypadku Krakowa wzorcem ustrojowym, a jego pierwszymi wykonawcami byli przybysze ze Śląska. Jak na obszarze całej ówczesnej Europy Środkowej, kultura języka niemieckiego odegrała istotną rolę w formowaniu nowego Krakowa. Napływ niemieckich kolonistów wprowadził przy tym do życia rodzącej się metropolii czynnik wieloetniczności.

W wieku XV Kraków należał do największych miast Europy Środkowej. Od czasu bitwy pod Grunwaldem w roku 1410 i wspaniałego zwycięstwa odniesionego przez Władysława Jagiełłę nad zakonem krzyżackim był też stolicą coraz silniejszego mocarstwa europejskiego. Równolegle do zna-

czenia politycznego miasta rosła też jego siła gospodarcza. Siła dworu i rozkwit miasta sprzyjały rozwojowi środowisk intelektualnych i artystycznych. Splendor ostatnich lat panowania Kazimierza Jagiellończyka i dzieło Wita Stwosza stanowią zwieńczenie szczęśliwej ery w dziejach Krakowa, jaką pozostał wiek XV.

W wieku XVI, jako stolica rozległego imperium, Kraków promieniował z południowo-zachodniego skraju państwa Jagiellonów na rozległe obszary Litwy i Rusi. Tutaj odbywały się zwoływane przez króla sejmy, a równocześnie Wawel – gniazdo dynastii – był jednym z najważniejszych centrów politycznych ówczesnej Europy. Pełne splendoru panowanie ostatnich Jagiellonów to czas szczytowego znaczenia Krakowa na mapie *Europa Minor*. Charakterystyczna dla metropolii wieloetniczność oznaczała obecność pod Wawelem dużych skupisk: Żydów, Niemców, Włochów, Rusinów, Węgrów i Szkotów. Równocześnie był Kraków Zygmuntoów prawdziwym centrum kultury polskiej. Nie tylko importował różne wpływy obce, ale też twórczo je przekształcał, sam stając się ośrodkiem kreacji promieniującym daleko poza granice jagiellońskiego imperium.

W połowie XVI wieku krakowska aglomeracja liczyła około 30 tysięcy mieszkańców, podobnie jak największe miasto Europy Środkowej – cesarska Praga. Praga i Kraków nie dorównywały wprawdzie wielkością i znaczeniem gospodarczym takim metropoliom, jak: Rzym, Wenecja, Neapol, Konstantynopol, Lizbona, Paryż, Londyn czy Antwerpia, złożonością i siłą wypełnianych funkcji wyprzedzały jednak inne miasta Europy Środką: Gdańsk, Królewiec, Wilno, Rygę, Kijów, Lwów czy Wrocław.

Triumf stał się jednak wkrótce przyczyną upadku. Zrodzona w Krakowie z końcem wieku XIV idea unii z Litwą stworzyła ostatecznie zagrożenie dla stołeczności Krakowa. Wiązało się to również z ewolucją ustrojową państwa w XV i XVI wieku. Rzeczpospolita szlachecka, w jaką przekształciła się Polska w ciągu XV wieku, opierała swój byt polityczny na szlacheckim parlamentarystyce. Peryferyjne położenie w stosunku do rozrastającego się na północny wschód państwa, Kraków ze względów praktycznych nie mógł być miejscem odbywania sejmów Rzeczypospolitej. Jeśli za stolicę państwa uznać siedzibę jego władz zwierzchnich, to Kraków już od wieku XVI stopniowo tracił tę funkcję. Przez długi czas zachował jednak nie tylko formalnie, ale i realnie wiele elementów stołeczności, tak jak ją rozumiano w epoce feudalizmu. Tu złożone były symbole władzy państwowej: skarbiec i archiwum koronne. Tutaj nieomal do końca Rzeczypospolitej odbywały się najważniejsze akty państwowe, w tym prawie wszystkie koronacje i śluby królewskie.

Legenda stołeczności już na przełomie XVIII i XIX wieku była czynnikiem decydującym o losach Krakowa, który stał się też naturalną sceną ostatniej wielkiej próby ratowania suwerenności Polski. Próbą tą była insurekcja kościuszkowska rozpoczęta 24 marca 1794 roku. Stołeczność Krakowa

nabrała nieoczekiwanie nowego wymiaru w trakcie kongresu wiedeńskiego. W roku 1815 miasto stało się przedmiotem ostrej rywalizacji trzech mocarstw zaborczych, było bowiem ciągle postrzegane jako symbol polskiej suwerenności. W wyniku kompromisu pomiędzy Austrią, Prusami i Rosją w latach 1815–1846 był Kraków formalnie niepodległą republiką (*Freistaat Krakau*) pod „opieką” trzech mocarstw.

Wiek XIX przyniósł wielkie zmiany w sieci osadniczej Europy. Splot warunków politycznych i ekonomicznych sprawił, że Kraków do końca XIX wieku pozostawał miastem nonindustrialnym, o względnie niskiej dynamice wzrostu. Ograniczony austriackimi fortyfikacjami, był stosunkowo mały i biedny. W tym trudnym i skomplikowanym położeniu potrafiło jednak w drugiej połowie XIX wieku znaleźć dla miasta szansę rozwoju, wykorzystując z jednej strony zwrot ku liberalizmowi, który dokonał się w Austrii w latach sześćdziesiątych, z drugiej zaś siłę jego metropolitalnej tradycji. I na tym polega fenomen Krakowa tego czasu. Pokazuje on, że nie ma prostej zależności pomiędzy wielkością miasta a pełnionymi przez nie funkcjami metropolitalnymi, oraz znakomicie ilustruje siłę tradycji jako ważnego czynnika miastotwórczego. Dzięki potędze przeszłości Kraków stał się miejscem integrującym wszystkich Polaków i dlatego to tutaj, a nie w stołecznym Lwowie, powstało centrum polskiego życia narodowego.

Rozwój Krakowa na przełomie XIX i XX wieku opierał się na wielu sprzecznościach. Systemową słabość gospodarczą miasta rekompensowało wyjątkowe znaczenie Krakowa dla Polaków. Funkcja duchowej stolicy narodu stała w opozycji do funkcji nadgranicznej twierdzy i prowincjonalnego garnizonu obcej armii. Z punktu widzenia wielkiej, kosmopolitycznej metropolii, w jaką przekształcił się Wiedeń na przełomie XIX i XX wieku, Kraków był zaledwie peryferyjnym miastem średniej wielkości. Z punktu widzenia polskiej racji stanu, choć ubogi, pełnił funkcję duchowej stolicy nieistniejącego państwa polskiego. Te i inne antynomie stanowią o fenomenie Krakowa i wyjątkowości jego sytuacji pod panowaniem austriackim. Ówczesny Kraków to nie tylko polskie Ateny, ale i polski Piemont. Lwów na przełomie XIX i XX wieku pełnił funkcję stolicy Galicji, największej austriackiej prowincji, Kraków zaś był przede wszystkim centralnym ośrodkiem integrującym polskie życie narodowe, szczególnie po stłumieniu w Królestwie rewolucji 1905 roku. U progu I wojny światowej tutaj skupiała się działalność najważniejszych ugrupowań niepodległościowych. Tutaj też działał Józef Piłsudski, który w sierpniu 1914 roku na czele legionów polskich wyruszył z Krakowa do walki o niepodległość – przeciw Rosji, lecz jeszcze u boku Austrii.

Liczący około 750 tysięcy mieszkańców Kraków jest znacznie większy, niż zakładali planiści przed pół wiekiem, i – co ważne – przeżywa dzisiaj okres demograficznej stabilizacji. Nie oznacza to wcale

zahamowania rozwoju, chodzi raczej o spowolnienie rozrostu, do jakiego doszło w czasach komunizmu kosztem obniżenia jakości życia.

Kraków poprzez siłę swej marki i atrakcyjność dziedzictwa ma potencjał do gry metropolitalnej. Właśnie dziedzictwo przesądza o tym, że Kraków jest drugim miastem w Polsce, a nie tylko jednym z szesnastu wojewódzkich. Potencjał dziedzictwa to naturalny kapitał, z jakim Kraków wszedł w XXI wiek. To pierwsza funkcja metropolitalna, która i dziś determinuje jego pozycję w Europie. O sile miasta przesądza utrwalony w XIX i XX wieku archetyp duchowej stolicy narodu. Podtrzymuje on istotną rolę Krakowa jako czynnika integrującego Polaków, a zarazem decyduje o bardzo wysokiej rozpoznawalności miasta w Europie i świecie. Dziedzictwo kulturowe ma także wymiar materialny. To znakomicie zachowana historyczna tkanka urbanistyczna i najwyższej klasy zabytki. Ponadlokalny wymiar tego zasobu potwierdziło wpisanie Krakowa już w roku 1978 na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Kraków to jedyne wielkie miasto historyczne w obecnych granicach Polski, które przeżyło tragedię II wojny światowej niezniszczone w sensie fizycznym. Jest symbolem ciągłości i trwania. Drugą, łączącą się z poprzednią, funkcją metropolitalną Krakowa jest jego potencjał intelektualny i artystyczny. Jego kulturotwórcza siła przejawia się i w tym, że określa się go często jako kulturalną stolicę Polski. To również między innymi dlatego Kraków stał się centrum międzynarodowej turystyki.

Kraków należy dziś do tych starych miast naszego kontynentu, gdzie przeszłość i tradycja determinują współczesny rozwój. Jest też pomiędzy Warszawą, Berlinem, Pragą, Bratysławą, Wiedniem i Budapesztem jedynym tak dużym miastem o historycznie ukształtowanych funkcjach metropolitalnych zdegradowanym do roli prowincjonalnego ośrodka.

Dziedzictwo kulturowe Krakowa odczytać dziś trzeba nie tylko w wymiarze narodowym, lecz także w wymiarze uniwersalnym. Nie przypadkiem więc międzynarodowa turystyka stała się – zwłaszcza po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku – głównym czynnikiem determinującym rozwój gospodarczy Krakowa i Małopolski. Dziś Kraków jest *trendy*. Do zmiany obrazu przyczyniło się nie tylko zażegnanie katastrofy ekologicznej, ale również szybka likwidacja jej skutków na polu konserwacji zabytków.

Kraków jest obecnie jednym z najbardziej dynamicznych rynków turystyki na kontynencie. Co roku odwiedza go ponad 10 milionów turystów. W plebiscycie miesięcznika „Travel & Leisure” z lipca 2015 roku został uznany za trzecie z dziesięciu najatrakcyjniejszych miast Europy, wyprzedziły go tylko Florencja i Rzym. Bardzo chętnie odwiedzane są miejsca wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa, zwłaszcza Kopalnia Soli „Wieliczka” i Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu.

Jednym z ważniejszych czynników wzrostu ruchu turystycznego jest również fakt, że Małopolska to ziemia rodzinna Jana Pawła II. Łagiewnickie sanktuarium Bożego Miłosierdzia, konsekrowane 17 sierpnia 2002 roku przez Papieża Polaka w czasie jego ostatniej pielgrzymki do Polski, każdego roku odwiedzają pielgrzymi z kilkudziesięciu krajów. Z badań wynika, że 25 procent z nich to obcokrajowcy, głównie z Europy, ale także z Filipin, Kostaryki, Kuby, Japonii, Korei Południowej, Stanów Zjednoczonych, jak również Ukraińcy i Rosjanie... W pobliżu sanktuarium Bożego Miłosierdzia – na terenie dawnych zakładów sodowych „Solvay”, w których w czasie wojny pracował jako robotnik Karol Wojtyła – powstało monumentalne założenie Centrum Jana Pawła II „Nie lękajcie się!”. W sercu tego kompleksu znajduje się Sanktuarium Świętego Jana Pawła II, w którym od roku 2011 przechowywane są relikwie Papieża Polaka i rozwija się jego kult.

Nie ma w Polsce miasta, które by tak obrosło mitem i legendą, a przy tym jego warstwa symboliczna byłaby równie żywa, jak żywa jest dzisiaj przestrzeń średniowiecznego Śródmieścia Krakowa. Podobnie jak przed wiekami i dzisiaj melodia średniowiecznego hejnału z Wieży Mariackiej wyznacza codzienny rytm życia, a królewski dzwon Zygmunt „komentuje” z Wawelu wyjątkowe chwile w życiu narodu i miasta. Kraków od dziesięcioleci żyje też według tego samego tradycyjnego kalendarza, który odmierza zarówno uroczystości kościelne w dzień św. Stanisława (patrona Krakowa) czy w Boże Ciało, jak i ludyczne zwyczaje: Rękawki, Lajkonika czy Wianków. Wielowarstwową pamięć i tożsamość miasta znakomicie dopełnia jego podmiejski folklor tworzony od XIX wieku na Zwierzyńcu, Krowodrzy czy Ludwinowie. Jest on wciąż żywy, czego symbolem są zarówno tradycja Lajkonika, jak i fenomen szopkarstwa, tak charakterystyczny zwłaszcza dla Półwsia Zwierzynieckiego i Krowodrzy. Szopkarstwo krakowskie jest tradycyjnym rzemiosłem, które przekazywane jest z pokolenia na pokolenie, co zapewnia jego nieustanne trwanie. Pochód Lajkonika to zwyczaj, który polega na przemarszu przez Kraków barwnego orszaku. Jego główną postacią jest jeździec przebrany za Tatara i dosiadający sztucznego konika. Lajkonik utrwala pamięć o najazdach mongolskich, które w XIII wieku zagrażały miastu. Pochód Lajkonika i szopka krakowska potwierdzają dziś siłę i znaczenie lokalnej tradycji. Nie przypadkiem więc zostały wpisane na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Czy miasto, które w takim stopniu uzależniło się od kultu własnej przeszłości, potrafi zmierzyć się z wyzwaniem nowoczesności? Nie ulega wątpliwości, że Kraków jest polem dynamicznej konfrontacji pomiędzy współczesną cywilizacją a dziedzictwem przeszłości. Dziedzictwo to pamięć, wybór i tożsamość. I dlatego Kraków zapisuje dzisiaj nowe rozdziały polskiego dziedzictwa wobec Europy i świata. Po śmierci Jana Pawła II w roku 2005 Kraków w naturalny sposób stał się strażnikiem pamięci o nim i jego dziele.

Spotkanie międzykulturowe. Ekspertka ds. NDZK z Węgier, dr Eszter Csonka-Takács, poznaje tradycję szopkarstwa krakowskiego, październik 2016. Fot. Paweł Kobek, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Równocześnie miasto próbuje wskrzesić utraconą wskutek Holocaustu tradycję wieloetniczności. Wyrazem tego jest zarówno fenomen Festiwalu Kultury Żydowskiej, od 1988 roku gromadzącego w czerwcu publiczność z całego świata, jak i fenomen krakowskiego Kazimierza. Na naszych oczach stał się on laboratorium odzyskiwania pamięci o świecie, który bezpowrotnie odszedł, a równocześnie stanowi immanentną część tożsamości Europy Środka. Wreszcie doświadczenie najbardziej zaskakujące: reinterpretacja dziedzictwa Nowej Huty. „Polski Magnitogorsk” to dziś nie tylko symbol sowietyzacji Polski, ale też czwarta faza wielkiej kreacji urbanistycznej w Krakowie, wykraczająca poza wymiar lokalny. A równocześnie to legenda walki o godność, legenda „Solidarności”.

Różnorodność, integralność, ciągłość, autentyczność, reprezentatywność, klasa artystyczna dziedzictwa architektonicznego – wszystko to decyduje nie tylko o znaczeniu dziedzictwa Krakowa, ale i determinuje strategię ochrony, a zwłaszcza jej kompleksowość. Fundamentem tych działań jest ciągła reinterpretacja dziedzictwa.

Historia jest więc czynnikiem rozwoju miasta, który z kolei kreuje różne możliwości interpretacji dziedzictwa kulturowego, różne znaczenia miasta: jako procesu, funkcji, idei, formy, jako zwierciadła cywilizacji. Złożone losy Krakowa, także w XX wieku, potwierdzają słowa Sophie Lang: „miasta nie są przypadkiem, miasta są koncepcją wyższego rzędu”. W Europie Środkowej tożsamość kulturowa nigdy nie była czymś danym na zawsze, wymaga nieustającego wyboru. W tym sensie jest też Kraków esencją Europy Środka – rozumianej również jako trauma i ambiwalencja. Zrozumienie fenomenu tego miasta, a także szersza historyczna perspektywa zmienności funkcji wypełnianych przez Kraków w sieci osadniczej tej części Europy oraz zmieniających się jego znaczeń i treści stanowią klucz do zrozumienia istoty *Europa Minor*.

Europa Minor nigdy nie znalazła się poza cywilizacją europejską. Zachowała jednak odmienność – która dzisiaj jest wartością.

ARTYKUŁY OTWIERAJĄCE

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego: globalna kampania i jej realizacja w Chinach

An Deming*

* Chińska Akademia Nauk Społecznych (中國社會科學院), Pekin, Chińska Republika Ludowa, prof., e-mail: andm@cass.org.cn.

W ciągu ostatnich trzydziestu lat w Chinach dokonały się istotne zmiany w zakresie gospodarki, kultury, polityki oraz innych aspektów życia społecznego. Jednym z problematycznych efektów ubocznych tego wielkiego rozwoju jest zanikanie kultury tradycyjnej.

Wprowadzenie

Kampania na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego stała się ostatnio w Chinach wpływowym ruchem społecznym i kulturalnym. Jej szybkie rozpowszechnienie jest głęboko zakorzenione w świadomości tożsamości narodowej, szczególnie w obliczu silnych wpływów industrializacji i globalizacji oraz oddziaływania UNESCO. Od czasu wdrożenia w Chinach kampania ta przyniosła wiele dynamicznych skutków dla kultury tradycyjnej i jej praktykowania przez ludzi, jak również dla powiązanych dziedzin nauki, takich jak folklorystyka. W wyniku serii działań związanych z ochroną NDZK i aktywniejszej współpracy ze strony państwa, społeczności i badaczy wiele gatunków kultury ludowej (w szczególności wierzenia ludowe i praktyki religijne, które były wcześniej uważane za feudalne przesady i surowo zabronione) zyskało lepszy status w skali całego kraju dzięki uznaniu ich za „elementy NDZK”, a ich depozytariusze i społeczności – większe szanse na przetrwanie. Folklorystyka cieszy się zatem z nowych możliwości i wyzwań, jakie pojawiły się przed nią w konsekwencji tego ruchu. Jednakże jednocześnie pojawił się szereg problemów. Wśród nich centralnym jest paradoks rozbieżności między idealną teorią UNESCO a faktycznym praktykowaniem ochrony NDZK w określonych sytuacjach. Wywołało to nie tylko rywalizację czy spory między różnymi regionami kraju i walkę między państwami o prawa własności do tradycyjnych imprez, lecz także zmniejszyło autorytet i śmiałość zwykłych ludzi jako tradycyjnych depozytariuszy do wyrażania siebie poprzez własną kulturę. W tym zakresie społeczności NDZK, badacze – w tym folklorysty z całego świata – i władze państwowe mają jeszcze wiele do zrobienia.

Projekt Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego stał się ostatnio w Chinach znanym i popularnym ruchem. Jest on tak duży i wpływowy, że uczestniczą w nim osobistości i instytucje

Część tomów prezentująca literaturę i sztukę ludową Chin zaprezentowana na IV Wystawie Chińskiego NDZK, 2016. Fot. Wang Xuewen.

Setne przedstawienie najbardziej znanej opery *kunku* – *Mudanting* (Pawilon Peonii), 11 maja 2007. Fot. Wang Feng.

różnego szczebla i z różnych regionów. Szukając hasła „intangible cultural heritage” (czyli „niematerialne dziedzictwo kulturowe”) w Google, uzyskujemy ponad milion wyników. A pierwszych kilka stron dotyczy głównie Chin. Widać zatem, jak bardzo ruch ten się rozwija.

Rosnąca świadomość tożsamości narodowej i bodźce ze strony społeczności międzynarodowej: przyczyna szybkiego rozprzestrzeniania się ruchu NDZK w Chinach

Przyczyna szybkiego rozprzestrzeniania się tego ruchu w Chinach jest głęboko zakorzeniona w silnej świadomości tożsamości narodowej oraz bodźcach ze strony społeczności międzynarodowej, a w szczególności UNESCO. W ciągu ostatnich trzydziestu lat w Chinach dokonały się istotne zmiany w zakresie gospodarki, kultury, polityki oraz innych aspektów życia społecznego. Jednym z problematycznych efektów ubocznych tego wielkiego rozwoju jest zanikanie kultury tradycyjnej. Stawienie czoła wielkim wyzwaniom ze strony industrializacji i globalizacji oraz odpowiedź na pytanie o to, jak należy chronić i zachować tożsamość tradycyjnej, unikatowej kultury Chin oraz propagowanych przez nią wartości, stały się przedmiotem troski w oczach Chińczyków, w szczególności elit intelektualnych.

W Chinach, podobnie jak w wielu innych krajach, to właśnie intelektualiści jako pierwsi dostrzegli kryzys kultury tradycyjnej i jako pierwsi próbują mu zapobiec. To dzięki prowadzonej przez nich kampanii status tradycji stał się obiektem ogólnonarodowego zaniepokojenia. Wcześniejszym przykładem może być projekt polegający na tworzeniu zbiorów pieśni i innych gatunków ludowych, rozpoczęty przez uczonych na przełomie pierwszej i drugiej dekady XX wieku. Biorąc pod uwagę gwałtowny zanik kultury tradycyjnej i olbrzymi wpływ industrializacji i westernizacji, grupa członków wydziałów i studentów Uniwersytetu Pekńskiego zainicjowała projekt na rzecz odbudowy „ducha narodu”. Ostatecznie stał się on ruchem kulturowym działającym w skali całego kraju, tak zwanym ruchem na rzecz badań nad pieśniami ludowymi (歌谣学运动), który jest ogólnie uznawany za początek chińskiej folklorystyki jako nowej dyscypliny (Zhang 1985, 306–47).

Na początku lat 80. XX wieku ponownie poruszono kwestię ratowania tradycyjnej kultury chińskiej przed wpływami kultur zachodnich i jej samowolnym nadużywaniem lub nadmierną eksploatacją. Żądanie to było w pewnym sensie spójne z tym, co reprezentował sobą ruch na rzecz badań nad pieśniami ludowymi. Ponadto, ze względu na to, że skutki westernizacji i komercjalizacji

towarzyszące wdrożeniu przez rząd centralny nowej polityki „reform i otwarcia” (改革开放) były znacznie poważniejsze i powszechniejsze niż wcześniej, dotyczyło ono znacznie szerszych kręgów społecznych i budziło większe zaniepokojenie krytyczną sytuacją tradycji i narodu. Już na przełomie lat 70. i 80. XX wieku, w odpowiedzi na coraz usilniejsze żądania i propozycje uczonych z folklorystami na czele, chińskie Ministerstwo Kultury (中华人民共和国文化部), Państwowa Komisja ds. Etnicznych (中华人民共和国国家民族事务委员会) oraz Chińska Federacja Środowisk Literackich i Artystycznych (CFLAC, 中国文学艺术界联合会) wspólnie zainicjowały stworzenie 十部中国民族民间文艺集成志书 (Dziesięć zbiorów literatury i sztuki etnicznej i ludowej Chin, w skrócie 十套集成 – Dziesięć zbiorów). Zbiory te zawierały ludowe opowieści, pieśni i rymowanki, przysłowia, muzykę operową, etniczne i ludowe instrumenty muzyczne, formy opery i tańca, style taneczne, arie i inne elementy kultury. Każdy zbiór został stworzony przez konkretne biuro lub stowarzyszenie rządowe, jak na przykład Chińskie Stowarzyszenie Literatury i Sztuki Ludowej (中国民间文艺家协会), mające swoje oddziały na różnych szczeblach administracyjnych. Niedługo po rewolucji kulturalnej (文化大革命) w latach 1966–1976, która przyniosła katastrofalne w skutkach zniszczenie tradycyjnej kultury chińskiej, oczywistym celem projektu stała się odbudowa kultury przy pomocy zasobów tradycji ludowej. Osoby zajmujące się poszczególnymi elementami tej tradycji najpierw zbierały dzieła konkretnych gatunków w obrębie wiosek, a następnie tworzyły zestawienia dla każdego powiatu, podzielone według gatunków, które zebrano później w formie odrębnych tomów dla każdej prowincji, co stanowiło efekt końcowy projektu.

W ramach tego procesu wiele gatunków folkloru, które przez lata uległy zanikowi, ponownie odżyło. Powstały różne lokalne organizacje artystyczne, a te już istniejące ulepszono; zaistniało także wielu nowych lokalnych twórców. Pod koniec 2004 roku, po 25 latach pracy i dzięki wspólnym wysiłkom ponad 10 mln uczestników, ukończonych było już 298 tomów poświęconych poszczególnym prowincjom. A pod koniec roku 2009 wszystkie te woluminy, zawierające około 450 mln słów w języku chińskim, zostały opublikowane¹. Ten ogromny projekt był powszechnie chwalony jako współczesny „Wielki Mur” przedsięwzięć kulturalnych i stworzył istotne praktyczne i teoretyczne podwaliny całego chińskiego społeczeństwa. Jednym z jego celów było wdrożenie szeregu działań i ruchów zainicjowanych przez UNESCO.

Obierając za cel ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, UNESCO przyjęło na przestrzeni ostatnich lat szereg konwencji, zaleceń i deklaracji, takich jak: *Zalecenie w sprawie ochrony tra-*

¹ Szczegółowe informacje o projekcie, zob. An i Yang 2015.

dyscypliny kultury i folkloru z 1989 roku, *Powszechna deklaracja o różnorodności kulturowej* z 2001 roku, *Deklaracja Stambulska* z 2002 roku przyjęta przez III Okrągły Stół Ministrów Kultury, *Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku i inne. Każda z nich podkreśla znaczenie i pilną potrzebę ochrony NDZK (wcześniej nazywanego też „kulturą tradycyjną”) na całym świecie (An 2008) i wszystkie spotkały się z aktywną reakcją i wsparciem ze strony Chin, gdzie idea ochrony kultury tradycyjnej była powszechna od samego początku².

Zgodnie z Konwencją z 2003 roku celami ochrony NDZK są: „zapewnienie poszanowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek” oraz zwiększanie świadomości w zakresie „zapewnienia, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane”³. Tym niemniej w praktyce dla większości krajów największe znaczenie miało ogłoszenie Listy Arcydzieł Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości w roku 2000, która później, po wejściu w życie Konwencji z 2003 roku, została włączona do Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. Zaliczenie tradycyjnej chińskiej opery kunqu (昆曲) do pierwszej grupy 19 Arcydzieł w maju 2001 roku oraz guqin (古琴), czyli siedmiostrunowej cytry, do drugiej, liczącej 28 Arcydzieł, w listopadzie 2003 roku zachęciło ludność Chin pragnącą wyróżnić swoją „unikatową”⁴ kulturę tradycyjną do działania. W ruch zaangażowane były zajmujące się tymi zagadnieniami organy państwowe i samorządowe, instytucje publiczne i akademickie, organizacje oraz osoby fizyczne różnego pochodzenia (Xiang 2004, 35–37).

Realizacja, osiągnięcia i znaczenie kampanii w Chinach

Już w roku 2003 Ministerstwo Kultury i Ministerstwo Finansów (财政部) we współpracy z Państwową Komisją ds. Etnicznych i Chińską Federacją Środowisk Literackich i Artystycznych urucho-

² Przykładowo, Chiny przyłączyły się do Konwencji z 2003 roku już w sierpniu 2004 roku, co oznacza, że były jednym z pierwszych państw członkowskich, które ratyfikowały wówczas Konwencję.

³ *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r.* (polskie tłumaczenie: http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst_Konwencji_o_ochronie_dziedzictwa_niematerialnego).

⁴ Dokumenty UNESCO dotyczące NDZK, w szczególności te przyjęte niedawno, jak Decyzje Komitetu Międzyrządowego podjęte na 9. (UNESCO 2014) i 10. sesji (UNESCO 2015), podkreślają konieczność używania słownictwa stosownego do ducha tego przedsięwzięcia i unikania takich wyrażen, jak „unikatowy” czy „autentyczność”, jednakże przez cały czas kampanii na rzecz NDZK notowano podobne przypadki niewłaściwego użycia tych terminów przez licznych specjalistów w dziedzinie NDZK, jak również opinię publiczną w wielu krajach. Można to przypisać brakowi spójności między teorią/zasadą stworzoną przez UNESCO a rzeczywistą praktyką w wielu krajach. W pewnym sensie wykazało to również trudności w realizacji we wzorcowy sposób ducha Konwencji z 2003 roku.

Artysta grający na *guqin*, 12 czerwca 2014. Fot. Wang Feng.

miły projekt ochrony kultury ludowej i etnicznej w odpowiedzi na działalność UNESCO. Od tamtego czasu ustanowiono system administracyjny odpowiadający za sprawy z tym związane, obejmujący panel kierowniczy, komisję ekspertów i narodowe centrum realizujące projekt. Utworzono również instytucje organizacyjne na szczeblu lokalnym w prowincjach, prefekturach i miastach. Narodowe Centrum ds. Projektu Ochrony Kultury Ludowej i Etnicznej (中国民族民间文化保护工程国家中心) pracowało aktywnie do roku 2006, kiedy to zmieniło nazwę na Chińskie Narodowe Centrum ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (中国非物质文化遗产保护中心) po ratyfikacji przez Chiny (w roku 2004) Konwencji z 2003 roku. Centrum stało się jedynym oficjalnym organem odpowiedzialnym za sprawy związane z ochroną NDZK w Chinach, takie jak: doradzanie zainteresowanym podmiotom w kwestiach polityki, organizacja ogólnych badań i dyskusji akademickich oraz nadzorowanie wdrażania środków ochrony w różnych miejscach lub społecznościach bądź doradzanie w tym zakresie.

Porównując zawartość list z właściwych im dziedzin, niektórzy chińscy uczeni, głównie folklorysty, zauważyli, że koncepcja niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności w postaci, w której ostatnio była wprowadzana w Chinach, jest niemal identyczna jak definicja „kultury ludowej” (民间文化), terminu już znanego Chińczykom. Głównym powodem rozpowszechniania nowego terminu jest chęć nadążania za tempem debaty międzynarodowej, która wprowadza nowe koncepcje i ruchy. Mimo to w wielu sytuacjach termin „kultura ludowa” wciąż jest używany zamiennie z terminem „niematerialne dziedzictwo kulturowe”.

Kompleksowy udział departamentów administracji rządowej bardzo pomaga w dalszej promocji i realizacji projektu ochrony NDZK. Jako główny element projektu Ministerstwo Kultury utworzyło – we współpracy z kilkoma innymi ministerstwami – Wspólną Komisję Międzyministerialną, która ma w skoordynowany sposób zajmować się najważniejszymi kwestiami; Ministerstwo Finansów przeznaczyło na ten cel specjalny fundusz, a liczne prowincje, prefektury i miasta również zebrały wspólnie środki na wsparcie projektu. Zwróciło to uwagę całego społeczeństwa na projekt ochrony NDZK. Zaangażowały się w niego instytucje i osoby fizyczne różnego pochodzenia, tym samym kształtując nowy ruch kulturowy na skalę ogólnokrajową⁵.

⁵ Jak zauważa Barbro Klein (2006), kiedy termin „dziedzictwo kulturowe” został wprowadzony i zastosowany na szeroką skalę w środowisku akademickim w Szwecji, muzealnicy chętnie go zaakceptowali jako oczywiste pojęcie opisujące ich dotychczasową działalność. Zaczął być jednak coraz częściej używany także przez wielu uniwersyteckich etnologów, którzy dotychczas zaprzeczali, jakoby ich dziedzina miała cokolwiek wspólnego z działaniami na rzecz zachowania i prezentacji kultury lub jakimikolwiek innymi działaniami skalanymi przez najgorsze aspekty „dawnych badań nad ludowością”. Podobnie w Chinach wiele innych dyscyplin akademickich, które patrzyły na folklorystykę z wyższością, zaczęło „podążać za modą” zapoczątkowaną głównie przez folklorystów.

Ruch ten może już pochwalić się sporymi realnymi osiągnięciami. Oto kilka informacji statystycznych na temat Chin z końca 2015 roku: zebrano informacje o ok. 879 tys. elementów NDZK; 38 elementów zostało wpisanych na listy NDZK UNESCO (z czego 30 elementów na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości, 7 elementów na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony i 1 element do Rejestru dobrych praktyk w dziedzinie ochrony); 1372 elementy zostały ujęte w państwowej ewidencji NDZK; 1986 depozytariuszy zostało zidentyfikowanych jako Reprezentatywni Depozytariusze NDZK na Szczepku Krajowym; rząd centralny przeznaczył łącznie ponad 4,2 mld juanów chińskich (ok. 525 mln euro lub 600 mln dolarów amerykańskich) na wsparcie programu ochrony NDZK.

Ruch udowodnił również swoje znaczenie dla przetrwania tradycji ludowych. Wiele gatunków tradycji ludowej, takich jak festiwale świątynne czy inne czynności związane z wierzeniami ludowymi, funkcjonuje w życiu codziennym od dawien dawna. Jednakże w przeszłości były one określone jako pozostałości feudalizmu i wyraz przesądności i przez kilka dziesięcioleci były surowo zakazane. Chociaż takie tradycje odżyły po rewolucji kulturalnej, wciąż miały problemy z uzyskaniem legitymacji rządu. Bardzo ważnym osiągnięciem ruchu na rzecz ochrony NDZK było wymienienie wierzeń ludowych jako jednego z gatunków do zbadania w 中国民族民间文化保护工程普查工作手册 (Wytyczne na potrzeby ogólnych badań chińskiej kultury etnicznej i ludowej), publikacji Narodowego Centrum ds. Projektu Ochrony Kultury Ludowej i Etnicznej z roku 2005. Oznacza to, że wierzenia ludowe i praktyki religijne zostały w zasadzie zaakceptowane jako część oficjalnego dyskursu. W takiej sytuacji urzędnicy i ustawodawcy będą musieli traktować poważnie kwestie kultury ludowej, np. festiwali świątynnych i innych tradycyjnych praktyk religijnych. Oznacza to, że te rodzaje tradycji zyskały większą szansę na przetrwanie i utrzymanie się (Gao 2013).

Wraz ze wzrostem popularności nieprecyzyjnego tłumaczenia terminu „niematerialne dziedzictwo kulturowe” (非物质文化遗产) zwiększa się liczba społeczności, depozytariuszy tradycji, a nawet przedsiębiorców, którzy chcieliby wykorzystać to nietypowe wyrażenie do opisu swoich dóbr kultury. Mogą dzięki temu uzyskać korzyści ekonomiczne, ale również nadać tym elementom bardziej istotne i liczne znaczenia na arenie międzynarodowej, tym samym polepszając swój status społeczny. Taki stan rzeczy znacząco wzmocniło ustanowienie w roku 2008 Narodowego Dnia Dziedzictwa Kulturowego (文化遗产日⁶) oraz ogłoszenie krajowego *Prawa o niematerialnym dziedzictwie kulturowym*⁷ w roku 2012.

⁶ We wrześniu 2016 przemianowany został na 文化和自然遗产日 czyli Narodowy dzień dziedzictwa kulturowego i naturalnego i od 2017 roku obchodzony tylko pod tą ostatnią nazwą – przyp.red.

⁷ 中国非物质文化遗产法.

Folklorystyka i inne powiązane dyscypliny również cieszą się z nowych możliwości. Nie jest to tylko pozorna koniunktura, tak jak w przypadku tzw. folklorystów, którzy zyskali uznanie rządów, samorządów i środków masowego przekazu. Ruch ten umożliwia badaczom dokładną i głęboką analizę związku między kulturą a życiem ludzi; pozwala im na badanie chińskiego folkloru w bardziej dogłębny i kompleksowy sposób przy silnym wsparciu agend rządowych, a także na szukanie rozwiązania wielkiego dylematu tkwiącego w samym ruchu. A zatem umożliwia wniesienie zarówno do działalności akademickiej, jak i do kampanii na rzecz NDZK nowych perspektyw i metod opartych na chińskich doświadczeniach.

Podczas dziewiątego dorocznego posiedzenia Międzyrządowego Komitetu ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w siedzibie UNESCO w Paryżu w dniach 24–28 listopada 2014 roku Komitet postanowił utworzyć Zespół Ewaluacyjny (Evaluation Body; składające się z sześciu organizacji pozarządowych i sześciu niezależnych ekspertów w dziedzinie NDZK) w celu oceny wniosków do wpisu na listy UNESCO, poczynwszy od 2015 roku. Wybór Chińskiego Towarzystwa Sztuki Ludowej (中国民俗学会) na członka Zespołu Ewaluacyjnego na okres trzech lat umożliwił chińskim folklorystom działanie na rzecz NDZK nie tylko na szczeblu krajowym, lecz także międzynarodowym. Poprzez bliższy kontakt z politykami i praktykami UNESCO oraz z innych krajów, w sprawach dotyczących tego zagadnienia chińscy folklorysty próbują zbudować nowy pomost na drodze do wzajemnego porozumienia w kwestii NDZK pomiędzy UNESCO a chińskimi władzami, jak również pomiędzy społecznościami a rządem. Można wymienić dwa najważniejsze przykłady nawiązywania tych relacji: zmianę strategicznej zasady ochrony NDZK w Chinach z uprzedniej „ochrony NDZK zgodnie z jego pierwotną ekologią” na obecną „zintegrowaną ochronę NDZK” lub „ochronę NDZK łącznie z jego żyjącym kontekstem” oraz zmianę sposobu postrzegania depozytariuszy tradycji – nie są to już tylko „czynni depozytariusze” (ci, którzy posiadają konkretną tradycyjną wiedzę), ale wszyscy ludzie, zgodnie z koncepcją mówiącą, że „każdy jest depozytariuszem kultury”.

Od chwili wprowadzenia w Chinach koncepcji niematerialnego dziedzictwa kulturowego przez dość długi czas wśród zaangażowanych badaczy i agencji rządowych panowało przekonanie, że strategia ochrony NDZK polega na zachowaniu autentyczności lub pierwotnego charakteru danych elementów. Idea ta podkreślała konieczność zachowania czystości tradycji, na co wpłynęły duże obawy związane z rażącym nadużywaniem kultury tradycyjnej i powszechną sztuczną, nazywaną tradycją na potrzeby szybko rozwijających się turystyki i komercjalizacji. Mimo to taka postawa spotkała się z krytyką ze strony niektórych folklorystów zajmujących się akademicką historią kontrowersyjnej koncepcji „folkloru jako przetrwania” oraz tzw. autentyczności. To właśnie nieustanna kampania

Tradycyjne ludowe przedstawienie *shehuo* na festiwalu świątynnym w Jiezi podczas obchodów Chińskiego Nowego Roku, element znajdujący się w rejestrze NDZK chińskiej prowincji Gansu, 24 lutego 2013. Fot. An Deming.

prowadzona przez tych badaczy i ich argumentacja doprowadziły do rozwoju debaty między osobami zajmującymi się NDZK w teorii i w praktyce. Większość zainteresowanych podmiotów zgodziła się ostatecznie, że „ochrona autentyczności” nie jest możliwa, i przyjęła nową zasadę: zintegrowanej ochrony NDZK.

Kolejnym istotnym elementem ochrony NDZK są depozytariusze tradycji. Przez długi czas, analogicznie do sytuacji w środowisku akademickim, uwaga większości członków programu NDZK skupiała się na czynnych depozytariuszach, którzy zazwyczaj bardzo aktywnie przekazują innym „swoje” elementy kultury i posiadają szczególne zdolności w zakresie jej konkretnych gatunków. Jednak po przedstawieniu opinii publicznej koncepcji społeczności polegającej na integracji, wraz z rozróżnieniem na „aktywnych depozytariuszy” i „biernych depozytariuszy” postulowanym przez niektórych folklorystów (Yang i in. 2011, 23–24), zaakceptowano stopniowo fakt, że w rzeczywistości to zwykli ludzie, którzy nie są specjalistami w zakresie któregośkolwiek elementu kultury, kształtują podstawy stabilności i żywotności danych tradycji. W wyniku licznych dyskusji i po rozpowszechnieniu stosownych informacji koncepcja mówiąca o tym, że „każdy jest depozytariuszem kultury tradycyjnej”, doczekała się promocji jako hasło przewodnie *IV międzynarodowej konferencji na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, która odbyła się w Chengdu w 2013 roku. Jako nowy sposób postrzegania natury ludzi i ich związku z kulturą zmiana ta była w istocie zgodna z ideą ochrony integracji NDZK. Ponadto rzucono nowe światło na aktualny problem rozsądnego dostosowania strategii i środków ochrony na terenie całego kraju.

Paradoksy Konwencji z 2003 roku: rozbieżności pomiędzy wymogami UNESCO a praktyką; negatywny wpływ programu i możliwe rozwiązanie problemu

Konwencja przyniosła również wiele negatywnych skutków, m.in. wywołała rywalizację, a nawet konflikty. Obowiązujący system wpisu na Listy reprezentatywne (a początkowo: Listę Arcydzieł) czy nominacji na różnych szczeblach administracyjnych UNESCO (krajowym lub lokalnym) przyczynił się do powstania pewnego rozdźwięku między lokalnymi społecznościami, jak również sporów o prawo własności w odniesieniu do określonych elementów kultury między społecznościami lub miejscowościami w obrębie tego samego państwa, a nawet pomiędzy różnymi narodami. Czasami doprowadzało to do zakłócenia normalnych relacji międzyludzkich. W przypadku licznych zjawisk

kultury i wydarzeń pretensje do bycia miejscem pochodzenia lub posiadania prawa własności zgłosiło wiele różnych regionów lub grup. Po długich sporach zainteresowane osoby lub społeczności porozumiały się i wypracowały kompromisy, co również istotnie przyczyniło się do utrzymania żywotności tych elementów kultury. Jednakże ogłoszenie Listy reprezentatywnej może wzmocnić istniejące napięcia i zakłócić osiągniętą równowagę, zwłaszcza gdy wpis na taką listę wiąże się z korzyściami ekonomicznymi lub innymi realnymi lub wyimaginowanymi profitami. W Chinach najbardziej znanym przykładem takiej sytuacji był spór między chińskimi a koreańskimi internautami na temat „prawa własności” do Festiwalu Duanwu⁸.

Folklor, czy też niematerialne dziedzictwo kulturowe, jest podatny na przekształcenia i przekazywanie. Jego czasowe i przestrzenne aspekty nieustannie ulegają zmianie, dostosowując się do nowych warunków. W ramach tego procesu wiele zwyczajów wchłania wpływy innych kultur i w ten sposób zachowuje swoją żywotność. W czasach, gdy świat jest ze sobą ściśle połączony, podkreślanie odrębności każdej z kultur połączone z ich hierarchizacją może w pewnym stopniu doprowadzić do powstania nowych źródeł konfliktu; prawne uznanie depozytariuszy i ludzi praktykujących daną tradycję za osoby mające specjalne obowiązki w zakresie praktykowania i przekazywania tradycyjnych elementów kultury, co jest zwyczajowo rozumiane jako „prawo własności” do danego elementu, w rzeczywistości ogranicza stabilność i żywotność zjawisk kulturowych, a nawet im szkodzi.

Projekt ochrony NDZK powstał w oparciu o zasady równości i różnorodności kultury ludzkiej, jednak w rzeczywistości doprowadził do powstania nowej hierarchii samych kultur i poszczególnych elementów w ich obrębie. Eksperci i UNESCO mają prawo decydować, który element może zostać wpisany na Listę reprezentatywną, co z punktu widzenia opinii publicznej oznacza uznanie go za bardziej wartościowy, podczas gdy faktyczni depozytariusze danego dobra kultury nie mogą zabrać w tej sprawie głosu. To kolejny poważny problem wynikający z projektu jako takiego. Choć UNESCO podkreśla zawsze konieczność udziału społeczności w procesie, ich członkowie są tak naprawdę tylko jednym z elementów struktury NDZK. Osoby wyżej postawione w hierarchii mogą

⁸ W 2005 roku Festiwal Gangneung Danoje (Festiwal Dano) w Korei uznany został za Arcydzieło Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości. Chociaż festiwal ten różni się od chińskiego Festiwalu Duanwu (inaczej Święta Smoczyczych łodzi) pod względem treści i formy obchodów, ze względu na to, że oba festiwale odbywają się tego samego dnia (5 maja według kalendarza księżycowego) i – na co wskazują ich nazwy – bazują na tej samej chińskiej koncepcji „Duanwu”, wielu Chińczyków było przekonanych, że Festiwal Dano pochodzi z Chin i że uznanie go za Arcydzieło spowoduje utratę przez Chińczyków prawa własności (w tym intelektualnej) do Festiwalu Duanwu na arenie międzynarodowej. Wywołało to wrogie nastawienie i zawziętą walkę pomiędzy internautami z obu krajów, która trwała kilka miesięcy i doprowadziła do pogorszenia relacji, których naprawa kosztowała oba państwa wiele czasu i wysiłku.

do pewnego stopnia decydować o tym, jak będą oni traktowani. Prowadzi to do paradoksalnej sytuacji, w której to agencja rządowa decyduje, która lub czyja kultura jest rzeczywiście kulturą (czy też dziedzictwem kulturowym), a folklorysty, którzy z założenia istnieją dzięki folklorowi, decydują, czym ów folklor jest. W ramach tego procesu zwykli ludzie tracą tak naprawdę ostatnią możliwość wyrażania siebie poprzez własną tradycję i zostają podzieleni na dwie grupy: „posiadających uznane dziedzictwo kulturowe” i „nieposiadających uznanego dziedzictwa kulturowego”.

Wszystkie te kwestie są głęboko zakorzenione w nieuniknionym paradoksie, jakim jest rozbieżność pomiędzy idealną teorią UNESCO a rzeczywistymi działaniami w różnych sytuacjach. Istnieje zasadnicza sprzeczność między pierwotnym celem UNESCO polegającym na równym traktowaniu i wzajemnym poszanowaniu różnych tradycji a praktykowanym przez poszczególne kraje szukaniem korzyści związanych z prawem własności intelektualnej do różnych elementów NDZK. To właśnie szukanie korzyści jest bowiem pierwotną motywacją wielu państw rozpoczynających tę kampanię lub już w niej uczestniczących. Wynika ona z faktu, że ludzie w krajach rozwijających się dostrzegają potencjał ekonomiczny tkwiący w zindustrializowanej kulturze i możliwości wykorzystania tego potencjału w celu przyspieszenia rozwoju gospodarki⁹. Trudno uznać taki rodzaj motywacji za zły, jednak biorąc pod uwagę powyższą sprzeczność, albo UNESCO, albo środowisko akademickie powinny przyjąć do wiadomości, że program NDZK powstał i rozwijał się dzięki różnorodnym siłom mającym różne cele. Kluczowe jest zatem, aby w ramach kampanii ochrony NDZK podkreślać zasady wyrażone w takich koncepcjach, jak „różnorodność kulturowa”, „NDZK ludzkości” i „wzajemny szacunek”; należy także zwracać szczególną uwagę na powoływanie się przez wiele Państw-Stron Konwencji z 2003 roku na własność intelektualną wiążącą się z różnymi elementami niematerialnego dziedzictwa kulturowego; zwłaszcza dziś, gdy industrializacja kulturowa staje się coraz bardziej powszechna i międzynarodowa. Tylko w ten sposób UNESCO i poszczególne Państwa-Strony mogą podjąć realne kroki w celu rozwiązania tego problemu.

Kolejny przykład poważnej rozbieżności między teorią a praktyką, który zaobserwowałem, uczestnicząc w pracach UNESCO jako członek Zespołu Ewaluacyjnego reprezentujący Chińskie Towarzystwo Sztuki Ludowej, dotyczy koncepcji „społeczności”. Zgodnie z wymogami UNESCO

⁹ Przykładowo Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Religii Republiki Boliwii złożyło w roku 1973 *Propozycję międzynarodowego instrumentu ochrony folkloru* do Dyrektora Generalnego UNESCO, którą uznano później za jeden z pierwszych kroków na drodze do stworzenia projektu NDZK w ramach UNESCO. W dokumencie tym postulowano objęcie ochroną prawną folkloru lub kulturowych form ekspresji, które były „przedmiotem najbardziej intensywnej tajnej komercjalizacji i eksportu” w wyniku nastawionej na komercyjność transkulturacji, która szkodziła kulturze tradycyjnej; propozycja ta miała zatem na celu ochronę prawa własności narodu lub ludzi do niego należących do własnego tradycyjnego dziedzictwa kulturowego (Intergovernmental Copyright Committee 1973, Załącznik A).

względem nominacji elementów na różne listy (Listę reprezentatywną NDZK ludzkości, Listę NDZK wymagającego pilnej ochrony i Rejestr dobrych praktyk w dziedzinie ochrony) udział, zgoda i wiodąca rola społeczności w całym procesie ochrony NDZK powinny być odpowiednio wykazane we wniosku, a brak któregośkolwiek z tych elementów skutkuje „żądaniem dostarczenia dodatkowych informacji”. Podkreślanie znaczenia społeczności oznacza w rzeczywistości podkreślanie znaczenia depozytariuszy kultury, co stoi w zgodzie z docelowym zamiarem ochrony praw zwykłych ludzi poprzez ochronę kultury. Jednakże ze względu na heterogeniczność i różnorodność występujące nawet w obrębie jednej tylko społeczności, a także z powodu różnic kulturowych, politycznych i ekonomicznych między poszczególnymi krajami, w zakresie ochrony NDZK dominującą rolę odgrywa administracja rządowa. W niektórych sytuacjach społeczności mogą wręcz woleć polegać na rządzie w zakresie ochrony należącego do nich elementu NDZK, co może być lepszym sposobem radzenia sobie z niektórymi problemami w tym szczególnym kontekście. Nie może to jednak stanowić pretekstu dla któregośkolwiek z Państw-Stron Konwencji do pozbawienia społeczności jej centralnej roli, a rządy powinny starać się hamować swoją chęć ingerencji i nie nadużywać przysługującej im władzy; na rozwiązanie tego paradoksu potrzeba jednak dużo czasu.

Tym niemniej, dzięki bliższemu i dokładniejszemu badaniu ruchu oraz nieustannej refleksji nad teorią i praktyką, społeczności NDZK, badacze (w tym folklorysty z całego świata) i władze państwowe są w stanie wynegocjować lepszy sposób zapewnienia prawidłowego rozwoju kampanii. W tym kontekście pomocna może się okazać koncepcja „dialogu kulturowego” (Baron i Spitzer 2008, 77–103) stworzona przez amerykańskich folklorystów. Jako podmioty zewnętrzne współpracujące ze społecznością, władze państwowe oraz badacze powinni traktować siebie jako brokerów kultury, a nie jej właścicieli, aby wypracować reprezentację kulturową opartą na wzajemnej współpracy. Może to stanowić jeden ze sposobów na zmniejszenie różnic pomiędzy podmiotami wewnętrznymi i zewnętrznymi, a tym samym przyczynić się do lepszej ochrony NDZK.

Wnioski

W wyniku większej świadomości tożsamości narodowej we współczesnych Chinach i nawiązaniu bliższych relacji ze społecznością międzynarodową ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego stała się w tym kraju powszechnym i wpływowym ruchem. Chiny odniosły się bardzo pozytywnie

do zasad i działań UNESCO i mogą poszczycić się różnymi osiągnięciami w praktyce i w badaniach nad ochroną NDZK. Upowszechnienie się ruchu rzuciło również światło na sposób życia chińskiego społeczeństwa. Jednakże po przyjrzeniu się różnym działaniom realizowanym w ramach projektów w samych Chinach i poza nimi, możemy zauważyć, że miał on też sporo negatywnych skutków. Przykładowo przyczynia się on do rozwoju nie tylko rywalizacji, ale także konfliktów pomiędzy różnymi miejscowościami w kraju lub pomiędzy różnymi państwami, gdy trzeba określić, kto posiada prawo własności do tradycyjnych imprez. Przyczynia się on również do powstawania nowej biurokracji i hegemonii w dziedzinie kultury, która może umniejszyć władzę i śmiałość zwykłych ludzi jako tradycyjnych depozytariuszy, aby wyrażać siebie poprzez własną kulturę. Wszystkie te problemy są głęboko zakorzenione w paradoksie rozbieżności między propozycją teoretyczną UNESCO a zróżnicowanymi praktykami w poszczególnych krajach. A ponieważ kampania na rzecz ochrony NDZK już stała się polem dla różnych sił do przedstawiania swoich poglądów – co wykracza poza pierwotny cel, jaki obrało UNESCO, inicjując program, czyli zapewnienie poszanowania i ochrony różnorodności kulturowej zgodnie z Konwencją z 2003 roku – przepaść pomiędzy teorią a praktyką jest znacznie większa.

Ponadto projekt zapewnił ramy komunikacji, zrozumienia, negocjacji i kompromisu dla uczestników różnego pochodzenia. W celu pielęgnowania i zapewnienia prawidłowego rozwoju programu konieczne jest, aby badacze sygnalizowali wszelkie niejednoznaczne aspekty zarówno teorii, jak i praktyki.

Bibliografia

- An, Deming 安德明. 2008. „Feiwuzhi wenhua yichan baohu: minsuxue de liangnan xuanze 非物质文化遗产保护：民俗学的两难选择 [Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego: dylemat folklorystyki]”. *Henan Shehui Kexue* 1: 14–20.
- An, Deming i Yang Lihui. 2015. „Chinese Folklore Since the Late 1970s: Achievements, Difficulties, and Challenges [Chiński folklor od końca lat 70. XX wieku: osiągnięcia, trudności i wyzwania]”. *Asian Ethnology* 74 (2): 273–90.
- Baron, Robert i Nick Spitzer, red. 2008. *Public Folklore* [Folklor publiczny]. Jackson: University Press of Mississippi.
- Gao, Bingzhong. 2013. „Zhongguo de feiwuzhi wenhua yichan baohu yu wenhua geming de zhongjie 中国的非物质文化遗产保护与文化革命的终结 [Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego a koniec rewolucji kulturalnej w Chinach]”. *Kaifang Shidai* 5: 143–52.

- Intergovernmental Copyright Committee. 1973. „Proposal for International Instrument for the Protection of Folklore [Propozycja międzynarodowego instrumentu ochrony folkloru]”. <http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000058/005845eb.pdf>.
- Klein, Barbro. 2006. „Cultural Heritage, the Swedish Folklife Sphere, and the Others [Dziedzictwo kulturowe, szwedzka sfera ludowości i inni]”. *Cultural Analysis* 5: 57–80.
- UNESCO. 2014. „Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Ninth session, UNESCO Headquarters, 24 to 28 November 2014, Decisions [Międzyrządowy Komitet ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, 9. sesja, siedziba główna UNESCO, 24–28 listopada 2014 r. Decyzje]”. <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/ITH-14-9.COM-Decisions-EN.doc>.
- UNESCO. 2015. „Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, Tenth session, Windhoek, Namibia, 30 November to 4 December 2015, Decisions [Międzyrządowy Komitet ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, 10. sesja, Windhoek, Namibia, 30 listopada – 4 grudnia 2014 r. Decyzje]”. <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/ITH-15-10.COM-Decisions-EN.doc>.
- Xiang, Yunju 向云驹. 2004. *Renlei koutou he feiwuzhi yichan* 人类口头和非物质文化遗产 [Oralne i niematerialne dziedzictwo ludzkości]. Yinchuan: Ningxia Renmin Jiaoyu Chubanshe.
- Yang, Lihui 杨利慧, Zhang Xia 张霞, Xu Fang 徐芳, Li Hongwu 李红武 i Tong Yunli 仝云丽. 2011. *Xiandai koucheng shenhua de minzuzhi yanjiu—yi sige hanzu shequ wei ge'an* 现代口承神话的民族志研究—以四个汉族社区为个案 [Etnograficzne studium mitu przekazywanego ustnie we współczesnym społeczeństwie – na podstawie badań w czterech społecznościach Chińczyków Han]. Xi'an: Shaanxi Shifan Daxue Chubanshe.
- Zhang, Zichen 张紫晨. 1985. *Zhongguo misu yu minsuxue* 中国民俗学与民俗学 [Chiński folklor i folklorystyka]. Hangzhou: Zhejiang Renmin Chubanshe.

Polskie doświadczenia
w zakresie wdrażania
Konwencji UNESCO
w sprawie ochrony
niematerialnego dziedzictwa
kulturowego z 2003 roku

Jan Adamowski*

* Zakład Kultury Polskiej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, przewodniczący Rady ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, prof. dr hab., e-mail: jadamowski@poczta.fm.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe musi uzyskać odpowiedni status prawny albo poprzez uchwalenie osobnej ustawy, albo – i to może być łatwiejsza droga – poprzez włączenie tej problematyki do ustaw już obowiązujących w drodze ich nowelizacji.

W Polsce ratyfikacja Konwencji nastąpiła stosunkowo późno, bo dopiero w 2011 roku. Było to zatem 8 lat po jej uchwaleniu w Paryżu, a nasz kraj stał się 135. państwem, które ją przyjęło. Konwencję ogłoszono drukiem w „Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej”¹. Od tego momentu trwa proces jej implementacji na nasz grunt.

Jednakże prace różnych instytucji związane z przyjęciem tej Konwencji rozpoczęto już wcześniej. Prowadziły je zarówno samo Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (w tym Departament Ochrony Zabytków), jak i powołane przez nie specjalne gremium – Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, zastąpiony po ratyfikacji Konwencji przez Radę ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego².

Należy wszakże zaznaczyć, że polskie tradycje działań na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa mają swoje ugruntowane osiągnięcia. Jako egzemplifikację przywołam jedną z prac dokumentacyjnych – znane niemal na całej Słowiańszczyźnie opracowanie Oskara Kolberga: *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Ta dziewiętnastowieczna inicjatywa (tom pierwszy ukazał się w 1857 roku) jest kontynuowana do dzisiaj i obejmuje łącznie 84 tomy. Niejako współczesnym nawiązaniem do idei Kolberga jest z kolei publikowana od 1974 roku z inicjatywy profesora Ludwika Bielawskiego i pod jego

¹ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r., Dz. U. 2011 nr 172 poz. 1018.

² Zespół ds. NDZK został powołany Zarządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego nr 12 z dnia 30 kwietnia 2010 r. w sprawie Zespołu do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Dziennik Urzędowy MKiDN nr 2 poz. 17, 20 maja 2010).

naukową redakcją seria wydawnicza „Polska pieśń i muzyka ludowa. Źródła i materiały”. Przedstawia ona usystematyzowaną regionalnie – tak jak u Kolberga – współcześnie dokumentowaną polską muzykę ludową. W serii wydano dotychczas tomy (składające się nawet z kilku części) dla następujących regionów kulturowych: *Kujawy, Kaszuby, Warmia i Mazury, Lubelskie* oraz dwie części *Podlasia*³.

Wdrażanie samej Konwencji w Polsce obejmuje różnorodne i wielopłaszczyznowe działania. W głównej mierze prowadzą je: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (m.in. także poprzez Departament Ochrony Zabytków), Narodowy Instytut Dziedzictwa – jako instytucjonalny organ Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz powołana przez tegoż Ministra w 2013 roku Rada ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, składająca się z 20 specjalistów i ekspertów z różnych dziedzin dziedzictwa⁴. Rada, we współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, w pierwszej kolejności opracowała niezbędne procedury związane z przyjmowaniem wniosków na poszczególne listy NDZK.

Pierwszy krok stanowiło opracowanie odpowiedniego formularza dla zgłaszania wniosków na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Między innymi na ten użytek został sprecyzowany i zaadaptowany do polskich warunków zakres pojęciowy niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest to o tyle ważne, że w naszej tradycji dziedzictwo kojarzone jest przede wszystkim z dziedziczeniem rzeczy materialnych. Potwierdzają to słowniki językowe, w których bliskoznacznymi określeniami są takie wyrażenia, jak „scheda” czy „spadek” (Adamowski i Smyk 2013, 9). Tymczasem Konwencja wyraźnie wyróżnia dziedzictwo niematerialne, przez które rozumie „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego”⁵.

W dalszej kolejności, w art. 2 ust. 2, Konwencja w pięciu punktach zwięźle wylicza podstawowe dziedziny przejawów niematerialnego dziedzictwa. Aby te ogólne wyliczenia można było łatwiej zidentyfikować, Rada – w czasie dyskusji specjalistów – zaproponowała dodanie konkretnych, dopasowanych do narodowych tradycji, przykładowych odniesień. W tej wersji polska definicja niematerialnego dziedzictwa kulturowego obejmuje:

³ W 2016 roku ukazało się wyd. 2 rozszerzone, które zawiera część trzecią – *Pieśni powszechne* – przyp. red.

⁴ Rada została powołana *Zarządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 września 2013 r. w sprawie Rady do spraw niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (Dziennik Urzędowy MKiDN, poz. 35, 19 września 2013) – przyp. red.

⁵ *Konwencja UNESCO...*, art. 2.

1. „Tradycje i przekazy ustne” – przejawiają się np. w bajkach, przysłowiach, pieśniach, oracjach, opowieściach wspomnieniowych i wierzeniowych, historiach, przemowach, lamentach pogrzebowych, zawołaniach pasterskich i handlowych oraz generalnie w języku jako nośniku niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ogólnie można powiedzieć, że jest to tzw. oratura;
2. „Sztuki widowiskowe” – to m.in. tradycje wokalne oraz instrumentalne, taneczne, widowiska religijne, karnawałowe, doroczne itp.;
3. Praktyki społeczno-kulturowe, które przejawiają się np. w zwyczajach, rytuałach i obrzędach dorocznych, sytuacyjnych i rodzinnych: chrzciny, wesela, pogrzeby; w zwyczajach odpustowych i pielgrzymkach; w grach i zabawach; w folklorze dziecięcym, sposobach świętowania, praktykach służących nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, np. w sposobach składania życzeń itp.;
4. Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, w tym: tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie, meteorologia ludowa; tradycyjne sposoby gospodarowania i leczenia, zamawiania – miłosne i lecznicze itd.;
5. Wiedza i umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem – co dotyczy nie tylko sposobu wykonania konkretnego obiektu, ale także jego późniejszego wykorzystywania (tak w działalności praktycznej, jak i artystycznej – np. umiejętność wykonania instrumentu oraz grania na nim, i to w różnych okolicznościach) (za: Adamowski i Smyk 2013, 11).

Zaproponowana aktualizacja zakresu pojęciowego niematerialnego dziedzictwa kulturowego ma charakter propozycji i zakłada również możliwość włączenia do tego pola pojęciowego innych zjawisk, które odpowiadają zarysowanym w Konwencji podstawowym kryteriom. Ponadto,

Niematerialne dziedzictwo kulturowe powinno:

- być żywe, odzwierciedlając zarówno tradycyjne, jak i współczesne praktyki, w których wyraża się tożsamość różnorodnych grup kulturowych;
- mieć charakter inkluzyjny;
- mieć charakter reprezentatywny, a nie wartościujący;
- być zakorzenione we wspólnotach, co oznacza, iż może zostać uznane za element tożsamości i tradycji określonych wspólnot tylko i wyłącznie przez nie same i za ich zgodą (Zalasińska 2013, 45).

Narodowy Instytut Dziedzictwa jako organizator oraz członkowie Rady jako referenci i dyskutanci biorą bezpośredni udział w regionalnych spotkaniach promujących idee Konwencji. Organizowane są konferencje naukowe omawiające i analizujące problematykę niematerialnego dziedzictwa w Polsce, co zaowocowało już w 2013 roku odpowiednią serią wydawniczą „Niematerialne

Kapela Ludowa „Kurasie” z Lubziny, woj. podkarpackie, 2016. Fot. Jan Adamowski.

Zespół „Sielanki” z Sielca, woj. lubelskie, 2016. Fot. Jan Adamowski.

dziedzictwo kulturowe w Polsce i jego ochrona” („Intangible Cultural Heritage in Poland and Its Safeguarding”)⁶. Nastąpiła wyraźna aktywizacja różnorodnych lokalnych stowarzyszeń i społecznie działających towarzystw na rzecz identyfikowania szczególnie istotnych dla regionów przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz organizowania jego ochrony. W tym zakresie Rada dosyć ściśle współpracuje także z Polskim Komitetem ds. UNESCO. Poszukując poszerzenia organizacyjnego oraz merytorycznego, Rada powołała odpowiednie specjalistyczne grupy robocze (ds. prawnych i strategii rozwoju ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, ds. przekazu międzypokoleniowego oraz ds. muzyki i tańca), a efekty ich prac są przedstawiane i omawiane na forum Rady. Przy niektórych placówkach naukowych powstały odpowiednie komórki, specjalizujące się w tym właśnie zakresie badań, a tematyka niematerialnego dziedzictwa kulturowego wchodzi do programów studiów kulturoznawczych.

Z kolei bezpośrednim efektem pracy samej Rady jest pozytywne zaopiniowanie (a nadmienimy, że były także wnioski ocenione negatywnie, co odbywa się w dyskusji i poprzez przygotowanie eksperckich opinii) i przyjęcie na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego następujących (już 18) wniosków:

1. „Rusznikarstwo artystyczne i historyczne” – zachowane na Śląsku Cieszyńskim rzadkie, a mające swoje korzenie w XVI wieku, tradycje rzemieślnicze związane z wyrobem strzelby myśliwskiej zwanej „ptaszniczką” lub „cieszyńską”;
2. „Szopkarstwo krakowskie” – zainicjowany w połowie XIX wieku zwyczaj krakowski budowania na święta Bożego Narodzenia szopek statycznych, odzwierciedlających miejską architekturę Krakowa;
3. „Pochód Lajkonika” – inna nazwa zwyczaju to konik zwierzyniecki; lokalny korowód uliczny odbywany na ulicach Krakowa w czwartek po święcie Bożego Ciała; dominującym atrybutem tego pochodu jest maskara konika z jeźdźcem;
4. „Tradycje flisackie w Ulanowie” – doroczna rekonstrukcja (dziś już w funkcji rekreacyjno-turystycznej) dawnych spływów do Gdańska nadsańskich flisaków z Ulanowa, którzy w ten sposób transportowali do portu morskiego drewno i inne dobra;
5. „Procesja Bożego Ciała w Łowiczu” – w tradycji katolickiej odbywana dorocznie w święto Bożego Ciała uliczna procesja, połączona z adoracją hostii (symbolu Jezusa Chrystusa); w trady-

⁶ Jednak pierwsze publikacje na temat Konwencji pojawiły się w Polsce już wcześniej, wkrótce po jej przyjęciu (zob. Jodetka 2005), a pierwsze tłumaczenie robocze tego dokumentu powstało dwa lata przed jego ratyfikacją przez Polskę (Jodetka-Schreiber 2009).

cji ludowej święto to ma także zapewniać urodzaj i chronić przed klęskami żywiołowymi; procesę w Łowiczu wyróżnia bogata oprawa, nawiązująca do ludowych tradycji kulturowych;

6. „Język esperanto jako nośnik kultury esperanckiej” – znany już dzisiaj na całym świecie, a stworzony przez Ludwika Zamenhofa, sztuczny język o funkcji pomocniczej, wraz z jego rozbudowaną tradycją kulturową;
7. „Umiejętność wytwarzania instrumentu i praktyka gry na »kozio« (dudach podhalańskich)” – instrument polifoniczny, na Podhalu znany już od XVI wieku, wytwarzany i używany także współcześnie;
8. „Sokolnictwo – żywa tradycja” – znana do dzisiaj tradycja łowów z ułożonymi do tego ptakami; w Polsce uprawiana (m.in. przez dwór królewski) już od czasów średniowiecznych;
9. „Polskie tańce narodowe” – ten zakres ochrony dotyczy wywodzących się z tradycji wiejskich, a znanych w różnych środowiskach społecznych, takich tańców, jak: polonez, krakowiak, mazur, kujawiak i oberek;
10. „Hafciarstwo kaszubskie szkoły żukowskiej” – regionalna odmiana haftu, zdobiąca bluzki, obrusy, fartuszki, poszewki, krawaty itp., o specyficznych kolorach (odmiany niebieskiego, zielonego, żółtego, czerwonego i czarnego) i typowych dla regionu motywach (tulipany, koniczyna, serca, rozety);
11. „Tradycyjna technika ludwisarska stosowana w odlewni Felczyńskich w Taciszewie” – zachowana i stosowana do dzisiaj tradycyjna technika odlewania różnego rodzaju dzwonów, oparta na przekazywanej w rodzinie wiedzy i wykorzystująca naturalne materiały (np. glina, piasek, woda);
12. „Uroczystości odpustowe ku czci świętego Rocha połączone z obrzędem błogosławieństwa zwierząt w Mikstacie” – św. Roch to m.in. patron wolarzy i opiekun zwierząt domowych, z tego powodu w niektórych parafiach ukształtował się paraliturgiczny zwyczaj uroczystego poświęcania zwierząt domowych; ludowy przekaz wiąże pochodzenie tej uroczystości z funkcją wotywną, a jednocześnie chroniącą bydło i inne zwierzęta przed chorobami;
13. „»Przywołówki« dyngusowe w Szymborzu” – regionalny zwyczaj z regionu Kujaw, który polega na tym, że w okresie świąt Wielkanocy kawalerowie, lokując się na specjalnie zbudowanym podwyższeniu, wygłaszają o miejscowych pannach rymowane wierszyki o funkcji humorystycznej i matrymonialnej;
14. „Gwara warmińska jako nośnik tradycji ustnych” – „domowy” język obszaru pogranicza polsko-niemieckiego, dawniej powszechny na ziemiach pruskich; dzisiaj obserwuje się powrót do poznawania tej tradycji;

15. „Zabawkarstwo żywiecko-suskie” – rzemiosło charakterystyczne dla okolic Żywca i Suchej Beskidzkiej, często uprawiane w zespołach rodzinnych; do najbardziej charakterystycznych wzorów tych wykonywanych z drewna wyrobów można zaliczyć: bryczki z konikami (znane tam jako „karetki”), grzechotki, kołyski, a przede wszystkim ptaszki, którymi dekorowano także bożonarodzeniowe choinki;
16. „Bartnictwo” – tradycyjny sposób pozyskiwania miodu poprzez przygotowanie specjalnych barci w pniach rosnących drzew; zajęcie typowe dla obszarów puszczańskich (Kurpie, Puszcza Białowieska, Puszcza Augustowska itd.);
17. „»Perebory« – nadbużańskie tradycje tkackie” – jest to charakterystyczny dla obszaru wschodniego pogranicza kulturowego pasiasty wzór z ornamentem (główne motywy to romby, gwiazdy, kwadraty itp.), wykonany na tkaninie płóciennej przy pomocy krosien (warsztatu tkackiego); wykorzystywany jest głównie do ozdabiania koszul czy spódnic;
18. „Krakowska koronka klockowa” – jedna z odmian koronki; rękodzieło wykonywane przy pomocy szpilek nazywanych potocznie klockami; technika wykonania takiej koronki polega na przeplataniu użytych i nawiniętych na klocki nici; efektem końcowym są różnego rodzaju ażurowe formy⁷.

W dalszej swojej działalności Rada proponuje zajęcie się w sposób szczególny i wyeksponowanie polskich doświadczeń w zakresie tzw. dobrych praktyk ochrony niematerialnego dziedzictwa (w 2017 roku planowane jest uruchomienie Krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie NDZK). Jako przykład ilustrujący tego typu działanie zostanie tu przywołany doroczny Ogólnopolski Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych (OFKiŚL), który odbywa się w Kazimierzu nad Wisłą pod koniec czerwca.

Festiwal ma już pięćdziesięcioletnią tradycję. Przez ten czas ukształtował się hierarchiczny model regionalnych eliminacji, który sprawia, że na kazimierskiej scenie pojawiają się najlepsi wykonawcy, prezentujący bardzo wartościowy kulturowo i zgodny z regionalną konwencją pieśniowy i instrumentalny repertuar. Wykonawcy występują w strojach regionalnych, które różnią się między sobą pod względem bogactwa. Festiwal ma charakter konkursu, a przyznawane nagrody i wyróżnienia nie tylko kreują ludowych artystów, ale także potwierdzają wartość ich działalności w sferze społecznej i kulturowej.

⁷ Najnowsze wpisy na Krajową listę NDZK, zaopiniowane przez Radę w okresie od grudnia 2016 do sierpnia 2017 roku, obejmują: „Tradycje kulturowe Biskupizny”, „Kolędowanie Dziadów Noworocznych na Żywiecczyźnie”, „Tradycje wytwarzania koronki koniakowskiej”, „»Turki« grodziskie”. Kolejne trzy elementy zostały rekomendowane do wpisu i oczekują na ostateczną decyzję Ministra Kultury: „Tradycyjny obrzęd weselny z Szamotuł i okolic”, „Tradycje dudziarskie w Wielkopolsce”, „Umiejętność wyplatania kosza »kablęcoka« w Lucimiu” – przyp. red.

Tradycje wytwarzania koronki koniakowskiej, 2015, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Polskie tańce narodowe prezentowane gościom Forum w Kopalni Soli „Wieliczka”, październik 2016.
Fot. Paweł Kobek, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs jest obecnie realizowany w pięciu kategoriach, a głównym wyróżnieniem jest tzw. Baszta – pamiątkowy medal. W Festiwalu zorganizowanym w 2016 roku najwyższe nagrody zdobyli:

1. Kapela Ludowa z Lubziny (kapela rodzinna Kurasiów), woj. podkarpackie;
2. Zespół śpiewaczy „Sielanki” z Sielca, woj. lubelskie;
3. Adam Tarnawski – solista skrzypek z Janiszewa, woj. mazowieckie;
4. Stanisław Madanowski – solista śpiewak z Boczków Chełmońskich, woj. łódzkie;
5. Kapela rodzinna Jacka Bursy z Guzowa, woj. mazowieckie (w kategorii: folklor – kontynuacja).

Festiwal w sposób pośredni i bezpośredni pełni wiele funkcji społecznych i kulturowych. Oprócz zarysowanej powyżej, którą można określić jako tożsamościową, realizowanej przede wszystkim na poziomie regionalnym, ale i ogólnokrajowym, OFKiŚL odgrywa bardzo istotną rolę także w zakresie budowania pewnego modelu współczesnego przekazu tradycji. Temu służy przede wszystkim specjalny typ koncertu, podczas którego mistrzowie przedstawiają swoich wychowanków. To wieloletnie działanie przyniosło już wymierne efekty. W głównym koncercie konkursowym od dawna z powodzeniem występują dawni uczniowie, a bywa, że nawet i oni przedstawiają już swoich uczniów. Można zatem powiedzieć, że na Festiwalu występuje co najmniej trzecie pokolenie ludowych wykonawców. Festiwal jest więc dobrym przykładem czynnego podejścia do aktywizacji kulturowej transmisji, a więc i jej ochrony.

Festiwal wywiera też pewien wpływ na przekaz tradycji muzycznych poprzez swoją już wypracowaną strukturę. Wspomniane eliminacje regionalne aktywizują szerokie grona wykonawców. Przykładowo, w 2016 roku w województwie lubelskim w 12 rejonowych przeglądach wzięło udział ponad 200 wykonawców. Zazwyczaj były to także generalne przeglądy dla poszczególnych lokalnych środowisk. Ich uczestnikami są przedstawiciele różnych pokoleń. Można zatem powiedzieć, że Festiwal sprzyja budowie przekazu kulturowego zarówno w płaszczyźnie wertykalnej, jak i horyzontalnej.

Należy jeszcze przywołać inne ważne funkcje, które pełni OFKiŚL w Kazimierzu. W tym miejscu odwołam się tylko do dwóch z nich – poznawczej i ludycznej. Funkcję poznawczą Festiwal realizuje dwukierunkowo. Z jednej strony upowszechnia polską ludową tradycję muzyczną wśród bezpośrednich obserwatorów, czyli widzów, a szerzej – poprzez przekaz medialny, publikacje dokumentacyjne (por. zeszyty z zapisami pieśni i melodii instrumentalnych „Kazimierskie nuty” itp.) – wśród wszystkich zainteresowanych, a z drugiej – kieruje swoje działania także do pochodzących z różnych stron Polski samych wykonawców. W ten sposób depozytariusze (wykonawcy) mają możliwość poznania kultury innych regionów, a przez to – aktywniejszego włączenia swojej kultury w nurt kultury ogólnonarodowej.

Tradycje dudziarskie w Wielkopolsce, 2017, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Tradycyjne wyścigi kumoterek. Fot. Maciej Baraniak, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Z kolei funkcja ludyczna ujawnia się co najmniej na dwa sposoby: bezpośrednio w samym Kazimierzu, gdzie jako imprezy towarzyszące organizowane są chociażby sobotnie zabawy ludowe, a także warsztaty tańca tradycyjnego, spotkania towarzyskie itp., ale nie tylko. Festiwal ten – przy najmniej w dosyć powszechnej opinii występujących tu artystów – to przecież doroczne święto kultury ludowej. Bywa, że uczestnicy imprezy przygotowują się do niej przez cały rok. Wyraża się to w ich strojach, atmosferze panującej w trakcie Festiwalu, która przypomina tę na odpuscie, czy kupowaniu pamiątek, a dla najstarszych wykonawców jest to po prostu też czas wolny od ciężkiej rolniczej pracy.

W Polsce podobnych przykładów wieloletnich i ugruntowanych już działań mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest znacznie więcej. Można tu przywołać następujące przykłady:

- Doroczne spotkania wiejskich teatrów, funkcjonujące pod nazwą „Ogólnopolski Sejmik Teatrów Wsi Polskiej”. Na finałowym spotkaniu (w 2016 roku już 41.) odbywanym w Tarnogrodzie (woj. lubelskie) występuje zwykle około 15 grup teatralnych (łącznie to około 300 wykonawców), wybranych na 5 spotkaniach regionalnych (Piła-Kaczory – woj. pomorskie, Stoczek Łukowski – woj. lubelskie, Bukowina Tatrzańska – woj. małopolskie oraz Tarnogród – woj. lubelskie). Najbardziej typowy repertuar tych zespołów to sceniczna rekonstrukcja, w tym sensie także upowszechnianie i ochrona, miejscowych obrzędów, zwyczajów i wierzeń, takich jak: różne formy kolędowania, wesela, chrzciny, sobótki, zapusty oraz ogólnie – dawne życie na wsi.
- Organizowane w Wojciechowie pod Lublinem ogólnopolskie spotkania kowali. Przyjęły one dwie formy: „Ogólnopolskie Warsztaty Kowalskie”, które odbyły się już po raz 22., są typowo edukacyjne, określane potocznie jako „szkoła kowalstwa”, a adresowane przede wszystkim do zainteresowanych kowalstwem młodych ludzi, którzy pod okiem mistrzów rzemiosła mogą uczyć się warsztatu i doskonalić nabyte umiejętności i techniki, oraz „Ogólnopolskie Spotkania Kowali” – forum ogólniejsze, poszerzone o refleksję historyczną i kulturową.
- Góralskie „Sabałowe Bajania”, czyli odbywany w Bukowinie Tatrzańskiej konkurs gawędziarzy, instrumentalistów, śpiewaków, drużbów i starostów weselnych. W 2016 roku odbyła się już 50. edycja tej imprezy. Jest ona adresowana przede wszystkim do mieszkańców polskich gór i województwa małopolskiego, ale biorą w niej udział także przedstawiciele innych regionów Polski (w roku 2016 byli to mieszkańcy następujących województw: łódzkie, lubuskie, kujawsko-pomorskie, podkarpackie, świętokrzyskie, wielkopolskie, śląskie, podlaskie, a nawet goście ze Słowacji).

Ze względu na liczny udział w tych spotkaniach znacznej grupy wykonawców młodzieżowych można uznać, że „Sabałowe Bajania” w sposób systematyczny i bezpośredni, a więc modelowy, realizują przekaz niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Przykładów takich działań jest oczywiście znacznie więcej. Wszystkie one angażują duże grupy społeczne i są nie tylko chwilowym cytatem z kulturowej pamięci danych grup, ale praktycznie realizują przekaz tradycji. A jako takie winny zyskiwać bardziej znaczące uznanie i wsparcie instytucjonalne. Temu mają służyć kolejne podejmowane działania, które nie wynikają tylko z wytycznych przedstawionych przez Ministra w zarządzeniu skierowanym do członków Rady. Można na zakończenie przypomnieć niektóre z najpilniejszych zadań:

1. Niematerialne dziedzictwo kulturowe musi uzyskać odpowiedni status prawny albo poprzez uchwalenie osobnej ustawy, albo – i to może być łatwiejsza droga – poprzez włączenie tej problematyki do ustaw już obowiązujących w drodze ich nowelizacji.
2. Państwo i samorządy powinny zabezpieczyć chociażby minimalne fundusze na ochronę niematerialnego dziedzictwa.
3. Niematerialnego dziedzictwa nie można traktować jako „zabytku”, a to przede wszystkim ze względu na jego swoistość istnienia i właściwości. Zatem i wszelkie działania związane z jego identyfikacją, ochroną i upowszechnianiem wymagają wyszkolenia odpowiedniej i wyspecjalizowanej kadry pracowniczej.
4. Należy organizacyjnie i merytorycznie przygotować i zaproponować pierwsze wpisy polskich elementów z zakresu niematerialnego dziedzictwa na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO i do Rejestru dobrych praktyk.
5. Ochrona i upowszechnianie wartości związanych z niematerialnym dziedzictwem powinny znaleźć swoje miejsce w systemowo pojmowanej dydaktyce. W tej kwestii potrzebne jest współdziałanie różnych ministerstw, np. Kultury, Edukacji, Szkolnictwa Wyższego.
6. Dla upowszechniania samej idei, ale także dyskusji pomiędzy różnymi grupami społecznymi, w tym ekspertami, nad poszczególnymi problemami, należy wdrożyć systemowo funkcjonujące i wspierane przez ośrodki decydenckie wydawnictwa, jak: samodzielne czasopismo, kontynuacja rozpoczętej siłami doraźnymi serii wydawniczej itp.
7. Należy kontynuować rozpoczęte już prace związane z budowaniem list krajowych.
8. Trzeba zintegrować i usystematyzować współdziałanie z różnymi stowarzyszeniami oraz instytucjami kultury (szczególnie regionalnymi), ośrodkami naukowymi itp., które działają w tym obszarze, aby zintensyfikować efektywność wspólnej pracy.

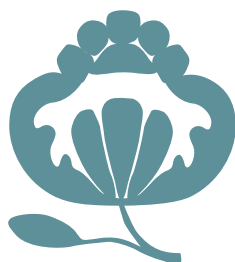
9. Musi być także wyraźniej dostrzegana praca ludzi realizujących program ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W pierwszej kolejności należy poszerzyć kadrę specjalistów (na szczeblu centralnym – chociażby w Narodowym Instytucie Dziedzictwa – ale także na szczeblach wojewódzkich).
10. Muszą zostać stworzone bardziej optymalne warunki dla identyfikacji i dokumentacji, analitycznego rozpoznawania oraz upowszechniania i udostępniania zjawisk i wartości z zakresu niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Wymienione wyżej postulaty nie obejmują całokształtu potrzeb. Należy podkreślić, że Polska jest na początku wdrażania idei Konwencji. Ale i ten fakt może mieć także swoje dobre strony. Może dać impuls do opracowania dobrego wieloletniego, ogólnego planu działania i wdrożenia perspektywicznie przemyślanej polityki. Taka postawa na pewno w przyszłości zaowocuje efektywnymi rozwiązaniami.

Bibliografia

- Adamowski, Jan i Katarzyna Smyk. 2013. „Niematerialne dziedzictwo kulturowe – teoria i praktyka”. W *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona*, pod redakcją Jana Adamowskiego i Katarzyny Smyk, 9–17. Lublin – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Jodełka, Hanna. 2005. „Międzynarodowa ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego”. *Stosunki Międzynarodowe – International Relations* 32 (3–4): 169–87.
- Jodełka-Schreiber, Hanna. 2009. „Niematerialne dziedzictwo kulturowe: idea, prawo, praktyka”. W *Wokół problematyki prawnej zabytków i dzieł sztuki: praca zbiorowa, t. 3*, pod redakcją Wojciecha Szafrąńskiego i Katarzyny Zalaśińskiej, 115–30. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Zalaśińska, Katarzyna. 2013. *Zalecenia dotyczące wdrożenia prawodawstwa UNESCO do polskiego porządku prawnego*. Warszawa: Polski Komitet do spraw UNESCO.

CZĘŚĆ 1.

NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO
KULTUROWE I DOBRE PRAKTYKI
W JEGO OCHRONIE

Polityki i praktyki
mające na celu ochronę
niematerialnego dziedzictwa
kulturowego w Chorwacji.

Realizacja *Konwencji*
UNESCO w sprawie ochrony
niematerialnego dziedzictwa
kulturowego z 2003 roku
na terenie Chorwacji

Mirela Hrovatin*
Martina Šimunković**

* Starszy ekspert i doradca, Ministerstwo Kultury, Republika Chorwacji (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske),
e-mail: mirela.hrovatin@min-kulture.hr.

** Starszy ekspert i doradca, Ministerstwo Kultury, Republika Chorwacji, e-mail: martina.simunkovic@min-kulture.hr.

Wpisanie elementów zarówno do Krajowego rejestru, jak i na listy UNESCO pogłębiło świadomość znaczenia inicjatyw mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, w wyżej wspomnianych społecznościach oraz na zewnątrz. Dlatego też podejmuje się coraz więcej działań związanych z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego...

Należąc do południowo- i środkowoeuropejskich oraz śródziemnomorskich kręgów kultury i tradycji, Chorwacja posiada cenne dziedzictwo kulturowe i historyczne. Aktywne działania podejmowane przez chorwackie Ministerstwo Kultury (Ministarstvo kulture) wpisują się w wysiłki UNESCO związane z tworzeniem międzynarodowego instrumentu ochrony tradycyjnej kultury już od lat 70. (Bouchenaki 2004). Działania te były szczególnie intensywne w latach 90. Pozwoliło to na włączenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako specjalnej kategorii do ustawy z 1999 roku dotyczącej ochrony i zabezpieczenia dóbr kultury¹. Przygotowanie zgłoszeń do dwóch edycji programu UNESCO Arcydzieła Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości w roku 2003 oraz 2005 doprowadziło do powstania w 2002 roku specjalnej eksperckiej Komisji ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Povjerenstvo za nematerijalnu kulturnu baštinu) w Chorwacji², a w 2004 roku specjalnego Wydziału ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Ministerstwie Kultury (Odjel za nematerijalnu kulturnu baštinu), który przygotował pierwsze elementy do wpisania do Krajowego rejestru dóbr kultury Republiki Chorwacji (Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske)³. Rejestr

¹ *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*, Narodne Novine [Dziennik Urzędowy] 69/1999, 5 lipca 1999.

² Komisja składa się z siedmiu ekspertów i naukowców zajmujących się określonymi rodzajami niematerialnego dziedzictwa w instytucjach naukowych i eksperckich (wydziałach, muzeach oraz instytutach). Zadaniem Komisji jest zachęcanie do prawnej i praktycznej ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chorwacji oraz do jego zachowania i upowszechniania zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Jej członkowie podejmowali aktywne działania związane z wpisaniem elementów na krajową listę, spotykali się z lokalnymi społecznościami w Chorwacji, brali udział w różnych spotkaniach i konferencjach na szczeblu międzynarodowym (ICTM) oraz uczestniczyli w pracach organów UNESCO związanych z NDZK (Komitet Międzyrządowy w latach 2008–2012, Zespół Ewaluacyjny [Evaluation Body] oceniający wnioski nominacyjne).

³ Krajowy rejestr dóbr kultury jest dostępny na stronie internetowej: www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212 (informacje o niematerialnym dziedzictwie kulturowym można znaleźć, wybierając w wyszukiwarce „Vrsta” oraz „nematerijalno kulturno dobro”).

ten został wydany przez Ministerstwo Kultury w formie ogólnodostępnej publikacji. Wkrótce potem, tj. w roku 2005, Chorwacja ratyfikowała *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku i wskazała Ministerstwo Kultury jako centralny organ krajowy odpowiedzialny za jej wdrożenie. Solidne podstawy legislacyjne i administracyjne oraz skoordynowana praca społeczności, organizacji pozarządowych, osób fizycznych, ekspertów oraz instytucji państwowych pozwoliły na wpisanie do Rejestru dóbr kultury ponad 150 elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego (stan na rok 2016). Czternaście z nich jest wpisanych na listy UNESCO: Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości oraz Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony. Trwają przygotowania związane z umieszczeniem na nich kilku kolejnych elementów, z których jeden ma zostać wpisany do Rejestru dobrych praktyk w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁴. Do wdrożenia Konwencji z 2003 roku na Chorwacji przyczynił się w znacznym stopniu Wydział ds. UNESCO (Odjel za UNESCO) w Ministerstwie Kultury, który wpierał prace Wydziału ds. NDZK.

W ostatniej dekadzie Wydział ds. NDZK zintensyfikował i usystematyzował współpracę z ekspercką Komisją ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego oraz różnymi instytucjami (m.in. z instytutami badawczymi i ośrodkami akademickimi), związaną z dokumentowaniem, umieszczaniem na listach i ochroną elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chorwacji. Pierwsze elementy przeznaczone do wpisania do Krajowego rejestru, jak i na listy UNESCO zostały przygotowane bardzo szybko, a komunikacja z depozytariuszami odbywała się głównie za pośrednictwem ekspertów, którzy badali te elementy od wielu lat (Hrovatin 2011). W ostatnich latach wprowadzono specjalną procedurę wpisywania elementów na listę, która zapewnia pełny udział depozytariuszy i usprawnia komunikację dotyczącą przyszłych planów i projektów.

Procedura wpisywania elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego do Krajowego rejestru składa się z kilku etapów (Šimunković 2009, 2015). Propozycje dotyczące wpisów trafiają najpierw do jednego z dziewiętnastu Wydziałów Ochrony (konzervatorski odjeli) w Ministerstwie Kultury⁵, w zależności od lokalizacji danego elementu NDZK. Propozycje mogą być ponadto zgłaszane przez lokalne społeczności, depozytariuszy, organizacje pozarządowe, jak również przez ekspertów, lokalne i regionalne muzea oraz różne instytucje eksperckie i naukowe. Wykorzystywany

⁴ W grudniu 2016 roku na posiedzeniu Komitetu Międzyrządowego Konwencji z 2003 roku w Addis Abebie do Rejestru dobrych praktyk wpisano Ekomuzeum Batana (Ekomuzej Batana, Rovinj) – przyp. red.

⁵ Lista Wydziałów Ochrony w Ministerstwie Kultury: www.min-kulture.hr/default.aspx?id=1721. Dziewiętnaście z nich podlega Ministerstwu Kultury; jeden – miastu stołecznemu Zagrzeb i jest częścią Miejskiego Instytutu Ochrony Zabytków Kultury i Przyrody (Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode).

jest do tego specjalny formularz zgłoszeniowy stworzony przez ministerstwo, który zawiera podstawowe informacje dotyczące danego elementu (opis, tło historyczne, planowane środki ochrony oraz inne informacje, patrz Załącznik 1). W ramach procesu oceny tworzona jest sieć kontaktów oraz nawiązywana jest współpraca pomiędzy ekspertami z ministerstwa a ekspertami z Komisji ds. NDZK, pełniącej funkcje doradcze, oraz innymi partnerami z instytucji eksperckich. Długoletnie badania naukowe oraz ekspertyzy stanowią dobrą podstawę nie tylko do opisanie elementów dziedzictwa niematerialnego, które zostały wpisane do rejestru, ale również do poprawy komunikacji ze społecznościami podczas wdrażania Konwencji z 2003 roku. W badaniach tych uczestniczyły następujące instytucje: Instytut Etnologii i Badań Folklorystycznych (Institut za etnologiju i folkloristiku), Wydział Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu w Zagrzebiu (Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju)⁶, Instytut Języka Chorwackiego i Lingwistyki (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje), muzea etnograficzne (w Zagrzebiu, Pazin, Splicie, Dubrowniku i w innych miastach) oraz wiele innych organizacji eksperckich: Chorwackie Stowarzyszenie Kulturalne (Hrvatski sabor kulture), Centrum Niematerialnej Kultury Istrii (Centar za nematerijalnu kulturu Istre), Chorwacka Izba Rzemieślnicza (Hrvatska obrtnička komora), Chorwacki Narodowy Zespół Pieśni i Tańca LADO (Ansaml narodnih plesova i pjesama Hrvatske) oraz inne podmioty. Podejmowane przez lokalne społeczności wysiłki związane z ochroną i dokumentowaniem elementów niematerialnego dziedzictwa również przyczyniły się do ich szybkiego wpisania do rejestru.

Wnioski o ustanowienie ochrony dla niematerialnych zasobów kultury mogą być składane przez wszystkie osoby fizyczne i prawne w Republice Chorwacji (osoby indywidualne, społeczności, instytucje, m.in. lokalne muzea dziedzictwa oraz muzea miejskie, organizacje pozarządowe, lokalne i regionalne władze samorządowe, instytucje oraz Wydziały Ochrony w Ministerstwie Kultury).

Kryteria wpisu proponowanego elementu do Krajowego rejestru nie są sztywne, stanowią raczej swego rodzaju „listę kontrolną” warunków, które powinny zostać spełnione, zanim podjęte zostaną dalsze kroki. Kryteria te są określone na podstawie dokumentów UNESCO dotyczących ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz Konwencji z 2003 roku:

- Element należy do jednej lub więcej kategorii niematerialnego dziedzictwa, zgodnie z art. 9 ustawy dotyczącej ochrony i zabezpieczania dóbr kultury (niematerialne zasoby kultury jako wyraz duchowych korzeni mogą przybierać różne formy i być przekazywane ustnie lub w inny sposób; zalicza się do nich zwłaszcza: 1. język, dialekty, mowy, toponimy, ustne przekazy

⁶ Więcej informacji o Wydziale Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu w Zagrzebiu można znaleźć na stronie www.ffzg.unizg.hr/etno.

oraz literaturę oralną każdego rodzaju; 2. twórczość ludową w dziedzinie muzyki, tańca, zabawy, obyczajów, uroczystości, rytuałów oraz innych tradycyjnych i ludowych wartości; 3. tradycyjną sztukę i rzemiosło).

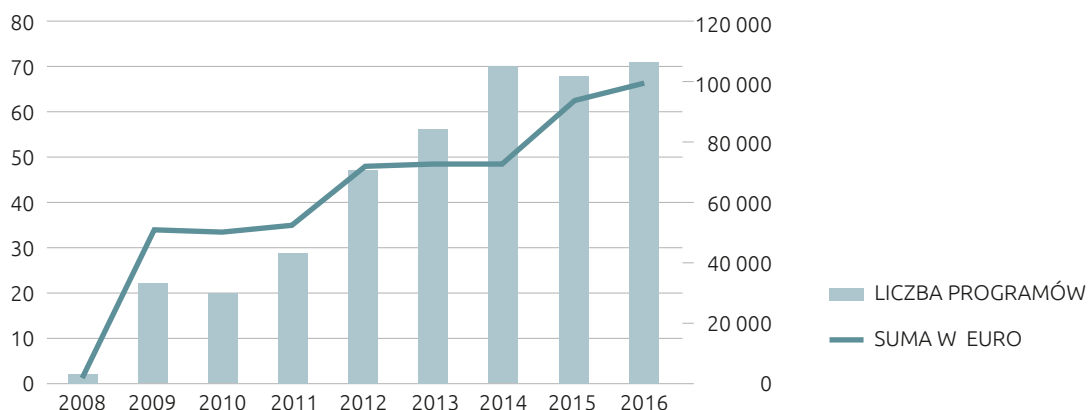
- Element jest zgodny z międzynarodowymi instrumentami dotyczącymi praw człowieka, wymaga od społeczności wzajemnego szacunku i jest zgodny z zasadą zrównoważonego rozwoju.
- Społeczność uznała element za część swojego dziedzictwa kulturowego.
- Element daje społeczności oraz jednostkom poczucie tożsamości i ciągłości.
- Element jest częścią społeczności i jest przekazywany oraz nieustannie odtwarzany.
- Element przyczynia się do zwiększenia różnorodności NDZK w Krajowym rejestrze, świadcząc o różnorodności kulturowej i ludzkiej kreatywności.
- Element jest zgłaszany za dobrowolną, uprzednią i świadomą zgodą danej społeczności, która uczestniczyła wcześniej we wszystkich etapach jego identyfikowania, definiowania, dokumentowania oraz zgłaszania.
- Do wyżej wspomnianej zgody danej społeczności dołączana jest odpowiednia dokumentacja oraz możliwe do wykonania środki ochronne zgodnie z oficjalnym formularzem zgłoszeniowym, na którym składany jest wniosek o ustanowienie ochrony dla niematerialnych zasobów kultury.

Przed dokonaniem wpisu do depozytariuszy zostaje przesłany oficjalny dokument uchwały (aktu prawnego, na mocy którego element zostaje wpisany do Krajowego rejestru), aby mogli oni sprawdzić jego treść i potwierdzić swoją zgodę na wpis. Ostatnim krokiem jest potwierdzenie wpisu w Krajowym rejestrze przez Komisję Ekspertów ds. Określania Właściwości Dóbr Kultury (Stručno povjerenstvo za utvrđivanje svojstva kulturnog dobra). Jest to specjalny organ ekspercki w Ministerstwie Kultury, który wpisuje do Krajowego rejestru dóbr kultury elementy należące zarówno do ruchomego i nieruchomego dziedzictwa materialnego, jak i dziedzictwa niematerialnego. Fakt, że końcowy etap procedury wpisu elementów do Krajowego rejestru jest taki sam dla wszystkich rodzajów dziedzictwa, w znaczący sposób przyczynił się do podniesienia świadomości wartości dziedzictwa niematerialnego, mimo że w kręgach ekspertów to dziedzictwo materialne było przez długi czas uznawane za ważniejsze. Ponadto Komisja Ekspertów ds. Określania Właściwości Dóbr Kultury opiera się niemal wyłącznie na decyzji Komisji ds. NDZK, co jest gwarancją stosowania specjalnego podejścia przy ocenie wniosku o wpisanie do Krajowego rejestru elementu NDZK. Po podjęciu ostatecznej decyzji przez Komisję Ekspertów *Uchwała* (Rješenje) jest oficjalnie przesyłana do depozytariuszy oraz lokalnych władz samorządowych, co zapewnia bardziej aktywne

podejmowanie działań ochronnych. System monitorowania wpisanych elementów NDZK wykorzystuje ekspertów z Ministerstwa Kultury oraz z Wydziału Ochrony, który odpowiada za dany obszar geograficzny. Monitorowanie koncentruje się na określonych społecznościach na danych obszarach oraz na konkretnych działaniach w zakresie ochrony, które są przez nie podejmowane. Przygotowując okresowe raporty, eksperci z ministerstwa korzystają z różnych informacji na temat wpisanych elementów NDZK, które są nieustannie gromadzone przez inne instytucje w ramach zwykłej działalności badawczej.

Wpisanie elementów zarówno do Krajowego rejestru, jak i na listy UNESCO przyczyniło się w istotny sposób do podniesienia świadomości co do znaczenia ochrony NDZK w Chorwacji oraz w sąsiednich krajach. Dlatego też liczba działań związanych z ochroną NDZK ciągle rośnie. Od roku 2008 możliwe jest również uzyskanie wsparcia finansowego na programy ochrony NDZK od Ministerstwa Kultury, które raz w roku ogłasza nabór wniosków dotyczących potrzeb publicznych w zakresie kultury. Co roku ministerstwo zapewnia finansowanie około 70 programom ochrony NDZK. W okresie od 2008 do 2016 roku przyznano wsparcie około 300 różnym projektom (patrz Wykres 1). Działania w ramach programów obejmują: przekazywanie, wzmacnianie, prezentowanie, badanie i dokumentowanie poprzez edukację formalną i nieformalną, warsztaty, kursy, zajęcia dydaktyczne, wystawy, festiwale oraz nagrywanie materiałów audiowizualnych i wytwarzanie wszelkich materiałów powiązanych (Hrovatin 2016). Takie wsparcie ułatwia również rozpoczęcie,

Wykres 1: Wzrost liczby programów mających na celu ochronę NDZK oraz funduszy państwowych na to przeznaczanych od 2008 roku w Chorwacji.

kontynuowanie i opracowywanie różnorodnych programów ochrony NDZK, w tym upowszechnianie takich elementów, jak zabawy, zwyczaje kulinarne i rytuały pokazywane publiczności. Instytucje eksperckie i naukowe, jak również ministerstwo ze swoim Wydziałem ds. NDZK oraz dziewiętnastoma Wydziałami Ochrony przyczyniają się do współpracy nie tylko z depozytariuszami, ale również z lokalnymi władzami, które zapewniają wsparcie dla coraz liczniejszych wydarzeń i festiwali, popularyzują osiągnięcia dotyczące ochrony dziedzictwa oraz zachęcają młodzież do uczestniczenia w nich i zdobywania wiedzy.

Odkąd nastąpiła intensyfikacja programów, władze lokalne i państwowe zapewniają coraz większe wsparcie techniczne i finansowe przeznaczone na ochronę NDZK, m.in. dla organizacji pozarządowych, instytucji badawczych i placówek oświatowych, oraz na włączenie NDZK do różnych lokalnych i krajowych programów i projektów edukacyjnych, naukowych i rozwojowych. Szczególną uwagę zwraca się na programy tworzone przez mniejszości zamieszkujące Chorwację, które również korzystają ze wsparcia.

Programy podnoszące świadomość są realizowane podczas wystaw, festiwali, prelekcji, warsztatów, dni otwartych oraz innych działań adresowanych do ogółu społeczeństwa, a zwłaszcza do dzieci w wieku szkolnym. Różnorodne organy rządowe, stowarzyszenia kulturalne i artystyczne, eksperci oraz depozytariusze w domach kultury i innych regionalnych ośrodkach w całym kraju realizują programy artystyczne promujące tradycyjne rzemiosło. Na przykład Muzeum „Stara Wieś” w miejscowości Kumrovec (Muzeum „Staro selo”) produkuje drewniane zabawki i pierniki. W ramach programów ochrony dziedzictwa w miejscowościach Lepoglava i Pag (produkcja koronek), Islam Grčki (śpiew *ojkanje*) i innych organizowane są różne warsztaty. W większości przypadków są to wydarzenia otwarte dla wszystkich.

Media publiczne, takie jak gazety i czasopisma, stacje nadawcze, stacje telewizyjne oraz strony internetowe również odgrywają ważną rolę w podnoszeniu świadomości. Pokazują one wiele filmów dokumentalnych i raportów dotyczących tradycyjnej kultury, przygotowanych przez specjalny Dział Audycji o Kulturze Ludowej i Oralnej (Odsjek emisija pučke i predajne kulture), natomiast krajowa chorwacka telewizja pełni ważną funkcję edukacyjną i podnosi świadomość znaczenia i wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chorwacji.

Mobilna wystawa *Chorwackie dziedzictwo niematerialne na listach UNESCO* podróżuje po całej Chorwacji oraz poza jej granicami od roku 2011, prezentując czternaście elementów z Chorwacji, które zostały wpisane na listy UNESCO. Została ona przygotowana z inicjatywy Ministerstwa Kultury, we współpracy z ekspertami z Muzeum Etnograficznego w Zagrzebiu (Etnografski muzej

u Zagrebu). Na wystawie prezentowane są filmy, artykuły, fotografie, mapy oraz inne przedmioty związane z poszczególnymi dobrami kultury wpisanymi na listy UNESCO. Celem wystawy jest wspieranie dialogu międzykulturowego i przybliżenie tego dziedzictwa ludziom na całym świecie, a ponadto zwiększenie ogólnej świadomości znaczenia i potrzeby ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Efekty wpisania elementów NDZK Chorwacji na listy UNESCO są widoczne również w projektach kilku organizacji. Na przykład Chorwacka Krajowa Izba Turystyki (Hrvatska turistička zajednica) zapoczątkowała i opracowała projekt polegający na prezentowaniu plakatów o tematyce etnicznej z motywami najbardziej tradycyjnych zwyczajów i strojów ludowych w Chorwacji. Oprócz treści wizualnych plakaty zawierają również krótkie informacje o bogactwie chorwackiego dziedzictwa tradycyjnego, a w szczególności elementów wpisanych na listy UNESCO. W roku 2012 Poczta Chorwacka (Hrvatska pošta) wydała cztery nowe okolicznościowe znaczki pocztowe o wspólnej tematyce: „Chorwackie niematerialne dziedzictwo kulturowe wpisane na Listę reprezentatywną UNESCO”⁷.

Odkąd w Chorwacji zintensyfikowano działania związane z wpisywaniem NDZK na listy, dziedzictwo to zostało włączone do corocznego programu Europejskich Dni Dziedzictwa, koordynowanego przez Ministerstwo Kultury. W roku 2008 ministerstwo zorganizowało to wydarzenie we współpracy z Muzeum Etnograficznym w Zagrzebiu pod hasłem „Skarby wiedzy i umiejętności”. Elementy NDZK wpisane do Krajowego rejestru, wraz z systemem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chorwacji, były prezentowane w formie wystawy oraz interaktywnej płyty CD. Przedstawiono również wysiłki UNESCO mające na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W roku 2016 niematerialne dziedzictwo kulturowe było ponownie głównym tematem EDD, tym razem jednak szczególny nacisk położono na społeczność, zgodnie z zaleceniem Rady Europy. Inna wystawa, *Lokalne zajednice kao čuvari baštine* (Lokalne społeczności jako depozytariusze dziedzictwa), została przygotowana w celu przedstawienia różnych społeczności, organizacji pozarządowych oraz indywidualnych osób, które podejmują działania w zakresie ochrony (dokumentowanie, przekazywanie, upowszechnianie). W obu przypadkach informacje na temat różnych wydarzeń i działań związanych z ochroną NDZK w Chorwacji umieszczono w specjalnej broszurze przygotowanej z okazji chorwackich EDD⁸.

⁷ Więcej informacji o projekcie dotyczącym znaczków pocztowych można znaleźć na stronie www.posta.hr/print.aspx?id=4685.

⁸ Więcej informacji o Europejskich Dniach Dziedzictwa i broszurach można znaleźć na stronie www.min-kulture.hr/default.aspx?id=7216.

Pula: jarmark tradycyjnych potraw i żywności ekologicznej, 2014. Fot. Andreas Kancelar,
© Muzeum Etnograficzne Istrii.

Polityka promowania różnych form muzyki i występów była najlepiej widoczna na 44. Międzynarodowym Festiwalu Folkloru (Međunarodna smotra foklora), który był poświęcony globalnym działaniom mającym na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego prowadzonym przez państwa członkowskie UNESCO. Wszyscy uczestnicy festiwalu reprezentowali elementy NDZK wpisane do krajowych rejestrów, a w niektórych przypadkach również na Listę reprezentatywną UNESCO. Taka tematyka festiwalu została wybrana między innymi ze względu na Międzynarodową Dekadę Zbliżenia Kultur (2013–2022).

W roku 2013 program odbywającego się co roku koncertu chorwackiego Narodowego Zespołu Pieśni i Tańca LADO, profesjonalnego narodowego zespołu folklorystycznego, opierał się na niematerialnym dziedzictwie kulturowym wpisanym zarówno do Krajowego rejestru, jak i na listy UNESCO. Zespół LADO zaprezentował chorwackie pieśni, tańce oraz zwyczaje, które są wpisane na te listy, adaptując je na potrzeby występu scenicznego. Była to niepowtarzalna możliwość, by szersza publiczność mogła zobaczyć, usłyszeć i poczuć wpisane elementy, mimo że istnieją one tylko w lokalnych społecznościach.

Ponadto w całym kraju jest realizowanych wiele programów edukacyjnych i podnoszących świadomość (Šimunković 2014). Ogólne wiadomości na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego są zawarte w programie szkoły podstawowej. W roku 2011 zaprezentowano publiczności podręcznik UNESCO dla szkół pt. *Światowe dziedzictwo w rękach młodzieży*. Zawiera on pierwszy opublikowany w Chorwacji spis wszystkich elementów materialnego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz dziedzictwa niematerialnego wpisanych na listy UNESCO. Podręcznik ma służyć jako nowoczesna pomoc dydaktyczna, którą nauczyciele mogą wykorzystywać podczas zajęć szkolnych i pozalekcyjnych, by uświadomić młodzieży potrzebę ochrony tych elementów.

W zależności od umiejętności i zainteresowań nauczycieli, w chorwackich szkołach są realizowane działania mające na celu podnoszenie świadomości oraz nauczanie tradycyjnego know-how. Przykładowo, do programu w klasie stolarstwa w szkole średniej w mieście Oroslavje na północy Chorwacji została włączona nauka wytwarzania dziecięcych zabawek. Dla osób, które są tym zainteresowane, ale nie posiadają niezbędnych umiejętności, organizowane są specjalne kursy i szkolenia – nie tylko przez szkoły, ale także przez różne instytucje. Uczestnicy tych kursów zaczynają od podstaw, rozwijając swoje umiejętności i talenty. Na przykład Uniwersytet Otwarty (Open University) w Ivancu uruchomił kurs koronkarstwa, którego uczestnicy mogą wpisać uzyskane kwalifikacje do swojej oficjalnej historii zatrudnienia.

Kornati: wznoszenie i odnawianie murów z kamienia bez użycia zaprawy, 2015. Fot. Vilma Stopfer, © Association 4 grada Dragodid.

Podczas realizacji różnych projektów Chorwacja nawiązała też bardzo dobrą międzynarodową współpracę w zakresie NDZK, która uwzględnia również samych depozytariuszy. Niektóre programy wspierane ze środków UE obejmują również niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest ważnym motorem rozwoju regionalnego i współpracy transgranicznej. Na poziomie eksperckim i naukowym Chorwacja uczestniczyła w wielu konferencjach i brała aktywny udział w międzynarodowych spotkaniach UNESCO oraz w pracach międzyrządowych i eksperckich organów UNESCO (Hrovatin 2016a). Ponadto Chorwacja jest stałym członkiem Regionalnego Centrum Ochrony NDZK w Europie Południowo-Wschodniej (Centrum UNESCO Kategoria 2) w Sofii (Bułgaria) od chwili jego utworzenia w roku 2011. Specjalny Wydział ds. UNESCO w Ministerstwie Kultury oraz Chorwacki Komitet Narodowy ds. UNESCO (Hrvatsko povjerenstvo za UNESCO) również podejmują aktywne działania, by podnieść świadomość wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego i promować je zarówno w Chorwacji, jak i za granicą. Międzynarodowa współpraca polega też na przygotowywaniu wielonarodowych zgłoszeń elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz wdrażaniu projektów w zakresie ochrony współfinansowanych ze źródeł krajowych i międzynarodowych.

„Morskie tradycje w Rovinju” oraz „Tradycyjne wznoszenie budowli z kamienia bez użycia zaprawy” są przykładami dobrych praktyk w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w lokalnych społecznościach, obejmujących różnorodne działania i zapewniających efektywną współpracę depozytariuszy i ekspertów z władzami lokalnymi i państwowymi. W Rovinju depozytariusze byli zaangażowani w tworzenie Projektu Batana Ecomuseum⁹ już od samego początku, ponieważ to właśnie oni go zainicjowali, obawiając się, że ich tradycyjne dziedzictwo wkrótce przestanie istnieć (pieśni, interakcje społeczne, wiedza oraz umiejętność budowania tradycyjnych drewnianych łodzi *batana*). Lokalna społeczność wpadła również na dobry pomysł, by zaangażować eksperta posiadającego doświadczenie w zarządzaniu kulturą, co pomogło w uruchomieniu długoterminowych projektów w zakresie ochrony i zrównoważonego rozwoju i zapewniło aktywne zaangażowanie lokalnej społeczności. Pomysły depozytariuszy oraz ekspertów cieszyły się również poparciem lokalnych władz, dzięki czemu rozpoczęto wdrażanie tego projektu. Zrealizowano wiele działań i osiągnięto różne rezultaty, a wszystko to przyczyniło się do zachowania lokalnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego włączenia do codziennego życia.

⁹ Więcej informacji o projekcie można znaleźć na stronie www.batana.org.

Drugim przykładem jest technika budowania z kamienia bez użycia zaprawy. Projekt ten został zainicjowany przez organizację pozarządową dysponującą interdyscyplinarnym zespołem ekspertów. Działania w zakresie ochrony były ukierunkowane na lokalne społeczności zamieszkujące wybrzeże Adriatyku i nastawione na zachowanie szybko zanikającego know-how oraz wykorzystanie tej techniki w nowym kontekście. Po kilku latach realizacji wspomnianej inicjatywy organizacja pozarządowa Dragodid zaczęła stopniowo otrzymywać wsparcie techniczne i finansowe zarówno od lokalnych władz, jak i od państwa¹⁰. Co więcej, projekt ten łączy depozytariuszy, lokalne społeczności oraz różnych innych interesariuszy zajmujących się ochroną tego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Obydwa przykłady pokazują, że takie wielopoziomowe podejście do ochrony elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego prowadzi do zabezpieczenia ich żywotności i włączenia ich do codziennego życia, przyczynia się do zrównoważonego rozwoju i ochrony przyrody, wzmacnia spójność społeczną, pozwala na kontrolowane prezentowanie tych elementów w turystyce i jest motorem lokalnego rozwoju.

Podsumowując, Ministerstwo Kultury zapewnia ogólne oraz finansowe wsparcie dla osób i instytucji zajmujących się badaniem, prezentowaniem i pielęgnowaniem niematerialnego dziedzictwa. Niematerialne dziedzictwo kulturowe oraz zobowiązanie do jego ochrony i promocji jest istotnym elementem strategii ministerstwa. Nieustanna praca ekspertów, zarówno w ministerstwie, jak i w innych instytucjach, w dużym stopniu przyczyniła się do usprawnienia i lepszej organizacji działań mających na celu ochronę i zabezpieczenie dziedzictwa niematerialnego w Chorwacji.

Wpisanie elementów zarówno do Krajowego rejestru, jak i na listy UNESCO pogłębiło świadomość znaczenia inicjatyw mających na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, w wyżej wspomnianych społecznościach oraz na zewnątrz. Dlatego też podejmuje się coraz więcej działań związanych z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a wiele instytucji wspiera realizację projektów zainicjowanych przez lokalne społeczności i innych interesariuszy.

Możemy również zaobserwować, że społeczeństwo jest coraz bardziej świadome wyjątkowej wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz przekonane, że odpowiedzialność za jego ochronę i przekazywanie przyszłym pokoleniom powinna spoczywać na depozytariuszach, lokalnych społecznościach oraz odpowiednich instytucjach, ponieważ jest to istotne

¹⁰ Więcej informacji o projekcie można znaleźć na stronie www.dragodid.org.

dla tożsamości lokalnej społeczności, narodu lub mniejszości. Jeszcze nie tak dawno nie doceniano wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego znaczenia dla architektury, archeologii i zabytków ruchomych i nie było ono chronione w wystarczającym stopniu. Dzięki wielu działaniom podejmowanym w związku z ochroną oraz wpisywaniem elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na listy, w Chorwacji podejście to uległo w ostatnich latach zmianie. Mimo że niektóre kwestie wciąż wymagają rozwiązania (takie jak prawa własności intelektualnej, wprowadzanie produktów na rynek czy masowa turystyka), wzmocnienie procedury administracyjnej, wspieranie i zachęcanie do realizacji nowych projektów, dbanie o zrównoważony charakter programów i żywotność niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego włączenie do programów edukacyjnych przyczyniło się do usystematyzowania oraz poprawy jego ochrony w Chorwacji. Na szczeblu lokalnym i regionalnym, oprócz wspomnianych dwudziestu Wydziałów Ochrony oraz specjalnych sektorów ds. kultury w lokalnych organach administracyjnych, liczne regionalne i lokalne muzea historyczne i etnograficzne, organizacje pozarządowe oraz amatorskie stowarzyszenie kulturalne i artystyczne również angażują się w ochronę niematerialnego dziedzictwa; także organizacje turystyczne stają się coraz bardziej aktywne pod tym względem. Zgodnie z zasadą oddolnego charakteru działań związanych z popularyzowaniem i upowszechnianiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego depozytariusze sami uczestniczą w podnoszeniu świadomości wartości tradycyjnego dziedzictwa jako niepowtarzalnego skarbu, który zapewnia kulturową różnorodność i demokrację zarówno na poziomie narodowym, jak i lokalnym. Co więcej, globalne zagrożenia dla niematerialnego dziedzictwa kulturowego, takie jak negatywne aspekty globalizacji, migracja, industrializacja czy zanieczyszczenie środowiska, zmuszają nas wszystkich do podnoszenia świadomości co do jego wartości i znaczenia nie tylko na poziomie lokalnym i krajowym, ale również jako części globalnego dziedzictwa.

Bibliografia

Bouchenaki, Mounir, red. 2004. *Museum International* t. 56, z. 1–2. Wiley-Blackwell.

Hrovatin, Mirela. 2011. „Registriranje i očuvanje nematerijalnih kulturnih dobara u Hrvatskoj [Prowadzenie listy niematerialnych dóbr kultury oraz ich ochrona w Chorwacji]”. W *Zbornik radova sa Međunarodnog skupa*

Craftattract – Tradicijski obrti: nove atrakcije za kulturni turizam [Zbiór artykułów Craftattract – Tradycyjne rzemiosło: nowe atrakcje dla turystyki kulturowej], pod redakcją Goranki Horjan, 21–30. Gornja Stubica: Muzeji Hrvatskog zagorja. Data dostępu: 12 września 2016. <http://www.craftattract.com/pdf/Zbornik-Craftattract.pdf>.

Hrovatin, Mirela. 2016a. „A Short Overview of the ICH Safeguarding Policy in Croatia [Krótki przegląd polityki dotyczącej ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chorwacji]”. W *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO* [Wkład państw członkowskich UNESCO z Europy Południowo-Wschodniej we wdrażanie Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wydanie jubileuszowe z okazji 70. rocznicy powstania UNESCO], pod redakcją Migleny Iwanowej, 93–104. Sofia: Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO. Data dostępu: 11 września. http://www.unesco-centerbg.org/wp-new/wp-content/uploads/2016/05/izdanie_UNESCO_print-last.pdf.

Hrovatin, Mirela. 2016b. *Izložba Lokalne zajednice kao čuvari baštine, Zagreb, Muzej Mimara, 20.–28/9/2016 / Exhibition Local Communities as Heritage Keepers, Zagreb, Mimara Museum, 20–28/9/2016* [Wystawa pod tytułem „Lokalne społeczności jako depozytariusze dziedzictwa”]. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Data dostępu: 11 października. https://issuu.com/narodni.muzej.zadar/docs/katalog_zajednice.

Šimunković, Martina. 2009. „Nematerijalna kulturna dobra i zaštita kulturne baštine [Niematerialne dobra kultury oraz ochrona dziedzictwa kulturowego]”. W *Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije. Katalog izložbe* [Slavonija, Baranja i Srijem: źródła europejskiej cywilizacji. Katalog wystawy], pod redakcją Vesny Kusin i Branki Šulc, 183–87. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori.

Šimunković, Martina. 2014. „Promocija nesnovne kulturne dediščine na Hrvaškem / Promotion of the Intangible Cultural Heritage in Croatia [Promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chorwacji]”. W *Promocija nesnovne kulturne dediščine: ob deseti obletnici Unescove Konvencije* [Promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego: 10. rocznica Konwencji UNESCO], pod redakcją Anji Jerin, Tjašy Židarič, Neny Židov, 78–85. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej. Data dostępu: 16 września 2016. http://www.etno-muzej.si/files/unesco_obleznica_web_1.pdf.

Šimunković, Martina. 2015. „Nematerijalna kulturna baština u Republici Hrvatskoj i sustav njene zaštite / Intangible Cultural Heritage in the Republic of Croatia and Its Conservation [Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Republice Chorwacji oraz jego ochrona]”. W *Nacionalni katalog »Ruralni turizam Hrvatske« / National Catalogue Rural Tourism in Croatia* [Krajowy katalog „Agroturystyka w Chorwacji”], pod redakcją Leily Krešić-

-Jurić i Vesny Rajković, 12–17. Zagreb: Hrvatska gospodarska komora. Data dostępu: 18 września 2016.
<http://www.hgk.hr/documents/hgkatalogruralniturizamhrvatskeweb57728ea64487b.pdf>.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego na Łotwie: wkład organizacji pozarządowych

Gita Lancere*
Anita Vaivade**

* Główny ekspert w dziedzinie folkloru, Łotewskie Narodowe Centrum Kultury (Latvijas Nacionālais kultūras centrs), Ryga, Łotwa, e-mail: Gita.Lancere@lnkc.gov.lv.

** Adiunkt, dr, Łotewska Akademia Kultury (Latvijas Kultūras akadēmija), Ryga, Łotwa, e-mail: anita.vaivade@lka.edu.lv.

Łotewski folklor ma ponad tysiącletnią tradycję; zidentyfikowano i udokumentowano ponad 30 tys. melodii oraz 1,2 mln tekstów pieśni ludowych. Stanowią one znaczące źródło niematerialnego dziedzictwa kulturowego Łotwy i pozostają częścią znacznie większego i zróżnicowanego dziedzictwa.

Łotwa, jeden z trzech krajów bałtyckich, jest położona w regionie bałtyckim w północnej Europie. Zamieszkuje ją około 2 mln obywateli: rdzenni mieszkańcy, czyli Łotysze i Liwowie, oraz przedstawiciele różnorodnych mniejszości etnicznych. Językiem urzędowym jest język łotewski, należący do grupy języków indoeuropejskich. Łotewski i litewski to tak naprawdę jedyne języki bałtyckie, które przetrwały do dnia dzisiejszego. W okresie od XIII do XX wieku Łotwa znajdowała się pod obcym panowaniem (niemieckim, szwedzkim, rosyjskim). Mimo to ludność, która zamieszkuje obecne terytorium kraju, zachowała swoją kulturę, przekazując ją z pokolenia na pokolenie poprzez język i tradycje. Odrębna łotewska tożsamość narodowa zaczęła się kształtować w XIX wieku. Kluczową rolę odegrało w tym kilka kulturalnych i społecznych inicjatyw – m.in. Łotewski Festiwal Pieśni i Tańca (Vispārējie Latviesu Dziesmu un Deju Svētki), który odbył się po raz pierwszy w 1873 roku, dając początek tradycji kultywowanej do dziś. Kolejnym takim wydarzeniem była publikacja obszernej kolekcji łotewskich pieśni ludowych (Latvju Dainas, 1894–1915), skatalogowanych w Zbiorze Pieśni Ludowych, który został wpisany w 2001 roku na Listę Programu UNESCO „Pamięć Świata”. Łotewski folklor ma ponad tysiącletnią tradycję; zidentyfikowano i udokumentowano ponad 30 tys. melodii oraz 1,2 mln tekstów pieśni ludowych. Stanowią one znaczące źródło niematerialnego dziedzictwa kulturowego Łotwy i pozostają częścią znacznie większego i zróżnicowanego dziedzictwa.

Państwowy system wsparcia niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Polityka dotycząca dziedzictwa kulturowego jest na Łotwie prowadzona już od niemal stu lat. Po uzyskaniu niepodległości w 1918 roku dążenia związane z identyfikacją i konsolidacją dziedzictwa kulturowego szybko stały się integralnym elementem polityki w zakresie kultury, edukacji, stypendiów i działalności organizacji pozarządowych w stolicy oraz w innych regionach kraju. Kontynuacja tych działań stała się możliwa dopiero w 1991 roku, kiedy Łotwa ponownie odzyskała niepodległość.

Republika Łotewska przystąpiła do *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (NDZK) 14 stycznia 2005 roku. W chwili obecnej na listach NDZK UNESCO znajdują się dwa elementy z Łotwy: „Bałtyckie festiwale pieśni i tańca” – wpisane w 2008 roku na Reprezentatywną listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości oraz „Przestrzeń kulturowa Suti” – wpisana w 2009 roku na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony. Od czasu przystąpienia Łotwy do Konwencji główną instytucją odpowiedzialną za jej realizację było Ministerstwo Kultury Republiki Łotewskiej (Latvijas Republikas Kultūras ministrija). Ministerstwo opracowuje ramy prawne dla ochrony NDZK i określa odpowiednie krajowe polityki i strategie w tej dziedzinie. Łotewskie Narodowe Centrum Kultury (Latvijas Nacionālais kultūras centrs) wdraża krajową politykę kulturalną oraz programy związane z NDZK, koordynuje realizację polityki państwa, zapewnia konsultacje dla gmin i społeczności, prowadzi odpowiednią dokumentację oraz działania informacyjno-popularyzacyjne, realizuje projekty podnoszące świadomość i jest organem państwowym odpowiedzialnym za organizowanie głównych krajowych uroczystości i festiwali (w tym Łotewskiego Festiwalu Pieśni i Tańca).

Polityka i ramy prawne

Efektem nieprzerwanej pracy wielu ekspertów z różnych dziedzin było przyjęcie przez łotewski parlament (Saeima) ustawy o niematerialnym dziedzictwie kulturowym w dniu 29 września 2016 roku¹. Ustawa ta określa zakres odpowiedzialności wszystkich podmiotów zaangażowanych w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ramy prawne, które zostały stworzone przez łotewskie

¹ *Nemateriālā kultūras mantojuma likums*, Latvijas Vēstnesis [Łotewski Dziennik Urzędowy] nr 204 (5776), 20 października 2016; tłumaczenie tego i kolejnych cytowanych aktów prawnych na język angielski jest opublikowane na oficjalnym portalu dotyczącym krajowego ustawodawstwa Łotwy (www.likumi.lv).

państwo w celu zapewnienia zrównoważonego rozwoju NDZK, obejmują również przyjętą wcześniej (16 czerwca 2005 roku) ustawę dotyczącą festiwali pieśni i tańca². Ma ona na celu zachowanie, rozwój i przekazywanie tradycji festiwali pieśni i tańca kolejnym pokoleniom. Ramy polityki są określone w Koncepcji ochrony NDZK Łotwy (z 2008 roku) oraz w Planie ochrony i rozwoju tradycji festiwali pieśni i tańca (przyjętym w 2016 roku).

Ramy finansowe

Głównym krajowym źródłem finansowania ochrony NDZK na Łotwie jest Państwowa Fundacja Kapitału Kultury (Valsts Kultūrkapitāla fonds), która prowadzi program wspierający kulturę tradycyjną. Ta państwowa spółka typu non-profit rozpoczęła swoją działalność w 1998 roku. Zasoby finansowe Fundacji obejmują: środki z budżetu państwa pochodzące z ogólnych rocznych przychodów w kwocie określonej przez ustawę dotyczącą budżetu państwa, wpłaty i darowizny od osób fizycznych, w tym od cudzoziemców, a także inną pomoc finansową oraz dochody z działalności gospodarczej Fundacji³. Również europejskie fundusze strukturalne i inwestycyjne są dostępne na cele związane z rozwojem regionalnym, w tym NDZK. Fundusze strukturalne mogą być wykorzystywane na rozwój infrastruktury, natomiast regionalne programy współpracy – na działania promocyjne, imprezy i komunikację. Programy rozwoju obszarów wiejskich mogą być pomocne przy organizowaniu różnych lokalnych inicjatyw, zakupie sprzętu itd.

Interesariusze

Istnieje szereg podmiotów, które zajmują się zrównoważonym rozwojem NDZK na Łotwie. Są to gminy, organizacje pozarządowe, instytucje badawcze i oświatowe (Archiwa Łotewskiego Folkloru w Instytucie Literatury, Folkloru i Sztuki Uniwersytetu Łotewskiego – Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve; Instytut Historii Łotwy Uniwersytetu Łotewskiego – Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts; Łotewska Akademia Muzyczna im. Jāzepsa Vītolsa – Jāzepsa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija; a także Łotewska Akademia Kultury – Latvijas Kultūras akadēmija, gdzie w 2017 roku powstała Katedra UNESCO ds. polityki i prawa dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego). Wśród aktywnie działających podmiotów znajdują się również instytucje pamięci, takie jak muzea (m.in. Łotewski Skansen Etnogra-

² *Dziesmu un deju svētku likums*, Latvijas Vēstnesis nr 99 (3257), 28 czerwca 2005.

³ *Valsts Kultūrkapitāla fonda likums*, Latvijas Vēstnesis nr 161 (2926), 14 listopada 2003.

Domowa produkcja wódki, 2008. Fot. Uģis Pucens.

Wystawa *Ludowa farmacja* podczas Forum Kultury Współczesnej „Baltā Nakts” (Biała noc), 2010. Fot. Signe Pucena.

ficzny – Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs; Łotewskie Narodowe Muzeum Historyczne – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs), biblioteki (m.in. Biblioteka Narodowa Łotwy – Latvijas Nacionālā bibliotēka), a także archiwa (m.in. Narodowe Archiwum Łotwy – Latvijas Nacionālais arhīvs).

Wkład organizacji pozarządowych

Po odzyskaniu przez Łotwę niepodległości w 1991 roku w stolicy oraz w innych regionach kraju powstało wiele organizacji pozarządowych. Niektóre z nich postawiły sobie za cel ochronę NDZK oraz rozwijanie własnej działalności. Na szczególną uwagę zasługują dwie organizacje: Interdyscyplinarna Grupa Artystyczna SERDE (Starpnozaru mākslu grupa SERDE), która zajmuje się zarówno ochroną dziedzictwa, jak i twórczością artystyczną, oraz Stowarzyszenie Kultury Tradycyjnej APRIKA (Tradicionālās kultūras biedrība APRIKA), które propaguje ochronę dziedzictwa i przekazywanie go młodszemu pokoleniu.

Interdyscyplinarna Grupa Artystyczna SERDE jest pierwszą organizacją pozarządową, która ubiegała się o akredytację przy Konwencji UNESCO z 2003 roku i której zgłoszenie zostało przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne Państw-Stron Konwencji w 2016 roku. Siedzibą organizacji jest małe miasteczko Aizpute w Kurlandii w zachodniej Łotwie. Słowo serde w języku łotewskim oznacza „rdzeń” lub „sedno”. Trzon ten organizacji pozarządowej stanowi zaledwie kilka osób, m.in. Signe Pucena, ekspert ds. NDZK oraz organizator wydarzeń kulturalnych; Uģis Pucens, artysta i konserwator; Ieva Vītola, pracownik naukowy oraz Māris Grosbahs, artystka. Od powstania w 2002 roku stała się ona inspirującym przykładem łączenia badań naukowych dotyczących tradycyjnej kultury z działalnością artystyczną. Organizacja prowadzi badania na temat żywej pamięci i historii życia poszczególnych osób i ma duże doświadczenie w pracy w terenie; prowadzi również stacjonarne programy artystyczne oraz warsztaty. Ogólnym celem organizacji jest zachęcanie do dialogu pomiędzy artystami, naukowcami i pedagogami, często w ramach międzynarodowej sieci współpracy. SERDE współpracuje z ekspertami w dziedzinie NDZK, artystami, studentami oraz pracownikami naukowymi. Przygotowując się do pracy w terenie, eksperci ds. NDZK układają listy pytań i przeprowadzają wywiady. Artyści z kolei prowadzą dokumentację dotyczącą procesu, środowiska oraz uczestników. Praca w terenie, której punktem kulminacyjnym są prezentacje i warsztaty dla społeczności, podnosi świadomość znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym.

Tradycyjne tańce pod Pomnikiem Wolności w trakcie XI Łotewskiego Młodzieżowego Festiwalu Pieśni i Tańca, 10 lipca 2015. Fot. Ilmārs Znotiņš.

Spotkanie w ramach programu „Pulkā eimu, pulkā teku”, 4 maja 2012. Fot. Guntis Pakalns.

Spotkanie w ramach programu „Pulkā eimu, pulkā teku”, 2013. Fot. Dzintars Leja.

Dzięki regularnej pracy na terenach wiejskich SERDE gromadzi również życiorysy i osobiste historie dotyczące niedawnych wydarzeń historycznych oraz informacje o tradycyjnych umiejętnościach przekazanych przez wcześniejsze pokolenia, które były niezwykle istotne w okresie istnienia Związku Radzieckiego ze względu na ograniczony dostęp do towarów konsumpcyjnych. Zgromadzone historie pokazują, w jaki sposób przekazywano określone umiejętności przed drugą wojną światową i jak je utrzymano w czasach Związku Radzieckiego, gdy wiele rzeczy trzeba było robić w domu. Jednym z najbardziej udanych i atrakcyjnych projektów SERDE był „Posowiecki obóz letni”, wydarzenie artystyczne pod hasłami „Artyści przeciwko standardom technologicznym” oraz „Mity technologii”. Jednym z analizowanych tematów była destylacja alkoholu. Obóz w siedzibie SERDE zgromadził artystów z byłych republik radzieckich, którzy interpretują mity dotyczące sowieckiego życia poprzez swoją sztukę. Podczas tego wydarzenia odbyło się kilka prezentacji oraz dyskusji na temat życia w byłych republikach radzieckich oraz jego kontekstu kulturowego. Po przeprowadzeniu dokładnych badań na ten temat w centralnym regionie Kurlandii, wyniki tych prac – polegających na wykonaniu nagrań audio, zdjęć oraz zakupieniu aparatury destylacyjnej – zostały zaprezentowane na wystawie oraz podczas imprez zorganizowanych w wielu miejscowościach na Łotwie i za granicą.

Kolejnym bardzo udanym projektem była międzynarodowa wyprawa w ramach programu Herbologies/Foraging Networks (Sieci herbologii/poszukiwania pożywienia), który został zapoczątkowany w Helsinkach i w Kurlandii na Łotwie, a następnie jego zasięg rozszerzono. W ramach tego programu zorganizowano szereg wycieczek w teren dla ponad 30 uczestników z Łotwy, Litwy, Finlandii, południowej Szwecji, Polski, Hiszpanii i Belgii, którzy badali tradycyjną wiedzę dotyczącą ziół, dzikich roślin jadalnych oraz roślin leczniczych. Podczas tej wyprawy kontynuowano badania nad roślinami domowymi i ich zastosowaniami medycznymi prowadzone już wcześniej przez badaczy należących do SERDE. Ich efektem była wystawa zatytułowana *Ludowa farmacja*, podczas której zachęcano odwiedzających, by opisali swoje własne ulubione przepisy i środki lecznicze. Inną inicjatywą SERDE, która zaistniała w świadomości opinii publicznej, był projekt „Kultura ogródków działkowych” poświęcony uprawie warzyw, owoców, ziół oraz roślin leczniczych w przydomowych ogrodach. Wyniki tych badań zostały przedstawione na letniej wystawie *Ogród wolności* (Brīvības dārzs) na rynku Vidzeme przy ulicy Brīvības w ramach uroczystości zorganizowanych w 2014 roku w Rydze z okazji zdobycia przez nią tytułu Europejskiej Stolicy Kultury.

Interdyscyplinarna Grupa Artystyczna SERDE współpracowała również z Łotewskim Komitetem Narodowym ds. UNESCO (UNESCO Latvijas Nacionālā komisija), umożliwiając badanie folk-

Tradycyjne tańce pod Pomnikiem Wolności w trakcie XI Łotewskiego Młodzieżowego Festiwalu Pieśni i Tańca, 10 lipca 2015. Fot. Ilmārs Znotiņš.

loru nauczycielom realizującym projekty szkolne pod patronatem UNESCO oraz młodzieży z gmin Alsunga i Riebiņi. Do udziału w projekcie zaproszono uczniów i nauczycieli z wyżej wymienionych gmin, którzy pracowali w terenie pod kierunkiem ekspertów ds. NDZK. Przeprowadzono wywiady z miejscową starszyzną na temat lokalnej historii, czasów Związku Radzieckiego, żeglugi morskiej i rybołówstwa, piwowarstwa, pszczelarstwa, tradycyjnych potraw oraz wielu innych kwestii. Wszystkie wyniki badań przekazane przez SERDE zostały opublikowane w atrakcyjnie zaprojektowanej serii czternastu broszur dotyczących tradycji, zatytułowanych *Notatniki tradycji* (Tradīciju burtnīcas). Niektóre z nich osiągnęły ogromny sukces i ich nakład uległ wyczerpaniu. Prawie wszystkie te publikacje były prezentowane lokalnym społecznościom oraz indywidualnym osobom na wydarzeniach zamykających projekt. Jak przyznaje prezes Grupy SERDE, Signe Pucena (2015, 37):

Uważamy, że takie wyprawy oraz późniejsze prezentacje promują i zwiększają potencjał lokalnych społeczności w zakresie przeprowadzania badań i pokazują, jak istotne jest dokumentowanie tego procesu. Najważniejszy punkt wszystkich wypraw SERDE stanowiło wydarzenie zamykające, które było spotkaniem wszystkich osób uczestniczących w pracach w terenie. Doświadczenie Grupy SERDE dotyczące ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego opiera się na ścisłej współpracy ze społecznościami oraz indywidualnymi osobami, które pragną się podzielić swoimi opowieściami i umiejętnościami.

Stowarzyszenie Kultury Tradycyjnej APRIKA wybrało dziedzictwo tradycji kulturowych jako główną dziedzinę swojej działalności, koncentrując się w szczególności na dzieciach i młodzieży (*aprika* w języku łotewskim oznacza okrągłą pajdę chleba, odkrojoną z dużego bochenka). Stowarzyszenie posiada wieloletnie doświadczenie w szkoleniu nauczycieli folkloru i edukacji nieformalnej. Stowarzyszenie Kultury Tradycyjnej APRIKA zostało założone w 2009 roku jako organizacja pozarządowa typu non-profit. Zrzesza nauczycieli folkloru, osoby prowadzące dziecięce grupy folkowe oraz innych entuzjastów nauczania i promowania tradycyjnej kultury. APRIKA jest następcą Centrum Kultury Etnicznej działającego przy Uniwersytecie Łotewskim (Latvijas Universitātes Etniskās kultūras centrs), które zostało zamknięte w 2008 roku z powodu kryzysu finansowego.

Jednym z głównych obszarów działalności Stowarzyszenia jest organizowanie festiwalu folklorystycznego dla dzieci i młodzieży, a także wielu innych imprez, takich jak konkursy folklorystyczne dla dzieci i młodzieży, które mają zachęcić je do zdobywania i rozwijania umiejętności związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Są to działania prowadzone w ramach łotewskiego ruchu folklorystycznego Pulkā eimu, pulkā teku (Spotykamy się i razem śpiewamy), w skrócie PEPT, adresowanego do dzieci i młodzieży. Ruch ten zapewnia niezbędne ramy dla propagowania przekazywania tradycji kulturalnych, a podejmowane inicjatywy stanowią często element zajęć poza-

lekcyjnych odbywających się w domach kultury w wielu gminach. Szeroko zakrojony i zróżnicowany program edukacyjny „Pulkā eimu, pulkā teku” jest realizowany już od 1984 roku, kiedy to zorganizowano koncert z udziałem kilku grup folklorystycznych. Od tego czasu PEPT przekształcił się w prężny ruch, obejmujący pięć konkursów folklorystycznych dla dzieci i młodzieży. Są to konkursy w opowiadaniu historii i anegdot, tradycyjnym śpiewaniu, tańcach ludowych i muzyce ludowej. W trakcie roku szkolnego odbywają się różnorodne, starannie zaplanowane zajęcia. Jak ujmuje to prezes Stowarzyszenia APRIKA, Māra Mellēna (2015, 81):

Oczywiste jest, że współczesne formy konkursów wprowadzone przez PEPT odniosły sukces w kultywowaniu tradycyjnych form komunikacji i tradycyjnych praktyk. Dzieci uczą się tradycyjnej kultury i folkloru (tradycyjnego śpiewu, tańca i muzyki) w grupach folklorystycznych w szkole, na zajęciach pozalekcyjnych lub w domach kultury (będących pamiątką z czasów radzieckich). Ta nauka często odbywa się w kontekstach postfunkcjonalnych, w których przekazywanie tradycyjnej kultury zostało zakłócone lub zmienione. Nie ulega wątpliwości, że przygotowywanie się do regularnie odbywających się konkursów folklorystycznych sprzyja szybkiemu zdobywaniu umiejętności i przyspiesza praktyczną naukę. Grupy są prowadzone przez osoby z różnym poziomem umiejętności, co jest uzależnione od zdobytego wykształcenia muzycznego, znajomości tradycyjnego śpiewu, ogólnego zrozumienia tradycji oraz ich lokalnej różnorodności. Nauczyciele i osoby prowadzące grupy różnią się także pod względem przygotowania pedagogicznego oraz znajomości metodyki nauczania tradycyjnej sztuki. Jednak dzięki obecności w jury profesjonalistów i pracowników naukowych oraz procesowi rozwoju zawodowego nauczycieli mogą oni pogłębić swoje zrozumienie tradycyjnej kultury oraz doskonalić umiejętności pedagogiczne.

Stowarzyszenie APRIKA bierze również udział we wdrażaniu programów kształcenia ustawicznego oraz programów doskonalenia zawodowego dla nauczycieli folkloru. Organizuje też seminaria i konferencje poświęcone niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu, w tym szkolenia dotyczące opowiadania historii, śpiewu, tańca oraz gry na tradycyjnych instrumentach muzycznych. Ponadto APRIKA oferuje praktyczne szkolenia umożliwiające zdobycie tradycyjnych umiejętności, organizuje coroczne szkoły letnie dla nauczycieli folkloru i osób prowadzących grupy folklorystyczne, opracowuje materiały szkoleniowe na potrzeby programów szkoleniowych dla nauczycieli folkloru i regularnie uczestniczy w tworzeniu i realizacji programów folklorystycznych związanych z Łotewskim Narodowym Świętem Pieśni i Tańca oraz Łotewskim Młodzieżowym Festiwalem Pieśni i Tańca (Latvijas skolu jaunatnes dziesmu un deju svētki).

Współpraca instytucji państwowych z organizacjami pozarządowymi

Oprócz różnorodnych działań prowadzonych przez organizacje pozarządowe należy także wspomnieć o inicjatywie podjętej przez instytucję rządową, w którą zaangażowały się również organizacje pozarządowe oraz indywidualni mistrzowie. Projekt „Znajdź swojego mistrza!” (Satiec savu meistar), organizowany przez Łotewskie Narodowe Centrum Kultury we współpracy z gminami i organizacjami pozarządowymi, został zainicjowany w 2009 roku w celu propagowania wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Istotą projektu jest informowanie ogółu społeczeństwa o ochronie i wartości NDZK, a także o mistrzach oraz ich wiedzy i umiejętnościach. W ramach tego wydarzenia organizatorzy projektu „Znajdź swojego mistrza!” promują współpracę w zakresie identyfikowania i popularyzacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego mistrzów wśród lokalnych społeczności, organizacji pozarządowych, instytucji rządowych i samorządowych oraz prywatnych podmiotów.

W roku 2016 impreza „Znajdź swojego mistrza” odbyła się w całej Łotwie już po raz ósmy. Mistrzowie sztuki użytkowej, gawędziarze i muzycy zaprosili „czeladników” do odwiedzenia ich w ponad 150 miejscowościach. Impreza przyciągnęła ponad 5 tys. uczestników. Organizatorzy tego wydarzenia przygotowali 7 różnych wystaw oraz 11 seminariów o różnorodnej tematyce związanej ze sztuką i rzemiosłem. W 22 miejscowościach goście mogli zdobyć nowe umiejętności związane z tradycyjną muzyką oraz śpiewać, tańczyć i uczestniczyć w zabawach. Organizatorzy imprezy w Siguldzie wybrali nietypową lokalizację – stację kolejową, a każdy, kto odwiedził tę miejscowość, miał okazję porozmawiać z tkaczami i mistrzami rękodzieła. Uczestnicy mogli również zaśpiewać i zatańczyć z grupą folklorystyczną. W większości miejsc, w których odbywała się ta impreza, mistrzowie oferowali zajęcia praktyczne i zachęcali gości, by spróbowali swoich sił, np. w tkaniu lub obróbce drewna. Ponadto prawie wszyscy mistrzowie zaprosili gości do swoich warsztatów, ponieważ tylko część z nich ma możliwość zaprezentować swoje rzemieślnicze umiejętności w innym miejscu. Na Łotwie istnieje 114 pracowni zajmujących się ludową sztuką użytkową oraz grup hobbystycznych i to właśnie one są często najbardziej aktywnymi uczestnikami tej imprezy. Pracownie zajmujące się ludową sztuką użytkową działają najczęściej w lokalnych oraz gminnych domach kultury, dlatego lokalne samorządy również inwestują w to wydarzenie. Łącznie w imprezie uczestniczyły: 72 domy kultury, 26 ośrodków rzemiosła, 25 placówek prowadzących warsztaty mistrzowskie oraz 3 szkoły. W ostatnich latach 18 tys. osób reprezentujących różne pokolenia odwiedziło „swoich mistrzów”

podczas warsztatów w pracowniach, muzeach, szkołach, ośrodkach kultury i bibliotekach, a „Znajdź swojego mistrza!” stało się popularnym wydarzeniem, które jest organizowane każdej wiosny.

Bibliografia

Mellēna, Māra. 2015. „Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšana, tālāknodešana un pārmantošana. Tradicionālās kultūras biedrības ‘Aprika’ pieredze [Ochrona, przekazywanie i dziedziczenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Doświadczenia Stowarzyszenia Kultury Tradycyjnej APRIKA]”. W *Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšana: Latvijas pieredze* [Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego: łotewskie doświadczenia], pod redakcją Anity Vaivade, 58–83. Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs. Data dostępu: 13 października 2016.

http://www.unesco.lv/files/unesco_web_a931d609.pdf.

Pucena, Signe. 2015. „Tradīcijas un atmiņas saglabājot. Starpnozaru mākslas grupas SERDE pieredze [Zachowanie stylu życia i wspomnień. Doświadczenia Interdyscyplinarnej Grupy Artystycznej SERDE]”. W *Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšana: Latvijas pieredze* [Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego: łotewskie doświadczenia], pod redakcją Anity Vaivade, 14–41. Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs. Data dostępu: 13 października 2016. http://www.unesco.lv/files/unesco_web_a931d609.pdf.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe na Litwie

Vida Šatkauskienė*
Loreta Sungailienė**
Skirmantė Ramoškaitė***

* Zastępca Dyrektora, kierownik Wydziału ds. Kultury Etnicznej Litewskiego Narodowego Centrum Kultury (Lietuvos nacionalinis kultūros centras), Wilno, Litwa, e-mail: satkauskiene@lnkc.lt.

** Starszy specjalista w Wydziale ds. Kultury Etnicznej Litewskiego Narodowego Centrum Kultury, e-mail: l.sungailiene@lnkc.lt.

***Specjalista w Litewskim Narodowym Centrum Kultury, e-mail: s.ramoskaite@lnkc.lt.

...dzieci biorą coraz większy udział w zajęciach związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Coraz więcej litewskich rodzin chce, żeby ich dzieci były wychowywane w tradycyjny sposób, podążając drogą subtelności i kreatywności, która odwołuje się do ich świata duchowego. Coraz więcej osób wybiera wartości tradycyjnej kultury, organizując kluby rodzinne oraz rodzinne grupy folklorystyczne.

Status niematerialnego dziedzictwa kulturowego: ochrona ze strony państwa oraz nowoczesne podejścia

Procesy związane z ochroną, badaniem, rozpowszechnianiem oraz uświadamianiem znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDZK) na Litwie są liczne i zróżnicowane. Wszystkie one mają swoje korzenie w ruchu folklorystycznym, który powstał w latach 60. w wyniku oddolnej inicjatywy ambitnych jednostek i społeczności. W ramach podejmowanych działań organizowano wyprawy i pierwsze koncerty folklorystyczne, przywrócono tradycyjne święta oraz zakładano grupy folklorystyczne we wsiach i miastach. Założono również ruch Romuva, który odwołuje się do rodzimej kultury Bałtów. Powstały festiwale folklorystyczne, takie jak Skamba skamba kankliai w Wilnie oraz Atataria lamzdžiai w Kownie. Przeprowadzono również szeroko zakrojone badania etnologiczne i opublikowano zbiory niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Kontekst historyczny był jednak niesprzyjający – jakiegokolwiek manifestowanie przejawów narodowego dziedzictwa kulturowego groziło sankcjami ze strony sowieckiego rządu. Nie zważając na istniejące zakazy, od czasu swojego szczególnie intensywnego rozwoju w latach 80. ruch ten budował świadomość tożsamości narodowej i przyczynił się do odzyskania niepodległości przez Litwę. Uczestnicy wspomnianego ruchu – przedstawiciele różnych zawodów, w tym znani badacze i propagatorzy NDZK – wywierali wpływ na tworzenie państwowej polityki kulturalnej dotyczącej NDZK nawet po latach 80., już po odzyskaniu niepodległości.

Litwa posiada dziś system prawny, który zapewnia ochronę NDZK: przyjęła Ustawę dotyczącą zasad ochrony kultury etnicznej przez państwo¹ (wkrótce ukaże się jej znowelizowana wersja),

¹ *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas*, Valstybės Žinios [Dziennik Urzędowy] nr 82-2414, 1 października 1999.

ratyfikowała *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*², przyjęła Ustawę w sprawie festiwalu pieśni w Republice Litewskiej³, która reguluje kwestie związane z ochroną i opracowywaniem elementów wpisanych na Listę reprezentatywną UNESCO, a także Ustawę dotyczącą produktów dziedzictwa narodowego⁴, która określa zasady certyfikacji produktów tradycyjnej sztuki i rzemiosła ludowego.

Począwszy od roku 2003, Ministerstwo Kultury (Kultūros ministerija) zatwierdza i okresowo aktualizuje Państwowy Program Rozwoju Kultury Etnicznej, a na jego podstawie gminy opracowują podobne programy na poziomie lokalnym. Program obejmuje działania, które mają na celu rejestrowanie i badanie elementów NDZK, ich długoterminową ochronę, zachowanie historycznej i kulturowej tożsamości regionów etnograficznych, rozwój tradycji, budowanie świadomości oraz opracowywanie innych wytycznych.

Ministerstwo Rolnictwa (Žemės ūkio ministerija) opracowuje Program Rozwoju Tradycyjnego Rzemiosła na lata 2012–2020. Zarówno Ministerstwo Kultury, jak i Ministerstwo Oświaty i Nauki (Švietimo ir mokslo ministerija) przygotowują Program Ciągłości Tradycji Związanych z Festiwalami Pieśni i Tańca.

Jeśli chodzi o system instytucjonalny, przy litewskim parlamencie funkcjonuje Rada ds. Ochrony Kultury Etnicznej (Etninės kultūros globos taryba) z pięcioma oddziałami regionalnymi. Ministerstwo Kultury kieruje Departamentem Kultury Regionalnej (Regionų kultūros skyrius), Komisją Ekspertów ds. Kultury Etnicznej (Etninės kultūros ekspertų komisija) oraz Litewskim Komitetem ds. UNESCO (Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija).

Jedną z instytucji, które mają największy wpływ na wdrażanie polityk dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jest Litewskie Centrum Kultury Ludowej, które 1 października 2016 roku zmieniło nazwę na Litewskie Narodowe Centrum Kultury (Lietuvos nacionalinis kultūros centras). Centrum współpracuje z domami kultury, muzeami, bibliotekami oraz innymi instytucjami. Od roku 1990 w miastach i gminach powstały specjalistyczne ośrodki niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ich celem jest wskrzeszenie niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego integracja z nowoczesną kulturą, a realizacją tych zadań zajmują się specjaliści ds. NDZK. Naszym zdaniem jest to cecha wyróżniająca litewski system na tle innych.

² *Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija*, Valstybės Žinios nr 115-5734, 7 listopada 2003.

³ *Lietuvos Respublikos dainų švenčių įstatymas*, Valstybės Žinios nr 128-5212, 7 grudnia 2007.

⁴ *Tautinio paveldo produktų įstatymas*, Valstybės Žinios nr 77-3043, 12 lipca 2007.

Znaczącą rolę w ochronie i popularyzacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego wśród społeczeństwa odgrywają Litewskie Muzeum Narodowe (Lietuvos nacionalinis muziejus), Litewskie Muzeum Sztuki (Lietuvos dailės muziejus) i muzea w poszczególnych gminach.

Zaangażowane są również inne ministerstwa. Ministerstwo Oświaty i Nauki nadzoruje główne instytucje związane z NDZK: Instytut Litewskiej Literatury i Folkloru (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), założony w 1907 roku, który aktualizuje archiwum NDZK; Instytut Języka Litewskiego (Lietuvių kalbos institutas), który prowadzi badania nad dialektami; Litewski Instytut Historyczny (Lietuvių istorijos institutas) z Działem Etnologii (Etnologijos skyrius); oraz Litewski Instytut Badań nad Kulturą (Lietuvos kultūros tyrimų institutas). Ministerstwo Środowiska (Aplinkos ministerija) chroni niematerialne dziedzictwo kulturowe istniejące w parkach narodowych i regionalnych. Z kolei Ministerstwo Rolnictwa koordynuje kwestie związane z ochroną obiektów dziedzictwa narodowego, wydaje świadectwa potwierdzające kwalifikacje rzemieślników, zapewnia wsparcie finansowe oraz tworzy i nadzoruje centra rzemieślnicze. Ministerstwo monitoruje również pracę Rady ds. Produktów Dziedzictwa Narodowego (Tautinio paveldo produktų taryba).

Szkoły wyższe – Litewska Akademia Muzyki i Teatru (Lietuvos muzikos ir teatro akademija), Uniwersytet Witolda Wielkiego (Vytauto Didžiojo universitetas), Uniwersytet Kłajpedzki (Klaipėdos universitetas) oraz inne uczelnie wnoszą istotny wkład w badania dotyczące niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Inne szkoły oraz uniwersytety również zapewniają kształcenie w zakresie NDZK w ramach zajęć pozalekcyjnych lub odrębnego przedmiotu. Jednak nadal można zauważyć pewne negatywne tendencje – liczba studentów i programów maleje.

Swoój wkład wnoszą również organizacje pozarządowe, np. Litewski Związek Twórców Ludowych (Lietuvos tautodailininkų sąjunga), Wspólnota Litewskich Etnografów (Lietuvos kraštotyros draugija), Litewskie Towarzystwo Kultury Etnicznej (Lietuvių etninės kultūros draugija), Litewski Związek Choreografów (Lietuvos choreografų sąjunga), a jeśli chodzi o festiwale piosenek – Litewski Związek Chóralny (Lietuvos chorų sąjunga).

Wyżej wspomniane instytucje są finansowane przez państwo – środki na projekty przydziela Litewska Rada ds. Kultury (Lietuvos kultūros taryba) (działania dotyczące NDZK są realizowane w ramach odrębnego programu, który jest otwarty zarówno dla inicjatyw prywatnych, jak i wspólnotowych). Pomoc finansowa jest również zapewniana przez rady gmin oraz różnorodne fundusze. Fundusze celowe są przydzielane wyłącznie na Program Ciągłości Tradycji Związanych z Festiwalami Pieśni i Tańca, a zarządza nimi Litewskie Narodowe Centrum Kultury.

Drewniana rzeźba św. Łukasza wykonana przez Lukasa Malašauską, laureata litewskiego konkursu dla młodych rzemieślników „Sidabro vainikėlis”, 2016. Fot. Jonas Tumasonis-Adominis.

Istnieje szereg nagród za osiągnięcia w dziedzinie NDZK na Litwie: Krajowa Nagroda im. Jana Basanowicza (Nacionalinė Jono Basanavičiaus premija); 3 nagrody doroczne; 4–6 stypendiów przyznawanych przez Ministerstwo Kultury oraz Ministerstwo Rolnictwa dla najlepszych rzemieślników i centrów rzemiosła; nagroda „Aukso paukštė” dla wyróżniających się amatorskich grup artystycznych oraz nagroda „Aukso vainikas” dla mistrzów tradycyjnego rzemiosła.

Zgodnie z państwową polityką popularyzującą niematerialne dziedzictwo kulturowe każdy rok jest dedykowany określonemu elementowi kultury. Parlament, przy wsparciu społeczeństwa i lokalnych społeczności, ogłosił rok 2013 Rokiem Dialektów, rok 2015 – Rokiem Regionów Etnograficznych, rok 2016 – Rokiem Społeczności, a rok 2017 – Rokiem Strojów Narodowych oraz Kopców. Jest to metoda, która skutecznie przypomina o niematerialnym dziedzictwie kulturowym, promuje je i zachęca społeczeństwo do jego poznawania. Zwraca również uwagę mediów na kwestie związane z tym dziedzictwem. Niestety, litewskie media wyrażają dość negatywne opinie o tradycjach – uznajemy to za jeden z naszych problemów.

Tradycyjna kultura litewska oraz kultura mniejszości narodowych istnieją w swoim naturalnym środowisku, zarówno w formach odziedziczonych, jak i nowoczesnych. Na Litwie mamy ogromną społeczność aktywnie działających grup folklorystycznych i rzemieślniczych: ponad 500 grup folklorystycznych oraz 4 tys. artystów ludowych i rzemieślników prowadzi działalność w miastach, miasteczkach i wsiach.

Podejmowane są również działania związane z przywróceniem i obchodami różnych świąt, takich jak Noc Kupały (wigilia św. Jana), ostatki (*Užgavėnės*, święto podobne do Mardi Gras) i Niedziela Wielkanocna. Powstała sieć festiwali folklorystycznych (również międzynarodowych), która organizuje konkursy i wydarzenia edukacyjne. Ponadto odbywają się nowe imprezy, które angażują społeczeństwo i propagują wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Niektóre z nich są organizowane we współpracy z krajowymi mediami, np. projekt dotyczący litewskich tańców narodowych *Visa Lietuva šoka* lub konkurs strojów narodowych „Tkana tożsamość” (*„Išaušta tapatybė”*) oraz wiele innych.

Co więcej, instytucje naukowe i kulturalne, a także organizacje pozarządowe często organizują konferencje naukowe, a inne instytucje prowadzą seminaria, kursy, szkolenia i obozy dla osób zajmujących się ochroną NDZK. Realizatorzy tych działań wraz z całym społeczeństwem przyczyniają się również do podnoszenia specjalistycznych kwalifikacji, które są niezbędne do wykonywania tych zadań.

Jeśli chodzi o etnologię, prowadzone są różnorodne międzyinstytucjonalne programy związane z folklorem muzycznym i dialektami. Kontynuowane są także badania terenowe dotyczące roz-

Symboliczna ceremonia podczas Dnia Folkloru Litewskiego Festiwalu Pieśni: mapa Litwy jest usypywana z ziemi pochodzącej ze wszystkich części kraju, 2009. Fot. Martynas Vidzbelis.

Najlepszy dowód na żywotność sztuki rzeźbienia krzyży: skupiska krzyży, z których najbardziej znanym jest Góra Krzyży w regionie Szawle, 2004. Fot. Archiwum Litewskiego Narodowego Centrum Kultury.

Dzień św. Jana na Litwie, 2009. Fot. Vytautas Daraškevičius.

woju niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ich wyniki są podawane do publicznej wiadomości w formie publikacji oraz poprzez elektroniczne systemy informacyjne. Znamiennym przykładem jest niezależny Instytut Rodzimej Kultury (Prigimtinės kultūros institutas), który został założony przez społeczność naukowców. Przedstawiają oni wyniki swoich badań fenomenologicznych dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego na seminariach i publikują materiały w Internecie i w innych mediach.

Społeczności lokalne również odczuwają potrzebę identyfikowania oraz zachowania swoich tradycji, tworzenia korzystnego środowiska rolniczego, przywracania zwyczajów i umiejętności oraz przekazywania ich społeczeństwu poprzez działania, programy i trasy turystyczne (chleb, pościel, szlaki piwne, obozy rzemieślnicze itd.). Zauważyliśmy dwie tendencje związane z ciągłością niematerialnego dziedzictwa kulturowego na Litwie: historyczno-kulturalną oraz nowoczesną.

Idea unowocześnionego niematerialnego dziedzictwa kulturowego cieszy się popularnością wśród litewskiej młodzieży, np. w dziedzinie muzyki; powstają nowe grupy i organizowane są popularne festiwale, takie jak m.in. Mėnuo Juodaragis, Suklegos, Kilkim Žaibu. Są to powszechnie znane imprezy, podczas których można wysłuchać również wykładów wygłaszanych przez naukowców zajmujących się NDZK. Odbývają się również festiwale historyczne oraz archeologiczne; jednym z największych jest Festiwal Archeologii Doświadczalnej „Dni Żywej Archeologii w Kiernowie” (Eksperimentinės archeologijos festivalis „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje”), który ma charakter międzynarodowy. Ponadto młodzież poznaje starożytne bałtyckie tradycje oraz światopogląd, np. działając w takich bałtyckich społecznościach kulturalnych i religijnych, jak Romuva – związek wyznaniowy odwołujący się do przedchrześcijańskich wierzeń Bałtów (Senovės baltų religinė bendrija „Romuva”), Bractwo Walk Starodawnych Bałtów „Vilkatlakai” (Senovės baltų kovų brolija „Vilkatlakai”), Klub Żywej Historii „Varingis” zajmujący się historią wojowników bałtyckich (Baltų karybos gyvosios istorijos klubas „Varingis”) czy Grupa Rekonstrukcyjna „Sūduvos žirgas” zajmująca się historią starodawnych Bałtów (Senovės baltų atkuriamosios istorijos klubas „Sūduvos žirgas”).

Obraz sytuacji na Litwie jest zróżnicowany i obejmuje całe spektrum działań oraz osób; z dumą możemy powiedzieć, że jesteśmy pasjonatami zachowania i ciągłości niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Niestety, jednym z ciągle nierozwiązanych problemów, które zostały przez nas stwierdzone, jest to, że lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest wciąż niekompletna. Niemniej trwają prace w tym zakresie: w Litewskim Narodowym Centrum Kultury powstaje nowy oddział zajmujący się niematerialnym dziedzictwem kulturowym, nastąpiły zmiany w organizacji finansowania i prowadzone są poszukiwania odpowiedniego systemu informatycznego.

Jeśli chodzi o elementy wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości, Litwini posiadają trzy: „Sztukę rzeźbienia krzyży i ich symbolikę”, „*Sutartinės* – litewskie pieśni wielogłosowe” oraz „Festiwal pieśni i tańca Bałtyku” (razem z Łotwą i Estonią).

Sztuka rzeźbienia krzyży to litewska tradycja ludowa, która pojawiła się w XV wieku. Jest ona syntezą rzemiosła, sztuki oraz wiary. Ważny jest każdy etap wykonania i utrzymania krzyży, w tym m.in. określenie celu krzyża (na cześć zmarłego, Boga lub świętego, prośba o zmiłowanie lub opiekę), wybór właściwych rzemieślników, realizacja procesu twórczego, wzniesienie i poświęcenie krzyży, odwiedzanie krzyży, intonowanie pieśni i inne związane z tym ceremonie, łącznie ze spalaniem krzyży, który się zawalił, oraz inne zwyczaje.

Jest to tradycja, w której idee chrześcijaństwa oraz praprawne ludzkie relacje przeplatają się z naturą. Krzyże są stawiane nie tylko na cmentarzach, ale również we wsiach, miastach, w pobliżu akwenów wodnych i studni oraz kamieni, które są uznawane za święte. Są one również zawieszane na drzewach. Rzeźby przybierają różne formy, np. w zależności od regionu mogą to być krzyże, słupy z daszkami, ozdoby i statuetki świętych, a także kapliczki z malowidłami i metalowymi częściami.

Mimo że rzeźbienie krzyży było zakazane, gdy Litwa znajdowała się pod okupacją, tradycja ta została przywrócona przez mieszkańców. Najlepszym dowodem na jej żywotność są skupiska krzyży. Najbardziej znanym z nich jest Góra Krzyży w regionie Szawle. Rzeźbieniem krzyży na Litwie zajmuje się obecnie ponad 200 rzemieślników.

Sutartinės to synkretyczna forma artystyczna łącząca zasady polifonii ze śpiewem i tańcem. Swoją nazwę biorą od litewskiego czasownika *sutarti*, oznaczającego „dopasować głosy do siebie, zgodnie śpiewać lub grać”. *Sutartinės* są zazwyczaj śpiewane przez kobiety, a wersje instrumentalne są wykonywane przez mężczyzn grających na fletach *skuduczach*, rogach, długich drewnianych trąbach (*daudytes*) oraz *kanklės* (instrumencie podobnym do cytry). Pieśniom *sutartinės* towarzyszy niewiele elementów choreograficznych – wykonawcy chodzą w kręgu, trzymając się za ręce i przytupując. Poetyckie teksty dotyczą pracy, cyklu kalendarzowego, ślubów, rodziny, czasu wojny oraz innych momentów z codziennego życia.

Sutartinės są formą archaiczną dwu- lub trzygłosowej polifonii (kanonu). Opierają się na kilku tonach (od dwóch do pięciu) i składają się z wyrazistych partii melodycznych oraz dwóch rodzajów tekstu: głównego, wyrażającego podstawową treść utworu, oraz refrenu, który może zawierać archaiczne przyśpiewki. Śpiewacy ludowi wyróżniają trzy główne rodzaje *sutartinės* w zależności od sposobu, miejsca i funkcji wykonania oraz liczby wykonawców: *dvejinės* (śpiewane przez dwie śpiewaczki), *trejinės* (śpiewane przez trzy śpiewaczki) i *keturinės* (śpiewane przez cztery śpiewaczki),

jednak dzielą się one dalej na prawie 40 odmian. Charakterystyczną cechą *sutartinės* jest dwuin-terwałowa struktura harmoniczna, która wywodzi się z polifonicznych linii melodycznych.

Tradycja śpiewania *sutartinės* jest najbardziej popularna w północno-wschodniej części Litwy. Są one wykonywane przy uroczystych okazjach, podczas festiwalu, koncertów oraz spotkań towarzyskich.

Litewski Festiwal Pieśni podlega nieustannemu procesowi rozwoju kulturalnego, w którym uczestniczą amatorskie i profesjonalne zespoły, artyści oraz instytucje kulturalne i oświatowe. Jest to ważne wydarzenie, które od 1924 roku, kiedy odbyło się po raz pierwszy w Kownie, przyciąga co cztery lata ponad 40 tys. uczestników.

Festiwal składa się z czterech głównych części: Dnia Folkloru poświęconego tradycyjnej kulturze; Wieczoru Zespołów, podczas którego odbywa się teatralny koncert folklorystycznych grup wokalnych, tanecznych i instrumentalnych; Dnia Tańca, podczas którego 10 tys. tancerzy przedstawia wielkie kompozycje choreograficzne; oraz Dnia Pieśni, który przyciąga ponad 20 tys. śpiewaków wykonujących aranżacje pieśni ludowych oraz profesjonalny repertuar współczesnych i klasycznych kompozytorów litewskich. Charakterystycznym elementem festiwalu jest śpiew *a cappella*. Festiwal trwa zazwyczaj siedem dni; program jest ulepszany dzięki rozszerzaniu go o inne, równie ważne wydarzenia: wystawę kultury ludowej, koncert poświęcony narodowemu instrumentowi muzycznemu *kanklės*, przedstawienia amatorskich grup teatralnych, występy orkiestr dętych oraz barwną paradę uczestników.

W 2008 roku tradycja i symbole bałtyckich festiwali pieśni i tańca (w tym litewskich) zostały wpisane na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Powyższa lista elementów jest stosunkowo krótka, ale ważna dla Litwinów i podejmowanych przez nich prób określenia swojej tożsamości narodowej. Istnieją liczne przykłady dobrych praktyk związanych z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które mogą być wykorzystywane przez instytucje i niezależne podmioty. Angażują one społeczeństwo i podnoszą świadomość znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego poszczególnych elementów.

Litewskie dobre praktyki w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Jednym z przykładów dobrych praktyk w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz szerokiego rozpowszechniania tradycji są doświadczenia związane z organizowa-

niem Dnia Folkloru (Folkloro diena) w ramach Litewskiego Festiwalu Pieśni. Jest to również przykład naturalnej kontynuacji ruchu folklorystycznego po odzyskaniu przez Litwę niepodległości w roku 1990.

Nie jest to zwyczajne wydarzenie, o czym świadczy fakt, że bierze w nim udział około 400 grup i wspólnot folklorystycznych, w tym rzemieślnicy oraz inne osoby promujące niematerialne dziedzictwo kulturowe – łącznie 7 tys. uczestników. Festiwal odbywa się tylko raz na cztery lata, jednak przygotowania do niego są prowadzone w sposób ciągły i inkluzyjny.

Ustalono, że główne aspekty Dnia Folkloru oraz związane z nim działania to:

- poszanowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zwiększanie wiedzy na jego temat;
- podkreślanie i ukazywanie kulturowej różnorodności regionów;
- popularyzacja różnorodnych obszarów niematerialnego dziedzictwa kulturowego: tradycyjny śpiew, zabawy oraz gra na instrumentach, gawędziarstwo, zwyczaje, rzemiosło, kuchnia, stroje, wiedza i praktyki medyczne, różne formy rolnictwa (pszczelarstwo, hodowla zwierząt, rybołówstwo, tradycyjne łąźnie parowe itd.);
- angażowanie uczestników w organizowanie festiwalu (począwszy od przygotowania materiałów, a skończywszy na głównym wydarzeniu) oraz pozwalanie im na pełne wyrażanie siebie;
- angażowanie widzów w działania i pomaganie im w nawiązaniu kontaktu z uczestnikami oraz w czerpaniu wiedzy z tego doświadczenia.

Naszym zdaniem istotne jest, by przygotować odpowiedni program i zapewnić właściwy kontekst, który będzie uwzględniał tematy i idee związane z festiwalem. Zależy nam nie tylko na przedstawieniu tradycji z należytym szacunkiem, ale również na kwestiach, które są istotne dla współczesnych ludzi i odwołują się do światopoglądu każdego człowieka, osobistych punktów widzenia oraz uniwersalnych, humanistycznych i postępowych wartości, takich jak zrównoważony rozwój.

Program Dnia Folkloru podczas Festiwalu Pieśni w 2007 roku, zatytułowanego „Saulutė rateliu tekėjo” (Cykl wschodu i zachodu słońca), dotyczył pojęć dnia i nocy oraz organizacji ludzkiego życia według cyklu słonecznego (Lietuvos nacionalinis kultūros centras 2007). Pomysłodawcy pragnęli zwrócić uwagę na wszystkie pory dnia – poranek, popołudnie, wieczór oraz noc; a także na ich kontekst domowy, w celu pokazania zajęć ludzi w różnych porach dnia, takich jak jedzenie, praca, zabawa itd. Ponadto położono nacisk na najbardziej istotne, tradycyjnie znaczące i magiczne punkty podróży słońca po niebie: wschód, południe, zachód oraz północ, a także ich związek z ludzkim życiem: narodziny, ślub itd. Wydarzenie to rzeczywiście rozpoczęło się wraz ze wschodem słońca

o godzinie 4.45 rano i miało trwać do późnej nocy. Zostało jednak przerwane przez intensywne opady deszczu.

Podczas Dnia Folkloru w 2009 roku, zatytułowanego „Žemynėle žiedkelėle” (Kwitnąca ziemia) (Lietuvos nacionalinis kultūros centras 2009), staraliśmy się odzwierciedlić relację człowieka z ziemią. Najważniejsze założenie dotyczyło tego, że ziemia była zawsze uważana za świętą, źródło pożywienia, matkę (a niebo za ojca), która wydaje na świat i przyjmuje po śmierci. Jednym z najbardziej oczywistych sposobów wyrażania tego szacunku jest całowanie ziemi (jak mówi przysłowie, „całując ziemię, całujemy krzyż”). Uczestnicy pokazali również w swoich występach, że praca w polu – orka, siew, żniwa – to święte czynności, a po ich wykonaniu odprawiane są rytuały. Celem wydarzenia było również odkrycie mitologicznych obrazów pochodzenia oraz miejsca ziemi i jej części w strukturze kosmologicznej, a także symbolicznych aspektów ziemi w historii litewskiego państwa. I co jeszcze ważniejsze, program Dnia Folkloru miał rozbudzić emocjonalne związki ludzi z ziemią: przywiązanie do miejsca, w którym się urodzili i w którym mieszkają, do kraju ich przodków, do manifestacji tej ziemi w krajobrazie oraz do ziemi wszystkich obywateli – Ojczyzny, Litwy.

Trudno jest streścić przebieg Dnia Folkloru w 2014 roku, zatytułowanego „Laimužės lemta” (Tak nam przeznaczyła Laima [bogini losu]). Temat był dość abstrakcyjny i bardzo szeroki – szczęście. W naszej tradycji uważamy szczęście za koncept, który integruje ludzi, ich środowisko (dom), życie i zajęcia.

W litewskiej tradycji słowo „szczęście” wiąże się nie tylko z radością, ale również z losem, przeznaczeniem, sukcesem, spełnieniem, dobrobytem ekonomicznym, obfitością, dobrym zdrowiem i innymi rzeczami. Każdy człowiek ma swoje własne wyobrażenie szczęścia lub pomyślności, w zależności od płci i wieku, i posiada zdolność do wykorzystania swoich zalet i talentów (talent jest postrzegany jako sukces człowieka), które są darami przeznaczenia. Te dary są znakami od losu, które można znaleźć w przyrodzie i środowisku, lub zmienić poprzez działania – przyciągające lub odrzucające. Innym ważnym elementem w litewskiej tradycji jest pomyślność. Istnieją szczęśliwe i nieszczęśliwe miejsca i momenty; nawet jedno słowo może zmienić czyjś los. *Laimė* (pomyślność) lub *Laima* to nazwa litewskiej bogini losu. Innym bardzo ważnym aspektem jest dzielenie się. Im większym dobrem dzieli się dana osoba (na przykład dobrymi słowami lub myślami), tym bardziej przyczynia się do rozprzestrzenienia szczęścia. Jednak wdrożenie tej koncepcji wcale nie było łatwe ze względu na istnienie wielu odrębnych pomniejszych działań i rytuałów. Mówiono nawet, że miejsce, w którym odbyły się te wydarzenia, stało się najszczęśliwszym miejscem na całej Litwie.

Jak już wspomniano, uczestnicy długo przygotowywali się do tego wydarzenia, ponieważ musieli przeprowadzić szczegółowe badania materiałów i wybrać elementy, które wydawały im się bliskie, wchodząc tym samym w określony kontekst i pozostając w nim; pozwoliło im to na samodzielne wybranie akcentów, które znalazły swoje odzwierciedlenie w programie wydarzenia. Pozwalając organizatorom, by wybrali określone rytuały oraz inne czynności jako główne punkty programu, zjednoczyliśmy wszystkich uczestników z widownią.

Kontynuowanie tradycji niematerialnego dziedzictwa kulturowego przez społeczeństwo i społeczność

Jak stwierdzono wcześniej, społeczności mają największy wpływ na zachowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego w jego naturalnym środowisku oraz na udzielenie wsparcia jego depozytariuszom. Podamy tutaj kilka kolejnych przykładów dobrych praktyk w tym obszarze.

Wsie i miasta etnograficznego regionu Dzukia (południowa Litwa) są dobrym przykładem ośrodków niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w których oralne, rolnicze oraz żywe tradycje są przekazywane w sposób naturalny. Zaledwie kilkadziesiąt lat temu większość kobiet w regionie Dzukia potrafiła zaśpiewać co najmniej 100 pieśni; najwybitniejsze śpiewaczki pamiętały aż 400 pieśni. Były one przekazywane z pokolenia na pokolenie, krążyły pomiędzy wioskami, ulegając zmianom i ulepszeniom. Obecnie przykładem takiej transmisji dziedzictwa są mieszkańcy wsi Žiūrai w południowej części regionu Dzukia, którzy przekazują swoje tradycje wokalne młodszemu pokoleniu. Dla mieszkańców wsi pieśni, zwyczaje, wierzenia oraz ustny folklor są naturalną częścią codziennego życia, która wpływa na ich praktyki duchowe oraz uroczystości rodzinne i wspólnotowe. Co więcej, 45 lat temu założono we wsi zespół etnograficzny, który był jednym z pierwszych na Litwie. Zespół nadal prowadzi działalność, a jego członkowie przekazują swoje doświadczenia dzieciom i wnukom. Podczas jubileuszowego koncertu cała społeczność oraz cztery pokolenia członków zespołu śpiewały tradycyjne pieśni wsi Žiūrai.

W rzeczywistości dzieci biorą coraz większy udział w zajęciach związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Coraz więcej litewskich rodzin chce, żeby ich dzieci były wychowywane w tradycyjny sposób, podążając drogą subtelności i kreatywności, która odwołuje się do ich świata duchowego. Coraz więcej osób wybiera wartości tradycyjnej kultury, organizując kluby rodzinne oraz rodzinne grupy folklorystyczne. Pielęgnują oni rodzinne i społecznościowe tradycje, obchodzą tradycyjne święta, poszerzają swoją wiedzę i doświadczenie dotyczące kultury etnicznej i wykorzystują je w wychowaniu własnych dzieci. Dorośli mogą dziś postugiwać się zwyczajami, kotysankami,

zabawami lub inną odziedziczoną wiedzą, by komunikować się z dziećmi, uspokajać je, bawić się z nimi, karmić je oraz doskonalić różne umiejętności, takie jak mówienie, słuchanie, poczucie rytmu, koordynacja czy koncentracja.

Warto wspomnieć, że istnieje szereg projektów związanych z edukacją etniczno-kulturową adresowanych do młodych rodzin, które zostały zrealizowane lub są nadal realizowane w stolicy oraz innych regionach. Na przykład prywatna szkoła Diemedis w Wilnie zajmująca się edukacją nieformalną od 10 lat prowadzi zajęcia folklorystyczne dla matek i dzieci. Stosowane przez nich metody oraz zdobyta wiedza rozpowszechniły się w innych miastach, na przykład klub etnograficzny „Raskila” w mieście Poniewież wdrożył je na swoich zajęciach dla matek; klub etniczno-kulturowy w Kłajpedzie organizuje wieczory tematyczne pod nazwą „Tradycyjne kołysanki i zabawy” oraz „Klub pieśni dla każdego”; Ośrodek Kultury Etnicznej w Wilnie (Vilniaus etninės kultūros centras) zaprasza rodziny na „Popołudnia dla maluchów”; a zespół folklorystyczny „Virvytė” organizuje obozy edukacji etniczno-kulturowej dla rodzin.

Istnieje ponad 100 grup folklorystycznych dla dzieci, młodzieży i studentów szkół wyższych. Są one zazwyczaj prowadzone przez instytucje kulturalne lub oświatowe, ale również przez niezależne grupy i kluby. Młodzi ludzie, którzy interesują się tradycyjną kulturą, chętnie uczestniczą w szkoleniach folklorystycznych oraz kursach mistrzowskich, na których etnomuzykolodzy oraz folklorystki dzielą się z nimi swoim doświadczeniem. Ta studencka społeczność folklorystyczna spotyka się co roku na obchodach Dnia Świętego Jerzego (są one organizowane przez klub etniczno-kulturowy „Mėguva” w Połędze od ponad 20 lat) oraz co dwa lata na festiwalu folklorystycznym dla litewskich studentów (Lietuvos studentų folkloro festivalis), organizowanym przez Litewskie Narodowe Centrum Kultury.

Działania propagujące ciągłość niematerialnego dziedzictwa kulturowego w całym kraju

Litewskie Narodowe Centrum Kultury zwraca szczególną uwagę na rozpowszechnianie tradycyjnej sztuki wśród młodzieży. W tym celu organizuje ono konkurs dla młodzieży „Sidabro vainikėlis” (Srebrny diadem), który popularyzuje tradycyjne formy sztuki i przywraca do życia te zagrożone wyginięciem, a ponadto stara się zainteresować młodzież tradycyjnymi rzemiosłami. Do udziału zgłaszają się setki uczniów z całej Litwy, którzy biorą udział w wystawach rzemiosła oraz seminariach. To właśnie podczas tego konkursu narodził się pomysł zorganizowania warsztatów rzemieślniczych dla dzieci.

Od roku 2005 Litewskie Narodowe Centrum Folkloru oraz Narodowe Centrum Kultury w Kownie (Kauno tautinės kultūros centras) wraz z nauczycielami tradycyjnej kultury organizują konkurs

„Tramtatulis” adresowany do litewskich dzieci w wieku szkolnym i przedszkolnym oraz litewskich wykonawców ludowych. Jego celem jest zachęcenie dzieci do poznawania lokalnej tradycyjnej kultury, popularyzacja folkloru oraz szkolenie młodych wykonawców ludowych: śpiewaków, muzyków i gawędziarzy. W ramach tego projektu organizowane są różne seminaria, szkolenia oraz lokalne przesłuchania konkursowe we wszystkich gminach i regionach Litwy. Dzieci uczą się rozumienia i przekazywania artystycznej wartości folkloru, autentyczności wykonania, ekspresji, naturalnego brzmienia głosu oraz zdobywają umiejętności związane z grą na instrumentach i kulturą sceniczną. Największe uznanie zdobywają uczestnicy oraz nauczyciele, którzy pielęgnują lokalne i rodzinne tradycje folklorystyczne. Konkursy dla młodzieży są atrakcyjną i skuteczną metodą zapoznania dzieci z rzemiosłami i tradycjami folklorystycznymi oraz zapewnienia ich ochrony.

Działania służące zwiększeniu wiedzy społeczeństwa na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Mimo że nieustannie przypomina się młodszemu pokoleniu o ich dziedzictwie kulturowym, część społeczeństwa w dalszym ciągu ma bardzo małą wiedzę na ten temat lub nie posiada wystarczającej motywacji, by zapoznać się z tradycyjną kulturą. Dlatego też Litewskie Narodowe Centrum Kultury organizuje coraz więcej publicznych imprez o charakterze edukacyjnym i rozrywkowym. Co więcej, w związku z tym, że tradycyjna kultura często posiada swój odpowiednik sakralny lub dodatkowy cel symboliczny, udział jest dobrowolny i przybiera zazwyczaj formę niewymuszonych spotkań społeczności.

Jedną z publicznych inicjatyw jest wydarzenie kulturalne „Litewski taniec” (Lietuvos nacionalinis kultūros centras 2016). Projekt ma na celu zgromadzenie i zjednoczenie Litwinów przy pomocy tradycyjnych tańców oraz muzyki, a także wzmocnienie ich poczucia narodowej tożsamości. Oczywiście cudzoziemcy są również bardzo mile widziani.

Projekt rozpoczął się w roku 2015, gdy zauważyliśmy, że tradycyjne tańce ponownie stają się popularne jako zjawisko społeczne oraz edukacyjne, zwłaszcza wśród młodzieży, która pragnie kontynuować tradycje. Z pomocą kilku grup folklorystycznych personel Centrum nagrał lekcje 16 tradycyjnych tańców regionalnych i zamieścił je na portalu YouTube (Lietuvos nacionalinis kultūros centras 2015), rozpowszechnił informacje na ten temat w krajowych mediach oraz zwrócił się do pracowników kultury oraz społeczności z prośbą o wykonanie tańców tego samego dnia w plenerze, w różnych miejscach publicznych, by przyciągnąć jak najwięcej ludzi. W rezultacie 19 września około godziny 17.00 odbyło się 85 wydarzeń na Litwie oraz jedno w Wielkiej Brytanii, zorgani-

zowane przez lokalną społeczność litewską. Główne wydarzenie w Wilnie było relacjonowane przez media, które pokazały również fragmenty wydarzeń w innych miejscach. Osoby prowadzące prezentowały tańce i wyjaśniały ich cel oraz pochodzenie. Sukces pierwszej odsłony projektu przyczynił się do powodzenia kolejnej w 2016 roku, mają więc być one kontynuowane. W ten sposób nowa tradycja przypomina ludziom o ich korzeniach oraz regionalnej specyfice, przyczynia się do lepszego postrzegania tradycyjnej kultury i pomaga w zachowaniu tradycyjnych tańców dzięki wspólnym wysiłkom specjalistów i społeczności.

Jeśli chodzi o drugą publiczną inicjatywę, jej cel jest podobny – wzmocnić, popularyzować oraz wzbudzać poczucie etnicznej tożsamości. Przedmiotem konkursu „Tkana tożsamość” jest strój narodowy. Jest on zakładany podczas rodzinnych uroczystości, świąt narodowych, ślubów i dlatego też posiada wartość kulturalną, artystyczną oraz historyczną. W roku 2015 (Lietuvos radijas ir televizija 2015) osoby indywidualne oraz grupy zostały zaproszone do przesyłania nam zdjęć swoich kostiumów wraz z informacjami technicznymi oraz osobistymi, takimi jak: pochodzenie, dane ich twórców, region, w którym powstały, czy zostały odziedziczone oraz jaką wartość emocjonalną mają dla właściciela. W finale znalazły się najwierniejsze i najbardziej autentyczne stroje o największej wartości artystycznej. Były one oceniane przez profesjonalistów z różnych dziedzin kultury. Początkowo mogło się wydawać, że konkurs nie jest przeprowadzany w sposób sprawiedliwy, ponieważ ocena opierała się na kryteriach związanych z tradycjami. Jednak także i ten konkurs zgromadził ogromną liczbę uczestników z całego kraju oraz dużą widownię. I taki też był jego cel – stworzenie środowiska kultywującego tradycje nawiązujące do litewskich korzeni.

Ogólnie rzecz biorąc, państwo litewskie zapewnia ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego przy pomocy systemów prawnych oraz instytucjonalnych nadzorowanych przez specjalistów ds. NDZK, którzy motywują depozytariuszy oraz ich społeczności do zachowania tradycji i promowania tego dziedzictwa wśród reszty społeczeństwa. Ponadto rośnie liczba niezależnych inicjatyw związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym. Przejawem tej tendencji jest powstawanie różnych społeczności, imprez oraz przywracanie niektórych praktyk. W dalszym ciągu występują problemy związane z niematerialnym dziedzictwem kulturowym: jego obraz w mediach jest dość negatywny, programy edukacyjne dotyczące tego dziedzictwa są likwidowane ze względu na malejącą liczbę zainteresowanych studentów, a proces tworzenia krajowej listy NDZK nie został jeszcze zakończony. Tym niemniej ciągłość niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest chroniona zarówno w ramach inicjatyw instytucji, jak i organizacji pozarządowych, co zapewnia stałe podnoszenie poziomu świadomości społecznej w tym zakresie..

Bibliografia

- Lietuvos nacionalinis kultūros centras. 2007. „FOLKLORO DIENA Saulutė rateliu tekėjo, 2007. I dalis [Dzień Folkloru. Cykl wschodu i zachodu słońca, 2007. Część I]”. Film wideo na portalu YouTube. Zamieszczony 21 marca 2013 na stronie https://www.youtube.com/watch?v=j5io_PsAtso.
- Lietuvos nacionalinis kultūros centras. 2009. „Žemynėle žiedkelėle. Folkloro dienos atspindžiai, 2009. I dalis [Kwitująca ziemia. Refleksje na temat Dnia Folkloru, 2009. Część I]”. Film wideo na portalu YouTube. Zamieszczony 4 lutego 2013 na stronie <https://www.youtube.com/watch?v=bdh0sAJs-5k>.
- Lietuvos nacionalinis kultūros centras. 2015. „Visa Lietuva šoka 2015 [Litewski taniec 2015]”. Lista odtwarzania na portalu YouTube. Data dostępu: 31 października 2016. https://www.youtube.com/playlist?list=PLE_-HzqQ1wk-Bp7Mrf2pTXr4lGJb_vmQvE.
- Lietuvos nacionalinis kultūros centras. 2016. „Akcija »Visa Lietuva šoka« 2016 [Projekt „Litewski taniec” 2016]”. Film wideo na portalu YouTube. Zamieszczony 19 września na stronie https://www.youtube.com/watch?v=wwL0ggEN_3o.
- Lietuvos radijas ir televizija. 2015. „Išaušta tapatybė. Lietuvių tautinio kostiumo konkursas – 2015 [Tkana tożsamość. Konkurs litewskich strojów narodowych – 2015]”. Film wideo. Zamieszczony 5 lipca na stronie http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/80176/isausta_tapatybe_lietuviu_tautinio_kostiumo_konkursas_2015#wowzaplaystart=0&wowzaplayduration=6829000.

Realizacja *Konwencji* *w sprawie ochrony* *niematerialnego* *dziedzictwa kulturowego* na terenie Węgier

Eszter Csonka-Takács*
Vanda Illés**

* Etnograf, dyrektor, Dyrekcja ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, Skansen Węgierski (Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság, Szabadtéri Néprajzi Múzeum), Szentendre, Węgry, dr, e-mail: csonka-takacs.eszter@sznm.hu.

** Historyk sztuki, Dyrektor Sekcji Stosowanej Sztuki Ludowej, Oddział Stosowanej Sztuki Ludowej, Węgierska Izba Dziedzictwa (Hagyományok Háza), Budapeszt, Węgry, e-mail: illes.vanda@hagyomanyokhaza.hu.

Elementy wybrane do wpisania na Listę krajową są ogłaszane co roku podczas ceremonii otwarcia ogólnokrajowego wydarzenia w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego. ... Do podnoszenia świadomości na temat tradycyjnych wartości w społeczeństwie przyczyniają się również nagrody państwowe. Dzięki nim utalentowani artyści prowadzący wcześniej jedynie działalność amatorską zostają dostrzeżeni przez masy.

Musimy zrobić wszystko, by ogień nadal płonął.¹

W 2006 roku *Ustawa XXXVIII w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*² umożliwiła ratyfikację Konwencji UNESCO z 2003 roku na Węgrzech – stały się w ten sposób 39. krajem, który do niej przystąpił. Węgry zostały wybrane członkiem Komitetu Międzyrządowego na okres czterech lat na pierwszym Zgromadzeniu Ogólnym Państw-Stron w 2006 roku, a potem także w roku 2014. Zgodnie ze wspomnianą ustawą wdrożenie Konwencji na Węgrzech jest obowiązkiem ministra odpowiedzialnego za dziedzictwo kulturowe.

W kwietniu 2009 roku Ministerstwo Edukacji i Kultury (Oktatási és Kulturális Minisztérium; obecnie: Ministerstwo Zasobów Ludzkich, Emberi Erőforrások Minisztériuma) powierzyło koordynację zadań wynikających z krajowego wdrożenia Konwencji Skansenowi Węgierskiemu (Szabadtéri Néprajzi Múzeum). Muzeum powołało Dyрекcję ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság) jako jednostkę strukturalną koordynującą wszelkie zadania związane z wdrożeniem Konwencji UNESCO. Dyrekcja pełni funkcję pośrednika pomiędzy instytucjami i organizacjami biorącymi udział w tych pracach, usprawniając i koordynując dalsze działania w ramach procesu ochrony i zachowania elementów dziedzictwa niematerialnego. W tym celu prowadzi i nieustannie rozszerza węgierską Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego

¹ W 2017 roku przypadają obchody 50. rocznicy śmierci węgierskiego kompozytora Zoltána Kodályego, które odbędą się przy udziale UNESCO. Kompozytor jest pamiętany w dzisiejszych czasach zarówno za swój wkład w dziedzinę etnomuzykologii i edukacji muzycznej, jak i za swoje dzieła muzyczne. Użyta przez niego metafora jest zgodna z celem Forum, podobnie jak te jego słowa: „Kultury nie można odziedziczyć. Tradycje przodków szybko znikną, o ile każde pokolenie nie zdobędzie ich dla siebie na nowo”.

² 2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről, Magyar Közlöny [Węgierski Dziennik Ustaw] nr 22, 24 lutego 2006.

Jeden z obiektów ze zbiorów Muzeum Węgierskiej
Stosowanej Sztuki Ludowej, 14 czerwca 2015. Fot. Vanda Illés.

Edukacja, 1 czerwca 2015. Fot. Vanda Illés.

(Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzéke), rozwija Sieć Ekspertów, zapewnia wszystkim bezpłatny dostęp do niematerialnego dziedzictwa kulturowego poprzez prowadzenie witryny internetowej poświęconej temu zagadnieniu (www.szellemiorokseg.hu), stale dostarcza informacje na ten temat i podnosi świadomość wśród ekspertów i obywateli, a także organizuje konferencje i warsztaty w dziedzinie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dyrekcja utworzyła ponadto ogólnokrajową sieć powiatowych koordynatorów ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Węgierski Komitet Krajowy ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Szellemi Kulturális Örökség Magyar Nemzeti Bizottsága) został powołany we wrześniu 2008 roku i – po restrukturyzacji w roku 2012 – przekształcił się w Komitet Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przy Węgierskim Komitecie Narodowym ds. UNESCO (UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság Szellemi Kulturális Örökség Szakbizottság). Jego członkowie są delegowani przez odpowiednie instytucje, organizacje i ministerstwa zaangażowane w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Komitet składa się z 22 członków i jest odpowiedzialny za rozwijanie procesu wdrożenia Konwencji na Węgrzech, rekomendowanie Ministrowi Kultury elementów dziedzictwa do rozważenia w kontekście wpisu na Listę krajową, wybór elementów do nominowania do wpisu na Listę reprezentatywną UNESCO, opracowywanie i przedkładanie propozycji programów i projektów edukacyjnych usprawniających wdrożenie Konwencji oraz opracowywanie i rozwijanie inicjatyw w zakresie dyplomacji kulturowej na potrzeby międzynarodowej współpracy dotyczącej wielonarodowych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Pierwsza węgierska nominacja – „Święta *Busó* w Mohaczu: zabawa karnawałowa z maskami organizowana z okazji zbliżającego się końca zimy” – została wpisana na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości w 2009 roku. Później, w roku 2012, na listę zostały wpisane dwie kolejne węgierskie nominacje – „Sztuka haftu tradycyjnej społeczności *Matyó*” oraz „Sokolnictwo, żywe dziedzictwo ludzkości”, w ramach nominacji międzynarodowej. Prócz tego do Rejestru dobrych praktyk w dziedzinie ochrony wpisano dwa programy: „Metodę *Táncház* – węgierski model przekazywania niematerialnego dziedzictwa kulturowego” (2011) oraz „Ochronę ludowego dziedzictwa muzycznego zgodnie z koncepcją *Kodályego*” (2016).

Zgodnie z Konwencją zapewnienie ochrony wymaga od każdego Państwa-Strony identyfikacji i sporządzenia ewidencji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego występujących na jego terytorium. Aby osiągnąć ten cel, Ministerstwo Kultury zaapelowało do społeczności, grup i jednostek na Węgrzech o składanie wniosków o wpis na Listę krajową elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które te społeczności, grupy i jednostki uznają za swoje. Chodzi

tu nie tylko o utworzenie rejestru przejawów kultury wciąż praktykowanych przez społeczności i uważanych przez nie za własne, ale też o publiczne udostępnienie takiej ewidencji. Nominowanie elementów do wpisania na Listę krajową wymaga od społeczności depozytariuszy wypełnienia formularzy nominacyjnych i zgromadzenia niezbędnej dokumentacji. Dyrekcja ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przygotowuje propozycje nominacji dla węgierskiego Komitetu Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Po zapoznaniu się z nimi Komitet przekazuje swoje rekomendacje właściwemu ministrowi, który następnie dokonuje ostatecznego zatwierdzenia elementów wybranych do wpisu na listę. Proces ten jest inicjowany przez same społeczności depozytariuszy dziedzictwa: poprzez identyfikację, określenie i przygotowanie planów ochrony ich własnego żywego dziedzictwa pod kierunkiem ekspertów. Jest to procedura w pełni zgodna z zasadami przewidzianymi w Konwencji; tworzenie ewidencji nie ma być bowiem procesem odgórnym, w ramach którego dobra narodowe są identyfikowane przez ekspertów.

Cała Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego Węgier, wraz z kompletnymi materiałami nominacyjnymi, jest dostępna online³. Elementy wybrane do wpisania na Listę krajową są ogłaszane co roku podczas ceremonii otwarcia ogólnokrajowego wydarzenia w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa Kulturowego. Dyrekcja ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego wprowadziła kilka programów w celu popularyzacji i zwiększenia świadomości na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego w całym społeczeństwie. Najważniejszymi i najlepiej znanymi wydarzeniami są ogólnokrajowe Dni Dziedzictwa Kulturowego oraz Pünkösdi Örökség Fesztivál (Festiwal dziedzictwa Zielonych Świątek) – Międzynarodowy Zjazd na rzecz NDZK Skansenu Węgierskiego.

Dobre praktyki w dziedzinie ochrony NDZK w Węgierskiej Izbie Dziedzictwa

Niniejsze opracowanie przedstawia także dobre praktyki stosowane w Węgierskiej Izbie Dziedzictwa (Hagyományok Háza) w celu zachowania rzemiosła dla przyszłych pokoleń w ramach dziedzictwa intelektualno-kulturowego, umożliwienia tego, by inspirowało ono do tworzenia nowych, współczesnych wyrobów, oraz podnoszenia świadomości na temat tych wartości w całym społeczeństwie.

³ www.szellemikulturalisorokseg.hu/index0_en.php?name=en_f22_elements [data dostępu do wszystkich przywołanych źródeł internetowych: 28 listopada 2016].

Węgierska Izba Dziedzictwa jest instytucją państwową utworzoną przez Sekretarza Stanu w Ministerstwie Dziedzictwa Kulturowego (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) w 2001 roku w celu ochrony i upowszechniania węgierskiej tradycji ludowej⁴.

Węgierska Izba Dziedzictwa składa się z trzech wydziałów. Są to:

- 1) Państwowy Zespół Węgierskiej Kultury Ludowej (Magyar Állami Népi Együttes) powołany w 1951 roku w celu gromadzenia, ochrony i prezentacji dóbr węgierskiego folkloru. Zespół prezentuje tradycyjne tańce pochodzące z Kotliny Karpackiej na pokazach oraz w ramach sesji interaktywnych⁵.
- 2) Centrum Dokumentacji im. László Lajthy (Lajtha László Folklórdokumentációs Központ), które utworzono dla zaspokojenia potrzeb zarówno naukowych, jak i funkcjonalnych. Centrum odziedziczyło i powiększyło zasoby należące wcześniej do Izby Zawodowych Tancerzy Ludowych (Néptáncosok Szakmai Háza). Przy użyciu współczesnej technologii i Internetu zapewnia ono dostęp do wszelkich dostępnych dokumentów na temat folkloru w Kotlinie Karpackiej. Centrum digitalizuje muzykę ludową, taniec ludowy oraz inne dokumenty dotyczące folkloru w ich pierwotnej postaci⁶.
- 3) Wydział Stosowanej Sztuki Ludowej (Népművészeti Módszertani Műhely) jest najważniejszym oddziałem Węgierskiej Izby Dziedzictwa, jeśli chodzi o rzemiosło. Jego misją jest przekazywanie, wprowadzanie i prezentacja tradycyjnej kultury społeczeństwu. Jego działalność polega na włączaniu tradycji ludowych jako żywotnych elementów kultury, traktowania ich jako wartościowej wiedzy w kulturze, rozrywce i edukacji społeczności. Wydział podejmuje ponadto wysiłki mające na celu podtrzymanie tradycyjnej kultury ludowej – w szczególności tańca ludowego, muzyki ludowej, poezji ludowej i rzemiosła – jako żywej części kultury w ogóle. W tym właśnie duchu organizuje swoje kursy i konferencje, upowszechnia informacje, zaprasza do składania wniosków, publikuje materiały i zatwierdza prace współczesnych artystów rękodzieła⁷.

Wydział współpracuje ze Stowarzyszeniem Węgierskich Artystów Ludowych (Népművészeti Egyesületek Szövetsége; SWAL). To krajowa sieć reprezentująca interesy artystów ludowych. Członkowie stowarzyszenia aktywnie działają na polu ochrony i zachowania naszych tradycji i wartości naszego rzemiosła. Współpracują oni z międzynarodowymi partnerami, umożliwiając węgierskim

⁴ www.hagyományokhaza.hu/hh/about_us.

⁵ www.heritagehouse.hu/mane.

⁶ www.heritagehouse.hu/fdk.

⁷ www.heritagehouse.hu/nmm/aboutus/handicrafts.

artystom ludowym kontakty zagraniczne. Ponadto dają im szansę zaistnienia w kraju i na świecie, organizując prezentacje handlowe, warsztaty i inne wydarzenia. Prócz tego prowadzą profesjonalne komitety dla wszystkich gałęzi sztuki ludowej, których członkowie są wybierani spośród uznanych mistrzów z organizacji członkowskich⁸.

Poniżej przedstawiono dobre praktyki stosowane przez Wydział Stosowanej Sztuki Ludowej w celu zachowania rzemiosła:

Dokumentacja i gromadzenie zbiorów

Muzeum Węgierskiej Stosowanej Sztuki Ludowej (Magyar Népi Iparművészeti Múzeum), stanowiące część Węgierskiej Izby Dziedzictwa, już od 50 lat gromadzi wytwory rzemiosła: głównie tkaniny, wyroby garncarskie i rzeźby. Jest to jedyny na Węgrzech współczesny zbiór takich obiektów, zawierający prawdziwe dzieła sztuki ludowej. Zbiory są powszechnie znane i dostępne dla wszystkich⁹.

Wystawy

Inna metoda popularyzacji dziedzictwa polega na organizowaniu tymczasowych wystaw. W Muzeum Węgierskiej Stosowanej Sztuki Ludowej organizuje się corocznie około 25 takich ekspozycji. Zapewniają one możliwość zaistnienia i prezentacji swoich wytworów artystom ludowym – indywidualnym lub działającym w ramach organizacji członkowskich należących do Stowarzyszenia. Na wernisaże przychodzą nie tylko mieszkańcy Budapesztu, ale również członkowie lokalnych społeczności artystycznych. Wydarzenia tego rodzaju pomagają artystom realizować w wartościowy sposób swoje rzemieślnicze umiejętności, a ponadto dostarczają okazji do podnoszenia świadomości na temat ich sztuki wśród liderów lokalnych społeczności. Taka wystawa – prezentowana w stolicy, w najważniejszej galerii Muzeum Stosowanej Sztuki Ludowej – jest cenna i prestiżowa.

Otwarte Atelier Rękodzieła

Wśród najważniejszych inicjatyw należy wskazać działania w ramach Otwartego Atelier Rękodzieła (Nytított Műhely). Jest to niezwykle atrakcyjna metoda prezentacji „żywej” sztuki ludowej i popularyzacji tradycyjnego rzemiosła ludowego.

Atelier jest miejscem, w którym odwiedzający mogą codziennie zobaczyć za darmo artystów ludowych przy pracy. Mogą zadawać pytania, poprosić o pomoc lub po prostu porozmawiać z mistrzami.

⁸ www.nesz.hu/english/association-of-hungarian-folk-artists/essences.

⁹ www.heritagehouse.hu/main/special_events/exhibitions/museum.

Atelier daje możliwość pracy absolwentom kursów tkactwa, koszykarstwa, jubilerstwa z wykorzystaniem peret oraz wytwarzania wyrobów z filcu i koronki, organizowanych przez Węgierską Izbę Dziedzictwa, oraz mistrzom innych rodzajów rękodzieła.

Celem Atelier jest zapoznanie gości z tajnikami tradycyjnego rzemiosła oraz podzielenie się spostrzeżeniami z młodzieżą i dorosłymi, zawodowymi rękodzielnikami, studentami oraz wszystkimi innymi osobami zainteresowanymi sztuką ludową, zbiorami Muzeum i pracą w charakterze współczesnego artysty ludowego¹⁰. Co więcej, z okazji Dnia Kultury Węgierskiej otwarto przy ulicy Fő nową salę Muzeum.

Do działań prowadzonych przez Atelier należą:

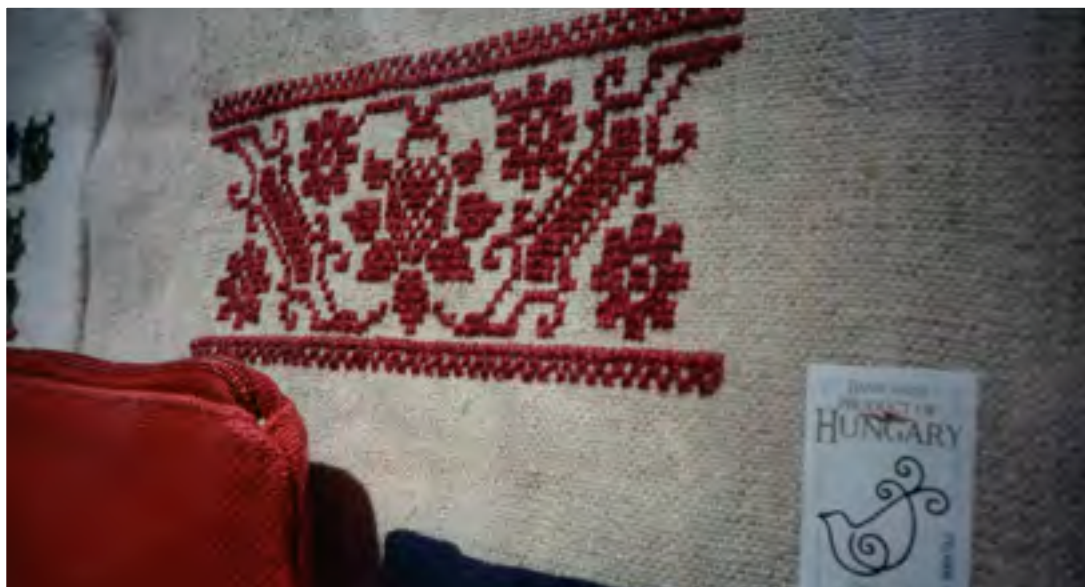
- pedagogika muzealna. Jest to interaktywny sposób na zapewnienie lepszego zrozumienia węgierskiej historii, tradycji i dziedzictwa. Współpracujemy ze szkołami w Budapeszcie, dzięki czemu tamtejsze dzieci, które nie mają kontaktu z tradycyjnym rzemiosłem w domu, mogą zapoznać się z jego nowoczesną koncepcją w młodym wieku. Nie tylko oglądają prezentowane wyroby, ale również aktywnie uczestniczą w wytwarzaniu prostszych przedmiotów codziennego użytku, które mogą następnie zabrać do domu i korzystać z nich każdego dnia. Obecność mistrzów rękodzieła oraz sam ich profesjonalizm również stanowią czynnik motywujący dla dzieci.
- programy dla rodzin. Wspólne tworzenie przedmiotów z rodzicami jest ważne nie tylko dla dziecka; to także okazja dla dorosłych, żeby się zrelaksować. Organizujemy takie wydarzenia w okresie wakacyjnym, pozwalając rodzinom uczestniczyć także w ich przygotowaniach – w ramach wspólnego doświadczenia.
- interaktywne prezentacje i rozmowy na ciekawe tematy etnograficzne, takie jak węgierska gastronomia; garncarze prezentują swoje dzieła, gotując w nich na pokazie kulinarnym w Otwartym Atelier. Widzowie tych wydarzeń mogą również skosztować potraw. Okazje te służą przekazywaniu złożonej wiedzy z wykorzystaniem metod opartych na działaniu.
- warsztaty dla artystów-amatorów. Programy te są skierowane do osób, które nie chcą zyskać głębszej wiedzy o rzemiośle, wolą za to spędzić 2–3 godziny, tworząc prostsze obiekty rękodzieła.

Edukacja

Sekcja Rękodzieła Węgierskiej Izby Dziedzictwa organizuje programy edukacyjne dla nauczycieli rękodzieła i koordynuje programy szkolenia mistrzów rzemiosła na poziomie krajowym. Osoby zgła-

¹⁰ www.heritagehouse.hu/main/special_events/open_handicraft_studio.

Certyfikowany produkt ze znakiem handlowym, 10 marca 2016. Fot. Vanda Illés.

Zbieranie materiałów od starszych mieszkańców, 23 lutego 2014. Fot. Vanda Illés.

szające się do udziału w tych kursach chcą poznać konkretne rodzaje rzemiosła lub poszerzyć już posiadaną wiedzę.

Kurs szkoleniowy dla instruktorów rękodzieła ludowego obejmuje takie gałęzie sztuki ludowej, jak: tkanie dywanów, garncarstwo, rymarstwo, koronkarstwo, koszykarstwo, wikliniarstwo, wyplatanie ze słomy oraz wytwarzanie przedmiotów z kolb kukurydzy. Uczestnikom kursu wydawane są certyfikaty potwierdzające zdobycie kompetencji umożliwiających prowadzenie zajęć z rękodzieła ludowego dla dzieci oraz nauczanie wybranych rodzajów rzemiosła ludowego, zarówno w ramach programów szkolnych, jak i zajęć dodatkowych.

Organizowane są również kursy dokształcające dla nauczycieli sztuki ludowej. „Kurs mistrza” oraz kurs „Nauczyciel nauczycieli” obejmują hafciarstwo, tkactwo, rymarstwo oraz prowadzenie warsztatów z rękodzieła ludowego. Uczestnicy tych kursów zdobywają dogłębną wiedzę zawodową. Udział w nim jest możliwy wyłącznie za zaproszeniem. Oprócz możliwości zdobycia wiedzy kursy zapewniają też okazję do spotkania dla rzemieślników tych samych specjalności¹¹.

Krajowe konkursy rzemiosła

Organizujemy krajowe konkursy rzemiosła różnych specjalności (hafciarstwo, tkactwo, garncarstwo, rzeźbiarstwo w drewnie, rogu, kości, wytwarzanie instrumentów itd.).

Konkursy te mają na celu motywowanie rzemieślników do wytwarzania nowych dzieł sztuki wysokiej jakości.

Zaproszenia do konkursów ogłaszamy we współpracy z organizatorami z obszarów wiejskich. Współpracujemy ze stowarzyszeniami zrzeszonymi w SWAL-u, a konkurs każdej specjalności odbywa się w innym miejscu. Są to ważne wydarzenia, ponieważ stymulują lokalne organizacje i społeczność, oferują możliwość spotkania oraz rozwoju profesji na konferencjach, docierają do szerokiej publiczności dzięki wystawom i katalogowi oraz przyczyniają się do podnoszenia świadomości.

Ostatnią taką imprezą w 2016 roku był Narodowy Konkurs Hafciarstwa Kisjankó Bori (Kisjankó Bori Országos Hímzőpályázat). Zaprezentowano 429 haftowanych tkanin, a w konkursie wzięło udział około 200 osób¹².

¹¹ www.heritagehouse.hu/nmm/aboutus/handicrafts.

¹² www.hagyomanyokhaza.hu/page/12649.

Certyfikacja rzemiosła ludowego

Kontrola jakości ma zasadnicze znaczenie dla Węgierskiej Izby Dziedzictwa. Dlatego też organizujemy dla rzemieślników wydarzenia, podczas których przyznajemy certyfikaty produktom stosowanej sztuki ludowej, których wytwórcy czerpią z tradycyjnych źródeł. W ten sposób możemy zagwarantować, że zobiektywizowane formy wartości rękodzielniczych, chronione przez naszą instytucję, stanowią funkcjonalne dzieła sztuki stosowanej wysokiej jakości, posiadające odpowiednie zakotwienie etnograficzne. Węgierska Izba Dziedzictwa realizuje to zadanie w ramach odpowiedzialności państwa przewidzianej w paragrafie 3 dekretu 12/2004 Ministra Narodowego Dziedzictwa Kulturowego¹³.

Zapraszamy na takie wydarzenia członków jury z Komitetu Kwalifikacyjnego Stosowanej Sztuki Ludowej (Népi Iparművészeti Bíráló Bizottság), którzy są ekspertami w zakresie teorii i praktyki. Każda osoba może zaprezentować swoje tradycyjne wyroby rękodzielnicze na takim przeglądzie, podczas którego członkowie Komitetu podejmują – w sposób anonimowy – decyzje o przyznaniu produktom certyfikatu, uwzględniając takie aspekty, jak materiał, wykonanie, jakość projektu (pod względem formy i kompozycji). Badają oni, czy przedmioty mogą być wykorzystane zgodnie z przeznaczeniem, czy wykorzystane tradycyjne elementy są autentyczne oraz czy wygląd wyrobów spełnia standardy estetyczne.

Podobne przeglądy odbywają się od 1953 roku, a zatem stanowią dobrze funkcjonującą metodę kontroli jakości, która jest regularnie oceniana i dostosowywana do wymagań danych czasów, aby zagwarantować, że certyfikowane wyroby będą pasować do współczesnej kultury wystroju wnętrz mieszkalnych i ubioru oraz do przestrzeni publicznej¹⁴.

Organizujemy około 40 dni certyfikacji każdego roku, podczas których poddawanych jest ocenie ponad 3 tys. wyrobów tradycyjnego rzemiosła różnego rodzaju. Co miesiąc, we współpracy z regionalnymi organizacjami członkowskimi SWAL-u, przeprowadzamy ocenę jakości różnych typów rzemiosła w Budapeszcie i innych węgierskich miastach.

Znaki handlowe

Rzemieślnicy, których wyroby zostały uznane za jakościowo dobre, mogą stosować na nich specjalne znaki handlowe. Naklejka „dobrej jakości” to unikalny znak, poświadczający jakość wyrobu.

¹³ A nemzeti kultúrális örökség miniszterének 12/2004. (V. 21.) NKÖM rendelet a népi iparművészettel kapcsolatos állami feladatok végrehajtásáról, Magyar Közlöny nr 69, 21 maja 2004.

¹⁴ www.heritagehouse.hu/nmm/aboutus/folkarts.

Informacja zawarta w znaku handlowym ma dwojaki charakter: z jednej strony sygnalizuje obcokrajowcom w języku angielskim, że mają do czynienia z wyrobem węgierskiego rękodzielnictwa, a z drugiej strony informuje węgierskich klientów, że wyrób jest certyfikowany, a zatem wysokiej jakości.

Kupując wyroby z tym znakiem handlowym, nawet laicy mogą mieć pewność, że nabywają cenną węgierską sztukę ludową oraz wyroby stosowanej sztuki ludowej, dzięki czemu wspierają węgierskich artystów sztuk stosowanych, a zatem promują utrzymanie tradycyjnej węgierskiej sztuki ludowej i stosowanej sztuki ludowej. Ponieważ wyroby certyfikowane są numerowane, można prześledzić i zweryfikować proces ich powstania. SWAL prowadzi stronę internetową (www.pavavedjegy.hu), na której nabywcy mogą znaleźć zdjęcie wyrobu, informacje na temat jego wytwórcy oraz inne wyroby tego samego artysty.

Nagrody państwowe

Do podnoszenia świadomości na temat tradycyjnych wartości w społeczeństwie przyczyniają się również nagrody państwowe. Dzięki nim utalentowani artyści prowadzący wcześniej jedynie działalność amatorską zostają dostrzeżeni przez masy. Na Węgrzech przyznawane są trzy ważne nagrody państwowe w dziedzinie rzemiosła: Artysta Stosowanej Sztuki Ludowej (Népi Iparművész), Młody Mistrz Sztuki Ludowej (Népművészet Ifjú Mestere) oraz Mistrz Sztuki Ludowej (Népművészet Mestere).

Posiadacz więcej niż jednego numeru certyfikacji może oficjalnie używać tytułu Artysty Stosowanej Sztuki Ludowej i otrzymuje oficjalny certyfikat (legitymację). Tytuł i certyfikat przyznawane są przez Komitet Kwalifikacyjny Stosowanej Sztuki Ludowej. Przyznanie certyfikatu obwarowane jest pewnymi warunkami: artysta musi posiadać co najmniej 30–35 certyfikowanych wyrobów (posiadających numer); aby zapewnić ciągłość działalności artystycznej, nowe wyroby muszą być przedkładane nie rzadziej niż raz na trzy lata; uzyskaną legitymację należy odnawiać co pięć lat, co zapewnia skuteczność certyfikacji nowych wyrobów. System ten gwarantuje, że artysta wykazuje żywe zainteresowanie dostarczaniem wysokiej jakości wyrobów oraz ciągłym odnawianiem certyfikacji¹⁵.

Proces wyłaniania zdobywcy nagrody Młodego Mistrza Sztuki Ludowej przeprowadza Węgierska Izba Dziedzictwa na podstawie dekretu Ministerstwa Zasobów Ludzkich. Nagrodę mogą otrzymać

¹⁵ www.hagyományokhaza.hu/page/10857.

wytwórcy sztuki ludowej lub artyści ludowej sztuki scenicznej w wieku od 15 do 35 lat. Rzemieślnicy muszą zgromadzić odpowiednie zasoby, które trzeba następnie udokumentować, a z materiałów źródłowych musi powstać pięć nowych wyrobów¹⁶.

Nagroda Mistrza Sztuki Ludowej jest przyznawana od 1953 roku na mocy aktu prawnego wydanego przez Ministra Zasobów Ludzkich. Stanowi ona uhonorowanie dorobku życiowego wyjątkowo utalentowanych artystów ludowych i jest przyznawana na podstawie rekomendacji i nominacji lokalnych społeczności i stowarzyszeń w pięciu kategoriach (taniec ludowy, śpiew ludowy, instrumentalna muzyka ludowa, gawędziarstwo i tradycyjne rękodzieło). Od 2008 roku stanowi ona część krajowej ewidencji NDZK¹⁷.

Współpraca projektowa z organizacjami pozarządowymi

Ostatnią ważną praktyką, którą trzeba tutaj wymienić, jest współpraca z organizacjami pozarządowymi przy specjalnych projektach. Przedstawimy szczegółowo jeden z nich, o nazwie Projekt Barkó. Mieszkańcy regionu Ózd, gdzie żyje tzw. lud *Barkó*, wystąpili z wnioskiem do Węgierskiej Izby Dziedzictwa. Chcieli odnaleźć swoje korzenie, a ich celem było stworzenie własnego wyrobu inspirowanego tradycjami. Projekt miał za zadanie pomóc lokalnym społecznościom w odzyskaniu utraconej wiedzy. W programie wzięło udział wielu uczestników pochodzących z różnych środowisk: utalentowani młodzi ludzie, zupełni nowicjusze, bezrobotni, wykwalifikowani hafciarze i hafciarki, szwaczki i projektanci mody.

Wybraliśmy cztery zajęcia typowe dla regionu: hafciarstwo, tworzenie kostiumów, tkactwo i malowanie mebli. Dla każdej dyscypliny mieliśmy czterech mentorów, którzy byli znanymi mistrzami rzemiosła w innych dziedzinach. Nauczyliśmy ich, jak pozyskiwać wzory tkackie od ludzi w podeszłym wieku lub ze starych fotografii. Następnie pokazaliśmy im, że dzięki kopiom i oryginalnym wzorom mogą zrozumieć układ wzoru; nauczyliśmy ich też tradycyjnych technik rzemieślniczych (zszywania, szycia, tkania i malowania). Dopiero po opanowaniu tych podstaw mogli rozpocząć wytwarzanie nowych wyrobów.

Promocja dziedzictwa wymaga reklamowania naszych wyrobów. Dlatego pierwsze odtworzone stroje *Barkó* nosił celebryta prowadzący organizowany przez Węgierską Izbę Dziedzictwa telewizyjny talent show *Felszállott a páva* (Paw), w którym biorą udział utalentowani tancerze, śpiewacy i muzycy ludowi.

¹⁶ www.hagyományokhaza.hu/nmm/nim.

¹⁷ www.nesz.hu/a-nepmuveszet-mesterei.

Podsumowanie

Wdrożenie Konwencji i dobrych praktyk związanych z ochroną NDZK miało wpływ na wiele organizacji na Węgrzech. Cieszymy się, że możemy podzielić się naszymi doświadczeniami z instytucjami, które działają w podobnych obszarach. Jesteśmy otwarci na wszelkie formy międzynarodowej współpracy, promującej zachowanie wartości tradycyjnej kultury i przekazywanie ich przyszłym pokoleniom.

CZĘŚĆ 2.
NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO
KULTUROWE: BADANIA
I DOKUMENTACJA

Strategia ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Czeskiej

Martin Šimša*

* Dyrektor Narodowego Instytutu Kultury Ludowej (Národní ústav lidové kultury), Strážnice, Czechy,
e-mail: martin.simsa@nulk.cz.

W latach 1994–1997 rozpoczęto prace nad filmową encyklopedią zatytułowaną „Tańce ludowe Czech, Moraw i Śląska”. Encyklopedia składa się z dziesięciu tomów obejmujących wszystkie obszary etnograficzne. Wyjątkowo pozytywne rezultaty procesu dokumentacji tańców ludowych sprawiły, że UNESCO podjęło decyzję o przyznaniu wsparcia finansowego na potrzeby realizacji nowej serii filmów dokumentalnych, a mianowicie filmowej encyklopedii pod nazwą „Ludowe rękodzielnictwo i rzemiosło artystyczne w Czechach”. Produkcja nowej serii rozpoczęła się w 1997 roku, a kolejne nagrania realizowane są do dnia dzisiejszego.

Liczba przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, o które władze Republiki Czeskiej wykazują dbałość i którym zapewniają ochronę, jest o wiele mniejsza niż w przypadku sąsiednich państw Europy Środkowej. Funkcjonuje tam ogólnokrajowy rejestr znany jako Lista niematerialnych przejawów tradycyjnej kultury ludowej Republiki Czeskiej (Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury České republiky), który koncentruje się przede wszystkim na ochronie zjawisk stanowiących element tradycyjnej kultury społeczności wiejskich. Tego rodzaju specjalizacja wydaje się zrozumiała, zważywszy na fakt, że Czechy od dawna uczestniczą w realizacji projektów UNESCO mających na celu przede wszystkim ochronę tradycyjnej kultury ludowej oraz folkloru. W odpowiedzi na *Zalecenie w sprawie ochrony tradycyjnej kultury i folkloru* przyjęte w 1989 roku zorganizowano w Czechach szereg ważnych spotkań w gronie ekspertów z innych państw Europy Środkowej i Wschodniej, których tematem była ochrona tradycyjnej kultury ludowej. Głównymi zagadnieniami poruszonymi podczas omawianych spotkań były: zasady ochrony tradycyjnej kultury ludowej przed nieodpowiednimi formami komercjalizacji (1996); etyka a tradycyjna kultura ludowa (1997); narodowe strategie ochrony i promocji tradycyjnej kultury ludowej jako istotnej części niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2005) oraz środki ochrony służące zabezpieczeniu przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2009). Podczas spotkań przeprowadzano ankiety z użyciem kwestionariuszy, omawiano raporty i dokumenty przygotowane przez ekspertów, które po odpowiednim zredagowaniu wydano następnie w formie kilku podręczników metodologicznych (Krist 1997; Jančář 1999; Blahůšek i Krist 2005). Podręczniki te do dziś znajdują się na liście materiałów roboczych rekomendowanych przez UNESCO.

W następstwie przyjęcia przez UNESCO *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* w 2003 roku Republika Czeska poczyniła pierwsze kroki mające na celu jej wdrożenie. Ministerstwo Kultury Republiki Czeskiej (Ministerstvo kultury České republiky) oraz Narodowy Instytut Kultury Ludowej (Národní ústav lidové kultury) opracowały zestaw podstawowych dokumentów ustanawiających ramy ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego; jednak z uwagi na charakter prowadzonych dotychczas działań w tym obszarze zakres tematyczny tych dokumentów ograniczał się wyłącznie do zjawisk związanych z tradycyjną kulturą ludową. Prowadzone przez obydwie instytucje działania doprowadziły do opracowania pierwszej koncepcji o systematycznym charakterze, która została następnie przyjęta przez władze państwowe; koncepcja ta jest dziś powszechnie znana pod nazwą *Strategia rozszerzonej opieki nad tradycyjną kulturą ludową* (zwana dalej Strategią). Dokument ten pozostawał w mocy w okresie od 2004 do 2010 roku, a następnie został poddany ocenie, uzupełniony o nowy zestaw zadań i wdrożony jako nowa Strategia na lata 2010–2015 oraz 2016–2020.

Jednym z pierwszych zadań przygotowanych i wdrożonych przez Instytut w ramach Strategii było zidentyfikowanie i udokumentowanie różnorodnych przejawów tradycyjnej kultury ludowej na terenie Czech (Blahůšek 2006). Przeprowadzone wówczas prace obejmowały szeroko zakrojone badanie w formie kwestionariusza dotyczącego ówczesnej sytuacji tradycyjnej kultury ludowej. Kwestionariusze dotyczące poszczególnych grup przejawów kultury ludowej o charakterze zarówno materialnym, jak i niematerialnym zostały następnie zinterpretowane we współpracy z pracownikami naukowymi z Instytutu Etnologii Czeskiej Akademii Nauk (Etnologický ústav Akademie věd České republiky) oraz Uniwersytetu im. Masaryka (Masarykova univerzita) w ramach takich kategorii, jak: folklor; religijność; tradycje i zwyczaje; żywność; relacje społeczne; sposób życia; osadnictwo; dom i mieszkanie; transport, handel i rynek; odzież i kultura wizualna. Zbieranie danych w poszczególnych regionach było koordynowane przez akredytowane oddziały regionalne, których personel nadzorował proces osobistego bądź korespondencyjnego wypełniania kwestionariuszy. Spółka FOCUS z siedzibą w Brnie zapewniła kontrolowane gromadzenie danych i utrzymywała kontakt z władzami lokalnymi w tym zakresie.

Omawiany projekt, prowadzony z dużym rozmachem i mający charakter długofalowy, pozwolił na uzyskanie dziesiątek tysięcy kwestionariuszy, które następnie zostały poddane analizie cyfrowej przez firmę FOCUS zarówno na poziomie ogólnokrajowym, jak i regionalnym. Kwestionariusze są również dostępne w Internecie (www.lidovakultura.cz); w chwili obecnej są one przetwarzane w ramach aplikacji bazującej na Systemie Informacji Geograficznej (GIS) (mapy.nulk.cz/

lidove-obyceje). Opracowana jako projekt pilotażowy mapa koncentrująca się na tradycjach i obyczajach pokazuje, w jakich obszarach poszczególne zjawiska faktycznie występują; umożliwia ona filtrowanie informacji w oparciu o konkretne kryteria oraz wyświetlanie danych w postaci tekstowej; oprócz tego użytkownik może także wydrukować mapy oraz wykazy lokalizacji, a także sam kwestionariusz.

Ramy instytucjonalne, dzięki którym możliwe jest zapewnienie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, charakteryzują się solidną strukturą, łączącą pracowników administracji, specjalistów z instytucji o charakterze profesjonalnym oraz samych depozytariuszy kultury i społeczności, w których żyją. Na szczęblu Ministerstwa Kultury za organizację całego procesu ochrony dziedzictwa odpowiada Departament ds. Kultury Regionalnej i Kultur Mniejszości (Odbor regionální a národnostní kultury). Główne zadanie Departamentu to koordynowanie działań na szczęblu krajowym i międzynarodowym, wliczając w to np. delegowanie ekspertów do udziału w sesjach Międzrządowego Komitetu ds. Wdrażania Strategii w charakterze obserwatorów, tak aby mogli oni uczestniczyć w procesie przygotowywania nominacji dotyczących wpisu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości, w procesie oceny nominacji dotyczących wpisu na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego tradycyjnej kultury ludowej Republiki Czeskiej oraz w procesie oceny dokumentów przekazywanych na ręce Krajowej Rady ds. Tradycyjnej Kultury Ludowej (Národní rada pro tradiční lidovou kulturu), będącej organem doradczym Ministra Kultury. Co więcej, Departament ten sprawuje także zarząd nad Narodowym Instytutem Kultury Ludowej – finansowaną z budżetu państwa organizacją działającą przy Ministerstwie Kultury. Oprócz tego wreszcie Instytut pełni rolę urzędu centralnego sprawującego opiekę nad tradycyjną kulturą ludową. W ramach swojej misji Instytut publikuje wytyczne metodologiczne skierowane do Regionalnych Centrów Tradycyjnej Kultury Ludowej (Regionální centra pro tradiční lidovou kulturu) działających w poszczególnych regionach. Centra Regionalne współpracują z jednostkami muzealnymi na szczęblu lokalnym i regionalnym, a także z depozytariuszami tradycyjnej kultury ludowej na terenie podlegających im regionów. W ramach tego rodzaju wspólnych działań prowadzona jest identyfikacja i dokumentacja przejawów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w poszczególnych obszarach; na tej podstawie są następnie przygotowywane dokumenty mające na celu wpisanie poszczególnych zjawisk do Regionalnych ewidencji niematerialnego dziedzictwa kulturowego, co stanowi niezbędny warunek wstępny ewentualnej nominacji na listę krajową.

Lista niematerialnych przejawów tradycyjnej kultury ludowej Republiki Czeskiej powstała w 2008 roku na mocy zarządzenia Ministra Kultury. Pierwsze wpisy dokonane zostały na podsta-

Tanec *odzemek* jest wpisany do krajowego rejestru, 2016. Fot. Jan Kolář, Skansen Morawskiej Wołoszczyzny, Rožnov pod Radhoštěm.

wie wcześniejszych wpisów na Listę Arcydzieł Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości oraz dokonanych w późniejszym okresie wpisów na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. W 2009 roku na listę krajową wpisano następujące przejawy kultury ludowej: „*Slovácko Verbuňk* – tańce rekrutów”, „Obrzędy końca karnawału we wsiach regionu Hlinecko”, „Pochód Królów w południowo-wschodnich Czechach” oraz „Sokolnictwo – żywe dziedzictwo ludzkości”. W 2011 roku dodano kolejną pozycję: „Łowiectwo – planowane, zrównoważone zarządzanie populacją zwierząt łownych i ich środowiskiem jako część życia na obszarach wiejskich”. W 2012 roku z kolei uwzględniono na liście następujące elementy: „*Odzemek* – solowe tańce ludowe na Wołoszczyźnie”, „Odprowadzanie Judasza – procesje wielkanocne we wschodnich Czechach z udziałem osoby w przebraniu Judasza” oraz „Lalkarstwo we wschodnich Czechach – sztuka wytwarzania kukiełek i interpretowania tradycyjnych przedstawień kukiełkowych”. W 2013 roku wpisano na listę „Bieg do Barchan” – lokalny festiwal, w ramach którego odbywa się konkurs na najszybszego biegacza. W 2014 roku lista została poszerzona o kolejne wpisy – tym razem były to „Techniki farbiarstwa ludowego” – tradycyjny druk batikowy z zastosowaniem barwnika indygo, „Tradycyjne techniki lecznicze i dziedzictwo Vincenza Priessnitz’a” oraz „Lalkarstwo czeskie” – ludowa sztuka przedstawień kukiełkowych. Rok 2015 przyniósł kolejne pozycje na liście: „Wytwarzanie dekoracji świątecznych ze szklanych paciorków” oraz „Szlak szopek bożonarodzeniowych w mieście Třešť” – bożonarodzeniowa tradycja budowania rodzinnych szopek. Ostatnia aktualizacja nastąpiła w 2016 roku, kiedy to na liście znalazły się dwie nowe pozycje: „Muzyka w stylu »Skřipácký« w rejonie Igławy” oraz „Wiejskie procesje wielkanocne z udziałem chłopców w stroju Judasza w regionie miejscowości Bučovice na południowych Morawach”.

Dzięki bliskiej współpracy pomiędzy władzami Czech a UNESCO w zakresie przygotowywania Listy Arcydzieł Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości możliwe było wpisanie na nią już w 2005 roku – jako jednego z pierwszych Arcydzieł tego rodzaju – pozycji „*Slovácko Verbuňk* – tańce rekrutów”. *Slovácko verbuňk* to męski taniec ludowy wykonywany w podskokach i z dużą dawką improwizacji. Co charakterystyczne, mimo że zazwyczaj wykonywany jest on w grupach, to każdy z tancerzy w istocie tańczy sam, dzięki czemu może dać wyraz swojej przynależności lokalnej i regionalnej oraz indywidualnym umiejętnościom tanecznym i osobowości.

Po ratyfikacji przez Czechy w 2009 roku *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku pojawiła się możliwość składania wniosków o wpis poszczególnych przejawów kultury na nowo utworzoną Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. W 2010 roku wpisano na nią „Obrzędy końca karnawału we wsiach regionu

Uczestnicy procesji św. Mikołaja na południowej Wołoszczyźnie, 2008. Fot. Eva Románková- Kuminková.

Hlinecko”. Obrzędy te obejmują procesje organizowane w zapusty, kiedy zima ma się już ku końcowi. Mężczyźni i chłopcy w tradycyjnych maskach chodzą od drzwi do drzwi po całej wiosce w towarzystwie orkiestry dętej. Procesja zatrzymuje się przy każdym domu, po czym za pozwoleniem gospodarza cztery zamaskowane postacie wykonują tradycyjny, rytualny taniec. W zamierzeniu ma on przynieść obfite plony oraz szczęśliwość całej rodzinie. Organizowane w zapusty procesje stanowią ugruntowany i bardzo znaczący element aktywności publicznej w ramach lokalnej społeczności.

W 2011 roku na listę wpisano Pochód Królów w regionie Slovácko. Tradycja ta stanowi przykład formy świętowania obserwowanej pod różnymi postaciami na terenie całej Europy Wschodniej. Należy jednak zaznaczyć, że dzisiaj zwyczaj ten obchodzony jest jedynie sporadycznie. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy jest fakt, że obyczaj ów zawsze powiązany był z kulturą wiejską, ponieważ możliwość obchodzenia omawianej tradycji uzależniona była od dostępności koni; bez ich udziału ceremonia w swojej tradycyjnej postaci po prostu nie mogła się odbyć. Z przyczyn powyższych obyczaj ten przetrwać zdołał jedynie w kilku morawskich osadach w południowo-wschodnich Czechach.

Pod koniec 2016 roku podczas sesji odbywającej się w Addis Abebie (Etiopia) na listę wpisana została kolejna pozycja, a mianowicie „Lalkarstwo w Czechach i na Słowacji”. W chwili obecnej rozpatrywany jest także wspólny wniosek nominacyjny „Tradycyjne farbiarstwo ludowe Europy Wschodniej”, opracowany przez Czechy, Słowację, Węgry, Austrię i Niemcy; został on złożony w marcu 2017 roku.

W odpowiedzi na *Zalecenie w sprawie ochrony tradycyjnej kultury i folkloru* przyjęte w 1989 roku władze czeskie od 2001 roku przyznają odpowiednio wykwalifikowanym osobom tytuł eksperta w dziedzinie tradycyjnych technik rzemieślniczych. Od tego roku Minister Kultury Republiki Czeskiej regularnie przyznaje tytuł Depozytariusza Ludowej Tradycji Rzemieślniczej (Nositel tradice lidových řemesel), co stanowi krajowy odpowiednik ustanowionego przez UNESCO programu Żyjących Skarbów Ludzkości. Przyznawany tytuł ma na celu wyróżnienie osób, które opanowały do perfekcji zagrożone zapomnieniem ludowe techniki rzemieślnicze; dodatkowo, program ten ma też za zadanie odpowiednie rozpropagowanie tego rodzaju technik oraz zachowanie ich dla potomności. Zasadniczym celem przyznawania omawianego tytułu jest wyróżnienie żyjących ludowych mistrzów oraz zwrócenie uwagi szerszego grona odbiorców na ich wybitny kunszt, jako że zazwyczaj w codziennym życiu cechuje ich niezwykła wprost skromność, przez co o ich osiągnięciach wie jedynie wąskie grono ich klientów. Działaniom tym towarzyszy także idea znaku

towarowego „Depozytariusz Tradycji”, pozwalającego zwiększyć widoczność produktów oraz ułatwić rozpowszechnianie podstawowych informacji na temat przyznawanych nagród. Ponadto regularnie wydawane są także różnorodne materiały drukowane oraz publikacje; do dnia dzisiejszego odbyło się także kilka wystaw tematycznych. Wręczenie nagród odbywa się w dniu Ogólnokrajowej Inauguracji Europejskich Dni Dziedzictwa, który przypada na pierwszy tydzień września i organizowany jest w różnych historycznych miejscowościach na terenie Czech, Moraw i Śląska. Każdego roku wyróżnienie może otrzymać do pięciu osób. Nominacje przekazywane są Ministrowi Kultury przez specjalną komisję, której członkowie wywodzą się ze stowarzyszeń wytwórców, z samego Ministerstwa Kultury, z Narodowego Instytutu Dziedzictwa (Národní památkový ústav), ze środowiska akademickiego i uniwersyteckiego oraz z grona muzealników.

Narodowy Instytut Kultury Ludowej funkcjonuje pod zarządem Ministerstwa Kultury i pełni rolę centralnej instytucji akredytowanej zajmującej się koordynacją procesu ochrony tradycyjnej kultury ludowej na terenie Czech. Instytut realizuje zadania w zakresie ochrony dziedzictwa nie tylko w ramach swojej zasadniczej działalności, ale również poprzez liczne projekty badawcze. Dostarcza on zarówno szerokiemu gronu odbiorców, jak i środowiskom eksperckim różnego rodzaju informacji z zakresu tradycyjnej kultury ludowej, opracowuje ponadto związane z tym zagadnieniem wytyczne metodologiczne oraz podejmuje działania o charakterze specjalistycznym; dodatkowo, organizuje także projekty dokumentacyjne i edukacyjne w odniesieniu do wszelkich odbywających się na terenie Czech działań związanych z folklorem, a także pośredniczy w procesie nawiązywania współpracy pomiędzy wyspecjalizowanymi instytucjami a grupami entuzjastów tradycyjnej kultury ludowej. Od 1956 roku Instytut ten organizuje prestiżowy Międzynarodowy Festiwal Folkloru w miejscowości Strážnice, będący jednym z najstarszych, a zarazem największych tego rodzaju festiwali w całej Europie. Oprócz tego od 1974 roku pod jego egidą funkcjonuje także Muzeum-Skansen Architektury Wiejskiej Południowo-Wschodnich Moraw (Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy) w miejscowości Strážnice, skupiające się na ochronie tradycyjnych budowli ziemnych.

Zgodnie z *Zaleceniem w sprawie ochrony tradycyjnej kultury i folkloru* z 1989 roku Instytut podjął działania mające na celu nakręcenie filmów dokumentalnych ukazujących niezwykle przejawy tradycyjnej kultury ludowej. W latach 1994–1997 rozpoczęto prace nad filmową encyklopedią zatytułowaną *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska* (Tańce ludowe Czech, Moraw i Śląska). Encyklopedia składa się z dziesięciu tomów obejmujących wszystkie obszary etnograficzne. Autorkami scenariusza oraz towarzyszących produkcji filmowej publikacji są Hannah Laudová

i Zdena Jelínková, na co dzień zajmujące stanowiska pracowników naukowych Czeskiej Akademii Nauk. Prace nad filmową encyklopedią kontynuowano w latach 2000 i 2007; tym razem projekt realizowany był pod innym tytułem – *Mužské taneční projevy* (Rodzaje tanecznej ekspresji mężczyzn). Stworzona w ramach projektu seria filmów dokumentalnych skupiała się między innymi na męskich tańcach solowych znanych jako *verbuňk* oraz na ich różnych regionalnych odmianach, którym poświęcono sześć tomów encyklopedii; jeden film dokumentalny prezentował z kolei taniec *odzemek*.

Wyjątkowo pozytywne rezultaty procesu dokumentacji tańców ludowych sprawiły, że UNESCO podjęło decyzję o przyznaniu wsparcia finansowego na potrzeby realizacji nowej serii filmów dokumentalnych, a mianowicie filmowej encyklopedii pod nazwą *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice* (Ludowe rękodzielnictwo i rzemiosło artystyczne w Czechach). Produkcja nowej serii rozpoczęła się w 1997 roku, a kolejne nagrania realizowane są do dnia dzisiejszego. Podstawowy zestaw stworzonych w ramach projektu filmów dokumentalnych podzielono według materiału, z jakiego wykonywane są poszczególne wyroby (np. ceramika, plecionkarstwo, drewno, tekstylia, szkło, metal, skóra i inne). Kolejne tomy encyklopedii opracowane zostały przez ekspertów w dziedzinie tradycyjnego rzemiosła, którzy nie tylko wymyślili schemat, według którego wybierane były dokumentowane techniki, i dokonali selekcji rzemieślników, którzy mieli zaprezentować swoje umiejętności, ale także napisali towarzyszące filmowej encyklopedii publikacje. Druga seria filmów dokumentalnych powstała we współpracy z czeskim Narodowym Instytutem Dziedzictwa; jej tematem były techniki budowlane stosowane do wznoszenia domów z drewna, kamieni i gliny oraz tradycyjne rodzaje więźby dachowej i technik grzewczych. Najnowszą serią koncentruje się z kolei na ludowych ubraniach, fryzurach i nakryciach głowy, odmianach ludowych chust i metodach ich wiązania oraz sposobach układania kolejnych warstw materiału w strojach ludowych. Do dnia dzisiejszego powstało 39 tomów filmowej encyklopedii; każdemu tomowi towarzyszy specjalistyczna publikacja.

Narodowy Instytut Kultury Ludowej jest organizacją badawczą prowadzącą badania podstawowe i stosowane oraz działania eksperymentalne; ponadto instytucja ta zajmuje się rozpowszechnianiem wyników badań poprzez edukację, działalność wydawniczą oraz transfer technologii. Do 1995 roku zadania w obszarze badań i rozwoju formułowano jako zupełnie niezależne projekty, wśród których wymienić należy dwa przedsięwzięcia o znaczącym zakresie: długofalowe badania zwyczajów związanych z zapustami przeprowadzone przez Josefa Tomeša oraz badania nad fajnsem anabaptystów, za które odpowiadał Jiří Pajer. W latach 1996–1998 realizowano

projekt badawczy pod tytułem „Gromadzenie, dokumentacja i różne formy analizy naukowej źródeł dotyczących kultury tradycyjnej i ludowej”. W następstwie tego przedsięwzięcia zrealizowano dwa kolejne projekty badawcze: „Badanie zjawiska dziedzictwa niematerialnego i materialnego w obszarze tradycyjnej kultury ludowej i folkloru” w latach 1999–2003 oraz „Przemiany tradycyjnej kultury ludowej i jej związki z materialnym i niematerialnym dziedzictwem ludzkości” w latach 2004–2010. W zamierzeniu projekty te dotyczyły różnych możliwych do zastosowania metod badawczych, ochrony, zabezpieczenia i prezentacji przejawów tradycyjnej kultury ludowej: dziedzictwa kulturowego, tradycyjnej kultury ludowej i folkloru, tańców, pieśni i muzyki ludowej, ludowych zwyczajów, tradycji i ceremoniału, rzemiosła ludowego, technik wytwarzania sztuki ludowej, folkloru, zasad funkcjonowania placówek muzealnych itd. Dzięki pozytywnym wynikom prowadzonej działalności badawczej Narodowy Instytut Kultury Ludowej otrzymał w 2011 roku status organizacji badawczej i został włączony do Programu Długofalowego Rozwoju Koncepcyjnego Organizacji Badawczych. Dodatkowo Instytut otrzymał także regularne finansowanie umożliwiające mu realizację projektów naukowych. Instytucja ta może starać się także o dofinansowanie od podmiotów przyznających granty oraz uczestniczyć w postępowaniach o udzielenie zamówień publicznych w obszarze badań i rozwoju.

Obok przedsięwzięć o charakterze specjalistycznym i badawczym Narodowy Instytut Kultury Ludowej skupia się na digitalizacji dawnych periodyków o tematyce etnograficznej i udostępnianiu ich w formie elektronicznej na stronie internetowej Instytutu. Proces ten umożliwił dokonanie cyfryzacji takich tytułów, jak choćby „Český lid” (Lud czeski; 1891–1931), „Národopisný věstník českoslovanský” (Czechosłowacki dziennik etnograficzny; 1906–1934), „Národopisné aktuality” (Wiadomości etnograficzne; 1964–1990) oraz „Národopisná revue” (Przegląd etnologiczny; 1990–...). Dalsze działania w ramach projektu obejmowały udostępnianie w formie elektronicznej najstarszych zbiorów pieśni pochodzących od znamienitych zbieraczy tego rodzaju utworów, takich jak Karel Jaromír Erben, František Sušil, František Bartoš czy Ludvík Kuba. Udostępnienie dokumentów w postaci cyfrowej pozwala na wyszukiwanie konkretnych artykułów czy słów kluczowych, a w przypadku zbiorów pieśni umożliwia uzyskanie dostępu do podstawowych transkrypcji nutowych zebranych melodii oraz na wyszukiwanie pieśni według cech charakterystycznych ich zapisu nutowego.

Korzystając z szeregu połączonych ze sobą stron internetowych, takich jak www.nulk.cz, www.festivalstraznice.cz czy www.skanzenstraznice.cz, Narodowy Instytut Kultury Ludowej udostępnia wskazane wyżej efekty swoich prac oraz sprawozdania na temat prowadzonej dzia-

talności, projektów naukowych oraz działalności wydawniczej. Informacje na temat tradycyjnej kultury ludowej dostępne są na stronie www.lidovakultura.cz. Strona internetowa pozwala ekspertom, entuzjastom folkloru oraz osobom odwiedzającym festiwale folklorystyczne i skanseny na uzyskanie potrzebnych im informacji. Zawiera ona ponadto linki do różnych instytucji badawczych zajmujących się etnologią i antropologią społeczną, do realizowanych przez nie projektów naukowych oraz do wyników badań mogących wzbudzić zainteresowanie użytkowników strony internetowej. Znajdują się na niej ponadto wykazy zespołów pieśni i tańca, chórów i zespołów muzycznych, a także przegląd festiwali ludowych i uroczystości zaobserwowanych podczas prowadzonych prac terenowych.

Wnioski

Szerokie umocowanie instytucjonalne Narodowego Instytutu Kultury Ludowej obejmuje działania w zakresie prowadzenia badań, zachowania pamięci, krzewienia oświaty oraz realizacji przedsięwzięć metodologicznych i eksperymentalnych, które są wdrażane przez Instytut na szczeblu międzynarodowym, ogólnokrajowym, regionalnym i lokalnym. Poszczególne składniki oraz obszary jego działalności umacniają się nawzajem i docierają do szerokiego grona użytkowników. Wszystko to pozwala Instytutowi na powiązanie wymogów teoretycznych w zakresie ochrony tradycyjnej kultury ludowej z praktycznymi doświadczeniami w obszarze wdrażania i prezentowania opinii publicznej tego rodzaju przedsięwzięć. Z uwagi na swój profil instytucjonalny Narodowy Instytut Kultury Ludowej zajmuje wyjątkową pozycję w Republice Czeskiej i pozostaje niezastąpiony na tym polu działalności. Większość osiągniętych przez Instytut rezultatów odznacza się doskonałą jakością, czego dowodem są: pozytywna ocena poszczególnych priorytetów wyznaczonych w ramach systemu VaVal (Informační systém výzkumu, vývoje a inovací – System informacji dot. badań i rozwoju), a także przedsięwzięć realizowanych w ramach Programu Badań Stosowanych i Rozwoju w Obszarze Tożsamości Narodowej i Kulturowej (NAKI), zobowiązania wynikające z realizacji Strategii oraz liczne nagrody przyznawane przez organizacje eksperckie (np. Międzynarodową Radę Organizatorów Festiwali Folklorystycznych i Festiwali Sztuki Ludowej, Czeskie Towarzystwo Etnologiczne [Česká národopisná společnost] czy też Stowarzyszenie Muzeów i Galerii Sztuki [Asociace muzeí a galerií]). Na koniec wreszcie warto zwrócić uwagę na rosnącą liczbę osób odwiedzających Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny oraz Skansen Sztuki Ludowej.

Bibliografia

Blahůšek, Jan, red. 2006. *Identifikace a dokumentace jevů tradiční lidové kultury v České Republice* [Identyfikacja i dokumentacja przejawów tradycyjnej kultury ludowej na terenie Czech]. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.

Blahůšek, Jan i Jan Krist, red. 2005. *International Meeting of Representatives of Central and East European Countries on National Policies for the Preservation and Fostering of Traditional and Folk Culture as an Important Part of Intangible Cultural Heritage, Strážnice, Czech Republic, 2005* [Międzynarodowe spotkanie przedstawicieli krajów Europy Środkowej i Wschodniej dotyczące krajowej polityki ochrony i promocji kultury tradycyjnej i ludowej jako ważnej części niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Strážnice, Republika Czeska, 2005]. Strážnice: Národní ústav lidové kultury.

Jančář, Josef, red. 1999. *Ethics and Traditional Folk Culture: Study on Moral Consciousness and Conduct in Manifestations of Traditional Folk Culture* [Etyka i tradycyjna kultura ludowa: badania nad świadomością i postępowaniem moralnym w manifestacjach tradycyjnej kultury ludowej]. Strážnice: Ústav lidové kultury.

Krist, Jan, red. 1997. *Principles of Traditional Culture and Folklore Protection Against Inappropriate Commercialization* [Zasady ochrony tradycyjnej kultury i folkloru przed nieodpowiednią komercjalizacją]. Strážnice: Ústav lidov

Estoński rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Przypadek drzew krzyżowych

Marju Kõivupuu*

* Starszy badacz, dobrowolny ambasador i rzecznik Roku Dziedzictwa Kulturowego w Estonii w roku 2013, Uniwersytet Talliński (Tallinna Ülikool), Estonia, e-mail: kpuu@tlu.ee.

Spółeczność, która pragnie zwrócić uwagę na swoje dziedzictwo niematerialne poprzez umieszczenie go w rejestrze, potrzebuje zarówno wewnętrznych ekspertów (np. osób promujących zjawiska i tworzących wpisy), jak i zewnętrznych (np. pracowników muzealnych i specjalistów w dziedzinie kultury ludowej pełniących funkcje doradcze). Jednakże głównym czynnikiem jest chęć (powszechnej) interpretacji dziedzictwa niematerialnego i wewnętrzna potrzeba dokonania wpisu do rejestru, który może uzupełnić inne formy jego prezentacji (przekazanie do zbiorów muzealnych i archiwalnych, publikacje, strony internetowe itp.).

Wprowadzenie

Słowa „społeczność” i „dziedzictwo” pojawiają się w dokumentach dotyczących polityki, tekstach naukowych, mediach oraz w kontekście życia codziennego. Dla wielu ludzi „pojęcia »społeczność« i »dziedzictwo« mają wygodnie oczywiste znaczenie, określane przez miejsce i wspólne dzieje, a często także przynależność etniczną i narodowość, oraz przywołujące na myśl wspólne wartości i ich poszanowanie” (Smith i Waterton 2009, 12). Trudno stwierdzić, kto stanowi społeczność związaną z danym dziedzictwem oraz co dana społeczność uważa za dziedzictwo. Zarówno „społeczność”, jak i „dziedzictwo” można interpretować na różne sposoby i w różnych kontekstach (Bardone i in. w przygotowaniu).

W nowej koncepcji dziedzictwa podkreśla się znaczenie roli, jaką dla zrównoważonego rozwoju kultur lokalnych odgrywa zarządzanie dziedzictwem w obrębie społeczności (Van der Auwera, Vandesande i Van Balen 2015, 7–10). Wsparciem dla kultury „uczestniczenia w dziedzictwie” jest również rosnące oddziaływanie technologii cyfrowych i mediów społecznościowych. Kuratorzy i osoby działające na rzecz zachowania kultury są zatem obecnie postrzegani jako „podmioty wspomagające, a nie autorytatywni twórcy i arbitrzy autentyczności i znaczenia” (Silberman i Purser 2012, 13–14). Ten ludzki aspekt dziedzictwa znajduje najsilniejszy wyraz w *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (2003)¹, która definiuje niematerialne dziedzictwo kulturowe jako

¹ Obok *Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* jedną z najbardziej znanych konwencji kulturowych UNESCO jest *Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Do tej drugiej przystąpiły 172 państwa (stan na maj 2017 r.), a do pierwszej – 193 (stan na styczeń 2017 r.). Do UNESCO należy 195 państw członkowskich i 9 członków stowarzyszonych.

praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności².

W Estonii rok 2013 został ogłoszony Rokiem Dziedzictwa Kulturowego. Czym jest dziedzictwo kulturowe? W jaki sposób ewoluuje? Do kogo należy i w jaki sposób nas dotyczy? Na te pytania próbuje odpowiedzieć Rok Dziedzictwa Kulturowego. Jego motto – „Nie ma dziedzictwa bez spadkobiercy” – odnosi się do faktu, że otrzymujemy dziedzictwo w spadku i jednocześnie przekazujemy je kolejnym pokoleniom. Celem tego roku tematycznego było zatem zwiększenie świadomości społeczeństwa na temat dziedzictwa kulturowego, które towarzyszy mu na każdym kroku, oraz przekonanie ludzi, że dziedzictwo powinno być chronione poprzez nasze wspólne starania, ponieważ stanowi fundament naszej tożsamości.

Chroniąc dziedzictwo, powinniśmy myśleć nie tylko o tym, w jaki sposób należy je zachować, lecz także dla kogo; co chronimy dziś i jak będzie to reinterpretowane przez następne pokolenia.

Estoński rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Estonia podpisała Konwencję UNESCO z roku 2003 w roku 2006. Jako Państwo-Strona Konwencji może przedstawiać swoje dziedzictwo kulturowe w ramach Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. Na prowadzonej wcześniej Liście Arcydział Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości znalazły się „Festiwal pieśni i tańca Bałtyku” (2003, zgłoszony razem z Litwą i Łotwą) oraz „Przestrzeń kulturowa Kihnu” (2003). W roku 2009 wpisano na nią „Seto leelo: tradycję śpiewu polifonicznego ludności Seto”. W roku 2014 na liście pojawiła się także tradycja sauny dymnej (sauny bezkominowej) z regionu Võru. Sauna jest tradycyjnym miejscem o działaniu oczyszczającym i uzdrawiającym, symbolem wspólnoty społecznej oraz wyrazem wiejskiego życia w harmonii z naturą.

² Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., art. 2 ust. 1 (polskie tłumaczenie: http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst_Konwencji_o_ochronie_dziedzictwa_niematerialnego).

Różne obszary dziedzictwa kulturowego – folklor, literaturę, muzykę (ludową), krajobraz, architekturę i rękodzieło – znacznie łatwiej jest opisać, niż nadać im konkretne znaczenie. W celu ochrony dziedzictwa kulturowego trzeba przede wszystkim wspierać trwałość jego rozwoju. Należy zwłaszcza doceniać kreatywność lokalnych mieszkańców w tworzeniu elementów dziedzictwa kulturowego (ochrona okolicy i krajobrazu, artefakty i inne elementy) i reagowania na nie (Rahvakultuuri Keskus 2016).

W roku 2006, kiedy Estonia przystąpiła do Konwencji, podjęto decyzję o stworzeniu narodowego rejestru opartego na inicjatywach i interpretacjach społeczności. Jakie problemy mogą wiązać się z tym pozornie idealnym demokratycznym rozwiązaniem? Jakie problemy pojawiają się przy tworzeniu rejestru? Jak znaleźć równowagę między oczekiwaniami instytucji a wymaganiami wspólnot wyobrażonych?

Rejestr skupia się wokół idei silnych i aktywnych społeczności, które decydują o swoim dziedzictwie niematerialnym, sposobach pozwalających na jego utrzymanie i ochronę, a następnie podejmują się tworzenia wpisów. Podczas szkoleń i dni informacyjnych uczestników zachęca się do korzystania z pojęcia dziedzictwa niematerialnego w jego szerszym znaczeniu, czyli do wyrażania subiektywnych interpretacji i poczuwania się do bycia ekspertami w dziedzinie własnego dziedzictwa. Podkreśla się, że osoby, które decydują o tym, co społeczność może przedstawić jako dziedzictwo niematerialne, nie są ani naukowcami, ani urzędnikami (Porila 2015, 10). W roku 2017 rejestr zawierał 86 wpisów³.

Każdy wpis składa się z krótkich tekstów i materiałów audiowizualnych. Istnieją cztery rodzaje wpisów: istotny dla społeczności; zgodny z definicją niematerialnego dziedzictwa kulturowego; żyjące dziedzictwo; przekazywane z pokolenia na pokolenie.

Funkcjonowanie rejestru opiera się na inicjatywie społeczności i to właśnie ich przedstawiciele tworzą wpisy i decydują o tym, czy ich niematerialne dziedzictwo kulturowe powinno znaleźć się w rejestrze, a jeśli tak, to które z jego elementów i jak powinny być przedstawione. Osoby te są zachęcane do działania i wspierane przez Centrum Kultury Ludowej (Rahvakultuuri Keskus) (szkolenia dotyczące NDZK, strona internetowa z informacjami na temat NDZK, prezentacja na lokalnych konferencjach i spotkaniach społeczności, artykuły w prasie, specjalne broszury – np. zestaw podstawowych informacji o NDZK w języku estońskim).

Społeczność, która pragnie zwrócić uwagę na swoje dziedzictwo niematerialne poprzez umieszczenie go w rejestrze, potrzebuje zarówno wewnętrznych ekspertów (np. osób promujących zja-

³ Statystyki są dostępne w Internecie (Rahvakultuuri Keskus 2017a, 2017b).

Południowa Estonia: krzyże, 2015. Fot. Marju Kõivupuu.

Las krzyżowy we wsi Rosma, 1931, © Estońskie Archiwum Folkloru.

wiska i tworzących wpisy), jak i zewnętrznych (np. pracowników muzealnych i specjalistów w dziedzinie kultury ludowej pełniących funkcje doradcze). Jednakże głównym czynnikiem jest chęć (powszechnej) interpretacji dziedzictwa niematerialnego i wewnętrzna potrzeba dokonania wpisu do rejestru, który może uzupełnić inne formy jego prezentacji (przekazanie do zbiorów muzealnych i archiwalnych, publikacje, strony internetowe itp.) lub w ogóle je zastąpić. Pomimo wysiłku włożonego w rozpowszechnianie idei przydatności tych innych form (jako narzędzi wspierających ocenę, utrzymanie i przekazywanie tradycyjnych umiejętności i wiedzy, zrównoważonego rozwoju i przemysłu twórczego) oraz oferowanych szkoleń nowe wpisy nie są dodawane tak szybko i sprawnie, jak przewidywało Ministerstwo Kultury (Kultuuriministeerium).

Od dozoru sprawowanego przez społeczność do kompleksowego zarządzania dziedzictwem: drzewa krzyżowe w południowo-wschodniej Estonii

W przypadku drzew krzyżowych na południowym wschodzie Estonii mamy do czynienia z kwestią zarządzania zarówno dziedzictwem materialnym, jak i niematerialnym. Drzewa krzyżowe, jako obiekty i przedmioty związane z praktykami religijnymi, są przykładem granicznego, „hybrydowego”, a w pewnym sensie także „dysonansowego dziedzictwa” (por. Kõivupuu 2014; Kuutma 2013). „Drzewo krzyżowe” to drzewo (sosna, świerk, brzoza lub inne) rosnące przy drodze prowadzącej na cmentarz, na którym najbliżsi mężczyźni zmarłego wyryli symbol krzyża. Jest to praktyka upamiętniająca oraz sposób oznaczenia świadomej lub nieświadomej granicy, którą przekraczają zmarli w momencie wykluczenia ze świata żywych. Drzewa krzyżowe stanowią wyraz „religijności potocznej” (Primiano 1995), prawdopodobnie łącząc wierzenia przedchrześcijańskie i chrześcijańskie (Kõivupuu 2009, 2014). Wyrucie krzyża w drzewie stanowi część tradycji pogrzebowej, w szczególności w historycznym regionie Võrumaa⁴, która według najstarszych źródeł była znana już w XVII wieku, a przetrwała do dziś jedynie w południowo-wschodniej Estonii (Kõivupuu 2009, 2014).

⁴ Historyczna Võrumaa jest odrębnym regionem kulturowym w południowo-wschodniej Estonii, który zgodnie z obecnym podziałem administracyjnym obejmuje tereny wchodzące w skład prowincji Võru, Põlva, Valga i Tartu. Region może poszczycić się kilkoma wciąż żywymi tradycjami oraz dialektem używanym na co dzień. Instytut Võru (Võro Instituut), który założono na bazie tak zwanego Ruchu Võru, powstał w latach 80. XX wieku i aktywnie bada, podtrzymuje i propaguje dziedzictwo kulturowe historycznego regionu Võrumaa.

Utrzymanie zwyczaju rycia krzyży na drzewach zostało wystawione na próbę pod wpływem transformacji, którym uległy społeczności lokalne (spadek liczby ludności, imigracja), zwłaszcza że nie wszyscy członkowie społeczności praktykują tę tradycję i dostrzegają potrzebę jej zachowania. Zmianie uległy również tradycyjne zwyczaje pogrzebowe (np. kremacja zamiast pochówku w trumnie) (Kõivupuu 2009, 2014). Można jednak powiedzieć, że dzisiaj to dziedzictwo określa społeczność i zarówno miejscowa ludność, jak i osoby spoza regionu znają znaczenie tych drzew, doceniają wartość tego zwyczaju i praktykują go. W skali międzynarodowej drzewa krzyżowe należą do kategorii miejsc naturalnych i przedmiotów kultu; na świecie istnieje wiele grup tubylczych, dla których określone drzewa i gaje oraz zwyczaje z nimi związane mają istotne znaczenie duchowe lub religijne. Naturalne miejsca kultu łączą ludzi i naturę, jak również pamięć indywidualną i zbiorową; mogą potwierdzać tożsamość kulturową rodziny, społeczności czy nawet całego narodu. Takie krajobrazy religijne i miejsca związane z pamięcią kulturową często powstają wskutek praktyk lub dzięki tradycjom ustnym, folklorowi i narracjom, które wspierają zbiorowy proces pamiętania (Fox 1997, 8–9; Siikala 2004; Rønnow 2011, 225).

Edmund G.C. Barrow zauważa, że zgodnie z tradycją święte drzewa są „strzeżone przez społeczność”, co chroni je przed ścięciem lub zniszczeniem. Dziś społeczności lokalne oraz ich sposób życia uległy znaczącym zmianom, a współczesne wartości społeczno-ekonomiczne zazwyczaj dominują nad tradycyjnymi wartościami duchowymi (Barrow 2010). Nasuwa się zatem pytanie: dlaczego święte drzewa miałyby być chronione i zachowane na przyszłość – i przez kogo – jeżeli nie stanowią już części codziennego życia członków społeczności lokalnej? Co się stanie, jeżeli społeczność przestanie ich strzec w taki sposób, jak dotychczas?

Tradycja rycia krzyży w drzewach była wciąż żywa, a jej status – ambiwalentny, w okresie, gdy Estonia była republiką radziecką: oficjalnie lasy należały do państwa, jednak zarządzała nimi społeczność lokalna, która szanowała miejscowe zwyczaje. Wyrucie krzyża podczas pogrzebu było również uważane za akt uzupełniający pogrzeb chrześcijański; tamtejsi duchowni akceptowali ten rytuał, a czasem nawet w nim uczestniczyli. Po uzyskaniu przez Estonię niepodległości zarządzanie terenami leśnymi scentralizowano, a praktyka sprawowania dozoru przez społeczności lokalne została zakłócona. W trakcie okresu przejściowego w postsocjalistycznej Estonii liczne drzewa i lasy krzyżowe, które były związane z tą praktyką, zostały ścięte – po części z powodu ignorancji zarządców lasów, a po części ze względu na brak poszanowania dla tej tradycji. Przedsiębiorstwa leśne, a czasami także właściciele lasów (w szczególności ci, którym grunty zostały zwrócone), nie uważali tego za naruszenie prawa, ponieważ większość drzew krzyżowych nie była objęta programem

ochrony dziedzictwa czy przyrody. Ośrodek Zarządzania Lasami Państwowymi (Riigimetsa Majandamise Keskus) dokonał wycinki drzew krzyżowych w lasach produkcyjnych i poszerzył drogi kosztem gajów z tymi drzewami, co w kilku przypadkach spotkało się z niezadowolaniem miejscowej ludności (patrz Kõivupuu 2009). Ze względu na taki rozwój wypadków społeczności, które chciały zachować drzewa krzyżowe, potrzebowały pomocy zewnętrznych instytucji (w tym urzędników ds. dziedzictwa oraz naukowców), które usankcjonowałyby tę tradycję poprzez uznanie jej za dziedzictwo kulturowe wymagające ochrony.

Dziedzictwo przyrodnicze, w tym naturalne miejsca kultu, objęte jest regulacjami kilku międzynarodowych i państwowych „reżimów ochrony dziedzictwa” (Bendix, Eggert i Peselmann 2012), np. Programu „Człowiek i Biosfera” (1970), *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego* (1972) i *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (2003). Wytyczne w zakresie ochrony naturalnych miejsc kultu sformułowano w latach 2003–2008 dzięki współpracy między Międzynarodową Unią Ochrony Przyrody (IUCN) a UNESCO. Zgodnie z definicją IUCN „naturalne miejsca kultu to obszary, które mają dla ludzi i społeczności szczególne znaczenie duchowe” i które są często „obszarami zachowanymi przez społeczności” (Wild i McLeod 2008). Jednakże znaczenie pojęcia „społeczność” w tym dokumencie jest nieco problematyczne, ponieważ zostało zaczerpnięte z *Konwencji dotyczącej ludności tubylczej i plemiennej* (1989)⁵. Podobnie jak w przypadku Konwencji UNESCO z roku 2003, zaangażowanie społeczności w ochronę i jej uczestnictwo w tworzeniu polityki dotyczącej dziedzictwa narodowego mają kluczowe znaczenie. Podmioty zainteresowane naturalnymi miejscami kultu definiuje się jako użytkowników zasobów naturalnych, którzy nimi zarządzają; podkreśla się jednak konieczność identyfikacji i analizy tych podmiotów w oparciu o zrozumienie różnych interesów, cech i okoliczności dla lepszego zarządzania naturalnymi miejscami kultu (Wild i McLeod 2008, 46–47).

Definicja naturalnych miejsc kultu w Estonii bazuje na dokumencie IUCN. Na dzień dzisiejszy około 500 historycznych miejsc i obiektów kultu (święte gaje, drzewa i źródła, kamienie ofiarne i inne) zostało zlokalizowanych, oznaczonych na mapach i uznanych za zabytki podlegające ochronie jako elementy dziedzictwa przyrodniczego lub kulturowego⁶. Wśród nich możemy wyróżnić: miejsca związane z pamięcią kulturową, a nie z żyjącymi praktykami, oraz miejsca lub obiekty kultu, które są obecnie związane z dziedzictwem kulturowym i żyjącymi praktykami określonych grup (Kõi-

⁵ Pełna nazwa: *Konwencja nr 169 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca ludności tubylczej i plemiennej w krajach niezależnych* – przyp. red.

⁶ Według źródeł historycznych istnieje około 2800 historycznych miejsc kultu, które są znane badaczom.

Świerk z wrytym krzyżem w lesie krzyżowym we wsi Rosma (południowa Estonia), 2015.
Fot. Marju Kõivupuu.

vupuu 2009, 224). Drzewa krzyżowe zaliczają się do tej drugiej grupy. Ponadto stanowią element zarówno świata przyrody, jak i świata kultury, i należą jednocześnie do dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Mimo istnienia wytycznych IUCN w zakresie ochrony w Estonii wciąż brakuje regulacji prawnych, które definiowałyby naturalne miejsca kultu jako unikalne elementy zarówno przyrodniczego, jak i kulturowego dziedzictwa, i które odzwierciedlałyby różnorodne wartości różnych grup (patrz Kultuuriministeerium 2008). Ostatnio do rejestru wpisano 700 drzew krzyżowych, jednak zaledwie garstka z nich jest objęta ochroną jako pomniki przyrody. W estońskim wprowadzeniu do wytycznych IUCN drzewa krzyżowe są zdefiniowane jako część „dziedzictwa społeczności”, jednak „społeczność” pozostaje niezdefiniowana w kontekście lokalnym. Grupa podmiotów związanych z utrzymaniem naturalnych miejsc kultu, takich jak neopogańska organizacja Maavalla Koda (Estoński Dom Religii Taara i Religii Rodzimych), bazuje na romantycznym ideale rdzennej estońskiej społeczności zakorzenionym w ruchu narodowym z końca XIX wieku i nie odpowiada faktycznym społecznościom i ich praktykom w Estonii XXI wieku.

Chociaż tradycyjny nadzór nad miejscami kultu sprawowany przez społeczności uległ zmianie, istnieją różne grupy, społeczności i podmioty zainteresowane dziedzictwem, które angażują się w kwestie związane z jego ochroną i zachowaniem. Przykładowo, w spotkaniach okrągłego stołu organizowanych w celu omówienia kwestii ochrony drzew krzyżowych oraz innych naturalnych miejsc kultu uczestniczyli m.in. przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz instytucji państwowych⁷. Na przestrzeni ostatnich kilku lat zacieśniono współpracę między różnymi grupami podmiotów (np. miejscową ludnością, badaczami, urzędnikami i zarządcami obszarów leśnych) w celu zapewnienia lepszej ochrony drzew krzyżowych. Jednakże obecna praktyka zarządzania lasami w Estonii jasno pokazuje, że organy, które za to odpowiadają, powinny okazywać większy szacunek lokalnym związkom między religią i naturą.

Wdrażanie międzynarodowych systemów ochrony dziedzictwa (np. UNESCO, IUCN) i interweniowanie na mocy ich regulacji wywiera zauważalny wpływ na lokalne polityki oraz zarządzanie w zakresie dziedzictwa, a także na życie codzienne mieszkańców. Podobnie jak kilka innych lokalnych tradycji drzewa krzyżowe jako zwyczaj pogrzebowy w historycznym regionie Võrumaa znalazły się w estońskim rejestrze niematerialnego dziedzictwa kulturowego opisanym wyżej (Rahvakultu-

⁷ Organizacje i instytucje, które uczestniczyły w spotkaniach, to m.in. Fundacja Hiite Maja (Dom Świętych Gajów), Maavalla Koda, przedstawiciele różnych dyscyplin z Uniwersytetu w Tartu (Tartu Ülikool) i Uniwersytetu Tallińskiego, w tym Ośrodka Naturalnych Miejsc Kultu (Looduslike pühapaikade keskus) przy Uniwersytecie w Tartu, oraz przedstawiciele Ministerstwa Środowiska (Keskkonnaministeerium), Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Siseministeerium), Agencji Ochrony Środowiska (Keskkonnamet) i Estońskiego Funduszu na rzecz Przyrody (Eestimaa Looduse Fond).

uri Keskus 2016). Wpis do rejestru oraz nadanie tradycji kulturowej miana dziedzictwa (niematerialnego) z pewnością dodają jej powagi (por. Bendix i Hafstein 2009). A zatem udział społeczności w definiowaniu dziedzictwa kulturowego może zwiększyć jej samoświadomość, a przez to również jej widoczność i kapitał społeczny, ekonomiczny i polityczny, tym samym „formując” ją na nowo (por. Silberman i Purser 2012, 20–21). Przykładowo, w roku 2014 tradycyjna praktyka kąpielowa – „Tradycja sauny dymnej w regionie Võrumaa” – została wpisana na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO dzięki inicjatywie społeczności. To również może mieć pośredni wpływ na status drzew krzyżowych jako wartościowego dziedzictwa kulturowego tego regionu. Uznanie osób spoza społeczności może zatem zmienić sposób, w jaki miejscowa ludność ceni swoje zwyczaje, oraz zwrócić uwagę w kraju i poza jego granicami na konkretny zwyczaj, choć nie można pominąć negatywnego wpływu tego zainteresowania na żywotność dziedzictwa kulturowego (patrz Labadi 2013, 141–42). „Przyklejanie etykiety dziedzictwa” jest nieuchronnie procesem ingerencji w kulturę – jeżeli tradycje, które uprzednio stanowiły część życia codziennego, zaczną być postrzegane jako dziedzictwo, może to zmusić ludzi do traktowania ich jako czegoś odrębnego od prozy życia, co z kolei może doprowadzić do zmiany znaczenia praktyki samej w sobie (Kirschenblatt-Gimblett 2004; Kockel 2007).

Bibliografia

- Bardone, Ester, Kristi Grünberg, Marju Kõivupuu, Helen Kästik i Helen Sooväli-Sepping. W przygotowaniu. „The Role of Communities in the Politics of Cultural Heritage: Examples from Estonia [Rola społeczności w polityce dotyczącej dziedzictwa kulturowego: przykłady z Estonii]”. W *Approaches to Culture Theory* [Podejścia do teorii kultury]. Tartu: Tartu University Press.
- Barrow, Edmund G.C. 2010. „Falling between the ‘Cracks’ of Conservation and Religion: The Role of Stewardship for Sacred Trees and Groves [Wypełnianie luki między ochroną a religią: rola dozoru w kontekście świętych drzew i gajów]”. W *Sacred Natural Sites: Conserving Nature and Culture* [Naturalne miejsca kultu: ochrona natury i kultury], pod redakcją Basa Verschuurena, Roberta Wilda, Jeffreya McNeely’ego i Gonzalo Oviedy, 42–52. London – Washington, DC: Earthscan.
- Bendix, Regina, Aditya Eggert i Arnika Peselmann, red. 2012. *Heritage Regimes and the State* [Reżimy ochrony dziedzictwa i państwo]. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen. http://webdoc.sub.gwdg.de/univerlag/2012/GSCP6_Bendix.pdf.

- Bendix, Regina i Valdimar Tr. Hafstein. 2009. „Culture and Property. An Introduction [Kultura i własność. Wprowadzenie]”. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology* 39 (2): 5–10.
- Fox, James J. 1997. „Place and Landscape in Comparative Austronesian Perspective [Miejsce i krajobraz w porównawczej perspektywie austronezyjskiej]”. W *Poetic Power of Place: Comparative Perspectives on Austronesian Ideas of Locality* [Poetycka siła miejsca: perspektywy porównawcze austronezyjskich koncepcji miejsca], pod redakcją Jamesa J. Focha, 1–21. Canberra: Department of Anthropology, Australian National University.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 2004. „Intangible Heritage as Metacultural Production [Dziedzictwo niematerialne jako wytwór metakulturowy]”. *Museum International* 56 (1–2): 52–65.
- Kockel, Ullrich. 2007. „Reflexive Traditions and Heritage Production [Tradycje refleksywne i tworzenie dziedzictwa]”. W *Cultural Heritages as Reflexive Traditions* [Dziedzictwa kulturowe jako tradycje refleksywne], pod redakcją Ullricha Kockela i Máiréad Nic Craith, 19–33. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Kõivupuu, Marju. 2009. „Natural Sacred Places in Landscape: An Estonian Model [Naturalne miejsca kultu w krajobrazie: model estoński]”. W *Nature, Space and the Sacred. Transdisciplinary Perspectives* [Natura, przestrzeń i świętość. Perspektywy transdyscyplinarne], pod redakcją Sigurda Bergmanna, Petera M. Scotta, Marii Jansdotter Samuelsson i Heinricha Bedford-Strohma, 223–34. Aldershot: Ashgate.
- Kõivupuu, Marju. 2014. „Pärimus maastikul, maastik pärimuses Hargla ja Kambja kihelkonna näitel [Krajobraz i dziedzictwo: przypadek parafii w Hargli i Kambji]”. W *Maastik ja mälu. Pärandilooma arenguhooni Eestis* [Krajobraz i pamięć. Badania nad krajobrazem i dziedzictwem w Estonii], pod redakcją Lindy Kaljundi i Helen Sooväli-Seping, 441–75. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Kultuuriministeerium. 2008. „Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine. Valdkonna arengukava 2008–2012 [Historyczne naturalne miejsca kultu Estonii. Badania i ochrona. Plan rozwoju]”. http://www.kul.ee/sites/default/files/looduslikud_pyhapaigad_arengukava_2008_2012.pdf.
- Kuutma, Kristin. 2013. „Between Arbitration and Engineering: Concepts and Contingencies in the Shaping of Heritage Regimes [Między arbitrażem a inżynierią: koncepcje i możliwości w zakresie kształtowania systemów ochrony dziedzictwa]”. W *Heritage Regimes and the State* [Systemy dziedzictwa i państwo], pod redakcją Reginy Bendix, Adityi Eggert i Arniki Peselmann, wyd. II popr., 21–36. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Labadi, Sophia. 2013. *UNESCO, Cultural Heritage, and Outstanding Universal Value. Value-Based Analysis of the World Heritage and Intangible Cultural Heritage Conventions* [UNESCO, dziedzictwo kulturowe i wyjątkowa wartość uniwersalna. Analiza światowego dziedzictwa i konwencji dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego w oparciu o wartości]. Lanham, MD: AltaMira Press.
- Porila, Kristiina, oprac. 2015. *Vaimne kultuuripärand Eestis* [Niematerialne dziedzictwo kulturowe Estonii]. Tallinn: Rahvakultuuri Keskus. http://www.rahvakultuur.ee/s2/1783_11557_707_Loe_infovihikut_siin.pdf.

- Primiano, Leonard Norman. 1995. „Vernacular Religion and the Search for Method in Religious Folklife [Religijność potoczna i poszukiwanie metody w ludowym życiu religijnym]”. *Western Folklore* 54 (1): 37–56.
- Rahvakultuuri Keskus. 2016. „Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu [Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego Estonii]”. Data dostępu: 5 grudnia. <http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/>.
- Rahvakultuuri Keskus. 2017a. „Nimistu ja vaimse pärandi kaitse [Lista chronionego dziedzictwa niematerialnego]”. Data dostępu: 25 maja. http://www.rahvakultuur.ee/Nimistu_ja_vaimse_parandi_kaitse_1042.
- Rahvakultuuri Keskus. 2017b. „Sissekanded Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse [Wpisy na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego Estonii]”. Data dostępu: 25 maja. http://www.rahvakultuur.ee/Sissekanded_Eesti_vaimse_kultuuriparandi_nimistusse_3243.
- Rønnow, Tarjei. 2011. *Saving Nature: Religion as Environmentalism – Environmentalism as Religion* [Ochrona przyrody: religia jako ochrona środowiska, ochrona środowiska jako religia]. Münster: LIT.
- Siikala, Anna-Leena. 2004. „Kuuluvuspaigad: ajaloo taasloomine [Miejsca przynależności: odtwarzanie historii]”. *Mäetagused* 26: 53–68. <http://www.folklore.ee/tagused/nr26/siikala.pdf>.
- Silberman, Neil i Margaret Purser. 2012. „Collective Memory as Affirmation: People-Centered Cultural Heritage in a Digital Age [Pamięć zbiorowa jako potwierdzenie: dziedzictwo kulturowe zorientowane na ludzi w epoce cyfrowej]”. W *Heritage and Social Media. Understanding Heritage in a Participatory Culture* [Dziedzictwo i media społecznościowe. Rozumienie dziedzictwa w kulturze uczestniczącej], pod redakcją Elisy Giaccardi, 13–29. London: Routledge.
- Smith, Laurajane i Emma Waterton. 2009. *Heritage, Communities and Archaeology* [Dziedzictwo, społeczności i archeologia]. London: Duckworth.
- Van der Auwera, Sigrid, Aziliz Vandesande i Koen Van Balen. 2015. „A Recent History of Heritage Community Involvement [Najnowsza historia zaangażowania społeczności w dziedzictwo]”. W *Community Involvement in Heritage* [Zaangażowanie społeczności w dziedzictwo], pod redakcją Koena Van Balena i Aziliz Vandesande, 7–14. Antwerpen: Garant.
- Wild, Robert i Christopher McLeod. 2008. *Sacred Natural Sites. Guidelines for Protected Area Managers* [Naturalne miejsca kultu: Wytyczne dla zarządców obszarów chronionych]. Gland: IUCN.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe Albanii i wyzwania związane z tworzeniem krajowej ewidencji oraz listy zjawisk i elementów

Silva Breshani*
Arta Dollani**

* Dyrektor, Narodowe Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury, Ministerstwo Kultury (Qendra Kombëtare e Inventarizimit të Pësuarive Kulturore, Ministria e Kulturës), Tirana, Albania, e-mail: Silva.Breshani@qkipk.gov.al; silvabreshani@yahoo.com.

** Dyrektor Generalna, Instytut Zabytków Kultury, Ministerstwo Kultury (Instituti i Monumenteve të Kulturës, Ministria e Kulturës), Tirana, Albania, e-mail: artadollani@yahoo.com.

Jednym z projektów, które mogłyby dostarczyć inspiracji dla nowego procesu ewidencji w Albanii, jest projekt „Pokaż swoją kulturę”. W ramach projektu skierowano apel do społeczności w Albanii o dokumentowanie różnych praktyk, wiedzy i umiejętności, które podtrzymują i uznają za swoje dziedzictwo kulturowe, poprzez nagrywanie filmów wideo i sporządzanie krótkich opisów. Projekt wykorzystuje platformę internetową YouTube, a udział w nim nie wiąże się w zasadzie z żadnymi wydatkami, o ile uczestnik ma możliwość nagrania wideo i zrobienia zdjęć telefonem komórkowym i dołączenia do nich zestawu podstawowych informacji na temat praktykowanego elementu NDZK.

Wprowadzenie

Albańskie niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez społeczności i grupy w relacji z ich otoczeniem, przyrodą i historią; zapewnia im ono poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Albania dołączyła do UNESCO 16 października 1958 roku. Ochrona dziedzictwa niematerialnego państwa jest zagwarantowana prawnie: w samej Konstytucji Republiki Albanii oraz w przepisach prawa krajowego dotyczących dziedzictwa kulturowego. Krajowy Komitet ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Komiteti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore Shpirtërore), oprócz innych szczególnych zadań, sporządza listę najistotniejszych wytworów dziedzictwa niematerialnego – Arcydział niematerialnego dziedzictwa kulturowego Albanii (Kryevepra të trashëgimisë kulturore shpirtërore shqiptare). Albania ratyfikowała ponadto *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku oraz *Konwencję UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego* z 2005 roku.

Konwencja z 2003 roku stanowi, że aby zapewnić lepszą widoczność niematerialnego dziedzictwa kulturowego i większą świadomość jego znaczenia oraz aby sprzyjać dialogowi przy jednoczesnym poszanowaniu różnorodności kulturowej, Komitet Międzyrządowy powinien, w odpowiedzi na nominacje elementów zgłaszane przez zainteresowane Państwa-Strony, podejmować decyzje o ich wpisie na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości. W oparciu o ustawodawstwo krajowe i konwencje międzynarodowe Albania stworzyła w 2010 roku Krajową listę arcydział dziedzictwa niematerialnego występujących na jej terytorium.

Ludowy taniec dziewcząt *dropulli*, jedno z arcydzieł niematerialnego dziedzictwa kulturowego greckiej mniejszości etnicznej w Albanii, na Narodowym Festiwalu Folkloru Gjirokastry, 2015. Fot. Adnan Beci.

Przyjęcie weselne w Kolonje (Południowo-wschodnia Albania). Orkiestra (*saze*) w składzie: dwie lutnie *saz*, dwa klarnety *gërnëtë* i dwoje skrzypiec. Fot. Dhimiter Vangjeli.

Aby zapewnić krajowe i międzynarodowe uznanie, a także ochronę, utrzymanie, badania naukowe, popularyzację, ewidencję i oszacowanie wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Ministerstwo Kultury (Ministria e Kulturës) zamierza zreformować i zmodernizować strukturę, metody działania i charakter instytucji zajmujących się niematerialnym dziedzictwem kulturowym na szczeblu krajowym i lokalnym. Planuje ponadto opracować krajową ewidencję zjawisk i elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także kompletną dokumentację nominacyjną zjawisk będących arcydziełami tego dziedzictwa. W celu spopularyzowania dziedzictwa kulturowego Albanii i zintegrowania go z globalną siecią dziedzictwa Ministerstwo Kultury utrzymuje kontakty ze swoimi odpowiednikami w innych krajach, a także z UNESCO, Radą Europy i innymi instytucjami specjalizującymi się w dziedzictwie i antropologii kulturowej.

W niniejszym artykule prezentujemy dwa elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego Albanii wpisane na Listę krajową: festiwal Logu i Bjeshkëve odbywający się na północy kraju oraz wytwórstwo muzycznych instrumentów ludowych, stanowiące odrębną gałąź albańskiego rzemiosła i obejmujące ręczne wytwarzanie takich instrumentów muzycznych, jak np. *cyle dyjare*. Oba te elementy są nadal praktykowane w miejscach, w których powstały, i wciąż się rozwijają – pozostają żywe w lokalnych społecznościach.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe w Albanii

Albania jest położona w sercu regionu śródziemnomorskiego i rozciąga się wzdłuż brzegów Adriatyku i Morza Jońskiego. Znana jako Ziemia Orłów (Shqipëria), jest imponującym krajem o bogatej historii i kulturze, w którym ludzie mówią jednym z najstarszych żyjących języków w Europie. Język albański stanowi odrębną gałąź rodziny języków indoeuropejskich i mówi nim obecnie blisko 8 mln ludzi na całym świecie.

Albania jest też ważną bramą do Półwyspu Bałkańskiego, leżącą na skrzyżowaniu szlaków biegnących z północy na południe i ze wschodu na zachód, a od największych europejskich stolic dzielą ją dwie, trzy godziny lotu. Ze względu na swoje położenie i warunki geograficzne, Albania podlegała wpływom różnych cywilizacji i kultur, w tym iliryskiej, helleńskiej, rzymskiej, bizantyjskiej i osmańskiej. Graniczy z kilkoma krajami: Czarnogórą, Kosowem, Macedonią, Grecją i Włochami (przez Adriatyk).

Stają i odpowiednią ochronę niematerialnego dziedzictwa, jako jednego z najistotniejszych aspektów albańskiej kultury dziedziczonego z pokolenia na pokolenie, zapewniają w społeczno-

Grupa młodych artystów z okręgu Gjirokastra prezentująca śpiew izopolifoniczny na Narodowym Festiwalu Folkloru Gjirokastry, 2015. Fot. Adnan Beci.

Narodowy Festiwal Folkloru Gjirokastry w Albanii – widok z lotu ptaka zamku w Gjirokastrze, 2015. Fot. Egon Musliut.

ściach, które to dziedzictwo stworzyły i przekazują je dalej jako część swojej tożsamości i dumy narodowej, powołane w tym celu instytucje publiczne i prywatne.

Zgodnie z albańską ustawą o dziedzictwie kulturowym, przyjętą w 2003 roku¹, niematerialne dziedzictwo kulturowe obejmuje: używanie języka albańskiego, folklor oralny, folklor wokalny, choreograficzny i instrumentalny, tradycyjne zwyczaje i praktyki, tradycyjne wierzenia i tradycyjne rzemiosło. Te formy dziedzictwa niematerialnego były tworzone w charakterystyczny dla Albanii sposób przez stulecia, przez społeczności i grupy pozostające w relacji z przyrodą i historią, co zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości.

Albania odziedziczyła niezwykle bogaty zbiór przejawów NDZK, zróżnicowanych w formie i szeroko rozpowszechnionych we wszystkich częściach kraju, którego mieszkańców łączy świadomość ich znaczenia i wartości jako źródła tożsamości kulturowej. Niemniej w obecnej sytuacji utrzymanie żywotności tego dziedzictwa napotyka znaczne przeszkody, przez co wzrasta niebezpieczeństwo jego zaniku. Dynamiczne przemiany, które miały miejsce w kraju po upadku reżimu komunistycznego w 1990 roku, otworzyły nowe możliwości rozwoju gospodarczego i społecznego, ale stworzyły też nowe realia: problemy gospodarcze, upadek dotychczasowych przedsiębiorstw państwowych oraz stały wzrost bezrobocia, co z kolei doprowadziło do zwiększonej mobilności mieszkańców i masowych migracji w kraju i poza nim oraz do koncentracji ludności w głównych ośrodkach miejskich. Ucierpiały na tym elementy tradycyjnego rzemiosła, szybko zastąpione masowo wytwarzanymi meblami, artykułami dekoracyjnymi i narzędziami przemysłowymi, które radykalnie zmieniły styl życia ludzi. Tradycyjne, indywidualne warsztaty zbankrutowały lub dostosowały się do nowych wymogów stylu życia i postawiły na komercję. Procesy te miały ogromny wpływ na rozwój gospodarczy i społeczny Albanii w ostatnich dwóch dekadach, a w szczególności na społeczności wiejskie i ich tradycje kulturowe. Wiele istniejących form i gatunków folkloru oralnego, muzycznego i tanecznego zostało utraconych jako wspólna tradycja kulturowa lub ograniczonych do kilku przykładów. Równocześnie zniknęło wiele ludowych instrumentów i strojów oraz wytworów tradycyjnego rzemiosła; dodatkowo nastąpiło dramatyczne obniżenie poziomu wiedzy i umiejętności związanych z ich wytwarzaniem i wykorzystaniem. Z jednej strony wielu depozytariuszy tradycji starzeje się i tylko nieliczni przekazują swoją wiedzę i umiejętności następnym pokoleniom, z drugiej zaś młodzi ludzie albo wyjeżdżają za granicę lub do większych miast, albo nie są zainteresowani zachowaniem tradycyjnych praktyk i przekazów. W rezultacie nieliczne działania, które są jeszcze podejmowane w celu przekazania wiedzy i umiejętności dotyczących tradycji kulturowych, zwią-

¹ Ligj nr 9048, datë 7.4.2003. *Për trashëgiminë kulturore*, Fletorja Zyrtare e Republikës së Shqipërisë [Dziennik Urzędowy Republiki Albanii] nr 33/2003.

zane są z różnymi regionalnymi i lokalnymi festiwalami, organizowanymi regularnie (w większości przypadków co roku) i odwiedzanymi przez stosunkowo dużą liczbę młodych ludzi.

Albania przystąpiła do szeregu porozumień międzynarodowych, uchwaliła nowe akty prawne i wprowadziła środki nastawione na dziedzictwo kulturowe, przeprowadziła reformy administracyjne i instytucjonalne w tym obszarze oraz poczyniła pierwsze kroki na drodze do sporządzenia ewidencji i wpisania elementów na krajową listę NDZK. Ponadto uczestniczy w różnych innych inicjatywach mających na celu podnoszenie świadomości na temat dziedzictwa kulturowego i jego popularyzację.

Ministerstwo Kultury, centralny organ krajowy odpowiedzialny za ochronę materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Albanii, wraz ze swoimi dwoma głównymi departamentami – sztuk i dziedzictwa kulturowego – prowadzi swoje prace w oparciu o cztery filary odpowiadające czterem głównym celom wskazanym w Konwencji z 2003 roku: ochrona i zachowanie dziedzictwa niematerialnego, zapewnienie poszanowania tego dziedzictwa, podnoszenie świadomości jego znaczenia oraz zapewnienie jego obopólnego uznania, organizowanie współpracy i pomocy międzynarodowej.

Cele te nieustannie przyświecają pracom ministerstwa nad stworzeniem strategicznych ram, które pomogą lepiej radzić sobie z problemami i wyzwaniem związanymi z albańskim NDZK. We współpracy z instytucjami badawczymi, organizacjami pozarządowymi i samymi społecznościami Ministerstwo Kultury powiększa ciągle zdolność odpowiednich struktur do ochrony i promocji albańskiego NDZK. Społeczności i depozytariusze elementów NDZK są aktywnie zaangażowani w szereg działań mających na celu zachowanie, przekazanie i promowanie tych elementów.

W rezultacie podjęto znaczącą liczbę działań instytucjonalnych, prawnych, edukacyjnych i promocyjnych. Ministerstwo Kultury rozpoczęło starania mające na celu uzyskanie finansowania z budżetu państwa, a także od innych sponsorów, w związku z działaniami promocyjnymi, takimi jak festiwale, targi i warsztaty. Pomimo ciągłych zmian w strukturze instytucjonalnej i jej obsadzie udało się przedłożyć zainteresowanym podmiotom projekt, który nie został jednak jeszcze (w czerwcu 2017 roku) zatwierdzony w parlamencie ze względu na trwające wśród nich dyskusje i wciąż wprowadzane poprawki. Znaczący sukces osiągnięto we współpracy z Ministerstwem Edukacji i Sportu (Ministria e Arsimit dhe Sportit), włączając do programów nauczania zagadnienia związane zarówno z materialnym, jak i niematerialnym dziedzictwem². Pomimo znakomitych, wymiernych rezultatów

² Omawianie zagadnienia izopolifonii w ramach programu szkolnego, który zapoznaje uczniów z wartościami niematerialnego dziedzictwa kulturowego i różnorodnością kulturową, odbywa się w sposób następujący: w ramach 9-letniej edukacji podsta-

niezbędne są dalsze działania odpowiednich instytucji angażujące społeczność oraz wzmacniające międzynarodową współpracę z innymi państwami i organizacjami. Albańska ustawa o dziedzictwie kulturowym została zmieniona w latach 2005–2006. Wprowadzono do niej wówczas artykuły dotyczące ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz określono zadania i działania instytucjonalne niezbędne do zapewnienia mu tej ochrony. Ustawa, przyjęta w 2003 roku, stanowiła pierwszy krok w kierunku opracowania krajowego ustawodawstwa dotyczącego NDZK i umożliwiła utworzenie w Albanii Krajowego Komitetu ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Komiteti Kombëtar i Trashëgimisë Kulturore Shpirtërore) – co było początkiem procesu tworzenia krajowej listy NDZK – oraz wpisanie izopolifonii na Listę Arcydział Ustnego i Niematerialnego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO w 2005 roku. W rezultacie Albańska Rada ds. Muzyki (Këshilli i Muzikës Shqiptare), będąca organizacją pozarządową, przygotowała pierwszą ogólnie dostępną bazę danych dotyczącą tego elementu. Od chwili wpisania jej na Listę Arcydział także Ministerstwo Kultury podjęło szereg działań prawnych, instytucjonalnych i innych, m.in. przygotowało plan działania dotyczący ochrony izopolifonii, który został zatwierdzony w 2005 roku, oraz rozporządzenie ministerialne w sprawie zachowania, ochrony i promocji albańskiej izopolifonii (2005)³. Uwzględnienie tego elementu dziedzictwa na liście jest dla jego wykonawców powodem do dumy i zwiększyło ich poczucie odpowiedzialności za przekaz i praktykę; co więcej, doprowadziło też do zwiększenia zainteresowania innych społeczności depozytariuszy elementów dziedzictwa ich własnym niematerialnym dziedzictwem kulturowym. W 2010 roku utworzono albańską Krajową listę arcydział niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Lista kombëtare e kryeveprave të trashëgimisë kulturore jomateriale), zawierającą w sumie siedem elementów (Qendra Kombëtare e Veprimtarive Folklorike 2014, 11–15).

W kategorii folkloru wokalnego, choreograficznego i instrumentalnego:

1. Izopolifonia, imponująca forma śpiewu pochodząca z Albanii, jest jedną z najstarszych na świecie tradycji śpiewu *a cappella*, pochodzącą z zamierzchłych czasów i wywodzoną od Ilirów, przodków współczesnych Albańczyków. Do przekazywania tradycji izopolifonii zachęcają projekty kulturalne realizowane w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Dodatkowo,

wowej, w klasach V–IX, przedmiotem obowiązkowym jest „Edukacja muzyczna”. W szkołach średnich, w X klasie, o izopolifonii opowiada się w ramach przedmiotu o nazwie „Nasze dziedzictwo kulturowe”, który jest jednym z przedmiotów do wyboru w ramach zestawu obowiązkowego, natomiast w XI klasie temat ten pojawia się na lekcjach przedmiotu „Europejskie dziedzictwo kulturowe”. W programach studiów magisterskich i podyplomowych jest z kolei omawiany w ramach kursu o nazwie „Albańskie dziedzictwo niematerialne” (na Wydziale Filologii Uniwersytetu Tirańskiego oraz na Uniwersytecie Artystycznym).

³ *Udhezim nr 1, date 09.12.2005 per ruajtjen, mbrojtjen dhe promovimin e iso-polifonise shqiptare* (opublikowane w czasopiśmie „Iso-Polifonia Newsletter” 2009, Nëntor, nr 1, s. 14–15).

aby zachować to zjawisko dziedzictwa kulturowego, organizujemy w całym kraju wydarzenia⁴ poświęcone typom izopolifonii i gatunkom muzycznym, w których jest ona obecna.

2. Północnoalbański epos heroiczny – cykl legendarnych pieśni z akompaniamentem na albańskim instrumencie muzycznym o nazwie *lahuta* [chordofon smyczkowy – przyp. red.], które są śpiewanymi poematami epickimi i opowiadają o przygodach dwóch braci: Mujo i Halila oraz ich bandzie górskich wojowników.
3. Homofoniczna muzyka ludowa w środkowej Albanii (Tirana, Elbasan, Kavaja, Durrës, Kruja i Berat).
4. Muzyka miejska Szkodry⁵.
5. Ludowy taniec dziewcząt *dropulli*, jedno z arcydzieł niematerialnego dziedzictwa kulturowego greckiej mniejszości etnicznej w Albanii oraz ważna część różnorodności kulturowej Albanii.

W kategorii tradycyjnego rzemiosła:

6. Wytwarzanie instrumentów muzyki ludowej, stanowiące odrębną gałąź rzemiosła albańskiego i obejmujące ręcznie wytwarzane instrumenty muzyczne, takie jak *gajde*, *fyell*, *cyle dyjare*, *çifteli*, *lahuta*, *dajre* i inne⁶.

W kategorii folkloru oralnego:

7. Dialekty języka albańskiego i dialekt *Gegë-Tosk*.

Dodatkowy element dodany później:

⁴ Wydarzenia te obejmują:

- Festiwal Kombëtar i Iso-Polifonisë (Narodowy festiwal izopolifonii), organizowany przez władze miejskie, odbywający się każdego roku w mieście Wlora.
- Działania organizowane przez prywatne lub państwowe instytucje na szczeblu lokalnym, takie jak: Përmeti Multikulturor (Përmet wielokulturowy) w Përmetie, Festiwal Ndërkombëtar i Polifonisë „Bylisfonia” (Międzynarodowy festiwal polifonii „Bylisfonia”) w okręgu Mallakastra, „Sofra Ilire” („Sofra iliryska”) we Fierze, Festiwal i Këngës dhe Valles Çame (Festiwal pieśni i tańca Cham) organizowany w Sarandzie i inne.
- Koncert w 2011 roku, podczas którego wykonano arcydzieła niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- Festiwal Folklorik Kombëtar i Gjirokastrës (Narodowy festiwal folkloru Gjirokastry), organizowany co cztery lata w muzeum zamkowym w Gjirokastrze i wpisany na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO.
- Festiwal instrumentów muzycznych używanych do akompaniowania śpiewom izopolifonicznym oraz festiwal harmonistów, organizowane co roku w mieście Korcza przez Ministerstwo Kultury wraz z tamtejszym ratuszem.

⁵ Jednym z najważniejszych elementów repertuaru albańskiej muzyki ludowej grupy etnicznej Gegów jest pieśń ze Szkodry. Ahengu (muzyka miejska) składa się z dwunastu muzycznych odstępów, podczas których wykonywane są pieśni, utwory instrumentalne lub tańce – repertuar jest tworzony w oparciu o skalę muzyczną. Szacuje się, że podczas tej uroczystości śpiewanych jest około 300 różnych pieśni. Przeprowadzone badania wskazują, że wydarzenie to zaczęło nabierać kształtu na początku XVIII wieku. Podczas uroczystości w Szkodrze obowiązuje specjalna zasada, że pieśni muszą być śpiewane jedna za drugą. Zazwyczaj odbywa się ona w noc poślubną – zaczyna wieczorem, gdy para zostanie ukoronowana jako małżonkowie, i trwa do rana. Gra się wówczas zarówno na instrumentach narodowych, jak i obcego pochodzenia. W XX wieku w północnej Albanii wykorzystywano takie instrumenty, jak klarnet, saze, skrzypce, kaval, tamburyn i kastaniety. Ekspresja melodyczna uroczystości jest jednogłosowa bądź jednogłosowa z akompaniamentem.

⁶ W dawnych czasach popularne instrumenty ludowe były wykonywane przez rodziny, a w szczególności przez depozytariuszy folkloru. Tradycja ta była kontynuowana mniej więcej do przełomu XIX i XX stulecia, kiedy otwarto pierwsze sklepy z instrumentami muzycznymi.

8. *Xhubleta* – tradycyjny strój ludowy noszony przez kobiety w północnej Albanii. Pochodzi z dawnych czasów i stanowi najstarszy rodzaj strojów noszonych w Albanii i na Bałkanach.

W przypadku każdego elementu włączonego do naszej ewidencji na wniosek zainteresowanych społeczności i grup wzięliśmy pod uwagę jego żywotność i rozpoznawalność. Wykaz zawiera informacje na temat depozytariuszy, grup związanych z danym przejawem dziedzictwa, jego odmian (np. odmian śpiewu polifonicznego), a także potencjalnego ryzyka zaniknięcia, jeżeli takowe występuje. Dla każdego elementu wydawana jest karta identyfikacyjna, która opisuje jego cechy, historię, wartości i jego depozytariuszy. Dodatkowo sporządza się materiały pomocnicze, takie jak fotografie, oraz nagrania wideo i audio danego elementu. Format identyfikatora elementu jest obecnie przygotowywany do digitalizacji i wpisania do specjalnej bazy danych. Dodatkowo żywotność niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest zabezpieczona dzięki finansowaniu wybranych elementów ze środków Ministerstwa Kultury.

Instytucje, programy i środki ochrony

Instytucje zaangażowane w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w naszym kraju to: Ministerstwo Kultury, Akademia Nauk (Akademia e Shkencave e Shqipërisë), Krajowy Komitet ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, Albański Komitet Narodowy ds. UNESCO (Komisionit Kombëtar Shqiptar për UNESCO-n), albańskie publiczne radio i telewizja (Radio Televizioni Shqiptar), Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych (Drejtoria e Përgjithshme e Arkivave), muzea, Narodowy Ośrodek Inicjatyw i Imprez Ludowych (Qendra Kombëtare e Veprimtarive Folklorike), Instytut Antropologii Kulturowej i Studiów Artystycznych (Instituti i Antropologjisë Kulturore dhe Studimit të Artit), Instytut Lingwistyki i Literatury (Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë), Dyrekcje Regionalne ds. Dziedzictwa Kulturowego (Drejtoria Rajonale e Kulturës Kombëtare), uniwersytety, Narodowe Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury (Qendra Kombëtare e Inventarizimit të Pasurive Kulturore) oraz lokalne instytucje rządowe działające w tym obszarze. Wszystkie te instytucje realizują zadania polegające na monitorowaniu, gromadzeniu, badaniu⁷, zachowaniu i ochronie nie-

⁷ Badania nad izopolifonią obejmują:

- publikację wydaną przez Albańską Radę ds. Muzyki, zatytułowaną *Encyclopaedia of Albanian Folk Iso-Polyphony* (Encyklopedia albańskiej izopolifonii ludowej), wydanie albańsko-angielskie (2007), przy wsparciu Grantu Ambasadora USA na rzecz Ochrony Kultury;
- publikację w Internecie czasopisma „Iso-Polifonia” (Izopolifonia), które informuje o zagadnieniach związanych z izopolifonią, jej znaczeniu dla społeczności i dla tożsamości kulturowej Albańczyków;

materialnego dziedzictwa kulturowego Albanii, ale również angażują się w popularyzację, promocję, ewidencjonowanie i rozpowszechnianie informacji na temat tego prestiżowego dziedzictwa naszego kraju.

NDZK jest coraz częściej uwzględniane jako znaczący wymiar tożsamości społeczności w różnych lokalnych i ogólnokrajowych programach i projektach rozwojowych, edukacyjnych i naukowych⁸. Po raz pierwszy Ministerstwo Kultury włączyło specjalny rozdział dotyczący dziedzictwa niematerialnego do Strategii Rozwoju Kultury, przygotowanej przez ekspertów z różnych dziedzin. W rozdziale tym zaprezentowano jasno cele i priorytety, po raz pierwszy wymieniając język jako jedną z najważniejszych domen dziedzictwa niematerialnego.

Wysiłki mające na celu opracowanie podstaw ustawodawczych były kontynuowane w ostatnich latach poprzez przygotowanie kilku ustaw i strategii, w tym projektu ustawy o rękodziele (2009)⁹, Narodowej Strategii Promowania Małych i Średnich Przedsiębiorstw Kreatywnych (2010), projektu ustawy o dziedzictwie kulturowym (jej część z lat 2014–2016 zawiera specjalny rozdział poświęcony NDZK, który odzwierciedla obowiązki przewidziane w Konwencjach z 2003 i 2005 roku), oraz projektu ustawy o wytworach kulturowych (2014). Niemniej dopóki wstępne propozycje tych ustaw nie zostaną zatwierdzone, podstawy prawne dotyczące NDZK i jego związków ze zrównoważonym rozwojem pozostaną w powijakach, czekając na jak najszybsze wprowadzenie odpowiednich środków legislacyjnych. Jednym z aspektów niedawnych zmian w infrastrukturze instytucjonalnej, który zasługuje na szczególną uwagę w kontekście nowego krajowego programu

- organizację narodowych i międzynarodowych konferencji na temat izopolifonii, takich jak konferencja zorganizowana przez Ministerstwo Kultury, Albański Komitet Narodowy ds. UNESCO oraz Akademię Nauk we Wlorze w 2010 roku z okazji 5. rocznicy wpisania izopolifonii na listę UNESCO;
- wprowadzenie izopolifonii jako przedmiotu na studiach magisterskich i doktoranckich na albańskich i zagranicznych uniwersytetach.

⁸ Projekty w dziedzinie dziedzictwa niematerialnego, które promują przekazywanie izopolifonii:

- Instytut Antropologii Kulturowej i Studiów Artystycznych wdraża obecnie projekt badawczy oraz ankietę zatytułowaną „Życie na granicy”, których celem jest ocena i ewidencja sposobów życia i elementów NDZK po obu stronach granicy;
- Projekt „Izby izopolifonii” z lat 2007–2009, wspierany przez UNESCO i rząd Japonii. Inicjatywa ta została wdrożona w czterech miastach i miasteczkach południowej Albanii. Popularni śpiewacy izopolifoniczni zaprezentowali młodzieży sposoby śpiewu izopolifonicznego i interpretacji izopolifonii;
- „Izo-polifonia Himary”, projekt realizowany przy wsparciu finansowym UNESCO-BRESCHE, mający na celu wydanie płyty CD i programu telewizyjnego z muzyką polifoniczną;
- Nagranie płyty CD izopolifonicznej grupy dziecięcej Obelisku w muzeum miejskim w Gjirokastrze, wsparte przez Fundację Vodafone-Albania w ramach „Świata zmiany”, 2010–2011;
- Prezentacja różnych filmów dokumentalnych na temat izopolifonii i wykonawców izopolifonicznych, finansowanych przez Ministerstwo Kultury, Narodowe Centrum Filmowe (Qendra Kombëtare e Kinematografisë) oraz albańskie publiczne radio i telewizję, takich jak *Polifonia shqiptare* (Albańska polifonia; 2009); *Magjia klarinetë* (Magia klarnetu; 2009); *Mjeshtri i fudit* (Ostatni mistrz; 2010); *Këngët e kafesë* (Kawiarniane piosenki; 2010).

⁹ Ostateczną wersję dokumentu przyjęto na Narodowej Konferencji Rzemieślników w Albanii w 2009 roku.

na rzecz NDZK, jest zatrudnienie – w ramach Regionalnych Dyrekcji Dziedzictwa Kulturowego sześciu okręgów administracyjnych – ekspertów ds. NDZK. Do ich zadań należą: opracowywanie działań mających na celu dokumentowanie dziedzictwa kulturowego w ich regionach, gromadzenie informacji o różnych formach NDZK i jego depozytariuszach, organizowanie inicjatyw edukacyjnych i podnoszących świadomość, współpraca z lokalnymi instytucjami i firmami w ramach wsparcia projektów związanych z ochroną NDZK oraz inne działania. Początkowo aktywność ekspertów ds. NDZK w Dyrekcjach Regionalnych dotyczyła głównie projektu Ministerstwa Kultury o nazwie „Przyjaciele zabytków”, którego celem było dokumentowanie zabytkowego dziedzictwa oraz praktyk społecznych z nim związanych. Stopniowo jednak zakres ich działań uległ rozszerzeniu i objął również dokumentację i popularyzację NDZK, np. badania dotyczące lokalnych dialektów i dziedzictwa różnych grup etnolingwistycznych, dokumentowanie popularnych uroczystości i zabaw, warsztaty z przygotowywania tradycyjnych tkanin i strojów oraz wystawy fotografii i publikacji poświęconych różnym elementom NDZK. Regionalne Dyrekcje ds. Dziedzictwa Kulturowego i współpracujący z nimi eksperci ds. NDZK bez wątpienia odegrają kluczową rolę w opracowywaniu polityk ochrony NDZK w nadchodzących latach, a zatem nakreślenie w niniejszym artykule pewnych zasadniczych wyzwań, z którymi przyjdzie im się mierzyć na obecnym etapie, oraz związanych z nimi potrzeb, jest bardzo istotne. Pierwsze główne wyzwanie wiąże się z całościowym podejściem do NDZK oraz z potrzebą lepszego zdefiniowania jego zakresu i znaczenia zgodnie z duchem Konwencji z 2003 roku. Chociaż członkowie omawianej sieci ekspertów posiadają ogólną wiedzę na temat kwestii związanych z NDZK, specjalne szkolenia i warsztaty są im absolutnie niezbędne, aby mogli lepiej działać na swoich nowych stanowiskach.

Drugie podstawowe wyzwanie dotyczy kluczowego problemu ewidencji niematerialnego dziedzictwa kulturowego w poszczególnych regionach. Panuje chaos informacyjny co do istniejących tradycji kulturowych w regionach oraz środków ochrony, które mogą być zastosowane w przyszłości. Ministerstwo jest odpowiedzialne za koordynowanie prac Dyrekcji Regionalnych oraz umożliwianie wdrożenia działań na rzecz ochrony NDZK, które każda z Dyrekcji organizuje w podlegającej jej części kraju. Wprowadzenie tych nowych ram instytucjonalnych to nie jedyna aktywność Ministerstwa – nadal odgrywa ono główną rolę w koordynowaniu działań związanych z dokumentacją, prezentacją i promocją różnych form dziedzictwa kulturowego; we wspieraniu organizacji ludowych festiwali, warsztatów i wystaw oraz tworzeniu materiałów promocyjnych; a także w koordynowaniu współpracy z głównymi instytucjami zajmującymi się dziedzictwem kulturowym w kraju. Krajowym organem odpowiedzialnym za ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest

Departament Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego i Rewitalizacji Języka Albańskiego (Drejtoria e Trashëgimisë Jomateriale dhe Rijetëzimit të Gjuhës Shqipe) w Ministerstwie Kultury. Krajowy Komitet ds. NDZK jest z kolei utworzonym w 2006 roku organem kolegialnym, który podejmuje na najwyższym szczeblu decyzje w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jego przewodniczącym jest Minister Kultury, odpowiedzialny za niematerialne dziedzictwo kulturowe, a w jego skład wchodzi dziewięciu członków z różnych instytucji naukowych. Skład i funkcje Krajowego Komitetu ds. NDZK są określane przez Radę Ministrów; jego misja obejmuje podstawowe zadania związane z nominowaniem elementów na Listę krajową oraz zatwierdzaniem programów i działań NDZK w kraju, organizowanych przez instytucje państwowe i organizacje pozarządowe. Zatwierdza on ponadto główne kierunki działań interwencyjnych.

Kolejnym organem podporządkowanym Ministerstwu Kultury jest Narodowy Ośrodek Inicjatyw i Imprez Ludowych (Qendra Kombëtare e Veprimtarive Folklorike). To jedna z głównych instytucji krajowych odpowiedzialnych za promowanie i ochronę wartości niematerialnych. Ośrodek organizuje w całym kraju festiwale ludowe¹⁰ oraz związane z nimi wydarzenia, takie jak tradycyjne festiwale muzyki i tańca, Narodowy Festiwal Folkloru Gjirokastry (odbywający się raz na cztery lata; biorą w nim udział grupy sceniczne ze wszystkich regionów kraju oraz z zagranicy), festiwale instrumentów ludowych (w Korczy), festiwale bardów i instrumentalistów/muzyków ludowych (Leża), festiwale piosenki ludowej (Elbasan), festiwale izopolifonii, piosenki i tańca ludowego (Lusznia) oraz festiwale wielokulturowe (Përmet), festiwal „Oda Dibrane” (Peszkopia) czy festiwal „Sofra Dardane” (gmina Tropoja). Organizuje on ponadto targi rzemiosła uznanego za tradycyjne w oparciu o kryteria naukowe oraz warsztaty i spotkania ekspertów w dziedzinie dziedzictwa niematerialnego, a także wydaje książki i materiały promocyjne, realizując w ten sposób politykę związaną

¹⁰ Festiwale ludowe cieszą się znaczną popularnością i wydają się efektywną formą prezentowania przeglądów tradycji ludowych na poziomie regionalnym i krajowym. Wykorzystując schematy promowane w okresie komunizmu, wiele takich festiwali powstało i rozkwitło w ciągu ostatnich dwóch dekad, dowodząc niejako wrażliwości społeczeństwa na zanikające powoli tradycje kulturowe. Nie negując niewątpliwego znaczenia tych wydarzeń w kontekście zachowania wiedzy o tradycyjnych praktykach i umiejętności z nimi związanych, należy wyrazić pewne zastrzeżenia co do ich roli w ochronie NDZK w kraju. Organizacja takich festiwali wiąże się z opracowaniem specjalnych kryteriów wstępnych pozwalających na wybór grup, które na nich wystąpią. Kryteria te (przygotowane w ramach współpracy pomiędzy Instytutem Antropologii Kulturowej i Studiów Artystycznych, Narodowym Ośrodkiem Inicjatyw Ludowych oraz Ministerstwem Kultury i oparte również na kwestionariuszach wypełnianych przez lokalne władze) obejmują: właściwą prezentację danej dziedziny dziedzictwa, występowanie na obszarze całego kraju oraz prezentację tradycji kulturowych różnych grup mniejszościowych. Zalecenia w zakresie autentyczności wykorzystywane jako wytyczne przy organizacji większości festiwali gwarantują staranne wstępne zbadanie tekstów, strojów, muzyki itd. wykorzystywanych przez uczestników. Zapewniają to również wytyczne ekspertów zasiadających w jury festiwali – specjalistów w dziedzinie muzyki, instrumentów, tekstów, strojów itd. Festiwalom towarzyszy szereg wydarzeń pobocznych (takich jak konferencje, warsztaty, przeglądy tradycyjnych strojów itp.) i biorą w nich udział goście ze wszystkich regionów Albanii oraz z zagranicy, głównie z sąsiednich krajów Europy Południowo-Wschodniej.

z edukacją na temat NDZK i jego ochroną we współpracy z lokalnymi jednostkami samorządowymi. Ośrodek jest finansowany z budżetu państwa i wdraża swój roczny plan działań, opracowany i zatwierdzony przez ministerstwo, w całym kraju. Działa zgodnie ze swoim statutem. Do Ośrodka trafia też połowa dotacji przekazywanej co roku przez Ministerstwo Kultury jako wsparcie dla działań organizowanych w obszarze NDZK.

Innym ważnym organem o kluczowym potencjale i znaczeniu w kontekście polityki ochrony NDZK jest Instytut Antropologii Kulturowej i Studiów Artystycznych, będący częścią Centrum Studiów Albańskich (Qendra e Studimeve Albanologjike). Jako instytucja nastawiona przede wszystkim na badania Instytut zajmuje się dokumentowaniem i analizowaniem tradycyjnego dziedzictwa kulturowego, opracowywaniem programów zajęć dla studiów magisterskich i doktoranckich, organizacją konferencji naukowych i publikowaniem specjalistycznych tekstów dotyczących różnych aspektów albańskiej tradycyjnej kultury. Instytut współpracuje z depozytariuszami dziedzictwa, społecznościami i jednostkami, a także proponuje środki ochrony Krajowemu Komitetowi ds. NDZK, który podejmuje najważniejsze decyzje. Głównym atutem Instytutu jest jego bogate archiwum, zawierające materiały etnograficzne, nagrania muzyczne i wideo, zbiory folkloru oralnego, fotografie, szkice i rysunki.

Co więcej, ustawa o dziedzictwie kulturowym nakłada na wszystkie instytucje publiczne obowiązek sporządzenia ewidencji¹¹ dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa niematerialnego) oraz działania zgodnie z duchem Konwencji z 2003 roku, której art. 11(a) stanowi, że „każde Państwo-Strona zobowiązane jest podjąć niezbędne środki w celu zapewnienia ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium”¹². Powyższy zapis uzupełnia wyja-

¹¹ Instytucje, społeczności i depozytariusze dziedzictwa współpracują zazwyczaj z ekspertami, którzy gromadzą dane w terenie, i biorą udział w powiązanych projektach badawczych. Kryteria stosowane przy włączaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego do ewidencji są następujące: element należy do jednej lub kilku kategorii dziedzictwa niematerialnego; społeczność uznaje element za część swojego dziedzictwa kulturowego; element przyczynia się do zwiększenia różnorodności NDZK wpisanego na listę; element przynależy do szczególnych kategorii osób, takich jak mniejszości, grupy etniczne itp.; elementowi grozi zaniknięcie. Ewidencja uwzględnia zatem żywotność niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz potencjalne ryzyko jego zniknięcia. Lista jest aktualizowana, gdy wpisywany jest na nią nowy element dziedzictwa niematerialnego; decyzje o zmianach w informacjach dotyczących wcześniej wpisanych elementów są podejmowane dla każdego przypadku indywidualnie. Jeżeli w elemencie wystąpi jakakolwiek zmiana, depozytariusze powinni poinformować o tym ekspertów (etnologów i innych), którzy następnie przekazują tę informację do ministerstwa; depozytariusze mogą też poinformować ministerstwo bezpośrednio. Ewidencjonowanie NDZK jest jednym z istotnych obszarów cierpiących na brak wystarczających zasobów finansowych. Z tego powodu Albania złożyła wniosek do UNESCO o pomoc międzynarodową w wysokości 158 200 dolarów, który został poddany ocenie przez Komitet Międzyrządowy w grudniu 2014 roku. Komitet zwrócił uwagę na pewne niedociągnięcia we wniosku i podał zalecenia co do jego korekty. Nowy, uwzględniający zalecenia wniosek może zostać złożony w kolejnym cyklu.

¹² *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r.* (polskie tłumaczenie: http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst_Konwencji_o_ochronie_dziedzictwa_niematerialnego).

śnienie zawarte w art. 11(b) i 12, zgodnie z którymi identyfikacja NDZK obecnego na terytorium Państwa-Strony odbywa się w drodze przygotowania jednej lub większej liczby ewidencji przy pełnej współpracy zainteresowanych społeczności, które to ewidencje są regularnie aktualizowane. W 2010 roku Krajowy Komitet ds. NDZK wpisał na Krajową listę arcydzieł niematerialnego dziedzictwa kulturowego pierwszych siedem elementów (patrz wyżej).

Centrum Studiów Albańskich jest główną instytucją zajmującą się dokumentowaniem¹³ NDZK; innym organem, który gromadzi dokumentację z tej dziedziny, jest Instytut Antropologii Kulturowej i Studiów Artystycznych. W działania dokumentacyjne związane z własnymi kolekcjami etnograficznymi zaangażowane są ponadto różne muzea, w tym Narodowe Muzeum Historyczne (Muzeu Historik Kombëtar) w Tiranie, Narodowe Muzeum Etnograficzne (Muzeu Kombëtar Etnografik) w Beracie oraz Muzea Etnograficzne (Muzeu Etnografik) w Szkodrze, Kruji i Wlorze. Kolejną instytucją odpowiedzialną za ewidencję dziedzictwa niematerialnego jest Narodowe Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury. Jest to instytucja finansowana przez państwo, podporządkowana Ministerstwu Kultury, odpowiedzialna za komputerową ewidencję wszystkich dóbr ruchomych i nieruchomych. Centrum przechowuje w krajowej bazie danych również dane na temat obiektów etnologicznych będących własnością osób prywatnych oraz państwa. Od 2011 roku odpowiada za stworzenie specjalnego oprogramowania na potrzeby bazy danych poświęconej w całości dziedzictwu niematerialnemu. Baza ta (obecnie w przygotowaniu) zawierać będzie kopie wszystkich danych zgromadzonych dotąd przez instytucje. Na chwilę obecną Albańska Rada ds. Muzyki jest jedyną organizacją pozarządową, która z powodzeniem ukończyła działania ewidencyjne (dotyczące śpiewu izopolifonicznego i depozytariuszy tego dziedzictwa).

Aktywne działania na rzecz ochrony, popularyzacji i podnoszenia świadomości na temat NDZK podejmuje również wiele niezależnych instytucji i organizacji pozarządowych. Należą do nich: Organizacja Ochrony i Rozwoju Miasta Gjirokastra (Organizatës për Ruajtjen dhe Zhvillimin e Gjirokastrës), Stowarzyszenie Albańskich Rzemieślników w Szkodrze (Shoqata Artizaneve Shkoder), Fundacja Rozafa (Fondacioni Rozafa) z siedzibą w Tiranie oraz Albańska Rada ds. Muzyki utworzona w 1999 roku – członek Międzynarodowej Rady Muzyki (IMC) powstałej w 1949 roku na wniosek Dyrektora Generalnego UNESCO.

¹³ Sprawozdanie okresowe Albanii z wdrożenia Konwencji z 2003 roku jest dostępne w Internecie: www.unesco.org/culture/ich/doc/download.php?versionID=33117.

Ewidencjonowanie NDZK w Albanii

Opracowanie przepisów dotyczących ewidencji niematerialnego dziedzictwa kulturowego może być istotnym aspektem strategii i polityki jego ochrony, zwłaszcza w kontekście lepszego zrozumienia jego żywotności w Albanii oraz wspierania społeczności w ochronie ich NDZK. Ważnym zadaniem będzie zaangażowanie kluczowych interesariuszy i zainteresowanych społeczności. Pomimo tego, że główne prace koordynacyjne będą prowadzone w stolicy, podstawowe zadania w ramach przygotowania ewidencji muszą być realizowane na szczeblu lokalnym i regionalnym. O wiele bardziej odpowiednim i skutecznym podejściem byłoby zatem zaangażowanie lokalnych społeczności i instytucji w tworzenie warunków umożliwiających prowadzenie prac ewidencyjnych. Pozwoliłoby to na promocję ewidencji jako ważnego etapu w ramach długoterminowego procesu ochrony, a ponadto umożliwiło współpracę ze społecznościami i odpowiednimi organizacjami pozarządowymi z różnych grup kulturowych i językowych, żyjących niekiedy w odległych lokalizacjach.

Aby zrealizować ten projekt, niezbędne byłoby również przyjęcie nowego sposobu rozumienia ewidencji NDZK, zgodnego z duchem Konwencji z 2003 roku. Oznacza to, że ewidencja powinna się skupiać na elementach będących żywymi tradycjami, które są nadal kultywowane przez społeczności. Rejestrowanie „przeszłych” praktyk i tradycji, które są ożywiane wyłącznie na festiwalach oraz w kontekstach muzealnych, nie musi stanowić centralnego aspektu procedury ewidencyjnej. Nie powinna się też ona skupiać jedynie na wybranych reprezentatywnych przykładach, lecz raczej na różnorodności dziedzictwa kulturowego w skali kraju. Ewidencja powinna w szczególności zawierać informacje na temat żywotności elementów oraz zagrożeń, na jakie są one narażone, zwracając tym samym uwagę na potrzebę podejmowania środków na rzecz ich ochrony. Nie byłaby zatem obszernym opracowaniem służącym szczegółowym badaniom, lecz raczej zbiorem kluczowych informacji identyfikujących elementy oraz dotyczących podstawowych aspektów związanych z ich żywotnością w dzisiejszych warunkach. Dlatego też proces ewidencjonowania powinien odbywać się w sposób ciągły i opierać się na jak najściślejszej współpracy ze społecznościami i depozytariuszami tradycji, angażując ich w jak największym stopniu w dokumentowanie i ochronę ich dziedzictwa (Vukov 2014).

Jednym z projektów, które mogłyby dostarczyć inspiracji dla nowego procesu ewidencji w Albanii, jest projekt „Pokaż swoją kulturę”. Został on zainicjowany przez pracowników Ministerstwa Kultury oraz Departamentu Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego i Rewitalizacji Języka Albańskiego. W ramach projektu skierowano apel do społeczności w Albanii o dokumentowanie różnych

praktyk, wiedzy i umiejętności, które podtrzymują i uznają za swoje dziedzictwo kulturowe, poprzez nagrywanie filmów wideo i sporządzanie krótkich opisów. Projekt wykorzystuje platformę internetową YouTube, a udział w nim nie wiąże się w zasadzie z żadnymi wydatkami, o ile uczestnik ma możliwość nagrania wideo i zrobienia zdjęć telefonem komórkowym i dołączenia do nich zestawu podstawowych informacji na temat praktykowanego elementu NDZK. Dlatego też nacisk kładziony jest przede wszystkim na dwie strony procesu ewidencji – społeczności chcące rejestrować, przetwarzać i przysyłać nagrania praktyk do specjalnie w tym celu utworzonej grupy na portalu YouTube (Ministria e Kulturës e Shqipërisë 2015) oraz specjalistów i pracowników instytucji kultury, którzy gromadzą przesłane nagrania, systematyzują informacje i włączają je do systemu ewidencji. Choć inicjatywa ta stanowi tylko jedną ze strategii ewidencji niematerialnego dziedzictwa kulturowego, to w rzeczywistości jest czymś więcej: pierwszym krokiem na drodze do ochrony i zachowania tego dziedzictwa oraz przekazania go przyszłym pokoleniom. Ma za zadanie stworzyć partnerstwa, których celem będzie popularyzacja dziedzictwa kulturowego przy użyciu nowych metod, a także nawiązanie współpracy z organizacjami kulturowymi w całej Europie oraz aktywistami z sektora publicznego i prywatnego, zajmującymi się integracją, aby można było włączyć w działania określone grupy. Ponadto projekt ma na celu nawiązanie współpracy z sektorem turystyki, aby zwiększyć rozpoznawalność dziedzictwa kulturowego poprzez opracowanie cyfrowych map, sporządzić ewidencję odzwierciedlającą fizyczne i wirtualne aspekty dziedzictwa kulturowego, a także sprawić, by ludzie byli na nie bardziej wyczuleni.

Ostatnio eksperci z Departamentu Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego i Rewitalizacji Języka Albańskiego oraz Narodowego Centrum Inwentaryzacji Dóbr Kultury zainicjowali dwa projekty mające na celu sporządzenie ewidencji dwóch elementów albańskiego niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisanych na Listę krajową: „Logu i Bjeshkëve” w północnej Albanii oraz „Wytwarzania instrumentów muzyki ludowej”.

Współpraca międzynarodowa na rzecz ochrony NDZK

W obszarze NDZK Albania współpracuje z innymi państwami, szczególnie z regionu Europy Południowo-Wschodniej, w ramach relacji dwustronnych oraz na szczeblu lokalnym, regionalnym i międzynarodowym; współpraca ta polega na zawieraniu porozumień dwustronnych i/lub wielostronnych, przede wszystkim dotyczących wymiany informacji, ekspertów i wiedzy o różnych aspektach niematerialnego

dziedzictwa kulturowego. Dodatkowo organizowane są coroczne festiwale ludowe, gromadzące grupy i społeczności kulturowe spoza Albanii. Od 2010 do 2014 roku Albania była członkiem Komitetu Międzyrządowego UNESCO do spraw Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, a obecnie aktywnie uczestniczy w spotkaniach organizowanych przez innych partnerów. Specjaliści – głównie z instytucji badawczych i muzeów – uczestniczą w międzynarodowych spotkaniach ekspertów, szczególnie tych dotyczących regionu Europy Południowo-Wschodniej, na których wymieniają się w sposób formalny lub nieformalny wiedzą na temat elementów NDZK oraz problemów związanych z jego ochroną.

W 2016 roku Albania objęła przewodnictwo w Radzie Ministrów Kultury Europy Południowo-Wschodniej. Zostało to ogłoszone na spotkaniu Ministrów Kultury Europy Południowo-Wschodniej, które odbyło się w Stambule pod nazwą „Na rzecz promocji kultury w celu wspierania zrównoważonego rozwoju”. Na forum tym przyjęto wspólny plan, tzw. Deklarację z Ohrid, w którym szczegółowo opisano zakres prac w dziedzinie zarządzania kulturą i dziedzictwem kulturowym oraz podkreślono znaczenie dziedzictwa niematerialnego nie tylko jako ważnego elementu tożsamości, ale również jako potężnego narzędzia promowania różnorodności kulturowej.

Ministerstwo Kultury wraz z władzami lokalnymi wspierało również takie działania, jak warsztaty, wystawy, kursy, występy, przygotowanie materiałów audiowizualnych oraz innych powiązanych materiałów, mające na celu rozwijanie kompetencji i wiedzy oraz podnoszenie świadomości. W dniach 14–18 września 2015 roku w Tiranie zorganizowano warsztaty szkoleniowe zatytułowane „Rozwijanie kompetencji i wiedzy związanych z Konwencją UNESCO z 2003 roku”. Inne warsztaty, dotyczące metod rejestracji elementów NDZK na filmach wideo, podczas których przeszkolono sto osób, odbyły się w lipcu 2015 roku w Tiranie. Ważnym projektem w obszarze rozwijania kompetencji i wiedzy w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wdrożonym przez Albańską Radę ds. Muzyki we współpracy z UNESCO i przy wsparciu finansowym japońskiego funduszu przekazanego specjalnie na ten cel (tzw. *funds-in-trust*), była organizacja kursów szkoleniowych dla młodych ludzi dotyczących sposobów interpretacji izopolifonii oraz śpiewu izopolifonicznego. Inny projekt na rzecz szkolenia młodych ludzi w śpiewie izopolifonicznym wsparła też Fundacja Vodafone Albania. Także różne organy rządowe, stowarzyszenia (organizacje pozarządowe) oraz eksperci oferują programy edukacyjne, które mają na celu propagowanie tradycyjnego rzemiosła i sztuki w ośrodkach rzemiosła w całym kraju, na przykład poprzez rewitalizację tradycyjnego rzemiosła i zachęcanie jego depozytariuszy do przekazywania go innym. Co więcej, edukacja w zakresie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego stanowi integralną część oficjalnego programu nauczania w szkołach. Na poziomie lokalnym podejmowane są wysiłki mające na celu podnoszenie świadomości w samych społecznościach oraz w młodym pokoleniu.

Wnioski

Pomimo różnych wysiłków podjętych w ostatnich latach widać wyraźnie, że poziom świadomości dotyczącej NDZK i potrzeby jego ochrony jest wciąż niewystarczający zarówno po stronie rządowych i niezależnych instytucji, jak i interesariuszy.

Niezależnie od podjętych pozytywnych działań istnieją pewne słabe punkty, które nadal uniemożliwiają opracowanie w Albanii odpowiednich polityk i środków ochrony NDZK. Należą do nich m.in. brak zintegrowanego planu strategicznego dotyczącego kwestii związanych z NDZK, brak koordynacji i wspólnych starań państwa i niezależnych instytucji na rzecz realizacji polityk ochrony, brak w obowiązującym prawie przepisów, które dotyczyłyby bezpośrednio NDZK i kwestii jego ochrony, minimalne środki finansowe przeznaczane na inicjatywy związane z NDZK, tendencja do tworzenia list niematerialnego dziedzictwa kulturowego zamiast wszechstronnych ewidencji, niewystarczająca obecność NDZK w programach edukacji i wreszcie – niski poziom zaangażowania społeczności, społeczeństwa obywatelskiego i mediów w politykę związaną z NDZK. Podsumowując, opisane priorytety i działania wymagają podjęcia poważnych kroków na szczeblu krajowym – nadania kulturze priorytetowego charakteru na liście polityk krajowych, w tym uwzględnienia kwestii związanych z NDZK w planach krajowych oraz promowania idei bezpośredniego związku pomiędzy dziedzictwem a zrównoważonym rozwojem.

Zagadnienie dziedzictwa niematerialnego w Albanii wymaga ponownego rozpatrzenia we wszystkich aspektach, począwszy od polityki kulturowej, wartości tego dziedzictwa i jego znaczenia w kontekście tożsamości kulturowej, aż po jego związek z edukacją oraz kwestię jego przekazu młodszemu pokoleniu, co jest szczególnie istotne w kontekście badań interdyscyplinarnych. Zróżnicowanie tego rodzaju dziedzictwa, jego rozpowszechnienie na terenie całego kraju, ciągłość istnienia, niezależnie od okresu historycznego, we wszystkich warstwach i grupach ludności, wartości humanistyczne i demokratyczne, jakie ze sobą niesie, oraz piękno związanej z nim wielości sztuk i symboli – dzięki temu wszystkiemu zdajemy sobie sprawę, że niezależnie od tego, ile liczy sobie lat, żaden zabytek kultury materialnej nie jest starszy od człowieka z jego językiem i dialektami, rytuałami, folklorem, sztuką słowną, muzyczną i choreograficzną, strojami, stylami życia i mnóstwem innych wielobarwnych form kulturowych. Człowiek jest bowiem najstarszym zabytkiem świata.

Bibliografia

- Ministria e Kulturës e Shqipërisë. 2015. „21 Maji, Dita Ndërkombëtare e Diversitetit Kulturor për Dialog dhe Zhvillim – „Trego Kulturën Tende” [21 maja, Międzynarodowy Dzień Różnorodności Kulturowej na rzecz Dialogu i Rozwoju – „Pokaż swoją kulturę”]. Lista odtwarzania na portalu YouTube. Ostatnia modyfikacja 21 maja. https://www.youtube.com/playlist?list=PLwyP74ZrjaXe_QBVySYaM3RMLPKXK2uVEe.
- Qendra Kombëtare e Veprimtarive Folklorike. 2014. *Udhëzime për ruajtjen, mbrojtjen, popullarizimin dhe promovimin e vlerave të trashëgimisë kulturore jomateriale* [Wytyczne w zakresie konserwacji, ochrony, popularyzacji i promocji wartości niematerialnego dziedzictwa kulturowego]. Tiranë.
- Vukov, Nikolai. 2014. „Report. Needs-Assessment. Safeguarding Intangible Cultural Heritage in the Republic of Albania [Raport. Analiza potrzeb. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Republice Albanii]”. http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/REPORT-Albania_needs_assessment-NVukov-2015.doc.

Ambiwalentność systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Republice Macedonii

Welika Stojkova Serafimowska*
Iwona Opetczeska Tatarczewska**

* Uniwersytet Świętych Cyryla i Metodego, Instytut Folkloru „Marko Cepenkow” (Univerzitet „Sw. Kiril i Metodij”, Institut za folklor „Marko Cepenkow”), Skopje, Republika Macedonii, dr, e-mail: lika73@yahoo.com.

** Ministerstwo Kultury Republiki Macedonii, Biuro Ochrony Dziedzictwa Kulturowego (Ministerstvo za kultura na Republika Makedonija, Uprava za zashtita na kulturnoto nasledstvo), Skopje, Republika Macedonii, e-mail: itatarcevska@gmail.com.

Pierwsza próba normatywnego zdefiniowania pojęcia niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Republice Macedonii została podjęta już w roku 1988, kiedy to w ustawie dotyczącej bogactwa kulturowego znalazła się definicja tegoż bogactwa. Zgodnie z tą wstępną definicją, oprócz ruchomego i nieruchomego bogactwa kulturowego termin ten obejmował również: „pieśni, tańce i inne utwory ludowe, rytuały oraz inne elementy ludowe; rzemiosło i przedstawienia o walorach kulturowych i historycznych (niematerialne bogactwo kulturowe)”.

Współczesna historia Europy Południowo-Wschodniej to wyjątkowo ważny okres przemian politycznych i gospodarczych w społeczeństwie. Przyniósł on zmiany i reformy, a także odtworzenie narodów i kultur, które pomimo podobieństw i wspólnej historii wybrały drogę całkowitej suwerenności oraz przekształcenia w niezależne państwa z ich unikalną tożsamością narodową i symbolami (Czekanowska 1996; Laušević 1996; Buchanan 1996). Ten nowo powstały kontekst wiąże się również z nowymi tożsamościami społecznymi i towarzyszącymi im „nowymi” muzycznymi formami wyrazu, które pojawiły się także w Republice Macedonii podczas transformacji społecznej. Podobnie jak pozostałe kraje, Republika Macedonii jako stosunkowo nowe suwerenne państwo – stojące przed poważnymi wyzwaniami związanymi ze swoją tożsamością, historią oraz funkcjonowaniem, które pod wieloma względami są narzucone z zewnątrz – musi się wykazać i być obecna na światowej scenie, co w przypadku małych krajów jest dość specyficznym zadaniem (Zebec 2013, 330).

Macedończycy stereotypowo określają swój kraj jako znajdujący się na styku Wschodu i Zachodu, czyli w miejscu, które uznaje się za bogate w różne warstwy tradycyjnej kultury, w tym również niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jednak państwo nie zawsze jest przygotowane do zapewnienia odpowiedniej identyfikacji, ochrony prawnej, konserwacji, zagospodarowania oraz upowszechniania wiedzy na ten temat. Elity polityczne są świadome związku pomiędzy niematerialnym dziedzictwem kulturowym a tożsamością narodową już od lat 50. i to podejście było kontynuowane przez cały okres transformacji społecznej na początku lat 90. Włączenie do systemu działań Narodów Zjednoczonych oraz równoprawna współpraca z innymi państwami są również

kwestią prestiżu. Niematerialne dziedzictwo kulturowe posiada także moc rozwiązywania konfliktów, głównie dlatego, że pod wieloma względami przekracza polityczne granice.

Żywa kultura tradycyjna jest ciągle obecna w życiu codziennym Macedonii i odgrywa istotną rolę w pozycjonowaniu i kształtowaniu polityki związanej z systemem ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego kraju.

Pierwsza próba normatywnego zdefiniowania pojęcia niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Republice Macedonii została podjęta już w roku 1988, kiedy to w ustawie dotyczącej bogactwa kulturowego znalazła się definicja tegoż bogactwa. Zgodnie z tą wstępną definicją, oprócz ruchomego i nieruchomego bogactwa kulturowego termin ten obejmował również: „pieśni, tańce i inne utwory ludowe, rytuały oraz inne elementy ludowe; rzemiosło i przedstawienia o walorach kulturowych i historycznych (niematerialne bogactwo kulturowe)”¹.

W projekcie legislacyjnym dotyczącym tej dziedziny z 1990 roku dziedzictwo niematerialne nie podlegało ochronie, co tłumaczono tym, że problem jego ochrony nie został wystarczająco dobrze zbadany. Definiując niematerialne dziedzictwo kulturowe, podkreślano, że istotne jest przede wszystkim jego pielęgnowanie, a nie ochrona. Informacja o nieuwzględnianiu dziedzictwa niematerialnego w ustawach dotyczących ochrony, niezależnie od zastosowanej terminologii, została również zawarta w *Strategicznej koncepcji normatywnej regulacji kultury* z roku 1995². Niemniej jednak, jak wynika z tekstu *Ustawy o kulturze* z roku 1998³, do objęcia ochroną kwalifikuje się „całe niematerialne dziedzictwo, niezależnie od jego wartości i znaczenia”.

We wstępnej definicji wyróżniano pięć rodzajów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym muzykę, teatr oraz inne sztuki performatywne. Jednak w normatywnej części koncepcji zawartej w projekcie ustawy o dziedzictwie kulturowym z roku 2002, jak już wspomniano, dziedzictwo niematerialne było formalnie określane jako „dziedzictwo duchowe”, dlatego też niematerialne dziedzictwo kulturowe zostało prawnie zdefiniowane jako „duchowe dziedzictwo kulturowe” i obejmowało jedynie folklor, toponimy i tradycyjne rzemiosło.

W ustawie o ochronie dziedzictwa kulturowego z 2003 roku elementy folkloru (*folklorni dobra*)⁴, język oraz toponimy zostały określone jako rodzaje dziedzictwa duchowego i kulturowego. Ich defi-

¹ *Zakon za izmenuvanje na zakonot za spomenici i spomen-obeležja*, Služben vesnik na Republika Makedonija [Dziennik Urzędowy Republiki Macedonii] nr 51, 31 grudnia 1988, art. 4.29.

² *Strateszki koncept za kulturata*.

³ *Zakon za kulturata*, Služben vesnik na Republika Makedonija nr 31, 2 lipca 1998.

⁴ Zgodnie z ustawą o ochronie dziedzictwa kulturowego w Republice Macedonii termin „elementy folkloru” obejmuje wszystkie przejawy tradycyjnej kultury, które w Konwencji UNESCO z 2003 roku są definiowane jako niematerialne dziedzictwo kulturowe. Mając na uwadze wszystkie debaty dotyczące definicji tego terminu (Kirshenblatt-Gimblett 2004, 53–54), w niniejszym artykule stosujemy pojęcie „elementy folkloru” w takim znaczeniu, w jakim jest ono używane w oficjalnych krajowych aktach prawnych.

nicje, zawarte w tym dokumencie, po wprowadzeniu nieznacznych poprawek pozostały w ostatecznej wersji ustawy o ochronie dziedzictwa kulturowego z kwietnia 2004 roku:

1.3. Niematerialne dziedzictwo kulturowe

Elementy folkloru

Artykuł 24

Do elementów folkloru zaliczane są zwyczaje, rytuały, bajki, efekty kreatywności umysłowej, pieśni ludowe, opowiadania, legendy, porzekadła, zagadki, tańce, zabawy, stare i rzadkie rzemiosła, tradycyjne rzemiosła oraz inne formy narodowej twórczości niematerialnej.

Język

Artykuł 25

Język to literatura, tzn. standardowy język, oraz jego alfabet, a także lokalne odmiany tych samych języków (dialekty).

Toponimy

Artykuł 26

Toponimy to nazwy jezior, rzek, źródeł oraz innych zbiorników wodnych (hydronimy), miast, wsi oraz innych osad (ojkonimy), obszarów przyrodniczych lub administracyjnych (horonimy), dróg (dromonimy), przestrzennych obiektów rolniczych (agronimy), gór oraz innych obiektów przyrodniczych związanych z lasami (dendronimy) oraz inne autentyczne, lokalne oraz oficjalne nazwy podlegające toponimii Republiki Macedonii⁵.

Oprócz stworzenia krajowych ram prawnych, Macedonia dołączyła do dwóch międzynarodowych konwencji UNESCO: *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, którą ratyfikowała zaledwie 8 dni po jej oficjalnym wejściu w życie, tzn. 28 kwietnia 2006 roku⁶, oraz *Konwencji w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego* z 2005 roku (ratyfikacja 2 kwietnia 2007 roku)⁷.

Odkąd pojawił się pomysł stworzenia tego systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Republika Macedonii doceniła jego znaczenie i wspierała cały proces jego upowszechniania, zwłaszcza w regionie Europy Południowo-Wschodniej. Ponadto Republika Macedonii bierze aktywny udział w pracach Sieci Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Europy Południowo-Wschodniej, która spotyka się w regionie raz w roku i prowadzi działalność pod auspi-

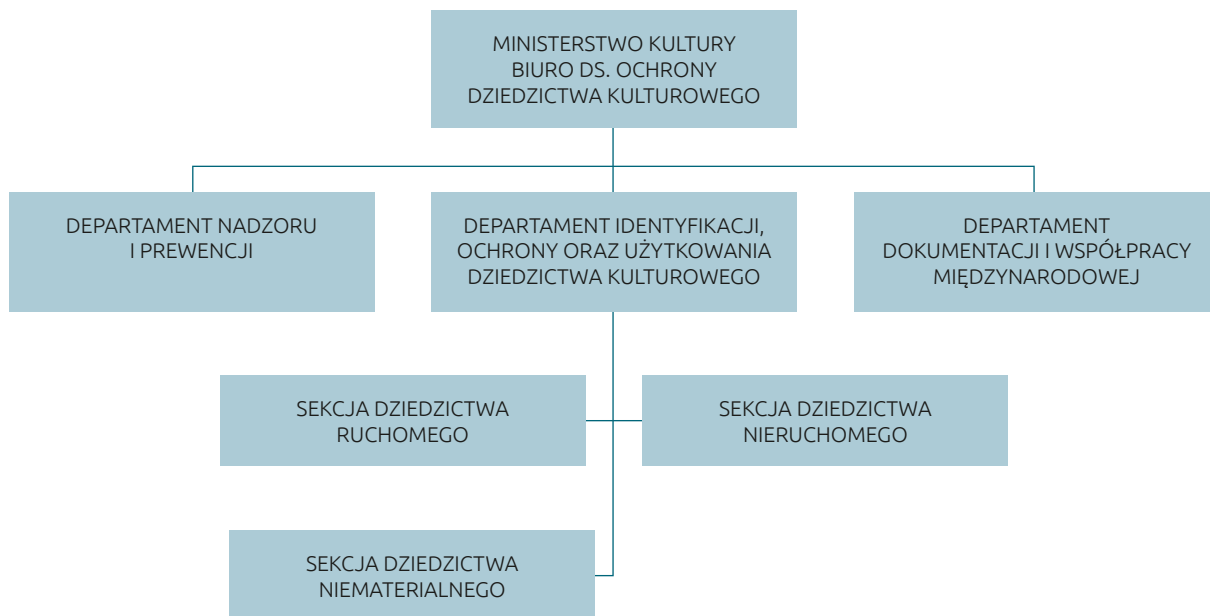
⁵ *Zakon za zashtita na kulturnoto nasledstvo*, Služben vesnik na Republika Makedonija nr 20, 2 kwietnia 2004.

⁶ *Zakon za ratifikacija na Konwencijata za zashtita na nematerijalnoto kulturno nasledstvo*, Služben vesnik na Republika Makedonija. Međunarodni dogovori [Dziennik Urzędowy Republiki Macedonii. Umowy międzynarodowe] nr 59, 12 maja 2006.

⁷ *Zakon za ratifikacija na Konwencijata za zashtita i unapreduvanje na raznovidnosta wo kulturnite izrazuvanja*, Služben vesnik na Republika Makedonija. Međunarodni dogovori nr 47, 13 kwietnia 2007.

cjami Regionalnego Biura UNESCO z siedzibą w Wenecji. Ze względu na *Konwencję w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* oraz obowiązujące przepisy prawa krajowego, a także w celu identyfikacji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, opracowano Krajową klasyfikację macedońskiego dziedzictwa kulturowego⁸ oraz Krajowy rejestr dziedzictwa kulturowego (Nacionalniot registar na kulturno nasledstvo)⁹.

Struktura organizacyjna Biura Ochrony Dziedzictwa Kulturowego w Republice Macedonii

Na mocy rozporządzenia Ministerstwa Kultury (Ministerstwo za kultura) w okresie od 2005 do 2011 roku funkcje związane z ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego zostały powierzone pięciu instytucjom¹⁰:

⁸ Odluka za donesuwanje na Nacionalna klasifikacija na kulturnoto nasledstvo, Služben vesnik na Republika Makedonija nr 37, 28 marca 2006.

⁹ Krajowy rejestr dziedzictwa kulturowego to macedoński odpowiednik krajowej listy elementów dziedzictwa wspomnianej w dokumentach UNESCO. W tutejszym systemie istnieją trzy rodzaje rejestrów: krajowy rejestr nieruchomego dziedzictwa kulturowego, krajowy rejestr ruchomego dziedzictwa kulturowego oraz krajowy rejestr duchowego dziedzictwa kulturowego.

¹⁰ W Republice Macedonii dziedzictwo audiowizualne, które jest silnie związane z niematerialnym dziedzictwem kulturowym, jest w ustawie o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego zdefiniowane osobno jako dziedzictwo ruchome. Do ochrony audiowizualnego dziedzictwa kulturowego są upoważnione następujące instytucje: Narodowa i Uniwersytecka Biblio-

1. Instytutowi Folkloru „Marko Cepenkow” w Skopje, jako podmiotowi prawnemu zajmującemu się ochroną folkloru (www.ifmc.ukim.mk);
2. Macedońskiemu Instytutowi Językowemu „Krste Misirkow” (Institut za makedonski jazik „Krste Misirkow”) w Skopje, jako podmiotowi prawnemu zajmującemu się ochroną języka macedońskiego i jego dialektów oraz dialektów, którymi posługują się mniejszości etniczne w Republice Macedonii (www.imj.ukim.edu.mk);
3. Muzeum Macedonii (Muzej na Makedonija), które bez rozgłosu włączyło się do systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego, realizując projekt dotyczący tradycyjnej kuchni z inicjatywy Krajowego Biura UNESCO w Turcji (www.musmk.org.mk);
4. Instytutowi Kultury Starostowiańskiej w Prilepie (Institut za starostowska kultura – Prilep), upoważnionemu w maju 2016 roku (www.isk.edu.mk);
5. Instytutowi Kulturalno-Duchowego Dziedzictwa Albańczyków w Skopje (Institut za duhovno i kulturno nasledstvo na Albancite – Skopje), od roku 2011.

W Republice Macedonii koncepcja „ochrony” folkloru zamiast jego „zachowania” została stworzona na bazie systemu ochrony kultury materialnej i wprowadza wartościowanie kultury niematerialnej. Ustawa dotycząca ochrony dziedzictwa kulturowego w Republice Macedonii wymienia dwie główne kategorie wartości dziedzictwa kulturowego: „dziedzictwo kulturowe wyjątkowej wartości” (podzielone na dwie podkategorie: „dziedzictwo kulturowe o nadzwyczajnej wartości” oraz „dziedzictwo kulturowe o wielkiej wartości”) oraz „ważne dziedzictwo kulturowe”¹¹.

Ta koncepcja mierzenia wartości wyrazu kulturowego jest sprzeczna z charakterem niematerialnej kultury, ponieważ każda społeczność uznaje swoje dziedzictwo kulturowe – m.in. rytuały, pieśni i zabawy – za unikatowe. Jej ekspresje kulturowe są dla niej bezwarunkowo piękne i najważniejsze w jej życiu publicznym. W drugiej połowie 2006 roku rząd Republiki Macedonii zatwierdził utworzenie specjalnego Departamentu ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Oddelenie za duhovno kulturno nasledstvo) jako części Biura Ochrony Dziedzictwa Kulturowego (Uprava za zashtita na kulturnoto nasledstvo) w Ministerstwie Kultury Republiki Macedonii. Instytucja ta odpowiada za wdrażanie polityki państwa w zakresie dziedzictwa kulturowego, koordynowanie

teka Św. Klemensa z Ochrydy – Skopje (Nacionalna i uniwersitetska biblioteka „Sw. Kliment Ohridski” – Skopje) oraz Państwowe Laboratorium Filmowe – Skopje (Kinoteka na Makedonija).

¹¹ Decyzje o zaliczeniu elementów dziedzictwa kulturowego do pierwszej kategorii są ogłaszane przez rząd Republiki Macedonii, natomiast do drugiej – przez Biuro Ochrony Dziedzictwa Kulturowego.

Gawrowski Trio – depozytariusze wpisanego na listę UNESCO elementu „*Glasoeczka*, męski śpiew dwugłosowy w regionie Dołni Połog”, podczas uroczystego koncertu z okazji 10. rocznicy podpisania *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, 23 października 2013. © Macedoński Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Muzyki Tradycyjnej.

sieci instytucji różnego typu, organizacji pozarządowych i jednostek, a także za usprawnianie wdrażania już obowiązujących przepisów i konwencji.

Od swojego powstania przed 12 laty i przez 10 lat obowiązywania ustawy o ratyfikowaniu Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Biuro Ochrony Dziedzictwa Kulturowego wpisało do Krajowego rejestru 88 elementów NDZK, w tym 58 wytworów ludowych, 19 dialektów języka macedońskiego, 10 dialektów mniejszości narodowych w Macedonii oraz 1 pozycję z kategorii toponimów.

Wszystkie działania, które zainicjowano od czasu utworzenia systemu NDZK, wymagają intensywnej, dynamicznej oraz nieustannej pracy, nie tylko na szczeblu krajowym. W związku z tym w roku 2011 Republika Macedonii nominowała trzy elementy do wpisania na listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego UNESCO. W roku 2013 złożono też dwa wnioski wielonarodowe, które są w trakcie rozpatrywania.

Pierwsze elementy z Macedonii wpisane na listy UNESCO

„Święto czterdziestu męczenników w Sztipie” było pierwszym elementem niematerialnego dziedzictwa kulturowego Macedonii, który został wpisany na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości (w grudniu 2013 roku). Drugi, wpisany w 2014 roku, to „Kopaczka – taniec towarzyski w wiosce Dramcze w regionie Pijanec”. W roku 2015 na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony wpisano również „Głasoczek, męski śpiew dwugłosowy w regionie Dołni Połog”.

Wnioski wielonarodowe

Republika Macedonii uczestniczyła w przygotowaniu wniosków nominacyjnych do wpisu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości następujących elementów: „Święto wiosny Hidrellez” (z inicjatywy Tureckiego Komitetu Narodowego ds. UNESCO; dokumentacja została przedłożona przez Turcję i Republikę Macedonii) oraz „Obchody dnia 1 marca” (z inicjatywy Rumuńskiego Komitetu Narodowego ds. UNESCO; dokumentacja została przedłożona przez cztery państwa z Europy Południowo-Wschodniej). W obu przypadkach decy-

zja o wpisie ma zapaść w grudniu 2017 roku na posiedzeniu Komitetu Międzyrządowego Konwencji z 2003 roku.

Wszystkie elementy wpisane do Krajowego rejestru oraz na listy UNESCO znalazły się tam dzięki wielopoziomowej współpracy. Inicjatywy były podejmowane na każdym szczeblu, a pomysłodawcami prawie wszystkich działań były organizacje pozarządowe działające w lokalnych społecznościach. Podmioty zajmujące się kulturą otrzymują dziś środki z Ministerstwa Kultury poprzez Fundusz Dorocznego Programu Kulturalnego. Są one przeznaczone nie tylko na ochronę NDZK w kraju, ale również na międzynarodową promocję jego elementów. Różnorodność systemu ochrony NDZK jest dopełnieniem działań podejmowanych przez jedną z najlepiej znanych organizacji typu non-profit związanych z UNESCO, Międzynarodową Radę Muzyki Tradycyjnej (International Council for Traditional Music, ICTM), za pośrednictwem Macedońskiego Komitetu Narodowego. Stanowi on główną organizację pozarządową typu non-profit będącą organem doradczym Ministerstwa Kultury. Razem z Macedońskim Towarzystwem Badawczym zostały oficjalnie akredytowane przy UNESCO.

Kultura tradycyjna pozostaje w dynamicznej relacji z procesami społecznymi, politycznymi i gospodarczymi, co należy uwzględniać w praktykach związanych z jej ochroną. Mimo że trzeba jeszcze poczekać na długofalowe rezultaty naszych działań, procesy ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, o ile zostają wdrożone tak, by wzmocnić pozycję lokalnych depozytariuszy tradycji, mogą być skuteczne w podtrzymywaniu tradycji kulturowych nawet wtedy, gdy chronione elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego są jednocześnie wykorzystywane do celów politycznych lub gospodarczych. W Republice Macedonii realizuje się obecnie wiele projektów wspólnotowych, które pozwalają tradycyjnej kulturze na dość niezależne funkcjonowanie dzięki nowym możliwościom wynikającym z innowacyjnego dyskursu, przemysłów kreatywnych lub takich programów, jak nowa *Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*¹².

W Republice Macedonii ustanowienie i rozwój instytucjonalnych mechanizmów ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego są nierozdzielnie związane z polityką na szczeblu międzynarodowym, zwłaszcza w odniesieniu do kontestacji istnienia macedońskiej etniczności z jej odrębnym językiem i kulturą. Nawet przed rozpadem Jugosławii w 1991 roku i ogłoszeniem niepodległości kraju geograficzni sąsiedzi Macedonii kwestionowali etniczno-narodową odrębność macedońskiego narodu oraz etnicznych Macedończyków. W okresie socjalizmu Grecja oficjalnie zaprzeczała istnieniu macedońskiej etniczności oraz języka, natomiast Bułgaria twierdziła, że są one częścią

¹² Zob. en.unesco.org/sdgs.

narodu i języka bułgarskiego. Pod wieloma względami takie kwestionowanie stanowi realne zagrożenie dla odrębnej macedońskiej tożsamości, wskutek czego sama koncepcja „tożsamości” (*identitet*) jest postrzegana od lat 90. XX wieku jako upolityczniona (i równocześnie jako istotne narzędzie polityczne). W konsekwencji państwo kładło duży nacisk na wzmacnianie i potwierdzanie narodowej i kulturowej tożsamości, co z kolei stało się impulsem dla procesów rekontekstualizacji oraz patrymonializacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

W procesie industrializacji, gdy podstawowe funkcje kulturowe (rytualne) elementów NDZK (m.in. rytuałów, tradycyjnej muzyki oraz tańca ludowego, rzemiosła i ustnych form wyrazu, a nawet języka i dialektów) zaczynają zanikać, rozpoczyna się również proces stopniowego zamierania takich jego przejawów, jak tradycyjna muzyka i taniec. Jednak w okresie transformacji oraz w obliczu grożącej utraty tożsamości – a zwłaszcza w związku z ruchem odrodzenia etnicznego, który pojawił się w Republice Macedonii w 1993 roku, by propagować i potwierdzać tożsamość kulturową – Konwencja z 2003 roku stała się znakomitą pretekstem do ponownej popularyzacji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego również w innym kontekście, to znaczy jako sposobu wzmocnienia lokalnej i narodowej tożsamości (Stojkova Serafimowska 2014).

W Konwencji UNESCO z 2003 roku zdefiniowano niematerialne dziedzictwo kulturowe jako praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzenie kulturowe – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności¹³.

Jednocześnie naukowcy coraz częściej dostrzegają związek muzyki i tańca z różnymi koncepcjami tożsamości (zob. Rice 2007; Stokes 1994; Frith 2004; Nettl 2005, 263, 268–71). Literatura etnomuzykologiczna opisuje cztery rodzaje związku muzyki i tańca z tożsamością: muzyka nadaje kształt wcześniej istniejącej tożsamości; przedstawienia muzyczne dają społecznościom możliwość zobaczenia ich wspólnych tożsamości „w akcji”; muzyka nadaje tożsamości efektywną jakość lub „wrażenie”; muzyka nadaje tożsamości szczególnie pozytywny walor (Rice 2007, 34–35).

Przykładem, który umożliwia przeanalizowanie tych procesów i zagadnień, jest taniec towarzyski *kopaczka* z wioski Dramcze w regionie Pijanec. Taniec ten jest ciągle żywy, a ponadto stanowi inte-

¹³ Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., art. 2 (polskie tłumaczenie: http://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/Tekst_Konwencji_o_ochronie_dziedzictwa_niematerialnego).

resujący przykład wdrożenia Konwencji UNESCO z 2003 roku na kilku poziomach. *Kopaczka*, wpisana na Listę reprezentatywną UNESCO w grudniu 2014 roku, jest dynamicznym tańcem towarzyskim (*oro*) z regionu Pijanec we wschodniej części Republiki Macedonii. Męska wersja tego tańca składa się z czterech części, podczas których wykonywane są określone sekwencje taneczne w półkolu: *sze-tanica* (sekwencja chodzona), polegająca na ustawieniu się w określonym szyku i służąca jako rozgrzewka dla tancerzy; *sitnoto* (sekwencja małych kroków), podczas której kroki tancerzy są szybkie i krótkie (wprawni tancerze wykonują ruchy stopami, jakby ślizgali się po ziemi); *prefrlaczk*a (sekwencja z krzyżowaniem stóp), podczas której tancerze szybko krzyżują lewą stopę nad prawą stopą, a taniec i muzyka stają się coraz szybsze aż do osiągnięcia punktu kulminacyjnego; oraz *kopaczkata* (sekwencja kopania), najszybsza i najbardziej dynamiczna sekwencja, podczas której tancerze wykonują efektowne skoki, lądując z dużą siłą na prawej stopie, podczas gdy lewa stopa wielokrotnie uderza o ziemię, co przypomina kopanie. Stąd właśnie bierze się nazwa tego tańca. Tancerzom przygrywali zazwyczaj na dwumembranowych bębnach *tapani* dwaj romscy muzycy, dzisiaj jednak grają na nich również Macedończycy, wyposażeni w cztery lub nawet pięć takich bębnów. W niektórych wersjach tańca *kopaczka* muzycy grają nie tylko na bębnach *tapani*, ale również na *kemene* (rodzaj skrzypiec) oraz, choć rzadziej, na instrumencie zwanym *tambura* (lutnia długoszyjkowa) lub na dudach.

Wpis na listę oraz realizowany jednocześnie proces patrymonializacji spowodowały, że ta praktyka kulturowa jest wykonywana w wielu równoległych kontekstach. Przykład tańca *kopaczka* ze wschodniej Macedonii pokazuje, że żywe tradycje mogą wyrażać różne znaczenia, gdy angażują tych samych uczestników w różnych okolicznościach. W chwili obecnej taniec *kopaczka* występuje w czterech odstonach: jako żywa lokalna tradycja; jako występ sceniczny lokalnych artystów; jako część repertuaru zawodowych i amatorskich zespołów folklorystycznych z całego kraju; oraz tak, jak jest przedstawiany w mediach tradycyjnych i społecznościowych i jak go postrzega opinia publiczna, czyli jako symbol macedońskiej tożsamości narodowej.

Pierwszy z nich, czyli kontekst lokalny, wiąże się ze spontanicznym wykonywaniem tego tańca podczas spotkań towarzyskich, w tym na ślubach i festiwalach. Na przykład coroczne obchody Dnia Św. Michała Archanioła (21 listopada) kończą się zbiorowym i spontanicznym wykonaniem tańca *kopaczka* przez około stu tancerzy. Taniec ten był jednym z pierwszych elementów zgłoszonych przez Republikę Macedonii do wpisu na listy NDZK UNESCO w 2011 roku. Działania podjęte w celu przygotowania tego zgłoszenia uruchomiły również nowy proces patrymonializacji, powiązany zarówno z wytycznymi UNESCO dotyczącymi wdrożenia systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jak i z aktualnymi czynnikami politycznymi.

Zaczęliśmy pracować z depozytariuszami tradycji w 2003 roku. Byliśmy również częścią zespołu przygotowującego wnioski dotyczące trzech pierwszych elementów zgłoszonych na listy. Szybko okazało się, że pełniłyśmy dwie role. Po pierwsze, łączyłyśmy teorię z praktyką – to znaczy interpretowałyśmy Konwencję UNESCO z 2003 roku pod kątem jej zapisów oraz wdrażania, by wesprzeć depozytariuszy tradycji oraz instytucje, które były mniej zaznajomione z Konwencją oraz samym pojęciem „niematerialnego dziedzictwa kulturowego”. Naszym drugim zadaniem była identyfikacja praktyk kulturowych zaliczających się do niematerialnego dziedzictwa kulturowego, co wymagało zmiany naszego sposobu myślenia o tym dziedzictwie. Musiałyśmy uwzględnić zagadnienia natury politycznej, kosztem kwestii naukowych. Zamiast analizować żywy folklor, musiałyśmy się skupić na procesach związanych z instytucjonalizacją NDZK oraz kwestiach dotyczących patrymonializacji i rekontekstualizacji (Pejczewa 2014, 292). Nawiązując do tekstu Kirschenblatt-Gimblett (2004), można powiedzieć, że stałyśmy się częścią metakulturowego procesu, który wskazywał podstawowe warunki twórczości kulturalnej oraz odtworzenia tradycyjnych form muzyki i tańca. I dlatego taniec *kopaczka*, mimo poddania go procesowi patrymonializacji i rekontekstualizacji w trakcie działań związanych z wpisaniem go na listę UNESCO – jako symbolu narodowej tożsamości oraz przykładu narodowego folkloru scenicznego – w dalszym ciągu jest żywą lokalną tradycją, niezależnie od jego nowszych kontekstów. Te równoległe konteksty odnoszą się do wielowarstwowych tożsamości depozytariuszy kultury, których znaczenie podkreślali tancerze z młodego pokolenia. Młody tancerz, którego zapytano, co czuje, gdy wykonuje taniec *kopaczka* objęty ochroną UNESCO, oraz do kogo on należy, odpowiedział: „*Kopaczka* jest przede wszystkim moja, a macedońskim tańcem ludowym jest dopiero w drugiej kolejności”.

Od czasu zgłoszenia i wpisania tańca *kopaczka* na Listę reprezentatywną UNESCO zespół tańca ludowego Kopaczka ze wsi Dramcze co roku składa wniosek o dofinansowanie, które otrzymuje i ma dzięki temu lepsze warunki, by ćwiczyć ten taniec (oraz inne tańce i pieśni ludowe). Może sobie również pozwolić na konserwację oraz zakup instrumentów i strojów ludowych oraz popularyzację muzyki i tańców ludowych wśród ludzi młodych. Grupa została też potraktowana priorytetowo przy podziale środków z Ministerstwa Kultury na projekty związane z ochroną i promowaniem tańca. W roku 2014 przywrócono do życia kilka tradycyjnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w regionie Pijanec, zaobserwowano wzrost zainteresowania nim wśród młodzieży oraz zrealizowano kilka projektów, w trakcie których zidentyfikowano kolejne elementy NDZK w tym regionie. Polegały one przede wszystkim na katalogowaniu form muzyki i tańca występujących w poszczególnych społecznościach, co jest jednym z celów Konwencji UNESCO z 2003 roku. Rów-

niez depozytariusze tradycji podejmowali dalsze kroki, które miały wykazać, że tradycja na poziomie lokalnym nie jest „skamieniałą”, lecz żywą, ewoluującą praktyką. Jednocześnie wdrożenie Konwencji w połączeniu z krajową polityką dotyczącą tożsamości narodowej spowodowało, że taniec *kopaczka* stał się symbolem narodowej tożsamości. Dzięki temu przekazano znaczne środki depozytariuszom tradycji, którzy do tej pory mogą uczestniczyć w sprawowaniu kontroli nad swoim dziedzictwem zgodnie z wytycznymi UNESCO.

UNESCO podejmuje starania mające na celu stworzenie instrumentu ochrony tego, co jest przez nią obecnie nazywane dziedzictwem niematerialnym, a co wcześniej określano mianem folkloru, już od roku 1952. Skupienie się na różnych pojęciach prawnych, takich jak własność intelektualna, prawa autorskie, znak towarowy oraz patent, przy tworzeniu podstaw ochrony musiało uwzględniać zawsze dwa aspekty. Folklor z definicji nie jest unikalnym wytworem jednostki; istnieje w różnych wersjach i wariantach, a nie w pojedynczej, oryginalnej i autorytatywnej formie; na ogół powstaje jako forma wykonawcza i jest zazwyczaj przekazywany ustnie, jako zwyczaj lub przykład, rzadziej w postaci materialnej (pism, notatek, rysunków, fotografii, nagrań). „Żywe archiwum” oraz „biblioteka” są tu często stosowanymi metaforami. Terminy te nie potwierdzają prawa danej osoby do tego, co robi, ale raczej podkreślają jej rolę w podtrzymywaniu kultury (dla innych). Zgodnie z tym modelem ludzie przychodzą i odchodzą, ale kultura istnieje nadal, ponieważ jedno pokolenie przekazuje ją następnemu pokoleniu. Jednak wszystkie ingerencje w obszarze dziedzictwa – takie jak próba przeciwstawienia się presji globalizacji – wpływają na relację łączącą ludzi i ich działania. Zmieniają to, jak ludzie rozumieją, postrzegają i praktykują swoją kulturę, a także ich samych. Z biegiem czasu przekształcają fundamentalne warunki produkcji i reprodukcji kulturowej. Zmiana jest nieodłącznym elementem kultury i działania zmierzające do zachowania, zabezpieczenia i utrzymania określonych praktyk kulturowych są prowadzone w przestrzeni między dwiema skrajnościami: „zamrożeniem” tych praktyk lub uznaniem ich za niematerialne dziedzictwo kulturowe. Jak dotąd *kopaczka* jest pozytywnym, żywym przykładem elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego, który przetrwał mimo działania wspomnianych procesów i koncepcji.

Bibliografia

Buchanan, Donna A. 1996. „Wedding Musicians, Political Transition, and National Consciousness in Bulgaria [Muzycy weselni, przemiany polityczne oraz świadomość narodowa w Bułgarii]”. W *Retuning Culture: Musical Changes*

- in Central and Eastern Europe* [Ponowne dostrajanie kultury: zmiany w muzyce w Europie Centralnej i Wschodniej], pod redakcją Marka Slobina, 200–30. Durham – London: Duke University Press.
- Czekanowska, Anna. 1996. „Continuity and Change in Eastern and Central European Traditional Music [Ciągłość i zmiana w tradycyjnej muzyce w Europie Środkowo-Wschodniej]”. W *Retuning Culture: Musical Changes in Central and Eastern Europe* [Ponowne dostrajanie kultury: zmiany w muzyce w Europie Centralnej i Wschodniej], pod redakcją Marka Slobina, 92–116. Durham – London: Duke University Press.
- Frith, Simon, red. 2004. *Popular Music: Music and Identity* [Muzyka popularna: muzyka i tożsamość]. Tom 4. London: Routledge.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 2004. „Intangible Heritage as Metacultural Production [Niematerialne dziedzictwo jako produkt metakulturowy]”. *Museum International* 56 (1–2): 52–65.
- Laušević, Mirjana. 1996. „The *Ilahiya* as a Symbol of Bosnian Muslim National Identity. [Ilahiya jako symbol tożsamości narodowej bośniackich muzułmanów]”. W *Retuning Culture: Musical Changes in Central and Eastern Europe* [Ponowne dostrajanie kultury: zmiany w muzyce w Europie Centralnej i Wschodniej], pod redakcją Marka Slobina, 117–35. Durham – London: Duke University Press.
- Nettl, Bruno. 2005. *The Study of Ethnomusicology: Thirty-One Issues and Concepts* [Badanie etnomuzykologii: trzydzieści jeden zagadnień i koncepcji]. Urbana: University of Illinois Press.
- Pejczewa, Łozanka. 2014. „Narodnata muzika kato nematerialno kulturno nasledstvo: konstruirane i upotrebi [Muzyka ludowa jako przejaw niematerialnego dziedzictwa kulturowego: Konstrukcja i wykorzystanie]”. W *Dni na nasledstwoto 2013* [Dni Dziedzictwa 2013], pod redakcją Łozanki Pejczewy, 291–308. Sofia: Akademichno Izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”.
- Rice, Timothy. 2007. „Reflections on Music and Identity in *Ethnomusicology* [Refleksje na temat muzyki i tożsamości w *Ethnomusicology*]”. *Muzikologija* 7: 17–38.
- Stojkova Serafimowska, Welika. 2014. „Makedonskata vokalna muzicška tradicija wo procesot na opshtestwenata tranzicija [Macedońska tradycja muzyki wokalne w procesie przekształceń społecznych]”. Praca doktorska, Uniwersytet Świętych Cyryla i Metodego w Skopje.
- Stokes, Martin, red. 1994. *Ethnicity, Identity and Music: The Musical Construction of Place* [Etniczność, tożsamość i muzyka: muzyczna konstrukcja miejsca]. Oxford: Berg.
- Zebeć, Tvrtko. 2013. „Etnolog u svijetu baštine: hrvatska nematerijalna kultura u dvadeset prvom stoljeću [Etnolog w świecie dziedzictwa: chorwackie dziedzictwo niematerialne w XXI wieku]”. W *Proizvodnja Baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi* [Produkowanie dziedzictwa: krytyczne badania kultury niematerialnej], pod redakcją Marijany Hameršak, Ivy Pleše i Any-Mariji Vukušić, 313–33. Zagreb: Institut za Etnologiju i Folkloristiku.

Wdrożenie *Konwencji*
UNESCO w sprawie ochrony
niematerialnego dziedzictwa
kulturowego w Republice Serbii:
dokumentacja Krajowego
rejestru niematerialnego
dziedzictwa kulturowego
w Muzeum Etnograficznym
w Belgradzie

Danijela Filipović*

* Kurator, Serbskie Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, Muzeum Etnograficzne w Belgradzie (Centar za nematerijalno kulturno nasledje Srbije Etnografski muzej u Beogradu), e-mail: danijela.filipovic@etnografskimuzej.rs.

...współpraca pomiędzy specjalistami, depozytariuszami dziedzictwa oraz lokalnymi społecznościami odgrywa istotną rolę w procesie identyfikacji elementów dziedzictwa oraz podejmowania decyzji co do tego, czy stanowią one przejawy dziedzictwa kwalifikujące się do wpisu do Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W tym zakresie szczególnego znaczenia nabiera sieć koordynatorów regionalnych, stworzona w ramach systemu ochrony dziedzictwa działającego na terytorium Republiki Serbii.

Stworzenie systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Republice Serbii oraz wprowadzenie tej koncepcji zarówno do dyskusji w środowiskach akademickich i specjalistycznych, jak i do szerokiej debaty publicznej spowodowały pojawienie się wielu pytań dotyczących samej definicji niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jak również jego miejsca w ramach istniejącego systemu instytucjonalnej ochrony dziedzictwa. Badania nad kulturą duchową, rytuałami społecznymi, wiedzą i wierzeniami charakterystycznymi dla poszczególnych społeczności, umiejętnościami oraz wyrobem i wykorzystaniem obiektów codziennego użytku – wszystkie te działania należą do obszaru, który od dawna jest przedmiotem systematycznych, specjalistycznych badań w ramach różnych dyscyplin nauki, takich jak etnologia i antropologia, badania nad folklorem, etnomuzykologia i inne. Jednak wraz z przyjęciem *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* zagadnienie to staje się po raz kolejny przedmiotem debaty i jest dziś analizowane w zupełnie nowym świetle.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego została przyjęta przez UNESCO w celu wdrożenia nowego podejścia do ochrony tego obszaru dziedzictwa kulturowego oraz wprowadzenia nowego trybu jego ochrony i poszerzenia kręgu osób zaangażowanych w jego zachowanie, aby zapewnić jego przekazanie następnym pokoleniom. Żeby to osiągnąć, zadanie opieki nad dziedzictwem powierzono nie tylko specjalistom oraz podmiotom instytucjonalnym, ale także jego dziedzicom, depozytariuszom i lokalnym społecznościom. W efekcie często słyszy się w kręgach eksperckich, że zagadnienie to wymaga ponownego rozważenia i że zachodzi konieczność zdefiniowania ról, jakie mają spełniać wskazane wyżej podmioty w ramach nowo utworzo-

nego systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Z jednej strony w Konwencji wskazano środki o charakterze administracyjnym, których wdrożenie wymaga podjęcia działań przez administrację państwową, z drugiej natomiast prowadzenie studiów nad wszystkimi aspektami dziedzictwa w ramach domeny określonej przepisami Konwencji wymaga podjęcia systematycznych badań naukowych oraz zaangażowania wybitnych ekspertów.

Od samego początku istnienia muzeów ich rola nie ograniczała się tylko do gromadzenia różnego rodzaju zbiorów – instytucje te angażowały się także w prowadzenie szczegółowej dokumentacji i gromadzenie świadectw życia społeczności będących depozytariuszami dziedzictwa oraz wszystkiego, co się z tym zagadnieniem wiąże. W związku z powyższym, zdaniem Richarda Kurina (2007), ich obecna struktura już teraz czyni je instytucjami najlepiej przystosowanymi do nadzorowania procesu wdrażania Konwencji. Mimo to, aby zapewnić skuteczną realizację głównych zasad Konwencji, konieczne jest zdefiniowanie ról powierzonych podmiotom uznanym za element systemów ochrony dziedzictwa i aktywnie angażującym się w działania na rzecz jego zachowania, a więc depozytariuszom dziedzictwa oraz lokalnym społecznościom. Znaczenie tych osób zostało uwzględnione już w trakcie realizacji pierwszego warunku, bez którego systematyczna ochrona dziedzictwa określanego jako niematerialne nie byłaby w ogóle możliwa, tzn. identyfikacji elementów dziedzictwa oraz tworzenia inwentarza niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jednak osoby te pełnią również kluczową rolę w procesie przekazywania i podtrzymywania funkcji dziedzictwa w ramach społeczności, w których pozostaje ono zakorzenione. Ujednolicenie działań prowadzonych na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego przez jego depozytariuszy – funkcjonujących, jak mogłoby się wydawać, w pewnej izolacji od centrum tego rodzaju działań – oraz przez specjalistów w tej dziedzinie może być postrzegane przez pryzmat wdrożenia pierwszego kroku wskazanego w Konwencji, a więc identyfikacji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz ich wpisu do odpowiednich rejestrów. Poprzez uznanie znaczenia i wartości swojego własnego dziedzictwa oraz zidentyfikowanie potrzeby jego zachowania i ochrony z wykorzystaniem systemu przewidzianego postanowieniami Konwencji, depozytariusze dziedzictwa zaczynają odgrywać bardzo aktywną rolę, która nabiera kluczowego znaczenia w kolejnych stadiach funkcjonowania systemu ochrony dziedzictwa. Co więcej, poprzez prowadzone działania oraz zastosowaną metodologię dokumentacji i interpretacji dziedzictwa, specjaliści w omawianej dziedzinie pełnią istotną rolę w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w szczególności w obszarze jego dokumentowania i gromadzenia jego świadectw. Dlatego właśnie stworzenie krajowego inwentarza niematerialnego dziedzictwa kulturowego, będące obowiązkiem każdego z Państw-Stron

Konwencji, stanowi najlepszy wskaźnik efektywności działania systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terytorium danego kraju; również dlatego, że prowadzenie i udoskonalanie takiego inwentarza wymaga intensywnej współpracy pomiędzy podmiotami, o których była wyżej mowa. Powierzenie Muzeum Etnograficznemu nadzoru zarówno nad Krajowym rejestrem niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbii, jak i nad wpisanymi do niego elementami tego rodzaju dziedzictwa umożliwiło wykorzystanie istniejącej wiedzy i doświadczeń na potrzeby badania i dokumentacji dziedzictwa, jak również pozwoliło na opracowanie nowych metod pracy wynikających ze specyfiki procesu dokumentowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, będącego przecież dziedzictwem żyjącym. Jednocześnie pozwoliło to udoskonalić metody prezentacji zbiorów dzięki digitalizacji oraz rozwojowi technologii informacyjnych i komunikacyjnych, co z kolei wpłynęło na ulepszenie metod dokumentacji.

Budowa systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Republice Serbii

Od momentu przyjęcia *Ustawy o ratyfikacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*¹ w maju 2010 roku Republika Serbii prowadziła działania na rzecz jej wdrożenia, tworząc sieć specjalistycznych organów i wprowadzając przepisy umożliwiające zastosowanie zaprojektowanych ram regulacyjnych w praktyce i uświadamianie, jak istotne jest uznanie dziedzictwa niematerialnego za część swojego dziedzictwa kulturowego, a także zapewniające aktywne uczestnictwo w procesie kształcenia zarówno kadry specjalistycznej, jak i ogółu społeczeństwa. W sferze naukowej i profesjonalnej ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego znalazła oparcie w trwającej od dziesięcioleci działalności różnych instytucji. Poprzez prowadzone badania w obszarze etnologii, antropologii, etnolingwistyki i entomuzykologii, a także poprzez gromadzenie danych na temat tradycyjnego sposobu życia, praktyk społecznych i uroczystości, zwyczajów, wierzeń, tradycji ustnej, rzemiosła oraz wiedzy położyły one fundament pod dalszą działalność badawczą oraz pod ochronę „żyjącego dziedzictwa”, które funkcjonuje w serbskich społecznościach od pokoleń. Działając w oparciu o wskazane wyżej zasady, stworzono sieć mającą na celu zapewnienie ochrony

¹ W dniu 5 maja 2010 roku Zgromadzenie Narodowe Republiki Serbii uchwaliło *Ustawę o ratyfikacji Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Zakon o potvrđivanju Konvencije o očuvanju nematerijalnog kulturnog nasleđia, Službeni glasnik RS, Međunarodni ugovori [Dziennik Urzędowy Republiki Serbii. Traktaty Międzynarodowe] nr 001/2010, 21 maja 2010).*

niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Podejmowane w jej ramach działania mają na celu stworzenie solidnego systemu ochrony pozwalającego na zapewnienie opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz na podtrzymanie procesu jego przekazywania z pokolenia na pokolenie. Sieć ta ułatwia współpracę pomiędzy specjalistami, depozytariuszami wiedzy na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz instytucjami (Żiwković 2011).

Ministerstwo Kultury i Mediów (Ministarstvo kulture i informisanja), jako organ odpowiedzialny za wdrożenie Konwencji, powołało kluczowe gremia eksperckie i doradcze, tworzące razem sieć działającą na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego; zadania i obowiązki każdego z tych gremiów zostały wyraźnie określone. W ramach Ministerstwa Kultury i Mediów powołano Narodowy Komitet ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Nacionalni komitet za nematerijalno kulturno nasledje), złożony ze specjalistów w różnych dziedzinach. Komitet ten odpowiada za opracowanie i przyjęcie strategii na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbii i uczestniczy w skoordynowanym procesie włączania dziedziny niematerialnego dziedzictwa kulturowego do ustawodawstwa krajowego. Podejmuje ponadto decyzje w zakresie nominacji poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego do Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Nacionalni registar nematerijalnog kulturnog nasledja), a także przyjmuje nominacje odnośnie do wpisu na listy UNESCO. Interdyscyplinarny charakter działalności związanej z niematerialnym dziedzictwem kulturowym znajduje swoje odzwierciedlenie w działalności Komisji ds. Włączenia Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego do Rejestru Krajowego; Komisja ta, będąca częścią sieci eksperckiej, odpowiada za ocenę i przygotowywanie propozycji wpisów do Krajowego rejestru. Działania siedmiu koordynatorów regionalnych odpowiadających za następujące regiony: Wojwodina, Belgrad, Serbia Środkowa, Serbia Zachodnia, Serbia Wschodnia oraz Kosowo i Metohija mają szczególne znaczenie w procesie identyfikacji, nominacji i monitorowania elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, pomagając jednocześnie w nawiązywaniu współpracy pomiędzy wspólnotami, zbiorowościami, pojedynczymi osobami, ekspertami, muzeami, centrami wiedzy specjalistycznej oraz instytucjami badawczymi w zakresie gromadzenia, dokumentacji, archiwizacji i ochrony danych dotyczących dziedzictwa.

W czerwcu 2012 roku przy Muzeum Etnograficznym w Belgradzie utworzono Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Centar za nematerijalno kulturno nasledje Srbije), stanowiące szczególnie istotny element systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Serbii. Jednym z jego podstawowych zadań jest prowadzenie Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Pomysł, żeby Krajowy rejestr znajdował się pod auspicjami Centrum dzia-

łającego przy Muzeum, stanowi wyraz przekonania, że identyfikacja, rejestracja oraz dokumentacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny stanowić element całościowego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego. Mimo że toczące się w środowisku specjalistów debaty dotyczące roli muzeów w procesie wdrażania Konwencji rodzą bardzo istotne dylematy, należy mieć na uwadze fakt, że od samego początku swego istnienia muzea zajmowały się gromadzeniem przedmiotów należących do sfery określanej obecnie mianem „niematerialnego dziedzictwa kulturowego”. W związku z powyższym wydaje się jak najbardziej naturalne, że zadanie opieki nad niematerialnym dziedzictwem kulturowym powinno przypaść muzeom (Biżić-Omczikus 2005).

Dzięki temu możliwe jest bowiem zapewnienie szybkiej integracji nowego systemu ochrony z ogólnym systemem opieki nad dziedzictwem, w oparciu o nabyte wcześniej doświadczenia. Jest to szczególnie widoczne w obszarze dokumentacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego, tj. w ramach procesu kompilacji, przygotowywania i archiwizacji materiałów dotyczących poszczególnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, za realizację którego odpowiada Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Centrum prowadzi ponadto kompletną dokumentację elementów wpisanych do Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbii, a także elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO, Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony oraz do Rejestru dobrych praktyk w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wśród istotnych zadań realizowanych przez Centrum wymienić należy koordynowanie działań i nawiązywanie współpracy pomiędzy społecznościami, zbiorowościami, pojedynczymi osobami, specjalistami, centrami wiedzy specjalistycznej oraz instytucjami badawczymi. Centrum zajmuje się wdrażaniem działań w zakresie badania, gromadzenia, dokumentacji, ochrony oraz prezentacji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego występujących na terytorium Republiki Serbii, a także działań dotyczących rozpowszechniania i prezentacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Krajowy rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbii

Utworzenie Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowi pierwszy krok na drodze do zapewnienia ochrony tego rodzaju dziedzictwa; warunkiem koniecznym jest w tym

Poświęcenie ciast w kościele w czasie uroczystości na cześć świętego patrona rodziny (*slava*), 2013.
Fot. Saša Milutinović, © Muzeum Etnograficzne w Belgradzie.

przypadku uznanie danego elementu dziedzictwa przez członków lokalnej społeczności za element będący nośnikiem konkretnych wartości, z którymi się utożsamiają. Aby jednak spełnione zostały wszystkie warunki niezbędne do zapewnienia ochrony dziedzictwa, konieczne jest także zrealizowanie innych etapów tego procesu, a więc dokumentacji, edukacji i prezentacji. Należy także zauważyć, że sporządzanie przez naukowców podczas badań terenowych filmów dokumentalnych, dokumentacji fotograficznej, prac naukowych i technicznych, nagrań audiowizualnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz, przede wszystkim, dostarczanie specjalistom działającym w omawianym obszarze oraz kolejnym pokoleniom wiedzy kładącej nacisk na konieczność pielęgnowania różnorodności zwyczajów oraz na kultywowanie lokalnej tożsamości i wartości nie są tylko i wyłącznie metodami mającymi na celu dokumentowanie aktualnego stanu elementów dziedzictwa kulturowego, ale także środkami pozwalającymi na zapewnienie im ochrony. Kryteria wpisu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości wskazane w treści Konwencji obejmują wszystkie wskazane wyżej czynniki, stanowiąc podstawę, na której poszczególne państwa powinny opierać się w momencie ustalania procedur wpisu elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na którąkolwiek spośród utworzonych list.

Co więcej, współpraca pomiędzy specjalistami, depozytariuszami dziedzictwa oraz lokalnymi społecznościami odgrywa istotną rolę w procesie identyfikacji elementów dziedzictwa oraz podejmowania decyzji co do tego, czy stanowią one przejawy dziedzictwa kwalifikujące się do wpisu do Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego². W tym zakresie szczególnego znaczenia nabiera sieć koordynatorów regionalnych, stworzona w ramach systemu ochrony dziedzictwa działającego na terytorium Republiki Serbii. Koordynatorzy regionalni, podobnie jak specjaliści prowadzący badania terenowe, mają możliwość identyfikacji elementów dziedzictwa i zachęcania depozytariuszy dziedzictwa oraz poszczególnych osób, zbiorowości i społeczności do tego, aby przykładali większą wagę do znaczenia i wartości własnego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ogólną zasadą przyświecającą stosowanej wcześniej praktyce w zakresie ochrony dziedzictwa było tworzenie administracyjno-prawnych ram ochrony tego rodzaju dziedzictwa oraz wykonywanie czynności technicznych i badawczych, umożliwiających jego monitorowanie i analizowanie. Przepisy Konwencji zakładają natomiast także aktywne angażowanie depozytariuszy dziedzictwa w omawiany proces. Właśnie w ten sposób można stworzyć warunki do realizacji kolejnego kroku, jakim jest zapewnienie funkcjonowania procesu rejestracji i dokumentacji poszczególnych przeja-

² Odnosnie do znaczenia budowania nowego podejścia polegającego na nawiązywaniu przez muzea ściślejszej współpracy z regionami i społecznościami, które powinny znaleźć się w kręgu ich zainteresowania, zob. Boylan 2006, 57.

wów dziedzictwa przez właściwe instytucje specjalistyczne, tak aby dziedzictwem tym cieszyć się mogły także następne pokolenia.

Poprzez identyfikację elementów dziedzictwa, ich dokumentowanie i wpisywanie do Krajowego rejestru nie dążymy wcale do ich „zakonserwowania” i sztucznego zachowania w obecnej postaci. Przeciwnie – należy mieć świadomość tego, że mamy do czynienia z „żywym dziedzictwem” (Blake 2002, 7), co oznacza, że musi ono nieustannie się zmieniać, dostosowując się do nowego środowiska i nowych okoliczności. W związku z powyższym sam akt włączenia elementu dziedzictwa do rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego oznacza nie tylko podjęcie pewnych działań ochronnych, ale także wdrożenie systemu mającego na celu zapewnienie, aby dany element dziedzictwa mógł nadal rozwijać się w sposób zrównoważony. Oprócz depozytariuszy dziedzictwa istotny wkład w osiągnięcie tego celu wnoszą organizacje, stowarzyszenia oraz instytucje, które poprzez realizowane przez siebie programy zapewniają rozpoznawalność oraz trwałość rozwoju poszczególnych elementów dziedzictwa. W tej materii szczególnie istotną rolę do odegrania mają współuczestniczące w omawianych działaniach muzea (Boylan 2006, 62) oraz inne instytucje specjalistyczne, a także pojedyncze osoby, lokalne społeczności, organizacje pozarządowe oraz inne organizacje i stowarzyszenia, które zdają sobie sprawę z tego, jak wielkie znaczenie dla przetrwania każdej społeczności ma jej dziedzictwo, lub mają świadomość nowych możliwości, jakie niesie ze sobą dziedzictwo i jego interpretowanie.

Pragnąc umożliwić wpisanie zidentyfikowanych elementów dziedzictwa na funkcjonujące na terenie Republiki Serbii listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Narodowy Komitet ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego działający przy Ministerstwie Kultury i Mediów stworzył „Formularz rejestracji elementów dziedzictwa”. Jest on wzorowany na formularzu wniosku o wpis na Listę reprezentatywną UNESCO, ale został dostosowany do specyficznego charakteru prowadzonych badań terenowych oraz do aktualnie obowiązujących w Republice Serbii ram prawnych. Obejmuje on wszystkie istotne zagadnienia związane z identyfikacją, ochroną, zachowaniem i zapewnieniem przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w sposób klarowny wskazując najbardziej istotnych uczestników procesu jego ochrony: depozytariuszy dziedzictwa, lokalne społeczności, organizacje pozarządowe, instytucje specjalistyczne oraz władze państwowe inicjujące działania w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego i występujące w charakterze gwaranta ich wdrożenia. Działania oraz programy realizowane przez każdy ze wskazanych organów, mające zapewnić trwałość rozwoju, zachowanie i ochronę poszczególnych elementów dziedzictwa, stanowią także integralną część zbioru danych, jakie należy pozyskać w trakcie wypeł-

niania formularza. Poszczególne sekcje formularza określają i wyjaśniają, w jaki sposób realizacja planowanych działań powinna zapewnić zgodność z fundamentalnymi postulatami zawartymi w Konwencji. W ten sposób możliwe jest zrozumienie podstawowych zadań, jakie stoją przed najważniejszymi uczestnikami procesu ochrony dziedzictwa w kilku różnych aspektach: wymogi legislacyjne i finansowe, których spełnienie jest podstawowym obowiązkiem Państwa-Strony Konwencji; aspekt dotyczący wiedzy specjalistycznej – prace badawcze, dokumentacja i działania edukacyjne, które uzależnione są przede wszystkim od potencjału instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa oraz edukację; a także aspekt zachowania i zrównoważonego rozwoju, obejmujący działania leżące w dużej mierze po stronie depozytariuszy dziedzictwa, lokalnych społeczności oraz organizacji pozarządowych.

Mając na uwadze priorytety wskazane w treści Konwencji oraz konieczność określenia procedury tworzenia list elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Republiki Serbii, Narodowy Komitet ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego przyjął *Regulamin dot. sporządzania wpisów do Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego*. Jako że kryteria dotyczące rejestracji niematerialnego dziedzictwa kulturowego zostały określone przede wszystkim w oparciu o postulaty zawarte w Konwencji z 2003 roku oraz w Dyrektywach operacyjnych dotyczących jej implementacji, Regulamin zawiera dodatkowe przepisy ustanawiające procedurę rejestracyjną, definiuje poszczególne listy elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego³, a także wskazuje, jakie treści muszą obowiązkowo znaleźć się w dokumentacji elementów dziedzictwa, które mają zostać wpisane do rejestru.

Krajowy rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbii utworzony został w czerwcu 2012 roku i zawiera obecnie 32 elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego, wpisane na podstawie decyzji Narodowego Komitetu ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Utworzenie Krajowego rejestru umożliwiło Republice Serbii składanie wniosków oraz sporządzanie dokumentacji nominacyjnej dotyczącej wpisów na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Pierwszy element dziedzictwa Republiki Serbii, dla którego nominacja sporządzona została dzięki wsparciu lokalnych władz samorządowych, muzeów regionalnych, organizacji pozarządowych i turystycznych oraz osób fizycznych – „Uroczysta uczta

³ Regulamin stanowi, że Krajowy rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego obejmuje Listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego wymagającego pilnej ochrony oraz Listę elementów nominowanych do wpisu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO (ta ostatnia nie zawiera obecnie żadnych pozycji).

Zbiorowe wykonanie tańca *kolo* przez członków zespołów ludowych uczestniczących w festiwalu Čivijada w Šabacu, 2011. Fot. Dragutin Petrović, Muzeum Etnograficzne.

Pokaz tańca *kolo* jako część programu towarzyszącego obchodom święta Đurđevdan (Dzień Św. Jerzego) w wiosce Vrtovac niedaleko Knjaževac. Najmłodszy członkowie lokalnego zespołu folklorystycznego prezentują wariant tańca *kolo* należący do ich dziedzictwa kulturowego, 2010. Fot. Saša Milutinović, Muzeum Ojczyzny w Knjaževac.

na cześć świętego patrona rodziny (*slava*)” – wpisany został na Listę reprezentatywną w listopadzie 2014 roku; obecnie trwa także proces oceny nominacji dotyczącej tańca ludowego o nazwie *kolo*, której rozpatrzenie przewidziane jest na 2017 rok.

Dokumentacja Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbii

Oprócz materiałów w postaci papierowej Krajowy rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbii, prowadzony przez Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego działające przy Muzeum Etnograficznym, zawiera także elektroniczną bazę danych, w której zgromadzono wszystkie rodzaje dokumentacji dotyczącej wpisanych elementów. Dokumentacja niezbędna do dokonania wpisu na którąkolwiek z list niematerialnego dziedzictwa kulturowego składa się z wypełnionego podania oraz odpowiedniej dokumentacji towarzyszącej: materiałów audio i wideo, dokumentacji fotograficznej, dokumentacji technicznej, dokumentów potwierdzających wyrażenie świadomej zgody przez depozytariuszy dziedzictwa (pojedyncze osoby, grupy osób bądź całe społeczności), a także opinie instytucji o charakterze specjalistycznym (muzea, instytuty naukowe) bądź specjalistów działających w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wnioski nominacyjne w sprawie wpisu na listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego mogą być składane przez osoby fizyczne, społeczności, instytucje bądź właściwe organizacje pozarządowe.

Podstawowy dokument, jakim jest formularz zgłoszeniowy, został tak skonstruowany, żeby jego stopniowe wypełnianie odzwierciedlało zarówno już podjęte działania, jak i te, które należy jeszcze wykonać w celu opracowania i wdrożenia systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Co więcej, istotnym elementem wymaganej dokumentacji są także dowody udzielenia świadomej zgody przez depozytariuszy poszczególnych elementów dziedzictwa. Składając swój podpis na tego rodzaju dokumencie, reprezentant dziedzictwa potwierdza, że dany element niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowi składnik jego tożsamości i dziedzictwa, przekazywany z pokolenia na pokolenia. Jednocześnie potwierdza swój zamiar zachowania go dla potomności. Podpisując zgodę, depozytariusz dziedzictwa wykracza niejako poza ramy stosowanych uprzednio praktyk rejestracji, które przewidywały dlań wyłącznie rolę pasywnego obserwatora w procesie naukowej i technicznej dokumentacji posiadanych przez niego wiedzy i umiejętności, stając się tym

samym centralną postacią w procesie, w trakcie którego on sam – wraz z innymi podmiotami – przyczynia się w sposób aktywny do zachowania części dziedzictwa, którego jest kontynuatorem.

Z kolei opinia wyrażona przez odpowiedzialne za podejmowane działania muzeum bądź innego rodzaju instytucję stanowi potwierdzenie, że nominowany element dziedzictwa poddany został profesjonalnym badaniom naukowym, zapewniając tym samym, że jest on składnikiem dziedzictwa konkretnych osób, zbiorowości bądź społeczności zgłaszających dany element do wpisu oraz że zachowały się istotne źródła go dotyczące. Co więcej, dokumentacja fotograficzna oraz w formie materiałów audio i wideo również stanowi niezbędny element procesu gromadzenia danych i dokumentowania elementów dziedzictwa niematerialnego; wszystkie tego rodzaju materiały włączane są do dokumentacji nominacyjnej. Obok oświadczeń o wyrażeniu zgody dokumentacja nominacyjna (dossier) stanowi specyficzny element całości gromadzonych materiałów dotyczących danego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ponadto sam fakt konieczności dostarczenia odpowiedniej dokumentacji ukazującej zmiany, jakim ulega dany element dziedzictwa (co jest niezbędne z uwagi na fakt, że dokumentowanie żyjącego dziedzictwa, jakim jest dziedzictwo niematerialne, wymaga nieustannego monitorowania i wprowadzania zmian i aktualizacji) sprawia, że dokumentacja ta ma charakter wyjątkowo złożony, co oznacza, że niezbędne staje się zdefiniowanie nowych zasad w zakresie jej przetwarzania i analizy.

Bazując na doświadczeniach zdobytych w trakcie gromadzenia i dokumentacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz prowadzenia Krajowego rejestru, Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego doszło do wniosku, że istnieje potrzeba udoskonalenia całego procesu poprzez stworzenie elektronicznej bazy danych. Mając na uwadze fakt, że wysiłki służące zachowaniu niematerialnego dziedzictwa kulturowego pociągają za sobą konieczność nieustannego monitorowania i aktualizowania danych dotyczących elementów wpisanych do Krajowego rejestru i co za tym idzie dokumentacji stanowiącej jego integralną część, stworzenie rzeczonyj elektronicznej bazy danych nabrało jeszcze większego znaczenia. Pragnąc zapewnić odpowiednie warunki archiwizacji dokumentów dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz jego wykorzystania i prezentacji, stworzono zatem cyfrową wersję Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego⁴. Zawiera ona wykaz elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także

⁴ Krajowy rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego – a konkretnie jego baza danych – został opracowany w ramach projektu „Cyfryzacja dokumentacji Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego i zastosowanie nowych technologii komunikacyjnych i informatycznych na potrzeby ochrony i upowszechniania niematerialnego dziedzictwa kulturowego”, realizowanego dzięki wsparciu udzielonemu w ramach Programu Partycypacyjnego UNESCO na lata 2014–2015.

zasoby archiwalne powiązane z elementami wpisanymi na listę UNESCO bądź też zgłoszonymi do wpisu na tę listę, tj. dokumentację poszczególnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w wersji cyfrowej.

Mając na uwadze specyficzny charakter omawianej dokumentacji, w ramach której materiały audio i wideo uznawane są za mające większe znaczenie od zapisów i informacji w postaci tekstowej, zdecydowano się na stworzenie cyfrowej bazy danych, uznając ją za optymalne rozwiązanie z punktu widzenia przechowywania, ochrony i prezentacji danych dotyczących poszczególnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Struktura powstałej bazy danych zasadniczo odzwierciedla strukturę formularza rejestracyjnego, umożliwiając gromadzenie w postaci cyfrowej wszelkich istotnych dokumentów związanych z elementami wpisanymi do Krajowego rejestru. Baza danych pozwala ponadto na uzupełnianie i regularną aktualizację danych dotyczących wpisanych elementów, a także na deponowanie w niej różnego rodzaju materiałów wchodzących w skład ich dokumentacji nominacyjnej (dokumenty urzędowe, materiały wideo, nagrania audio i zdjęcia). Pozwala ona także na ustalanie różnych poziomów dostępu dla użytkowników w zależności od zakresu uprawnień (oprócz poziomu dostępu dla administratorów i operatorów bazy danych istnieje możliwość określenia, na jakich warunkach dane udostępniane będą innym użytkownikom w celach naukowych bądź badawczych). Ponadto baza danych umożliwia także prowadzenie dokumentacji poszczególnych etapów rejestracji elementów dziedzictwa – od momentu nominacji do ostatecznej decyzji w sprawie przyjęcia bądź odrzucenia wniosku. Dodatkowo, zgromadzone dane są – w ograniczonym zakresie – dostępne publicznie na specjalnej stronie internetowej (zob. niżej). Przeglądanie danych zawartych w bazie możliwe jest dzięki określeniu różnych poziomów dostępu do nich; uregulowania te pozostają w zgodności z *Regulaminem dot. prowadzenia Krajowego rejestru*. Oznacza to, że w procesie upowszechniania niematerialnego dziedzictwa kulturowego bądź wartości zawartych w Konwencji użyte mogą zostać tylko te informacje, na których wykorzystanie swoją zgodę wyrazili depozytariusze dziedzictwa. Dane te, które mogą posłużyć edukacji poszczególnych grup społecznych w zakresie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, są publicznie dostępne w Internecie. Pozostałe dane zgromadzone w elektronicznej bazie mogą być wykorzystywane wyłącznie zgodnie z warunkami określonymi w oparciu o standardy zawarte w Konwencji z 2003 roku oraz przepisy prawa regulujące kwestię wykorzystywania danych oraz materiałów technicznych. Dostęp do omawianej dokumentacji mogą zatem uzyskać specjaliści, zainteresowane społeczności oraz członkowie opinii publicznej.

Utworzona platforma internetowa (www.nkns.rs) umożliwia częściowy dostęp do zawartości Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego, pozwalając na wyświetlanie wybra-

nego zestawu danych z bazy na stronie internetowej poświęconej niematerialnemu dziedzictwu kulturowemu Serbii. Oprócz podstawowych informacji dotyczących systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zmian w tym systemie oraz działalności lokalnych społeczności w obszarze ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego platforma zawiera także wyciąg z Krajowego rejestru. Cyfryzacja dokumentacji dotyczącej niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz umożliwienie dostępu do niej za pomocą platformy internetowej zwiększają widoczność zagadnień związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym, a zastosowanie nowych technologii w ramach prezentacji tego rodzaju dokumentacji ułatwia włączanie jej do programów edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych oraz innych programów realizowanych przez instytucje wchodzące w skład systemu, a także przez lokalne społeczności. Omawiane podejście stwarza jednocześnie warunki niezbędne do nawiązywania szerokich kontaktów z innymi podmiotami zaangażowanymi w ochronę dziedzictwa kulturowego (muzea, archiwa, biblioteki, kolekcje prywatne, strony internetowe i internetowe bazy danych). Wykorzystując nowe formy komunikowania się, młode pokolenie, które odgrywa kluczową rolę w procesie przekazywania i – co za tym idzie – ochrony dziedzictwa niematerialnego, może zapoznać się ze swoim własnym dziedzictwem. Na tej samej zasadzie możliwe staje się łączenie zasobów z materiałami multimedialnymi oraz stosowanie nowych sposobów ich prezentacji, także za pomocą urządzeń mobilnych – telefonów bądź tabletów.

Przykładem udanego zastosowania nowych technologii na potrzeby prezentacji cyfrowej dokumentacji elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego są działania promocyjne dotyczące tradycji znanej jako *slava* (uczta na cześć świętego patrona rodziny) oraz wpisanie jej na Listę reprezentatywną UNESCO podczas uroczystości zorganizowanej w Serbskim Centrum Kulturalnym w Paryżu w 2014 roku oraz podczas Światowej Wystawy EXPO 2015 w Mediolanie⁵. Dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii informatycznych, komunikacyjnych i multimedialnych w różnych formatach, takich jak choćby trójwymiarowa digitalizacja, projekcje holograficzne oraz interaktywne aplikacje wykorzystujące rzeczywistość rozszerzoną, prezentacja omawianego elementu niematerialnego dziedzictwa kulturowego osiągnęła zamierzone cele, tworząc nowe treści kulturowe i ukazując dziedzictwo w nowoczesny sposób, pozwalając tym samym interpretować tradycyjną kulturę na nowo.

⁵ *Slava* (uczta na cześć świętego patrona rodziny) została zaprezentowana podczas wystawy zorganizowanej w Centrum Kultury Serbskiej we Francji oraz podczas Wystawy EXPO 2015 w Mediolanie w ramach projektu o nazwie „Kultura kulinarna Serbii”.

Dokumentacja niematerialnego dziedzictwa kulturowego – wyzwania

W trakcie implementacji *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, budowy systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terytorium Republiki Serbii oraz, w szczególności, w trakcie tworzenia Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego ustanowiono nową strukturę ramową, mającą na celu zachęcić obywateli posiadających odpowiednią wiedzę specjalistyczną do identyfikowania i dokumentowania przejawów dziedzictwa kulturowego, a także motywować depozytariuszy tego rodzaju dziedzictwa, aby chronili swoje tradycje, wierzenia, wiedzę, umiejętności oraz wszystkie inne elementy składające się na dziedzictwo niematerialne. Wyznaczone przepisami Konwencji cele są stale realizowane, a specjaliści z różnych dziedzin zyskali nowe pole do działania, jakim jest inwentaryzacja elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, kompilacja niezbędnego materiału dokumentacyjnego oraz zachęcanie depozytariuszy dziedzictwa do zaangażowania się w prowadzone działania i do poszerzania swojej wiedzy, a także do podejmowania kroków mających na celu zapewnienie, aby dziedzictwo to zostało przekazane kolejnym pokoleniom.

Utworzenie Krajowego rejestru niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowi efekt pełnej współpracy pomiędzy wszystkimi osobami, którym Konwencja nadaje status depozytariuszy dziedzictwa niematerialnego, czyniąc ich odpowiedzialnymi za jego zachowanie dla potomności. Zatrudnieni w muzeach i różnego rodzaju instytucjach specjaliści – w tym przede wszystkim pracownicy Muzeum Etnograficznego w Belgradzie – wchodzi w skład grupy profesjonalistów aktywnie angażujących się w omawiany proces, który otwiera nowe możliwości w zakresie definiowania roli, jaką spełniają instytucje kulturalne oraz badawcze. Odnosi się to przede wszystkim do muzeów, starających się obecnie opracować nową koncepcję działania, która jednak nie ma na celu pozbycia się tego, co było dawniej, tylko – przywołując słowa Tomislava Šoli (2011, 25) – zbudowanie czegoś nowego na fundamentach przeszłości, wzbogacenie jej dzięki stworzeniu zupełnie nowych możliwości. Jednocześnie należy zaznaczyć, że zwiększanie rozpoznawalności dziedzictwa, promowanie go oraz zapewnienie, aby zostało ono zachowane dla przyszłych pokoleń leży w interesie lokalnych społeczności oraz depozytariuszy tego rodzaju dziedzictwa. W tym sensie decyzja o powierzeniu prowadzenia rejestru oraz dokumentacji dotyczącej niematerialnego dziedzictwa kulturowego muzeum, tak jak ma to miejsce w przypadku Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego działającego przy Muzeum Etnograficznym, daje tej instytucji dostęp do nowych

materiałów, otwiera nowe możliwości w zakresie wykorzystywania i interpretacji istniejących zbiorów i dokumentów, prowadzenia nowych badań oraz otwarcia przestrzeni muzealnej na nowe programy, w które mogą angażować się także depozytariusze dziedzictwa kulturowego. Omawiany stan rzeczy pozwala także Muzeum Etnograficznemu na dokonanie aktualizacji zakresu prowadzonych działań poprzez wdrożenie systemu ustanowionego przepisami Konwencji. W związku z powyższym, dzięki wsparciu instytucjonalnemu, system ten powinien stworzyć stabilną strukturę ramową dla ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Proces dokumentowania niematerialnego dziedzictwa kulturowego – dziedzictwa, które żyje i nieustannie się rozwija – wymaga ciągłego monitorowania i regularnego aktualizowania danych. Powoduje to, że omawiana dokumentacja jest bez przerwy rozbudowywana. Ustalenie odpowiedniego podejścia do zagadnienia dokumentacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego, szczególnie w kontekście dokumentacji muzealnej, stanowi zatem poważne wyzwanie. Dlatego właśnie stworzenie odpowiednich standardów dokumentacji niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowi jedno z zadań, które będą przez najbliższe lata mieć dla specjalistów działających w omawianej dziedzinie znaczenie priorytetowe. Należy w szczególności wskazać, że zarządzanie treściami cyfrowymi niesie za sobą konieczność stworzenia spójnego systemu pozwalającego na budowanie sieci kontaktów, tworzenie nowych treści oraz prezentowanie tych już istniejących. Za pomocą odpowiednich metadanych, które uznajemy za niezbędny warunek budowania sieci kontaktów oraz wymiany informacji i cyfrowej (zdigitalizowanej) dokumentacji dotyczącej niematerialnego dziedzictwa kulturowego, umożliwiamy korzystanie z informacji na temat tego rodzaju dziedzictwa oraz dzielenie się nimi instytucjom zaangażowanym w proces jego dokumentowania oraz podmiotom już zaangażowanym w działania prowadzone w wybranych segmentach ochrony dziedzictwa (w tym także na poziomie międzynarodowym). Stworzenie platformy internetowej i aktywizacja sieci społecznościowych łączących depozytariuszy i promotorów tych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które są już obecne w Krajowym rejestrze, może dać impuls do nowych działań i stworzyć poczucie wspólnej misji wśród podmiotów uczestniczących w systemie, a także poszerzyć zakres prowadzonych działań, tak aby przyciągnąć do nich nowych użytkowników oraz osoby mogące potencjalnie zainicjować kolejne postępowania nominacyjne.

Bibliografia

- Bizić-Omczikus, Wesna. 2005. „Nematerijalna kulturna basztina i Etnografski muzej u Beogradu [Niematerialne dziedzictwo kulturowe i Muzeum Etnograficzne w Belgradzie]”. *Glasnik Etnografskog Muzeja* 69: 147–60.
- Blake, Janet. 2002. *Developing a New Standard-Setting Instrument for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage: Elements for Consideration* [Opracowanie nowego instrumentu ustanawiającego standardy w celu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego: elementy do rozważenia]. Paris: UNESCO.
- Boylan, Patrick J. 2006. „The Intangible Heritage: A Challenge and an Opportunity for Museums and Museum Professional Training [Dziedzictwo niematerialne: wyzwanie i okazja dla muzeów i szkolenia muzealników]”. *International Journal of Intangible Heritage* 1: 53–65.
- Kurin, Richard. 2007. „Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Key Factors in Implementing the 2003 Convention [Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego: najważniejsze czynniki we wdrażaniu Konwencji z 2003 roku]”. *International Journal of Intangible Heritage* 2: 9–20.
- Šola, Tomislav. 2011. *Prema totalnom muzeju* [W stronę muzeum totalnego]. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta.
- Živković, Duszica. 2011. „Implementacija Konvencije o ocuvanju nematerijalnog kulturnog nasledia u Republici Srbiji [Wdrażanie Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Republice Serbii]”. *Nematerijalno Kulturno Nasledie Srbije* 1: 22–25.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Bośni i Hercegowinie

Milica Kotur*

* Ministerstwo Edukacji i Kultury Republiki Serbskiej (Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske), Banja Luka, Bośnia i Hercegowina, e-mail: m.kotur@mp.vladars.net.

Organizowane są różne przedsięwzięcia mające na celu promowanie elementów wpisanych na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego: tradycyjne wydarzenia organizowane na obszarach, z których wywodzą się te elementy (zbieranie trawy iva na górze Ozren, Olimpiada Nevesinjska); warsztaty mające na celu przekazywanie wiedzy, umiejętności i kunsztu („Szkola haftu ze Zmijanje”); badania „sekretnego kodu komunikacji budowniczych Osat” (języka Osat) przez lokalną społeczność.

Bośnia i Hercegowina (BiH) to kraj położony w Europie Południowo-Wschodniej, na Półwyspie Bałkańskim. Jego dwie części składowe to Republika Serbska (RS) oraz Federacja Bośni i Hercegowiny (FBH). Stolicą państwa jest Sarajewo.

Na mocy układu pokojowego z Dayton oraz przyjętej na jego podstawie Konstytucji Bośni i Hercegowiny (1995), RS oraz FBH wspólnie odpowiadają za kulturę, działając jako jeden podmiot. Konstytucja BiH gwarantuje także swobodę ekspresji etnicznej i kulturowej. Ponadto przepisy szczegółowe regulują takie kwestie, jak dziedzictwo kulturowe i jego ochrona, wykorzystywanie, ulepszanie i nabywanie.

Na szczeblu państwowym za koordynację działań podmiotów rządowych na polu kultury, mających na celu jej prezentację na poziomie międzynarodowym, odpowiada Ministerstwo Spraw Obywatelskich (Ministarstvo civilnih poslova).

Powołano Komitet Narodowy Bośni i Hercegowiny ds. UNESCO (Državna komisija za saradnju sa UNESCO), który ma pełnić funkcję organu doradczego przy Radzie Ministrów BiH. Ponadto w ramach tego Komitetu ustanowiono Komisję ds. Kultury, w skład której wchodzi m.in. eksperci w dziedzinie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Komitet ds. UNESCO przyjął zasady i procedury dotyczące procesów nominowania elementów do wpisu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

BiH ratyfikowała Konwencję z 2003 roku w lutym 2009 roku. Jako że podejmowanie decyzji w obszarze kultury jest w BiH wysoce zdecentralizowane, obie części składowe państwa wyraziły swoje poparcie dla Konwencji w ramach standardowego procesu przyjmowania międzyna-

Warsztaty techniki haftu ze Zmijanje w szkole podstawowej „Mladen Stojanović” we wsi Bronzani Majdan, dzieci z klas 7–9, 2013. Fot. Dejan Kosić, © 2013 Muzeum Republiki Serbskiej.

wych instrumentów prawnych w BiH. Przyjęcie Konwencji poprzedzone było formalną procedurą przystąpienia do niej.

Powołani eksperci z obu części składowych BiH, we współpracy z sektorem pozarządowym, społecznościami lokalnymi oraz specjalistami z kręgów muzealnych i środowiska naukowego, sporządzili dwie wstępne listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego, jedną dla RS i jedną dla FBH. Obie listy tworzą razem Wstępną listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego Bośni i Hercegowiny (Preliminarna lista nematerijalnog kulturnog naslijeđa u Bosne i Hercegovine). Na listę można wpisywać kolejne elementy. BiH przedłożyła swoje pierwsze *Sprawozdanie z wdrażania Konwencji z 2003 roku oraz statusu elementów wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości* w grudniu 2015 roku („Report...” 2015).

Pierwszy element niematerialnego dziedzictwa kulturowego BiH, „Sztuka haftu w Zmijanje”, został wpisany na Listę reprezentatywną w 2014 roku. W latach 2016 i 2017 BiH przesłała kolejne dwie nominacje do wpisu na listę: „Sztukę snycerską z Konjic” (cykl 2017) oraz „Zbieranie trawy iva na górze Ozren” (cykl 2018). „Sztuka snycerska z Konjic” została nominowana do wpisu na listę już w 2014 roku, a w 2016 roku przedłożono dodatkowe materiały wraz z dokumentem nominacyjnym. Trwają ponadto prace nad przygotowaniem dwóch kolejnych nominacji.

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa w Republice Serbskiej

RS przyjęła poprawki do *Ustawy o działalności muzealnej*¹, polegające na dodaniu artykułów dotyczących niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W wyniku tych zmian w Muzeum Republiki Serbskiej utworzono Departament Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Odjeljenje za nematerijalno kulturno naslijeđe Muzeja Republike Srpske). Następnie Ministerstwo Edukacji i Kultury Republiki Serbskiej ustanowiło Komisję ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Komisija za nematerijalno kulturno naslijeđe Ministarstva prosvete i kulture Republike Srpske), utworzyło Centralny rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Centralni registar nematerijalnog kulturnog naslijeđa) oraz przyjęło księgę zasad prowadzenia tego rejestru (*Pravilnik o vođenju Registar*).

Departament NDZK Muzeum Republiki Serbskiej przygotował *Księgę zasad regulujących procedurę w zakresie nominowania, określania i ogłaszania elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego*

¹ *Zakon o muzejskoj djelatnosti*, Službeni glasnik Republike Srpske [Dziennik Urzędowy Republiki Serbskiej] nr 89, 25 września 2008; *Zakon o izmjenama i dopunama zakona o muzejskoj djelatnosti*, Službeni glasnik Republike Srpske nr 57, 20 czerwca 2012.

(*Pravilnik o procedure nominacije, utvrđivanja i proglašenja nematerijalnog kulturnog nasljedja*). Departament ten gromadzi wszelkie dane na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego RS. Informacje te są publicznie dostępne, a ze Wstępną listą niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Serbskiej (Preliminarna lista nematerijalnog kulturnog nasljedja Republike Srpske) można zapoznać się na stronach internetowych Muzeum oraz Ministerstwa Edukacji i Kultury RS (muzejrs.com/site).

Podjęto działania upowszechniające wiedzę o wpisach, np. w szkołach podstawowych zorganizowano zajęcia mające na celu przekazywanie umiejętności, wiedzy i kunsztu wykonywania haftu ze Zmijanje. Stowarzyszenie Duga zorganizowało we współpracy z Muzeum RS dwie trzymiesięczne sesje „Szkoły haftu ze Zmijanje”, przeznaczone dla lokalnych społeczności. W latach 2013–2015 Departament NDZK przygotował we współpracy z Poczta Republiki Serbskiej kilka serii znaczków pocztowych związanych z niematerialnym dziedzictwem kulturowym RS (stare rzemiosła, sztuka haftu w Zmijanje i inne).

Działania na rzecz ochrony dziedzictwa w Federacji Bośni i Hercegowiny

W FBH instytucjami odpowiedzialnymi za ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego są ministerstwa kultury poszczególnych kantonów. Działania kantonów koordynuje Federalne Ministerstwo Kultury i Sportu (Ministarstvo kulture i športa).

Częścią Instytutu Ochrony Zabytków (Zavod za zaštitu spomenika), będącego jednostką organizacyjną Federalnego Ministerstwa Kultury i Sportu, jest Wydział Badań Naukowych (Odjeljenje za naučnoistraživački rad), który prowadzi badania historiograficzne oraz dokonuje identyfikacji dziedzictwa niematerialnego i prowadzi dokumentację związaną z tą tematyką.

W FBH trwają prace nad projektem znowelizowanej *Ustawy o ochronie i użytkowaniu kulturowego, historycznego i przyrodniczego dziedzictwa Federacji Bośni i Hercegowiny*², której treść ma być zharmonizowana z postanowieniami ratyfikowanych konwencji międzynarodowych, w tym Konwencji z 2003 roku.

Na szczęblu kantonów, dwa kantony przyjęły regulacje dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego, które odpowiadają postanowieniom Konwencji z 2003 roku; w jednym z kantonów trwają

² *Zakon o zaštiti i korištenju kulturno-historijskog i prirodnog naslijeda*, Službeni list Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine [Dziennik Urzędowy Socjalistycznej Republiki Bośni i Hercegowiny] nr 20, 16 lipca 1985.

także prace nad projektem zmian w ustawie o ochronie i użytkowaniu dziedzictwa kulturowego i historycznego, w celu zawarcia w niej przepisów o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Inne regulacje obowiązujące w poszczególnych kantonach dopiero zostaną zharmonizowane z Konwencją z 2003 roku.

Federalne Ministerstwo Kultury prowadzi i aktualizuje Wstępną listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego Federacji Bośni i Hercegowiny (Preliminarna lista nematerijalnog kulturnog naslijeđa u federacije Bosne i Hercegovine), podczas gdy odnośne dokumenty przechowywane są przez instytucje podlegające poszczególnym kantonom.

Działania krajowe na polu NDZK

Od momentu ratyfikacji Konwencji z 2003 roku BiH promuje niematerialne dziedzictwo kulturowe poprzez program Europejskich Dni Dziedzictwa. W ramach tej inicjatywy organizowane są konferencje, okrągłe stoły, wystawy, a także inne formy prezentacji i promowania dziedzictwa niematerialnego.

Ministerstwa obu części składowych udzielają wsparcia finansowego organizowanym w BiH festiwalom ludowym posiadającym certyfikat Międzynarodowej Rady Stowarzyszeń Folklorystycznych, Festiwali i Sztuki Ludowej (CIOFF). Festiwale te spełniają międzynarodowe normy w zakresie tradycyjnych dziedzin sztuki i wspierają niematerialne dziedzictwo kulturowe zgodnie z Konwencją z 2003 roku.

Wszystkie ministerstwa kultury w BiH wspierają finansowo wdrażanie projektów mających na celu ochronę i promowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Organizowane są różne przedsięwzięcia mające na celu promowanie elementów wpisanych na Listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego: tradycyjne wydarzenia organizowane na obszarach, z których wywodzą się te elementy (zbieranie trawy iva na górze Ozren, Olimpiada Nevesinjska); warsztaty mające na celu przekazywanie wiedzy, umiejętności i kunsztu („Szkola haftu ze Zmijanje”); badania „sekretnego kodu komunikacji budowniczych Osat” (języka Osat) przez lokalną społeczność.

Ponadto społeczności lokalne promują swoje niematerialne dziedzictwo kulturowe za pośrednictwem mediów elektronicznych i drukowanych.

Narodowa Sekcja CIOFF w Bośni i Hercegowinie podejmuje działania, które znacząco przyczyniają się do ochrony dziedzictwa niematerialnego w BiH oraz do jego promowania za granicą. Sto-

Tradycyjny strój ze Zmijanje, 2013. Fot. Dejan Kosić, © 2013 Muzeum Republiki Serbskiej.

Tradycyjny strój ze Zmijanje, 2013. Fot. Dejan Kosić, © 2013 Muzeum Republiki Serbskiej.

warzyszenie Chorwackich Amatorskich Klubów Kulturalnych (Udruga hrvatskih amaterskih kulturno umjetničkih društava u Bosni i Hercegovini) to organizacja pozarządowa, która w 2014 roku została akredytowana do sprawowania funkcji doradczych przy Międzyrządowym Komitecie ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego.

W listopadzie 2015 roku w mieście Livno odbyła się konferencja pt. *Europejskie Dni Dziedzictwa*, poświęcona jednemu z elementów wpisanych na Wstępną listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego FBH. Elementem tym była *ganga*, polifoniczna forma wiejskiej tradycji muzycznej. Materiały z konferencji zostały następnie opublikowane (Bandur 2016).

Z kolei lokalna społeczność snycerzy w miejscowości Konjic współpracuje z Akademią Sztuk Pięknych w Sarajewie (Akademija likovnih umetnosti u Sarajevu), organizując kursy dla studentów Wydziału Wzornictwa Produktów. Aby zwiększyć zainteresowanie tym rzemiosłem, rodzinny warsztat Rukotvorine organizuje Dni Otwartych Drzwi dla uczniów ze starszych klas szkół podstawowych w Konjic oraz ich rodziców.

Należy także wspomnieć o działalności Stowarzyszenia na rzecz Digitalizacji Tradycyjnego Dziedzictwa Kulturowego (Društvo za digitalizaciju tradicijske kulturne baštine), które zostało założone w 2008 roku i które zajmuje się digitalizacją i prezentacją treści związanych z dziedzictwem kulturowym. Projekt Stowarzyszenia został zaprezentowany podczas kilku międzynarodowych konferencji ekspertów.

Mapa przedstawia lokalizację wybranych elementów dziedzictwa niematerialnego w Bośni i Hercegowinie. Jeden z tych elementów – „Sztuka haftu w Zmijanje” – został wpisany na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. Jest to pierwszy element z Bośni i Hercegowiny, który został wpisany na tę listę. Dwa inne elementy zostały nominowane do wpisu („Sztuka snycerska z Konjic” oraz „Zbieranie trawy iva na górze Ozren” zgłoszone odpowiednio w cyklu 2017 i 2018), a kolejne dwa elementy są właśnie przygotowywane do nominowania do wpisu („Sztuka koronkarstwa w Gračanicy – kera” oraz „Tradycja żęcia w Kupres”).

Nie istnieje żadna instytucja zajmująca się szkoleniami z zakresu zarządzania niematerialnym dziedzictwem kulturowym w BiH, jednak w następstwie ratyfikacji Konwencji z 2003 roku Ministerstwo Spraw Cywilnych oraz Komisja BiH ds. UNESCO, przy wsparciu finansowym i technicznym Lokalnego Biura UNESCO w Sarajewie, zorganizowały warsztat szkoleniowy dla przedstawicieli różnych szczebli rządowych, organizacji pozarządowych oraz instytucji publicznych, poruszający takie zagadnienia, jak ewidencja dziedzictwa kulturowego, zarządzanie tym dziedzictwem, a także inne aspekty jego ochrony. Wśród prowadzących byli niezależni międzynarodowi eksperci. Wszyscy uczestnicy kursu otrzymali certyfikat poświadczający jego ukończenie. Szkolenie to umożliwiło naszym ekspertom podjęcie działań związanych z tworzeniem spisów niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Uważamy, że wzmacnianie współpracy regionalnej jest bardzo ważne.

Sztuka haftu w Zmijanje

Haft ze Zmijanje to niewątpliwie jedna z najbardziej charakterystycznych technik haftowania w RS, BiH, a także w całym regionie Bałkanów. Jego wyjątkowość wynika z obfitości charakterystycznych, harmonijnie dopracowanych elementów ozdobnych, tworzonych z pojedynczej, ciemnoniebieskiej nici. Jest to unikalna technika, która nie uległa zmianie od wieków. Haft ze Zmijanje wyraża artystyczne tęsknoty, kreatywność i bogactwo życia wewnętrznego kobiet ze Zmijanje. Odzwierciedla ich duszę i temperament. Materiał podstawowy ulegał na przestrzeni wieków przemianom, jednak sama sztuka haftu zachowała swoją autentyczność.

Zbieranie trawy iva na górze Ozren

Góra Ozren wznosi się w północnej części BiH. Na Bałkanach istnieje stare wierzenie ludowe, że trawa iva umożliwia powrót do zdrowia po długiej chorobie oraz w stanach wyczerpania fizycznego i psychicznego. To lecznicze zioło jest powszechnie darzone zaufaniem. Ceni się je wysoko na terenach górskich, a niektórzy wierzą, że potrafi wyleczyć wszystkie choroby. Stare porzekadło mówi: „Trawa iva potrafi wskrzesić umarłego”. Kilka lokalnych stowarzyszeń, z Klubem Sokol z miejscowości Boljanic na czele, promuje ten element poprzez zapraszanie mieszkańców okolic miasta Gostilj do wspólnych obchodów dnia Ścięcia Św. Jana Chrzyciela.

Sztuka snycerska z Konjic

Sztuka snycerska z Konjic to tradycyjna metoda wytwarzania drewnianych przedmiotów, które spełniają funkcje zarówno praktyczne, jak i dekoracyjne. Są one wykonywane ręcznie, przy użyciu ręcznych narzędzi. Snycerstwo jest częścią dziedzictwa kulturowego mieszkańców Konjic, które zrodziło się w związku z występowaniem wokół miasta rozległych terenów leśnych. Dzięki działalności kilku warsztatów oraz mistrzów tego rzemiosła tradycja ta zachowała swoją ciągłość. W ciągu swojej ponad stuletniej historii lokalne snycerstwo stało się częścią tożsamości kulturowej wszystkich mistrzów z Konjic, a także tych mieszkańców tej miejscowości, którzy nie uczestniczą aktywnie w kultywowaniu tej tradycji. W całym Konjic nie ma dziś ani jednego domu, w którym nie znajdowałyby się choć jeden wyrób sztuki snycerskiej. Przedmioty poddane obróbce zgodnie ze sztuką snycerską z Konjic stanowią świadectwo pewnej szczególnej kultury życia, w której ludzie pielęgnują zachowane tradycyjne wartości.

Tradycja żęcia w Kupres

Pola Kupres to obszar o wysoko rozwiniętej tradycji chowu bydła, która jest także ściśle powiązana z żęciem i zbieraniem trawy na siano w lipcu w celu zapewnienia pożywienia bydłu w miesiącach zimowych. W narodowej tradycji żęcie to wiedza i umiejętności, które młodzi kawalerzy i młodzi żonaci mężczyźni demonstrują z dumą przy okazji wspólnych sianokosów. Dani Kosidbe (Dni żęcia) stanowią okazję do zaprezentowania kilku tradycyjnych elementów kultury: żęcia przy użyciu ręcznie wykonanych kos, wytwarzania kos przez renomowanych kowali z miasta Mrkonjic Grad, wytwarzania i użytkowania bogato zdobionych drewnianymi elementami wiader na wodę, a także letnich, wakacyjnych strojów ludowych z obszaru Kupres. Podtrzymywanie tej tradycji obejmuje wspólną pracę, prezentację przedmiotów i zachowywanie tradycyjnych pieśni i tańców, wykonywanych podczas pracy oraz po jej zakończeniu, a także przygotowywanie i podawanie tradycyjnych posiłków z wykorzystaniem tradycyjnych naczyń drewnianych i metalowych oraz nawiązywanie znajomości wśród młodych ludzi przeciwnej płci.

Sztuka koronkarstwa w Gračanicy – „kera”

(Gracanica, Tesanj, Mostar, Travnik, Banja Luka, Sarajewo, Stolac)

Ręcznie wykonywana korona „kera” to delikatne, prześwitujące rękodzieło tworzone przez kobiety, które opierają się na wyobraźni i umiejętnościach swych licznych bezimiennych poprzedniczek. W przeciwieństwie do koronek wykonywanych z nici lnianych lub grubych nici bawełnianych, które są najczęściej wykorzystywane do ozdabiania rąbków materiału w tradycyjnej odzieży, ten rodzaj koronki wytwarzany jest z kreatywnym wykorzystaniem cienkiej igły do szycia. Technika ta jest stosowana do dnia dzisiejszego. Pomimo upływu czasu korona „kera” zachowała swoje podstawowe funkcje: ozdabia elementy kobiecej odzieży bądź jest wykorzystywana jako element dekoracji wnętrz wpisujący się w pewną szczególną kulturę życia.

Tradycja wytwarzania koronki „kera” jest nośnikiem dawnych wartości odziedziczonych po przodkach, które zostały przejęte i dostosowane do nowych mód i zwyczajów.

Bibliografia

Bandur, Mate, red. 2016. *Dani europskog naslijeđa 2015: zbornik radova, 19.–21.11.2015., Livno / Proceedings of European Heritage Days 2015* [Materiały z konferencji Europejskie Dni Dziedzictwa 2015]. Livno: Federalno ministarstvo kulture i sporta.

„Report on the Implementation of the Convention and on the Status of Elements Inscribed on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity [Sprawozdanie z wdrażania Konwencji oraz statusu elementów wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości]”. 2015. <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/download.php?versionID=39385>.

Realizacja *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* na Słowacji

Eva Ryšavá-Záhumenská*

* Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru), Bratislava, Słowacja,
e-mail: eva.zahumenska@sluk.sk.

Elektroniczna Encyklopedia posłużyła jako podstawa do stworzenia nowych źródeł dotyczących tradycyjnej kultury ludowej. Gromadząc dane, nasi współpracownicy korzystali w szczególności z archiwów prywatnych bądź prowadzonych przez lokalne społeczności w poszczególnych regionach. Pozwoliło to na pozyskanie unikalnych informacji na temat tradycyjnej kultury ludowej, których próżno byłoby szukać w zbiorach archiwów, muzeów i innych instytucji.

Tradycyjna kultura ludowa Słowacji stanowi niezwykle cenny i barwny element jej dziedzictwa kulturowego. Stworzyły ją kolejne pokolenia zarówno rodowitych Słowaków, jak i przedstawicieli różnych mniejszości narodowych i grup etnicznych zamieszkujących terytorium kraju. Różnorodność kultury ludowej stanowi wyjątkowy wyznacznik umiejętności i kreatywności poprzednich pokoleń, a jej ochrona i wspieranie pozostają zasadniczym celem działalności słowackiego Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru).

Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego to instytut działający w ramach Państwowego Zespołu Tańca Tradycyjnego Słowacji (Slovenský ľudový umelecký kolektív), który jest z kolei jednostką organizacyjną Ministerstwa Kultury Republiki Słowackiej (Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky). Działalność Centrum skupia się na dokumentowaniu, przechowywaniu, przetwarzaniu, archiwizacji oraz udostępnianiu elementów tradycyjnej kultury ludowej szerszej publiczności.

Jakie były przyczyny podjęcia decyzji o objęciu tradycyjnej kultury ludowej na terenie Słowacji kompleksowym programem opieki?

Na Słowacji tradycyjna kultura ludowa postrzegana jest jako składająca się z dwóch elementów: kultury pierwotnej oraz kultury wtórnej. Kultura pierwotna to inaczej prawdziwa, tradycyjna kultura ludowa, ewoluująca na skutek kontaktów oraz komunikacji międzyludzkiej w swoim natural-

nym środowisku. Wtórna forma kultury ludowej to natomiast przede wszystkim folklor sceniczny – zjawiska opracowane artystycznie i stylizowane, funkcjonujące we współczesnym środowisku kulturowym i rozpowszechniane na drodze komunikacji zinstytucjonalizowanej, np. w formie grup bądź festiwali folklorystycznych. Podczas gdy kultura ludowa w swojej wtórnej postaci korzysta ze wsparcia regionalnych organizacji kulturalnych i stanowi najczęstszą formę rozpowszechniania informacji na temat tradycyjnej kultury ludowej, kultura ludowa w formie pierwotnej nie może liczyć na wsparcie jakiejkolwiek organizacji o zinstytucjonalizowanym charakterze. Przejawy tej kultury dokumentowane są przez Słowacką Akademię Nauk (Slovenská akadémia vied, SAV), niemniej jednak ta forma prezentacji nie jest skierowana do szerokiej publiczności. Co więcej, folklor sceniczny bardzo często jest mylnie uważany przez odbiorców za tradycyjną kulturę ludową. Na skutek takiego stanu rzeczy powstała potrzeba udostępnienia publiczności przejawów tradycyjnej kultury ludowej w jej pierwotnej formie (Kysel' 2016).

Dokumenty UNESCO, w szczególności *Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* oraz *Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego*, okazały się niezmiernie pomocne z punktu widzenia działań zorientowanych na kompleksową ochronę tradycyjnej kultury ludowej. Republika Słowacka dokonała ratyfikacji obydwu konwencji w kwietniu 2006 roku, tworząc tym samym odpowiednie podstawy legislacyjne dla ich stosowania (Hamar 2007). W rezultacie Minister Kultury Republiki Słowackiej powołał do życia Radę ds. Ochrony Tradycyjnej Kultury Ludowej (Rada na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva), która z kolei opracowała *Koncepcję ochrony tradycyjnej kultury ludowej*¹, przyjętą przez Rząd Republiki Słowackiej w sierpniu 2007 roku. W celu wdrożenia tej koncepcji, w kwietniu 2008 roku powołano Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, a słowackie Ministerstwo Kultury przyjęło w grudniu 2008 roku Program ochrony tradycyjnej kultury ludowej, określający strategiczne cele wskazanej wyżej koncepcji (Kysel' 2010).

Koncepcja ochrony tradycyjnej kultury ludowej

Zasadniczym celem *Koncepcji* jest stworzenie uwarunkowań i narzędzi, które pozwolą na zachowanie tradycyjnej kultury ludowej w jej naturalnym środowisku, niedopuszczenie do jej zaniku w świa-

¹ Uznesenie vlády Slovenskej Republiky č. 666 z 8. augusta 2007 k návrhu Koncepcie starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru.

domości narodu słowackiego oraz zapewnienie jej ochrony instytucjonalnej. Co więcej, działania te umożliwią jej udostępnienie zarówno obecnym, jak i przyszłym pokoleniom. Cała koncepcja koncentruje się na czterech zasadniczych aspektach: edukacji i rozpowszechnianiu informacji, dokumentacji i ochronie, wsparciu metodologicznym oraz współpracy międzyresortowej i międzynarodowej. Znajdują one swoje odzwierciedlenie w następujących przedsięwzięciach (Kysel' 2008):

1. Identyfikacja i inwentaryzacja tradycyjnej kultury ludowej;
2. Stworzenie elektronicznej encyklopedii i dokumentacji tradycyjnej kultury ludowej;
3. Stworzenie centralnej bazy danych tradycyjnej kultury ludowej (Cyfrowy Fundusz Tradycyjnej Kultury Ludowej);
4. Stworzenie listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego Słowacji;
5. Edukacja;
6. Działalność wydawnicza;
7. Współpraca międzynarodowa.

Identyfikacja i inwentaryzacja tradycyjnej kultury ludowej

To najszerzej zakrojone spośród wszystkich wskazanych wyżej zadań. Celem projektu jest stworzenie systemu pozwalającego na gromadzenie, przetwarzanie i przechowywanie informacji na temat uwarunkowań dotyczących tradycyjnej kultury ludowej oraz jej przejawów we wszystkich regionach Słowacji, przy czym dotyczy to zarówno kultury żyjącej, jak i tej, po której zachowały się do dzisiaj jedynie ślady. Za podstawową jednostkę na potrzeby realizacji projektu przyjęto pojedyncze słowackie wioski. We współpracy z zespołem liczącym 20 ekspertów w omawianej dziedzinie udało się przygotować materiał metodologiczny, który dostarczył wytycznych w zakresie przetwarzania i zapewnienia ochrony poszczególnych przejawów tradycyjnej kultury ludowej. Metodologia ta została opublikowana w postaci sześciu arkuszy roboczych; zawiera ona podstawową klasyfikację oraz szczegółowy opis następujących aspektów: „Lokalizacja”, „Krajobraz kulturowy i osadnictwo”, „Kultura społeczna i duchowa”, „Kultura materialna”, „Sztuka wysoka”, „Działalność artystyczna”. Metodologia ta stała się podstawą dla całego systemu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na terenie Słowacji (Kysel' 2010).

Elektroniczna Encyklopedia

Projekt ten stanowił pierwszy krok w identyfikacji i inwentaryzacji tradycyjnej kultury ludowej na potrzeby szerokiej publiczności, zarówno osób zajmujących się zawodowo omawianą tematyką, jak i laików. Stworzenie Elektronicznej Encyklopedii to szeroko zakrojone przedsięwzięcie zrealizowane we współpracy z Instytutem Etnologii Słowackiej Akademii Nauk (Ústav etnológie SAV). W proces ten zaangażowanych było 62 badaczy, którzy wykorzystali doświadczenia nabyte w trakcie realizacji analogicznych projektów encyklopedii w formie papierowej, takich jak *Etnografický atlas Slovenska* (Etnograficzny atlas Słowacji, 1990) czy *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* (Encyklopedia kultury ludowej Słowacji, 1995). Realizacja projektu rozpoczęła się w 2008 roku i została zakończona w 2011 roku. Elektroniczna Encyklopedia zawiera ponad 1800 haseł dotyczących tradycyjnej kultury ludowej Słowacji, uzupełnionych ilustracjami oraz nagraniami audio i wideo. Każde hasło zawiera zwięzły opis danego zagadnienia, ilustracje, materiały audio/wideo oraz odnośniki do powiązanych haseł. Artykuły można wyszukiwać lub przeglądać poprzez indeksy alfabetyczny i tematyczny (Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru 2016a).

Centralna baza danych tradycyjnej kultury ludowej

Centralna baza danych zawiera komponenty techniczne i organizacyjne całej istniejącej dokumentacji dotyczącej tradycyjnej kultury ludowej. Celem projektu było stworzenie wirtualnej, cyfrowej przestrzeni na potrzeby archiwizacji i przechowywania danych dotyczących tradycyjnej kultury ludowej. Informacje pozyskiwane są z rozmaitych źródeł – z Elektronicznej Encyklopedii, z rejestru tradycyjnej kultury ludowej, z regionalnych i prywatnych archiwów bądź zbiorów, a także z archiwów strategicznych (Słowacka Akademia Nauk oraz instytucje działające na rzecz zachowania pamięci, takie jak np. Słowackie Muzeum Narodowe [Slovenské národné múzeum] czy Słowacki Instytut Filmowy [Slovenský filmový ústav]).

Realizowany przez nas projekt znany jako Cyfrowy Fundusz Tradycyjnej Kultury Ludowej stanowi istotny element centralnej bazy danych. Poprzez prowadzone w jego ramach działania odgrywa on znaczącą rolę z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego w skali ogólnokrajowej – jego celem jest zachowanie archaicznych przejawów tradycyjnej kultury ludowej w postaci zapisów cyfrowych. Projekt ten realizowany jest dzięki finansowaniu w ramach rządowego *Programu ope-*

racyjnego na rzecz informatyzacji społeczeństwa. Z uwagi na fakt, że nasze Centrum dołączyło do programu na bardzo późnym etapie, realizacja projektu trwała wyjątkowo krótko – oficjalnie 9 miesięcy, nie zaś kilka lat, jak miało to miejsce w przypadku innych instytucji państwowych biorących udział w programie. Projekt zrealizowano w okresie od marca do listopada 2015 roku. Zasadniczymi celami przedsięwzięcia były: inwentaryzacja, gromadzenie i digitalizacja przejawów tradycyjnej kultury ludowej oraz stworzenie bazy technologicznej pozwalającej na przeprowadzenie procesu digitalizacji. W realizację projektu zaangażowanych było ponad 45 współpracowników zewnętrznych, którzy udzielili pomocy w zakresie gromadzenia, pozyskiwania oraz digitalizacji rozmaitych przejawów tradycyjnej kultury ludowej. Działali oni w ramach ośmiu trzyosobowych zespołów, których działalność objęła wszystkie regiony kraju. Każdy zespół był wyposażony w urządzenia mobilne, w tym laptopy z zewnętrznymi dyskami twardymi, drukarki, skanery, kamery oraz dyktafony.

Jako bazę metodologiczną dla budowy strony internetowej wykorzystaliśmy nasz projekt Inwentarza, obejmujący m.in. klasyfikację tradycyjnej kultury ludowej. Elektroniczna Encyklopedia posłużyła jako podstawa do stworzenia nowych źródeł dotyczących tradycyjnej kultury ludowej. Gromadząc dane, nasi współpracownicy korzystali w szczególności z archiwów prywatnych bądź prowadzonych przez lokalne społeczności w poszczególnych regionach. Pozwoliło to na pozyskanie unikalnych informacji na temat tradycyjnej kultury ludowej, których próżno byłoby szukać w zbiorach archiwów, muzeów i innych instytucji. Z drugiej jednak strony, wpływało to na szczególne warunki pracy: do kwestii źródeł należało podchodzić z bardzo dużą ostrożnością – większość materiałów oraz informacji miała dla swoich właścicieli duże znaczenie osobiste, dlatego też proces ich digitalizacji musiał być prowadzony na miejscu (Kysel' 2016). Wskutek realizacji omawianego projektu udało się zebrać ogromną ilość zdigitalizowanych materiałów dotyczących tradycyjnej kultury ludowej: tysiące zdjęć w postaci cyfrowej, setki godzin nagrań audio i wideo oraz ogromną liczbę ilustracji, z których większość oczekuje obecnie na dalsze przetworzenie.

Projekt ten pozwolił na poszerzenie posiadanej wiedzy w kilku obszarach. W chwili obecnej możemy stwierdzić, że miał on ogromne znaczenie nie tylko dla naszego Centrum, ale również dla samego procesu propagowania tradycyjnej kultury ludowej. Jednym z pozytywnych efektów prowadzonych przez nas działań jest ogromna ilość nowych informacji, jakie udało się pozyskać. Po drugie, udało się stworzyć infrastrukturę digitalizacyjną, dzięki której możliwe będzie dalsze przetwarzanie zgromadzonych materiałów; pomoże to także innym instytucjom koordynować prowadzone przez nie działania w zakresie inwentaryzacji tradycyjnej kultury ludowej. Co więcej, dzięki opracowaniu właściwej metodologii udało się stworzyć fundament pozwalający na zaangażowanie innych podmio-

Ján Kroták i Pavel Bielčik z Kokavy nad Rimavicou podczas uroczystego ogłoszenia nowych elementów wpisanych na Listę reprezentatywną NDZK Słowacji i 10. rocznicy wpisu fujary na Listę reprezentatywną NDZK ludzkości UNESCO, 2016. Fot. Michal Veselský.

tów w proces dokumentacji i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Uzyskany „know-how” w zakresie opracowywania informacji dotyczących tradycyjnej kultury ludowej, jej identyfikacji i dokumentacji przedstawiliśmy opinii publicznej. Omawiany projekt pozwoli w efekcie na stworzenie podstaw dla na wskroś nowoczesnych działań na rzecz promocji i popularyzacji tradycji – działań, które staną się integralną częścią współczesnego życia kulturalnego (Kysel’ 2016). Pomimo tego, że pierwszy etap projektu został już zakończony, jest to przedsięwzięcie długoterminowe, które będzie realizowane przez kolejnych kilka lat, a za zapewnienie jego trwałości odpowiada nasze Centrum.

Listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego Słowacji

Nasze Centrum odpowiada przede wszystkim za opracowanie dwóch list o zasięgu ogólnokrajowym: Listy reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego Słowacji oraz Rejestru najlepszych praktyk w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Słowacji. Co roku Ministerstwo Kultury ogłasza nabór wniosków. Pierwszy przeprowadzono w maju 2010 roku. Nasze Centrum zajmuje się przygotowaniem wszelkiego rodzaju dokumentacji dotyczącej naboru nominacji, a także przyjmowaniem wniosków nominacyjnych i prowadzeniem ich rejestru. Dla każdego wniosku opracowywane są co najmniej dwie ekspertyzy; ich autorami są specjaliści w dziedzinie, której dany wniosek dotyczy. Następnie komitet rozpatruje nominacje i podejmuje decyzje. Podlegają one ostatecznemu zatwierdzeniu przez Ministra Kultury Republiki Słowackiej.

Na krajowe listy wpisano już 14 elementów. Na Liście reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego Słowacji figuruje 13 pozycji: „Fujara – instrument muzyczny i muzyka na nim wykonywana”; „Festyn w miejscowości Radvaň”; „Aušus – ceremonie górnicze we wsi Špania Dolina”; „Muzyka ze wsi Terchová”; „Tradycyjne techniki ręcznej gry na dzwonach i rola ludwisarstwa w kulturze Słowacji”; „Ozdoby ze wsi Čičmany”; „Salamandrowe Dni w miejscowości Banská Štiavnica”; „Tradycyjne lalkarstwo słowackie”; „Dudy i kultura dudziarska Słowacji”; „Muzyka wielogłosowa Doliny Górnej Hronu”; „Tiulowa koronka klockowa z Pogórza Myjawskiego”; „Ozdoby z Vajnor”. Do Rejestru najlepszych praktyk w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego Słowacji wpisano natomiast „Szkołę Rzemiosła Centrum Sztuki Ludowej” (Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru 2016b).

Na Liście reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO znalazły się cztery pozycje:

Dudziarz Pavol Kužma, region Kysuce – północna Słowacja, 2013. Fot. Michal Veselský.

1. Fajara – instrument muzyczny i muzyka na nim wykonywana

Fajara (fajara pasterka) to rodzaj fletu o niezwykle dużych rozmiarach, wyposażonego w trzy otwory palcowe; instrument ten występuje tradycyjnie na terytorium Słowacji, w szczególności zaś w centrum kraju. Sam wyraz „fajara” został po raz pierwszy użyty w odniesieniu do instrumentu muzycznego w zbiorze manuskryptów Bruka, pochodzących z lat 80. XVIII wieku. Repertuar muzyczny wykonywany na fajarze jest o wiele bardziej specyficzny niż w przypadku jakiegokolwiek innego instrumentu. Wynika to z roli, jaką fajara pełni w życiu pasterzy, z jej związków z kulturą pasterską i zbójnicką, z charakterystyki technicznej i muzycznej samego instrumentu oraz z unikalnego użycia wysokich tonów, noszącego znamiona onomatopei. Każdy egzemplarz stanowi odzwierciedlenie wyjątkowych cech zarówno swojego twórcy, jak i wykonawcy, który na nim gra (Hamar, Ryšavá i Voľanská 2016).

2. Muzyka ze wsi Terchová

Przekazywana drogą ustną kultura muzyczna wsi Terchová jest unikalna ze względu na oryginalny charakter wykonń instrumentalno-wokalnych. Fenomen muzyki z Terchovej nie odnosi się tylko i wyłącznie do typowych utworów instrumentalnych grywanych wraz z niewielkim basem dwustrunowym, ale również do całej lokalnej tradycji muzycznej. Tradycyjne artystyczne wykonanie tej muzyki można uznać za kompletne jedynie wówczas, gdy uzupełniają je śpiewy i tańce ludowe znane jako *terchovská krútená* bądź *čardáš* (typowy taniec bazujący na ruchu obrotowym); całość wyróżnia się bardzo specyficznym stylem muzycznym, a wykonawcy utworów postrzegają je jako kluczowy element swojej tożsamości kulturowej oraz wyraz swojej spuścizny duchowej. Pierwsze bezpośrednie dowody na istnienie muzyki ze wsi Terchová pochodzą z końca XIX wieku, kiedy to na terenie osady Kvočkovia działała trzyosobowa kapela wiejska o nazwie „Kvočkovská muzika” (Hamar, Ryšavá i Voľanská 2016).

3. Kultura dudziarska

Tradycyjne dudy oraz cała kultura dudziarska jako taka stanowią przejaw długiej, trwającej nieprzerwanie tradycji muzycznej pasterzy i chłopów żyjących na terenie Słowacji. Pod względem konstrukcji wszystkie odmiany tego instrumentu używane na terenie Słowacji wpisują się w szerszy kontekst tradycji muzycznej Europy Środkowej. Wiele posiadanych przez nie cech stanowi jednak znaki szczególne charakterystyczne dla tradycyjnej kultury ludowej Słowacji; należy tutaj wymienić m.in. technologię budowy instrumentów, ich estetykę, lokalne oraz indywidualne style interpretacji muzyki dudziarskiej, repertuar pieśni i tańców, rytuały powiązane z dudziarstwem, teksty piosenek wykonywanych przez dudziarzy oraz związaną z dudami ustną tradycję ludową (Hamar, Ryšavá i Voľanská 2016).

4. Tradycyjne lalkarstwo słowackie i czeskie

Tradycyjne lalkarstwo na Słowacji i w Czechach jest nieodłączną częścią lokalnej tradycji teatralnej i literackiej. Początkowo było ono promowane przez rodziny wędrownych lalkarzy, którzy zarabiali na życie wystawianiem sztuk teatralnych. Pierwotne repertuary bazowały na wzorcach z pozostałych obszarów Europy i przeszły szybki proces folkloryzacji. Zostały wzbogacone o elementy językowe i motywy charakterystyczne dla regionu, a także wytworzyły własną typologię postaci i artystyczną interpretację lalek. Najstłynniejsze postaci to Gašparko i starcy – chłopcy o imionach Škrhola i Trčka. Tradycyjne lalkarstwo łączy umiejętności z dziedziny dramatu, dramaturgii, inscenizacji, interpretacji, scenografii, sztuk pięknych oraz muzyki i wciąż należy do ważnych elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego na Słowacji i w Czechach (Hamar, Ryšavá i Voľanská 2016). Kolejnym oczekiwanym przez nas krokiem związanym z Listą reprezentatywną UNESCO jest wspólny wniosek o wpis na listę, który zostanie złożony razem z czterema krajami Europy Środkowej: Austrią, Czechami, Węgrami i Niemcami, oznaczony jako „Blue printing – tradycyjna technika barwienia tkanin na niebiesko (indygo) oraz nanoszenia wzorów na tekstylia”. W listopadzie 2017 roku Komitet UNESCO rozpatrzy propozycję oznaczoną jako „Muzyka wielogłosowa Doliny Górnego Hronu”.

Edukacja

Od samego początku jasne było, że zapewnienie kompleksowej ochrony dziedzictwa wymagać będzie dotarcia do najmłodszego pokolenia i opracowania metody na upowszechnianie wiedzy już na poziomie szkół podstawowych. Zaangażowana w projekt grupa ekspertów zaproponowała opracowanie specjalnego programu pt. *Edukacja regionalna i tradycyjna kultura ludowa*, który przewijałby się przez cały cykl nauczania. Nie byłby to zatem indywidualny przedmiot, a nauczyciele mogliby przekazywać te informacje w ramach szeregu różnych przedmiotów. Projekt został zaaprobowany przez Ministerstwo Edukacji, Nauki, Badań i Sportu (Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu) i od 2009 roku stanowi część Państwowego Programu Pedagogicznego. Na samym początku realizacji projektu zrozumieliśmy, że brak jest odpowiedniej literatury i innych dostępnych materiałów, które mogłyby zostać wykorzystane w ramach nauczania omawianych zagadnień. W trakcie realizacji kolejnego projektu, dotyczącego działalności wydawniczej, położyliśmy nacisk na rozwiązanie tego właśnie problemu.

Działalność wydawnicza

Tak jak wspomniano powyżej, w ramach naszego planu wydawniczego skupiliśmy się na publikacjach pozwalających na promowanie i wspomaganie nauczania omawianego programu w szkołach. Opublikowaliśmy kilka pozycji, które zostały następnie włączone na listę pomocy naukowych przez słowackie Ministerstwo Edukacji. Publikacje takie jak *Vianoce na Slovensku* (Święta Bożego Narodzenia na Słowacji) czy *Maľovanky kroje Slovenska* (Stroje ludowe Słowacji) zostały rozdystrybuowane do wszystkich szkół podstawowych, a także do pięciuset przedszkoli. Wśród innych publikacji wymienić warto książkę pt. *Ludové piesne regiónov Slovenska* (Regionalne pieśni ludowe Słowacji), zawierającą osiem śpiewników służących jako pomoc naukowa w ramach nauki muzyki, czy *Slovenské ľudové hudobné nástroje* (Słowackie ludowe instrumenty muzyczne), do której dołączono także multimedialną płytę CD prezentującą słowackie instrumenty muzyczne na cztery różne sposoby – poprzez materiały tekstowe, nagrania audio i wideo oraz dokumentację fotograficzną. Druga część naszego planu wydawniczego miała na celu dostarczenie wsparcia metodologicznego w zakresie żyjących przejawów tradycyjnego folkloru oraz ich prezentacji. Każdego roku publikujemy książeczkę opisującą zjawiska uwzględnione na Listach reprezentatywnych, przygotowaną zarówno w słowackiej, jak i angielskiej wersji językowej. Planujemy także opublikować monografię dotyczącą zjawisk wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO. W chwili obecnej pracujemy nad nowym projektem zatytułowanym *ABC Book of Intangible Cultural Heritage* (Abecadło niematerialnego dziedzictwa kulturowego), pomyślanym jako zestaw książek dla szkół podstawowych.

Podsumowanie

Wspominałam już wcześniej o kluczowych elementach koncepcji ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego na Słowacji; każdy z tych elementów ma istotne znaczenie, a podejmując decyzję o tym, na jaki obszar należy położyć dodatkowy nacisk, doszliśmy do wniosku, że wartości, jakie reprezentuje sobą dziedzictwo kulturowe, będzie można najlepiej zachować wtedy, gdy opieka nad nimi będzie mieć charakter kompleksowy, a poszczególne elementy programu ochrony będą do siebie odpowiednio dopasowane. W tej chwili jednak nasze wysiłki koncentrują się przede wszystkim na dwóch formach aktywności: budowie cyfrowego archiwum tradycyjnej kultury ludowej oraz opraco-

waniu list niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jeśli chodzi o listy, jesteśmy przekonani, że mają one bardzo duże znaczenie. Poprzez działania promocyjne oraz uwzględnianie na listach kolejnych przejawów tradycyjnej kultury jesteśmy w stanie uświadamiać ogółowi społeczeństwa, jak wielkie znaczenie ma niematerialne dziedzictwo kulturowe. Także sami depozytariusze kultury oraz lokalne społeczności stają się bardziej świadomi tego, że posiadana przez nich wiedza oraz stosowane przez nich praktyki mają ogromne znaczenie dla całego społeczeństwa. Z drugiej strony zmuszeni jesteśmy mierzyć się również z negatywnymi skutkami działań promocyjnych: komercjalizacją oraz zniekształceniem odbioru zjawisk kulturowych, które stanowią uboczny skutek ich wpisu na odpowiednie listy.

Podjęmujemy starania na rzecz stworzenia odpowiedniego mechanizmu, który pozwalałby na monitorowanie tego, jakim przemianom ulegają zjawiska wpisane na listę, mając nadzieję, że Komitet przedstawi nam sugestie w zakresie zapewnienia bardziej skutecznej ochrony. W tym roku oczekujemy pierwszych sprawozdań oceniających od podmiotów, które złożyły wnioski, dzięki czemu będziemy mogli zyskać informacje zwrotne dotyczące problemów, z jakimi muszą się mierzyć, oraz ich opinii na temat tego, jaką rolę odgrywa Lista reprezentatywna. W przypadku archiwum cyfrowego niemal 80% naszych działań ma na celu stworzenie profesjonalnej platformy, dzięki której wszystkie nasze cyfrowe eksponaty będą publicznie dostępne. Pierwszym krokiem będzie wypełnienie archiwum w pełni opracowanymi eksponatami, uzupełnionymi przez kompletny zestaw metadanych. Kolejny etap obejmie stworzenie prezentacji cyfrowych i multimedialnych dotyczących tradycyjnej kultury ludowej, za pomocą których możliwe będzie połączenie informacji o charakterze praktycznym oraz emocjonalnie nacechowanych opowieści o ludziach, przedmiotach lub miejscach. Uważamy, że jest to ważny sposób wykorzystywania treści cyfrowych, w szczególności w przypadku młodego pokolenia. Tego rodzaju połączenie nowych technologii informacyjnych oraz tradycyjnych zasobów wiedzy oznacza w praktyce tworzenie przestrzeni oraz szans na współpracę interdyscyplinarną, co może okazać się przydatne w kontekście innowacyjnych rozwiązań, jakie będą w przyszłości wprowadzane w branżach kreatywnych.

Bibliografia

Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru. 2016a. „O projekte [O projekcie]”. Data dostępu: 24 października. <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=5893>.

- Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru. 2016b. „Representative List of Slovakia [Reprezentatywna lista Słowacji]”. Data dostępu: 24 października. <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=5953>.
- Hamar, Juraj, red. 2007. *Tradičná a ľudová kultúra v dokumentoch UNESCO* [Tradycyjna kultura ludowa w dokumentach UNESCO]. Bratislava: Slovenské centrum pre tradičnú kultúru.
- Hamar, Juraj, Eva Ryšavá i Ľubica Volánská, red. 2016. *Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Slovakia. Register of the Best Safeguarding Practices in Slovakia* [Lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego Słowacji. Rejestr najlepszych praktyk w dziedzinie ochrony na Słowacji]. Bratislava: Slovak Intangible Cultural Heritage Centre.
- Kysel', Vladimír, red. 2008. *Koncepcia starostlivosti o tradičnú ľudovú kultúru* [Koncepcja ochrony tradycyjnej kultury ludowej]. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Kysel', Vladimír. 2010. *Inventarizácia tradičnej ľudovej kultúry. Metodické zošity na podporu výskumu, spracovania a prezentovania tradicnej ľudovej kultúry* [Inwentaryzacja tradycyjnej kultury ludowej. Dokumenty metodyczne wspierające badania, przetwarzanie i prezentację tradycyjnej kultury ludowej]. Bratislava: Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru.
- Kysel', Vladimír. 2016. „Digitálny fond tradičnej ľudovej kultúry – národný projekt [Cyfrowy Fundusz Tradycyjnej Kultury Ludowej – narodowy projekt]”. *ITlib. Informačné technológie a knižnice* 2: 55–59.

Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Bułgarii

Albena Georgiewa*

* Profesor w Instytucie Etnologii i Badań nad Folklorem z Muzeum Etnograficznym, Bułgarska Akademia Nauk (Institut za etnologija i folkloristika s Etnografski muzej – Bułgarska Akademija na Naukite), e-mail: albenaang@abv.bg.

Eksperci przeprowadzili niezbędne konsultacje z wybitnymi socjologami i opracowali specjalny kwestionariusz, który następnie rozestano po całym kraju za pośrednictwem rozbudowanej sieci różnego rodzaju instytucji kulturalnych, muzeów oraz domów kultury (zwanych w Bułgarii czitaliszte), istniejących niemal w każdej miejscowości. W efekcie wypełnianiem kwestionariuszy zajęli się przedstawiciele lokalnych społeczności mający wiedzę na temat tradycji swoich regionów i, co jeszcze ważniejsze, znający także konkretne osoby będące ich depozytariuszami, które – niejednokrotnie osiągnąwszy w swojej dziedzinie mistrzostwo – były w stanie nie tylko nadal wykonywać tradycyjne formy sztuki i rzemiosła, ale także przekazywać je kolejnym pokoleniom.

Na terenie Bułgarii już od dłuższego czasu prowadzone są działania w zakresie instytucjonalnej ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (NDZK) zgodnie z wytycznymi UNESCO. Bułgaria uczestniczyła w procesie opracowywania Zaleceń w sprawie ochrony kultury tradycyjnej i folkloru, przyjętych podczas 25. Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu w 1989 roku (Santowa 1990), co stanowiło istotny krok na drodze do dokonania oceny oraz wskazania potrzeb i znaczenia ochrony tradycyjnej kultury oraz różnorodności kulturowej.

Narodowy rejestr niematerialnego dziedzictwa kulturowego

Bułgaria jest także jednym z wiodących państw na świecie w zakresie prac nad utworzeniem ogólnokrajowego rejestru NDZK. W ramach realizacji programu UNESCO „Żyjące Skarby Ludzkości”, przyjętego przez Radę Wykonawczą w 1993 roku, w Bułgarii wdrożono przedsięwzięcie o nazwie „Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria – Wykaz działań”, realizowane przez zespół ekspertów Instytutu Badań nad Folklorem (Institut za folklor)¹ Bułgarskiej Akademii Nauk (Byłgarska akademija na naukite); kierownikiem projektu została prof. dr hab. Miła Santowa, a przedsięwzięcie realizowane było w latach 2001 i 2002.

¹ W 2010 roku Instytut Badań nad Folklorem został połączony z Instytutem i Muzeum Etnografii, tworząc Instytut Etnologii i Badań nad Folklorem z Muzeum Etnograficznym (IEFSEM) Bułgarskiej Akademii Nauk.

Pragnąc zrealizować swój ostateczny cel i przygotować odpowiednie listy zachowanych do dziś w różnych regionach kraju tradycyjnych zwyczajów, eksperci specjalizujący się w badaniu i analizie oralnej kultury ludowej podjęli współpracę z Departamentem ds. Działalności Regionalnej w Ministerstwie Kultury (Otdel „Regionalni dejnosti” na Ministerstwoto na kulturata) (Peczewa 2002; Anastasowa 2003; Petkova 2004). Przeprowadzili oni niezbędne konsultacje z wybitnymi socjologami i opracowali specjalny kwestionariusz, który następnie rozestano po całym kraju za pośrednictwem rozbudowanej sieci różnego rodzaju instytucji kulturalnych, muzeów oraz domów kultury (zwanych w Bułgarii *czitaliszte*), istniejących niemal w każdej miejscowości. W efekcie wypełnianiem kwestionariuszy zajęli się przedstawiciele lokalnych społeczności mający wiedzę na temat tradycji swoich regionów i, co jeszcze ważniejsze, znający także konkretne osoby będące ich depozytariuszami, które – niejednokrotnie osiągnąwszy w swojej dziedzinie mistrzostwo – były w stanie nie tylko nadal wykonywać tradycyjne formy sztuki i rzemiosła, ale także przekazywać je kolejnym pokoleniom. To z kolei pozwoliło zespołowi zajmującemu się realizacją projektu skupić się nie tylko na aspektach ważnych z punktu widzenia zachowania tożsamości przez społeczności na poziomie lokalnym, regionalnym czy ogólnokrajowym, ale także na samych „żyjących skarbach ludzkości” – ludziach posiadających dawną, tradycyjną wiedzę czy umiejętności i mogących przekazać je młodemu pokoleniu.

Równolegle do rozpowszechnienia kwestionariusza na terenie całego kraju i analizy uzyskanych odpowiedzi zorganizowano także seminaria teoretyczne i szkoleniowe, których celem było wyjaśnienie znaczenia oraz celów programów UNESCO w zakresie ochrony NDZK oraz poszerzenie kompetencji lokalnych specjalistów i urzędników zatrudnionych w ramach departamentów ds. kultury. W momencie, gdy wypełnione kwestionariusze zostały odesłane z powrotem, eksperci z Instytutu Badań nad Folklorem przeprowadzili szeroko zakrojone badania statystyczne oraz analityczne, dokonując weryfikacji danych, które wydawały się niejednoznaczne bądź niejasne. W efekcie w grudniu 2002 roku dokonano oficjalnego przekazania wykazu zatytułowanego „Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria” na ręce Ministerstwa Kultury; lista ta została następnie opublikowana w Internecie zarówno w języku bułgarskim, jak i angielskim (www.treasuresbulgaria.com).

Rejestr składa się z dwóch zasadniczych komponentów; pierwszy z nich to lista ogólnokrajowa, obejmująca formy aktywności oraz umiejętności reprezentatywne dla obszaru całego kraju, podczas gdy drugi to zestaw 28 list o zasięgu regionalnym, odpowiadający podziałowi administracyjnemu kraju na obwody; w ramach tych list zostały omówione w sposób bardziej szczegółowy rodzaje aktywności typowe dla społeczności zamieszkujących poszczególne obwody. Co więcej, w ramach

rejestru dokonano także rozróżnienia pomiędzy sześcioma podstawowymi sferami NDZK. Są to: „Tradycyjne święta i obrzędy”, „Tradycyjne muzyka i śpiew”, „Tradycyjne tańce i zabawy dla dzieci”, „Tradycyjne gawędziarstwo”, „Tradycyjne rzemiosło i chałupnictwo” oraz „Tradycyjna medycyna”. Poszczególni eksperci przygotowali także wprowadzenie teoretyczne do każdej z omawianych sfer, opisując ogólnie jej zakres oraz najważniejsze cechy, a także historię prowadzonych w jej zakresie badań naukowych. Dodatkowo, bazując na danych pozyskanych za pośrednictwem kwestionariusza, sporządzili oni także opis rozwoju wskazanych wyżej sfer aktywności ludzkiej oraz przekształcenia, jakim mogą one ulec we współczesnym świecie. Rejestr oraz wyniki badań przeprowadzonych przez ekspertów opublikowano także w postaci drukowanej – jako dwujęzyczne opracowanie w języku bułgarskim i angielskim (Santowa i in. 2004).

Mimo że sporządzony w Bułgarii rejestr powstał, jeszcze zanim przyjęto Konwencję UNESCO z 2003 roku, co miało miejsce w dniu 17 października 2003 roku w Paryżu (data wejścia w życie – 20 kwietnia 2006 roku), spełnia on zasadniczy wymóg zawarty w treści art. 12 tejże Konwencji². Bułgaria dokonała ratyfikacji Konwencji UNESCO z 2003 roku na mocy ustawy przyjętej podczas 40. sesji Zgromadzenia Narodowego w styczniu 2006 roku (zob. Santowa 2004). Tekst Konwencji został ogłoszony w Dzienniku Ustaw³, a następnie wszedł w życie z dniem 10 czerwca 2006 roku.

W 2006 roku Narodowa Rada ds. NDZK (Nacionalen sywet za nematerialno kulturno nasledstvo), utworzona w miejsce Narodowej Rady ds. Folkloru, rozpoczęła swoją działalność przy Ministerstwie Kultury. Główne zadania Rady to:

- udzielanie wsparcia i opracowywanie strategii w zakresie ochrony i popularyzacji NDZK Bułgarii;
- przedstawianie propozycji co do środków w zakresie stosowania prawa międzynarodowego w sferze NDZK oraz w zakresie opracowywania systemów służących ochronie NDZK;
- przedstawianie zaleceń odnośnie do kwestii związanych z ochroną i popularyzacją NDZK;
- przedstawianie Ministerstwu Kultury poszczególnych przejawów NDZK wybranych spośród nominacji regionalnych celem uzyskania zgody Ministerstwa na wpisanie ich na Krajową listę reprezentatywną NDZK.

² Pełne brzmienie art. 12 *Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* jest następujące:

„Artykuł 12 – Inwentaryzacja

1. Dla zapewnienia identyfikacji w celu ochrony, każde Państwo-Strona sporządza, w sposób odpowiedni do własnej sytuacji, jeden lub kilka rejestrów niematerialnego dziedzictwa kulturowego znajdującego się na jego terytorium. Rejestry te będą regularnie uaktualniane.

2. Każde Państwo-Strona, wraz z przekazaniem Komitetowi okresowego sprawozdania zgodnie z Artykułem 29, przekazuje istotne informacje dotyczące wyżej wymienionych rejestrów”.

³ *Konwencja za opazwane na nematerialnoto kulturno nasledstvo*, Dyrżawen westnik nr 61, 28 czerwca 2006.

Zespół „Bistricea Babi” w siedzibie UNESCO, 2013. © Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO.

Sieć Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Europy Południowo-Wschodniej

Latem 2007 roku odbyło się seminarium dla ekspertów w dziedzinie NDZK z obszaru Europy Południowo-Wschodniej, zorganizowane przez Instytut Badań nad Folklorem Bułgarskiej Akademii Nauk, Ministerstwo Kultury oraz Komitet Narodowy ds. UNESCO w Bułgarii (Nacionalna komisija za UNESCO – Bylgarija), przy wsparciu Biura UNESCO w Wenecji. Seminarium okazało się być owocnym forum wymiany doświadczeń w zakresie dalszego rozwoju metodologii służącej realizacji programów ochrony NDZK opracowanych przez UNESCO oraz wymiany doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie poszczególnych działań towarzyszących procesowi sporządzania krajowej ewidencji NDZK. Wśród uczestników znaleźli się przedstawiciele dziewięciu państw Europy Południowo-Wschodniej: Albanii, Bośni i Hercegowiny, Bułgarii, Byłej Jugosłowiańskiej Republiki Macedonii, Chorwacji, Cypru, Rumunii, Słowenii oraz Turcji. Seminarium zakończyło się powołaniem Sieci Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Europy Południowo-Wschodniej (Ekspertna mreža po nematerialno kulturno nasledstvo ot Jugoiztočna Evropa) (Stanoewa 2007). Sieć ta stała się platformą umacniania współpracy oraz wymiany wiedzy i doświadczeń w zakresie ochrony NDZK przez kraje należące do regionu. W 2016 roku na wyspie Brač w Chorwacji odbyło się 10. Doroczne Posiedzenie Sieci Ekspertów, będące ostatnim z całej serii spotkań organizowanych od momentu jej założenia (Arbanasi, Bułgaria, 2007; Safranbolu, Turcja, 2008; Zagrzeb, Chorwacja, 2009; Râmnicu-Vâlcea, Rumunia, 2010; Belgrad, Serbia, 2011; Ateny, Grecja, 2012; Sofia, Bułgaria, 2013; Limassol, Cypr, 2014; Wenecja, Włochy, 2015).

Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria

Ogólnokrajowy system pod nazwą „Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria” rozpoczął swoją działalność w 2008 roku. Koordynacją jego funkcjonowania zajmują się Ministerstwo Kultury oraz Instytut Badań nad Folklorem Bułgarskiej Akademii Nauk; proces realizacji zadań systemu odbywa się we współpracy z Komitetem Narodowym ds. UNESCO w Bułgarii. Celem prowadzonej działalności jest wywarcie pozytywnego wpływu na sposób, w jaki tradycyjne umiejętności oraz wiedza mające istotne znaczenie dla bułgarskiej historii i kultury są współcześnie chronione i prezentowane, co ma na celu umożliwienie dalszego ich przekazywania kolejnym pokoleniom. Specjalny zespół ekspertów ze środowiska akademickiego przygotował wytyczne w zakresie praktycznego funkcjo-

nowania systemu, starając się przewidzieć możliwe problemy i wyzwania oraz sformułować odpowiednie instrukcje ułatwiające radzenie sobie z nimi w przyszłości. Wstępne seminarium odbyło się w grudniu 2007 roku, a jego celem było odpowiednie przeszkolenie przedstawicieli różnych muzeów regionalnych, Regionalnych Centrów Informacji i Konsultacji Eksperckich (Regionalno ekspertno-konsultantski i informacionni centrowe), a także tych spośród lokalnych domów kultury (czitaliszte), co do których zakładano, że będą bezpośrednio zaangażowane w proces nominacyjny (Granczarowa 2008). Na program „Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria” składa się szereg działań podzielonych na dwa stadia – regionalne i ogólnokrajowe – i odbywających się co dwa lata.

Po zrealizowaniu pierwszego, pilotażowego stadium w 2008 roku stało się jasne, że zarówno władze państwowe, jak i społeczeństwo jako całość są żywo zainteresowane identyfikacją, prezentacją oraz ochroną NDZK, a więc działaniami służącymi ochronie tożsamości kulturowej w warunkach powszechnej unifikacji i globalizacji. Lista Żyjących Skarbów Ludzkości w Bułgarii wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Bułgarii (Nacionalna predstavitelna lista na nematerialnoto kulturno nasledstvo „Žiwi czoweszki sykwowiszta – Bylgarija”) przedstawia się następująco:

Nazwa projektu	Instytucja składająca wniosek nominacyjny	Depozytariusz
2008		
TRADYCYJNE ŚWIĘTA I OBRZĘDY		
Nestinarstwo [taniec na żarze], głosy z przeszłości: Panagyr [jarmark] Św. Konstantyna i Św. Heleny we wsi Bulgari	Muzeum Historii Regionalnej (Regionalen istoricheski muzej), Burgas, obwód Burgas	Grupa mieszkańców wsi Bulgari pod przewodnictwem Michaiła Michaiłowa, gmina Carewo, obwód Burgas
Kalusza – odwieczna tradycja zachowana dla przyszłych pokoleń	Czitaliszte „Nikoła J. Wapcarow”, Hurlec, gmina Kozłoduj, obwód Wraca	Grupa entuzjastów autentycznego folkloru „Kaluszari”
Tradycyjne wesele w Wasilicy	Czitaliszte „Geo Milew”, miejscowość Momin Prochod, gmina Kostenec, obwód Sofia	Zespół ludowy „Momin Prochod”
MUZYKA I ŚPIEW TRADYCYJNY		
Tradycja dwuczęściowych pieśni z miejscowości Nedelino	Czitaliszte „Swetlina”, miejscowość Nedelino, obwód Smoljan	Zespół pieśni autentycznej pod kierownictwem Anety Emilowej
TRADYCYJNE RZEMIOSŁO I CHAŁUPNICTWO		
Djanko Djankow – mistrz starodawnego oręza z miejscowości Apritci	Czitaliszte „Prosweta”, miejscowość Apritci; Muzeum Rzemiosła i Sztuki Użytkowej (Muzej na narodnite chudožestweni zanajati i priložnite izkustwa), miejscowość Trojan, obwód Łowecz	Djanko Djankow (mistrz wyrobu oręza i noży oraz cynowania przyborów z miedzi)

Tabela 1. Lista Żyjących Skarbów Ludzkości w Bułgarii wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Bułgarii.

2010		
TRADYCYJNE ŚWIĘTA I OBRZĘDY		
Wzajemne relacje między różnymi formami tańca <i>buenec</i>	Czitaliszte „Napredak – Juper”, miejscowość Kubrat, gmina Kubrat, obwód Razgrad	Grupa poszukiwaczy źródeł folkloru i obyczajów
„Djamal” – maskarada (Kosow, gmina Iwanowo, obwód Ruse)	Muzeum Historii Regionalnej (Regionalen istoriceski muzej), Ruse, obwód Ruse	Grupa entuzjastów autentycznego folkloru
MUZYKA I ŚPIEW TRADYCYJNY		
Pieśń – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość	Czitaliszte „Św. Cyryl i Metody – 1926”, miejscowość Satowcza, gmina Satowcza, obwód Błagojewgrad	Kobięcy zespół wokalny śpiewający „wysokie tony”, dziecięcy zespół wokalny śpiewający „wysokie tony”
TRADYCYJNE TAŃCE I ZABAWY DLA DZIECI		
Wiosenne tańce ludowe przy akompaniamencie pieśni z miejscowości Banja (region Karłowo)	Czitaliszte „Św. Cyryl i Metody”, miejscowość Banja, gmina Karłowo, obwód Płowdiw	Grupa poszukiwaczy źródeł folkloru
TRADYCYJNE GAWĘDZIARSTWO		
Postuchajcie, a zrozumiecie	Czitaliszte „Minjor – 2005”, miejscowość Pernik, gmina Pernik, obwód Pernik	Lidia Ewtimowa Dobrowska, gawędziarka z miejscowości Breznik, gmina Breznik, obwód Pernik
2012		
TRADYCYJNE ŚWIĘTA I OBRZĘDY		
<i>Surowa</i> [Dzień Św. Bazylego] – tradycyjne obrzędy w regionie Pernik	Muzeum Historii Regionalnej (Regionalen istoriceski muzej), Pernik, obwód Pernik	Grupy miłośników tradycji <i>Surowy</i> z 31 miejscowości
MUZYKA I ŚPIEW TRADYCYJNY		
<i>Dobarsko babi</i> [babuleńki] – strażniczek tradycyjnego obrzędu Wodici	Czitaliszte „Prosweta – 1927”, Dobarsko, gmina Razlog, obwód Błagojewgrad	„Babuleńki z Dobarska”
Ocalić od zapomnienia: rytmy Dunaju we wsi Antimowo	Czitaliszte „Razwitię – 1926”, Antimowo, gmina Widyń, obwód Widyń	„Rytmy Dunaju” – muzyka aerofoniczna
TRADYCYJNE RZEMIOSŁO I CHAŁUPNICTWO		
Od źródeł ku przyszłości	Czitaliszte „Bractwo – 1869”, miejscowość Kiustendil, obwód Kiustendil	Stefan Aleksow Petrow, miejscowość Łomnica
Tkanie kilimów w Czypirowcach	Czitaliszte „Peter Bogdan – 1909”, miejscowość Czypirowce, gmina Czypirowce, obwód Montana	Zespół ludowy kobiet i młodzieży (Iwanka Iwajłowa i Zacharinka Iwajłowa)
2014		
TRADYCYJNE ŚWIĘTA I OBRZĘDY		
Rytuał Św. Łazarza we wsi Staro Selo na przestrzeni wieków	Czitaliszte „Wazraždane – 1940”, Staro Selo, gmina Tutrakan, obwód Silistra	Grupa entuzjastów autentycznego folkloru „Staroselci”
Hidrellez – Alewi – zabawy karnawałowe we wsi Biserci	Czitaliszte „Stefan Karadża – 1928”, Biserci, gmina Kubrat, obwód Razgrad	Grupa poszukiwaczy źródeł folkloru
Dzień derwisza we wsi Lesiczowo	Czitaliszte „Otec Paisij – 1890”, Lesiczowo, gmina Lesiczowo, obwód Pazardżik	Zespół aktorów mimicznych

Nazwa projektu	Instytucja składająca wniosek nominacyjny	Depozytariusz
MUZYKA I ŚPIEW TRADYCYJNY		
„Triada z Dobrudży” – przeszłość, teraźniejszość i przyszłość	Czitaliszte „Jordan Jowkow – 1870”, Dobricz, obwód Dobricz	Zespół „Triada z Dobrudży” – Stefan Georgiew Mitew, Atanas Stojanow Mitew, Żiwko Georgiew Stojanow
TRADYCYJNE RZEMIOSŁO I CHAŁUPNICTWO		
Pasy tkane „na korze”	Czitaliszte „Probuda – 1958”, Szumen, obwód Szumen	Sofka Petrowa Dimitrowa
2016		
TRADYCYJNE ŚWIĘTA I OBRZĘDY		
Rytuał Erkecz w dniu Św. Łazarza: żywa tradycja	Czitaliszte „Prosweta – 1906”, Koziczino, gmina Pomorie, obwód Burgas	Grupa entuzjastów autentycznego folkloru
Występy mimów w zapusty	Czitaliszte „Probuda – 1927”, Bozwelisko, gmina Prowadija, obwód Warna	Grupa entuzjastów autentycznego folkloru
Malowanie jajek woskiem	Czitaliszte „Prosweta – 1881”, Kostenec, gmina Kostenec, obwód Sofia	Iwanka Petrinina, Iwanka Cwetanowa, Ljubka Stamatowa, Cwetanka Nadżakowa, Jordanka Gerina, Mariana Dukowa, Ljubka Kacarowa, Nadeżda Petrinina, Ljudmiła Czingowa
MUZYKA I ŚPIEW TRADYCYJNY		
Polifoniczne śpiewy mężczyzn i kobiet przy dźwiękach tambury	Czitaliszte „Św. Cyryl i Metody – 1919”, miejscowość Dorkowo, gmina Rakitowo, obwód Pazardżik	Męska grupa śpiewaków ludowych – zespół „Owczarska Pesen” [Pieśń pasterska]
Dudy z Rodopów – magia krainy gór	Czitaliszte „Rodopska Prosweta – 1923”, Dewin, gmina Dewin, obwód Smoljan	Zespół dudziarzy
MUZYKA I ŚPIEW TRADYCYJNY / TRADYCYJNE RZEMIOSŁO I CHAŁUPNICTWO		
Kostadin Ilczew – wybitny kontynuator tradycji gry na dudach w Rodopach	Muzeum Historii Regionalnej (Regionalen istoriczeski muzej) „Stoju Sziszkow”, Smoljan, obwód Smoljan	Kostadin Stefanow Ilczew
TRADYCYJNE TAŃCE I ZABAWY DLA DZIECI		
Tradycyjne tańce we wsi Gamzowo – na styku tradycji i przyszłości	Czitaliszte „Prosweta – 1928”, Gamzowo, gmina Bregowo, obwód Widyn	Grupa poszukiwaczy źródeł folkloru „Gamza”
Tańce naszych przodków	Czitaliszte „Otec Paisij – 1956”, Pet Mogili, gmina Nikoła Kozlew, obwód Szumen	Młodzieżowy zespół taneczny „Na rynku”
TRADYCYJNE TAŃCE I ZABAWY DLA DZIECI / MUZYKA I ŚPIEW TRADYCYJNY		
Pieśni i tańce wykonywane na rynku we wsi Kipra	Czitaliszte „Christo Botew – 1927”, Kipra, gmina Dewnja, obwód Warna	Zespół autentycznego folkloru „Kipra”
TRADYCYJNE RZEMIOSŁO I CHAŁUPNICTWO		
Wyrób tradycyjnych przyborów wędkarskich – niewodów, sieci i żaków – tysiącletnia tradycja rzemieślnicza Zatoki Burgas	Muzeum Historii Regionalnej (Regionalen istoriczeski muzej), Burgas, obwód Burgas	Stalin Iwanow Iliew

Tabela 1. Lista Żyjących Skarbów Ludzkości w Bułgarii wpisanych na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego Republiki Bułgarii; cd.

Skuteczna realizacja w dwuletnich cyklach programu „Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria” udowadnia, że praktycznie w każdym regionie kraju istnieją aktywnie podtrzymywane przejawy NDZK. Ponadto, ukazuje ona także gotowość do działania i odpowiedzialne podejście przedstawicieli poszczególnych społeczności oraz ekspertów uczestniczących w procesie nominacji i selekcji. W ramach realizowanego programu powołano do życia zintegrowane archiwum dokumentów i materiałów związanych z programami ochrony NDZK, działające przy Narodowym Centrum Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (Nacionalen cent’r za nematerialno kulturno nasledstvo) będącego częścią IEFSEM.

Oprócz dokonania wpisów na bułgarską listę reprezentatywną NDZK władzom Bułgarii udało się także doprowadzić do umieszczenia czterech nominacji na Liście reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości UNESCO; w 2008 roku znalazła się na niej tradycja znana jako „Bistrice Babi⁴, archaiczna muzyka polifoniczna, tańce i obrzędy z regionu Szopłuk” (obwód Sofia) (Sztarbanowa 2006); w 2009 roku na listę wpisano „Nestinarstwo⁵, głosy z przeszłości: Panagyry Św. Konstantyna i Św. Heleny we wsi Bułgari” (obwód Burgas); rok 2014 przyniósł kolejny wpis, mianowicie „Tradycje związane z tkaniem kilimów w Czypriowcach” (obwód Montana); wreszcie w 2015 roku na liście znalazło się „Ludowe święto Surowa obchodzone w regionie Pernik” (obwód Pernik).

Dodatkowo w 2013 roku przedłożono dwie dodatkowe nominacje dotyczące wpisu na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości, które w chwili obecnej są analizowane; są to „Śpiewane wysokim głosem pieśni polifoniczne z regionu Dolen i Satowcza” (obwód Błagojewgrad) oraz „Tradycja dwuczęściowych pieśni z miejscowości Nedelino” (obwód Smoljan).

W 2013 roku zgłoszono też dwie nominacje do Rejestru dobrych praktyk w dziedzinie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego: „Jarmark ludowy w Kopriwsticy” (obwód Sofia), wpisany do Rejestru w grudniu 2016 roku, oraz „Bułgarski dom kultury (*czitaliszte*): praktyczne doświadczenia w dziedzinie ochrony żywotności niematerialnego dziedzictwa kulturowego”, którego proces oceny wciąż trwa.

Co więcej, w 2014 roku Bułgaria złożyła razem z Byłą Jugosłowiańską Republiką Macedonii, Republiką Mołdawii oraz Rumunią nominację wielonarodową w sprawie wpisu na Listę reprezen-

⁴ „Babcie z Bistricy” – nazwa żeńskiego zespołu wokalnego podtrzymującego tradycje wokalne wielogłosowości – przyp. red.

⁵ Taniec na żarze, sięgający korzeniami czasów pogańskich – przyp. red.

Międzynarodowy Festiwal Folkloru „Między Trzema Górami”, 2013. © Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO.

tatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości „Praktyk kulturowych związanych z dniem 1 marca”. Podczas pierwszego cyklu oceny wniosku rozpoczętego w 2015 roku Komitet UNESCO zażądał od Państw-Stron dodatkowych informacji, zachęcając je jednocześnie do złożenia tego wniosku do ponownego rozpatrzenia w następnym cyklu ewaluacyjnym (2017 r.).

Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO

Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO (Regionalen cent'r za opazwane na nematerialnoto kulturno nasledstvo w Jugoiztočna Ewropa pod egidata na JUNESKO) powołano do życia w 2008 roku; zostało ono zarejestrowane jako organizacja non-profit zgodnie z przepisami bułgarskiego prawa. Na mocy rezolucji przyjętej podczas 35. sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2009 roku zyskało ono status centrum regionalnego (Kategoria 2) pod auspicjami UNESCO.

25 października 2010 roku w Paryżu doszło do podpisania umowy pomiędzy UNESCO a Rządem Republiki Bułgarii dotyczącej ustanowienia Regionalnego Centrum Ochrony NDZK. Bułgarski parlament ratyfikował umowę 16 marca 2011 roku, dzięki czemu wkrótce potem weszła ona w życie.

20 lutego 2012 roku dyrektor generalna UNESCO Irina Bokowa, były minister spraw zagranicznych Nikołaj Mladenow, były minister kultury Wełdi Raszydow oraz były prezes Bułgarskiej Akademii Nauk Nikoła Sabotinow dokonali oficjalnej inauguracji Regionalnego Centrum Ochrony NDZK w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO w Sofii.

Współzałożycielami Centrum są: Ministerstwo Kultury Republiki Bułgarii, Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Bułgarii (Ministerstwo na vynsznite raboti) oraz Bułgarska Akademia Nauk. Niezbędne fundusze na potrzeby działalności Centrum w Sofii przekazywane są przez Rząd Republiki Bułgarii. Aby umożliwić finansowanie tej instytucji, wprowadzono odpowiednie zmiany w ustawie o ochronie dziedzictwa kulturowego. Państwami członkowskimi Centrum w Sofii są obecnie: Albania, Armenia, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Chorwacja, Cypr, Czarnogóra, Grecja, Gruzja, Mołdawia, Rumunia, Serbia, Słowenia oraz Turcja.

Zadaniem Centrum w Sofii jest promowanie współpracy w obszarze NDZK na poziomie ogólnokrajowym, regionalnym i międzynarodowym oraz realizacja inicjatyw mających na celu ochronę

Ludowe święto Surowa obchodzone w regionie Pernik, 2013. © Regionalne Centrum Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego w Europie Południowo-Wschodniej pod auspicjami UNESCO.

i popularyzację NDZK na terenie państw Europy Południowo-Wschodniej. Jako centrum Kategorii 2 działające pod auspicjami UNESCO Centrum w Sofii ma uczestniczyć bezpośrednio w realizacji Strategicznych Celów Programowych, jak również priorytetów i zadań programowych organizacji.

Lista kluczowych celów obejmuje:

- promowanie *Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* z 2003 roku oraz przyczynianie się do jej praktycznego wdrażania;
- zwiększanie udziału wspólnot, grup i jednostek w procesie ochrony NDZK w danym regionie;
- koordynowanie i wymiana informacji dotyczących NDZK;
- wspieranie współpracy na poziomie regionalnym oraz międzynarodowym pomiędzy państwami regionu oraz UNESCO;
- wspieranie i uczestniczenie w działaniach mających na celu podnoszenie kwalifikacji ekspertów w dziedzinie NDZK.

Pragnąc osiągnąć wskazane wyżej cele, wyznaczono Centrum następujące zadania:

- inicjowanie i koordynowanie badań mających za swój przedmiot praktyki w obszarze ochrony przejawów NDZK występujących na terytorium państw Europy Południowo-Wschodniej zgodnie z treścią art. 11, 12, 13 i 14 Konwencji z 2003 roku;
- organizowanie kursów kształcenia zawodowego w obszarach powiązanych z ochroną NDZK;
- rozwijanie współpracy na poziomie regionalnym i międzynarodowym poprzez budowanie sieci powiązań z instytucjami działającymi w obszarze NDZK, w szczególności zaś z instytucjami funkcjonującymi pod auspicjami UNESCO (Kategoria 2) w celu zapewnienia koordynacji prowadzonych działań oraz wymiany informacji i wiedzy dotyczącej ochrony NDZK, a także w celu promowania dobrych praktyk w tym zakresie.

Od samego początku swojego funkcjonowania Centrum w Sofii realizuje działania w trzech kluczowych obszarach: budowania potencjału, tworzenia sieci powiązań i podnoszenia świadomości.

Budowanie potencjału

Jednym z głównych celów działalności Centrum jest udzielanie wsparcia oraz zachęcanie państw regionu, aby te umacniały swój potencjał w obszarze ochrony NDZK na poziomie krajowym. W tym zakresie Centrum organizuje szereg seminariów szkoleniowych stanowiących element globalnej strategii budowania potencjału w obszarze NDZK przyjętej przez UNESCO. Do chwili obecnej zorganizowano osiem seminariów na terenie pięciu krajów wchodzących w skład regionu (Bułgaria, Albania, Była Jugosłowiańska Republika Macedonii, Rumunia oraz Chorwacja).

Tworzenie sieci powiązań

Centrum skupia swoje wysiłki na umacnianiu współpracy w obszarze NDZK na szczeblu regionalnym i międzynarodowym poprzez budowanie sieci powiązań oraz tworzenie aktywnie działających partnerstw. Aby to osiągnąć, Centrum prowadzi działania mające na celu zapewnienie wymiany informacji oraz wiedzy w przedmiocie ochrony NDZK oraz promowanie najlepszych praktyk dotyczących strategii związanych z tymi zagadnieniami, wliczając w to organizowanie corocznych posiedzeń Sieci Ekspertów ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Europy Południowo-Wschodniej, spotkań przedstawicieli centrów Kategorii 2 oraz różnego rodzaju warsztatów i seminariów. Wymienić tutaj należy między innymi konferencję pt. „Własność intelektualna, niematerialne dziedzictwo kulturowe i medycyna tradycyjna” w kontekście Strategii dot. Ochrony NDZK w Europie Południowo-Wschodniej (2015), jubileuszowe posiedzenie Okrągłego Stołu „70 lat UNESCO: Pokój poprzez oświatę, naukę i kulturę” (2015), a także konferencję pt. „Wkład państw członkowskich UNESCO z Europy Południowo-Wschodniej w proces upowszechniania i wdrażania Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego” (2015, zob. Iwanowa 2016).

Podnoszenie świadomości

Realizując różnego rodzaju działania i organizując rozmaite wydarzenia, Centrum pragnie przyczynić się do wzrostu świadomości na temat występujących w regionie przejawów NDZK, przekazywać opinii publicznej wiedzę o zagrożeniach dla dziedzictwa tego rodzaju, jak również o inicjatywach realizowanych w celu zapewnienia wdrożenia postanowień Konwencji z 2003 roku. Realizując wskazany wyżej cel, Centrum organizuje i wspiera różnego rodzaju międzynarodowe wydarzenia o charakterze reprezentatywnym, takie jak festiwale filmowe, wystawy czy koncerty, a także uczestniczy w wydawaniu materiałów promocyjnych. Centrum niedawno dokonało aktualizacji swojej oficjalnej strony internetowej (www.unesco-centerbg.org), która zyskała nowy układ, projekt graficzny oraz administrację – wszystko po to, aby użytkownikom łatwiej było z niej korzystać, a zamieszczane na niej informacje były bardziej czytelne.

W przyszłości Centrum planuje zintensyfikować swoją współpracę z państwami Europy Południowo-Wschodniej oraz rozszerzyć zasięg sieci eksperckiej, co służyć ma rozbudowywaniu potencjału w zakresie ochrony NDZK oraz implementacji Konwencji z 2003 roku na poziomie krajowym. Podejmując opisane działania, Centrum pragnie jednocześnie stawać się platformą dla rozpowszechniania i wymiany informacji w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Bibliografia

- Anastasowa, Ekaterina. 2003. „Žiwi czoweszki sakrowiszta. Nomenklatura na dejnostite – Bylgarija [Żyjące Skarby Ludzkości. Wykaz działań – Bułgaria]”. *Bylgarski Folklor* 29 (2–3): 187–88.
- Granczarowa, Ewgenia. 2008. „Nacionalen seminar „Žiwi czoweszki sakrowiszta – Bylgarija” [Ogólnokrajowe seminarium pt. „Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria”]. *Bylgarski Folklor* 34 (1): 154–56.
- Iwanowa, Miglena, red. 2016. *The Contribution of UNESCO Member States of South-Eastern Europe to the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. A Jubilee Edition Dedicated to the 70th Anniversary of UNESCO* [Wkład państw członkowskich UNESCO z Europy Południowo-Wschodniej w realizację Konwencji w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Edycja jubileuszowa poświęcona 70-leciu UNESCO]. Sofia: Regional Centre for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage in South-Eastern Europe under the auspices of UNESCO.
- Petkova, Swetla. 2004. „Etap ot proekta „Žiwi czoweszki sakrowiszta – Bylgarija” prikljuczi uspeszno [Etap realizacji projektu „Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria” zakończony sukcesem]. *Bylgarski Folklor* 30 (2): 194–95.
- Pejczewa, Lozanka. 2002. „Žiwi czoweszki sakrowiszta – Bylgarija [Żyjące Skarby Ludzkości – Bułgaria]”. *Bylgarski Folklor* 28 (2): 81–83.
- Santowa, Miła. 1990. „Preporaka za opazwane na folklor [Zalecenie w zakresie ochrony przejawów folkloru]”. *Bylgarski Folklor* 16 (3): 110–14.
- Santowa, Miła. 2004. „Konwencija na JUNESKO za opazwane na nematerialnoto kulturno nasledstvo [Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego]”. *Bylgarski Folklor* 30 (3): 118–32.
- Santowa, Miła, Dimitrina Kaufman, Ałbena Georgiewa, Lozanka Pejczewa, Ekaterina Anastasowa, Wanja Mateewa, Radka Bratanowa i in. 2004. *Žiwi czoweszki sakrowiszta: Bylgarija / Living Human Treasures: Bulgaria* [Żyjące Skarby Ludzkości: Bułgaria]. Sofia: Akademichno Izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”.
- Stanoewa, Iwa. 2007. „Regionalen seminar na eksperti ot Jugoiztočna Ewropa po problemite na nematerialnoto kulturno nasledstvo [Regionalne seminarium eksperckie Europy Południowo-Wschodniej poświęcone problemom niematerialnego dziedzictwa kulturowego]”. *Bylgarski Folklor* 33 (4), 112–16.
- Sztarbanowa, Anna. 2006. „Otliczena bylgarska kandidatura sred swetownite szedjowri na nematerialnoto kulturno nasledstvo na czoweczestwoto [Wyróżniająca się kandydatura Bułgarii wśród światowych arcydzieł niematerialnego dziedzictwa kulturowego]”. *Bylgarski Folklor* 32 (2): 134–35.

Dokumentacja jako forma ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w Chinach: praktyka i doświadczenia

Deng Xuechen*

* Dyrektor Centrum Digitalizacji, Chińskie Narodowe Centrum ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego
Chińskiej Narodowej Akademii Sztuk (中国艺术研究院-中国非物质文化遗产保护中心), Pekin, Chińska Republika Ludowa,
e-mail: dengxuechen@ihchina.cn.

Na początku XXI wieku Chiny rozpoczęły ogólnokrajowy program badawczy, którego przedmiotem stało się niematerialne dziedzictwo kulturowe. Program ten, realizowany od czerwca 2005 roku do grudnia 2009 roku, pozwolił na zgromadzenie 290 tys. cennych obiektów oraz materiałów, opracowanie dokumentacji liczącej 2 mld słów, 4,77 mln ilustracji oraz ogromną ilość materiałów audio i wideo; w sumie udało się dokonać opracowania 870 tys. elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Działania prowadzone przez rząd chiński na przestrzeni ostatnich piętnastu lat pokazują, jakie znaczenie przykładają do ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W omawianym okresie opracowano cztery strategie, których zastosowanie zależy od obszaru dziedzictwa oraz stanu jego zachowania: ochrona produktywna, ochrona zintegrowana, ochrona nastawiona na działania ratunkowe oraz ochrona legislacyjna. Co więcej, udowodniono także, że każda z tych czterech metod, wsparta odpowiednimi działaniami i wprowadzaniem właściwych rozwiązań, odgrywa pozytywną rolę w całokształcie działalności mającej na celu ochronę dziedzictwa. Władze Chin zdobyły doświadczenie w zakresie budowania i doskonalenia systemu rejestracji narodowego niematerialnego dziedzictwa kulturowego, identyfikacji depozytariuszy tego dziedzictwa i przygotowywania odpowiednich wpisów do rejestru, promowania i publicznego prezentowania NDZK, a także przeprowadziły pierwszą ogólnokrajową ankietę dotyczącą tego zagadnienia. Co więcej, zdołano także zapewnić ochronę znacznej części istniejącego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Przydatnym rozwiązaniem okazało się prowadzenie dokumentacji, która stanowi podstawowy i niezbędny element ochrony nastawionej na działania ratunkowe; dokumentacja tego rodzaju ma szczególne znaczenie w dzisiejszym społeczeństwie, zorientowanym na informacje i technologie. W związku z powyższym działania dokumentacyjne stanowią istotny wkład w zrównoważony rozwój ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Tak naprawdę badanie, dokumentacja i ochrona kultury narodowej i ludowej mają w Chinach wyjątkowo długą tradycję. Od momentu powstania Chińskiej Republiki Ludowej w 1949 roku rząd Chin dokładał wszelkich starań, aby zapewnić ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Deng Xuechen w trakcie dyskusji podczas Forum, październik 2016. Fot. Paweł Kobek, © Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Wielu ekspertów oraz uczonych odwiedzało odizolowane regiony kraju zamieszkałe przez przedstawicieli mniejszości narodowych, prowadząc różnego rodzaju badania i gromadząc ogromne ilości danych dotyczących kultury narodowej i ludowej. Przykładowo, dwaj profesorowie z Instytutu Muzykologii Chińskiej Narodowej Akademii Sztuk (中国艺术研究院音乐研究所), Yang Yinliu oraz Cao Anhe, nagrali w 1950 roku za pomocą telegrafonu słynny utwór muzyczny Er Quan Ying Yue (Księżyc odbijający się w źródle Er-quan), skomponowany na instrument smyczkowy o nazwie Erhu. Był to zarazem ostatni zarejestrowany występ specjalizującego się w grze na Erhu artysty o imieniu A Bing, który zmarł niedługo później. Inne nagrania muzyczne i dźwiękowe tego rodzaju, sporządzone w latach 50. i 60. przez Instytut Muzykologii (o łącznej długości około 7 tys. godzin), stanowią dziś jeden z najcenniejszych elementów narodowego dziedzictwa, zwłaszcza że większość ludzi na nich uwiecznionych od dawna już nie żyje. Kolekcja archiwalnych nagrań muzycznych i dźwiękowych sporządzonych przez Instytut Muzykologii i dokumentujących chińską tradycję została w grudniu 1997 roku wpisana przez UNESCO – jako pierwszy element z Chin – na Listę Programu „Pamięć Świata”, co stanowi dowód na efektywność działań prowadzonych przez rząd chiński w zakresie ochrony ogromnych zasobów NDZK, które w przeciwnym razie mogłyby zostać bezpowrotnie utracone.

W 1979 roku Ministerstwo Kultury (中华人民共和国文化部), Państwowa Komisja ds. Etnicznych (中华人民共和国国家民族事务委员会) oraz Chińska Federacja Środowisk Literackich i Artystycznych (CFLAC, 中国文学艺术界联合会) zainicjowały wspólny program badawczy skupiający się na dziesięciu obszarach w ramach pięciu dziedzin sztuki, m.in. na literaturze ludowej, muzyce ludowej, tańcu ludowym, operze ludowej oraz dramacie; efektem prowadzonych badań było przygotowanie i publikacja dziesięciotomowego opracowania znanego szerzej jako „Wielki Mur kultury chińskiej” (Leilei 2010).

Na początku XXI wieku Chiny rozpoczęły ogólnokrajowy program badawczy, którego przedmiotem stało się niematerialne dziedzictwo kulturowe. Program ten, realizowany od czerwca 2005 roku do grudnia 2009 roku, pozwolił na zgromadzenie 290 tys. cennych obiektów oraz materiałów, opracowanie dokumentacji liczącej 2 mld słów, 4,77 mln ilustracji oraz ogromną ilość materiałów audio i wideo; w sumie udało się dokonać opracowania 870 tys. elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

W dzisiejszym zglobalizowanym świecie otaczające nas struktury gospodarcze, polityczne i kulturowe nieustannie się zmieniają. Znacząca część zasobów niematerialnego dziedzictwa kulturowego może w efekcie przestać istnieć. Dokonujące się w błyskawicznym tempie zmiany tech-

nologiczne, jakie miały miejsce na przestrzeni ostatnich kilku lat, przyniosły korzyści w obszarze technologii cyfrowych, pozwalając na dalsze doskonalenie dokumentacji dotyczącej NDZK. Mamy zatem obowiązek wziąć na siebie odpowiedzialność za dokumentowanie i rozpowszechnianie niezwyklej tradycyjnej kultury Chin przy pomocy najnowocześniejszych zdobyczy nauki i technologii; działania w tym obszarze muszą zostać podjęte niezwłocznie. Na początku 2006 roku Chińskie Narodowe Centrum ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Chińskiej Narodowej Akademii Sztuk (中国艺术研究院—中国非物质文化遗产保护中心) rozpoczęło budowę bazy danych oraz związanej z nią aplikacji cyfrowej, zgodnie z wymaganiami przedstawionymi przez Ministerstwo Kultury. W 2010 roku ministerstwo zaproponowało projekt budowy Cyfrowego Systemu Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Chin, który miał zostać zrealizowany w ramach Dwunastego Planu Pięcioletniego (2011–2015), upoważniając do jego realizacji Chińskie Narodowe Centrum ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Chińskiej Narodowej Akademii Sztuk. W efekcie przez ostatnie pięć lat prowadziliśmy badania i analizy dotyczące głównie trzech aspektów: wyznaczania odpowiednich standardów i specyfikacji, tworzenia bazy danych zasobów cyfrowych oraz opracowywania projektów pilotażowych. Najważniejszym z tych trzech zadań jest wyznaczanie standardów i opracowywanie specyfikacji, jako że stanowi ono podstawę dla stworzenia ustandaryzowanego systemu cyfrowej ochrony NDZK. Stworzone standardy będą dostarczały wytycznych w zakresie wdrażania, zarządzania i stosowania środków zorientowanych na ochronę NDZK w przestrzeni cyfrowej zarówno na poziomie technicznym, jak i profesjonalnym, umożliwiając efektywne sprawowanie ochrony w przestrzeni cyfrowej na obszarze całego kraju, a zastosowanie jednolitych standardów pozwoli zapewnić odpowiednią jakość zdigitalizowanej kolekcji gromadzonych zasobów. Pod koniec 2014 roku udało się nam opracować 非物质文化遗产数字化保护专业标准 (Profesjonalne standardy dotyczące ochrony NDZK w przestrzeni cyfrowej)¹, serię trzech opracowań obejmujących wszystkie właściwości dziesięciu kategorii NDZK, jakie funkcjonują na terytorium Chin. Opracowania te zatytułowane są odpowiednio: 数字资源采集方案编制规范 (Wymagania dotyczące opracowania planu gromadzenia zasobów cyfrowych), 数字资源采集实施规范 (Wymagania dotyczące wdrażania planu gromadzenia zasobów cyfrowych) oraz 数字资源著录规则 (Zasady sporządzania opisów zasobów cyfrowych). Omawiane normy są w chwili obecnej stosowane na terenie 26 regionów Chińskiej Republiki Ludowej. Dzięki zastosowaniu takich profesjonalnych standardów osoby zbierające dane mogą poznać cały proces gromadzenia zasobów

¹ Osiągnięcie badawcze projektu realizowanego przez Chińską Narodową Akademię Sztuk, który miał na celu sformułowanie standardów dla przemysłu kulturalnego.

w obszarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego, m.in. dowiedzieć się, jak gromadzić informacje, jak opracowywać plany i jak wprowadzać je w życie. Oprócz tego profesjonalne standardy mogą także stanowić źródło konkretnych wymogów dotyczących środowiska, w którym odbywa się proces gromadzenia zasobów.

Biorąc pod uwagę chińskie doświadczenia i praktykę ostatnich kilku lat, uważam, że istnieją cztery zasadnicze czynniki pozwalające zapewnić sukces programu dokumentacji NDZK. Pierwszym z nich jest wykwalifikowany zespół, posiadający bogatą wiedzę w obszarze NDZK, a także umiejętności dokumentowania składników tego dziedzictwa zgodnie z odpowiednimi standardami. Co więcej, jego trzon powinni zawsze stanowić eksperci lub specjaliści w dziedzinie NDZK. W rzeczywistości jednak jest to największy problem, z jakim musimy się mierzyć, gdyż brakuje takich wykwalifikowanych specjalistów. Drugim czynnikiem są standardy dotyczące dokumentacji, które powinny określać to, jak należy ją opracowywać oraz co powinno być jej przedmiotem. Jak już wcześniej wspomniano, Chińska Republika Ludowa poczyniła istotne kroki na rzecz opracowania tego rodzaju standardów, jako że dziesięć kategorii NDZK stosowanych obecnie różni się między sobą w szczegółach, co oznacza, że dla każdej z nich muszą zostać ustanowione odpowiednie wytyczne. Trzeci czynnik stanowią wyposażenie i sprzęt, do których zaliczają się m.in. aparaty fotograficzne, skanery czy nowoczesne długopisy nagrywające. Niekiedy dokumentacja szczegółów sztuk widowiskowych bądź zjawisk, których kluczowym elementem jest ruch, wymaga zastosowania zaawansowanego technicznie wyposażenia, takiego jak kamery pozwalające nagrywać obraz z bardzo dużą liczbą klatek na sekundę. Czwarty czynnik to czas. Niektóre wydarzenia, takie jak festiwale czy ceremonie, odbywają się w określonym terminie, którzy trzeba znać, aby móc sporządzić ich dokumentację. Czynnik ten odnosi się także do samego procesu dokumentacji, jako że zazwyczaj jest on długotrwały.

Chińskie Narodowe Centrum ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Chińskiej Narodowej Akademii Sztuk odgrywa ważną rolę w zbieraniu, dokumentowaniu, archiwizowaniu i ochronie danych na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz dostarczaniu informacji i zwiększaniu świadomości na temat jego znaczenia. Co więcej, z uwagi na powszechność zastosowania Internetu w dzisiejszym świecie, to właśnie Internet stanowi najlepszy kanał pozwalający na rozpowszechnianie i propagowanie NDZK Chin, a także na dzielenie się informacjami na jego temat. Zgodnie z wymaganiami dotyczącymi ochrony NDZK w skali ogólnokrajowej, na początku 2006 roku Chińskie Narodowe Centrum ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Chińskiej Narodowej Akademii Sztuk rozpoczęło proces tworzenia specjalnej strony internetowej

(www.ihchina.cn), która została udostępniona publiczności we wrześniu 2006 roku, stając się oficjalną stroną internetową dotyczącą NDZK w Chinach. Strona ta ma na celu rozpowszechnianie i popularyzację elementów niematerialnego dziedzictwa kulturowego w społeczeństwie, zarówno na terenie samych Chin, jak i w innych częściach świata; ma ona ponadto stanowić świadectwo bogactwa i różnorodności tradycyjnej kultury Chin, przyczyniając się tym samym do jej ochrony, do prowadzenia badań naukowych, wymiany doświadczeń w ramach środowisk akademickich oraz popularyzacji NDZK jako takiego. W menu strony dostępne są następujące działy: „Strona główna”, „Organizacje”, „Regulacje prawne”, „Listy UNESCO”, „Listy krajowe”, „Depozytariusze NDZK”, „Wytyczne dot. nominacji”, „Aktualności”, „Forum dot. ochrony dziedzictwa”, „Wystawy i występy”. Na forum można znaleźć liczne opracowania oraz wywiady z ekspertami w dziedzinie NDZK. Z kolei sekcja „Artykuły” pozwala zapoznać się ze sprawozdaniami dotyczącymi działań w obszarze NDZK, szczegółowymi wprowadzeniami do poszczególnych jego elementów, doświadczeniami w dziedzinie ochrony dziedzictwa oraz informacjami innego rodzaju. Istnieją także dodatkowe sekcje strony internetowej, takie jak „Repozytorium”, „Eksperci”, „Pamięć niematerialnego dziedzictwa” i inne. Strona internetowa jest wygodną w użytkowaniu platformą pozwalającą na przekazywanie i popularyzację wiedzy na temat niematerialnego dziedzictwa kulturowego Chin, odgrywając znaczącą rolę w procesie rozpowszechniania na ten temat informacji.

Bibliografia

Leilei, Jia, red. 2010. 数字化时代文化遗产的保护和展现: 中美文化论坛文集 / *Preservation and Presentation of Cultural Heritage in Digital Age: China-US Cultural Forum Collection of the Theses* [Ochrona i prezentacja dziedzictwa kulturowego w erze cyfrowej: zbiór tez Forum Kulturalnego Chiny–USA]. Beijing: Wen hua yi shu chu ban she.